

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Gramaticalització i subjectivació de la modalitat en català antic.

Un estudi de corpus de les perífrasis verbals

<*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>

ANDREU SENTÍ I PONS

Tesis

Doctorales

www.eltallerdigital.com

UNIVERSIDAD de ALICANTE

Tesi doctoral
ANDREU SENTÍ I PONS

Gramaticalització i subjectivació de la modalitat en català antic.
Un estudi de corpus de les perífrasis verbals
<deure + INF> i <haver (a/de) + INF>

Dirigida per
JOSEP MARTINES

Programa de Doctorat
INTERUNIVERSITARI EN ESTUDIS FILOLÒGICS INTERDISCIPLINARIS
(FILOLOGIA CATALANA I AFINS)

 Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Departament de Filologia Catalana
Facultat de Filosofia i Lletres. 2013

www.ivitra.ua.es
ISIC/2012/022

Agraïments

No hauria pogut fer aquesta recerca sense l'ajuda de moltes persones. A tots ells els vull agrair de cor, amb unes paraules merescudes, haver format part de la meua vida acadèmica i personal en un moment o altre.

A l'escola d'Ondara vaig aprendre a llegir i a escriure en la meua llengua, amb total normalitat. A l'Institut vaig saber que formava part de la primera generació que havia pogut estudiar en català al País Valencià. Les meues fantàstiques professores de valencià, Rosa Maria i Antònia, de l'Institut Chabàs, es van encarregar de fer fora prejudicis i fer-me entrar en contacte amb la nostra realitat lingüística, literària i històrica. Vaig arribar a la Universitat amb moltes ànsies d'aprofundir en el coneixement de la llengua i la literatura i amb la voluntat de participar en el procés de normalització del català. Al Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant em vaig trobar amb els millor professors possibles: Vicent Beltran, Carles Segura, Sandra, Marinela, Vicent, Josep, Llúcia, Brauli, Biel, Rafael, Jordi, Joan Borja, Ximo, Carles Cortés, M. Àngels Francès, Joan Ponsoda. Vull agrair, especialment, l'ajuda de molts professors del nostre i d'altres departaments durant el temps que vaig fer la carrera a distància: Marinela, Vicent Beltran, Carles Segura, M. Àngels Llorca, Francisco Chico Rico, Susana Pastor. A la Universitat, també hi vaig trobar els millors companys de carrera que es poden imaginar: Malena, Sergi, Joan Carles, Josep, Natàlia, Carolina, Xavi i Guillem.

Després va arribar el Doctorat i vaig aprendre amb Brauli, Narcís Iglésias (UdG), Jordi Ginebra (URV), Jordi Suïls (UdL) i José Luis Herrero (USAL). En l'assignatura de Josep Martines vaig tenir la primera oportunitat d'entrar en contacte amb l'estudi de la modalitat, la lingüística descriptiva i els estudis de corpus. Li vull agrair, la passió que em va transmetre en aquelles classes per la llengua popular i la semàntica diacrònica.

Durant aquests anys de recerca he conegut molta gent amb els quals he compartit experiències acadèmiques molt enriquidores. En primer lloc, al director de la tesi, Josep

Martines, li agraiſc la confiança que m'ha fet en tot moment, les converses sobre la modalitat, les perífrasis i la llengua... Sobretot, li dec que m'haja mostrat una manera de fer recerca que combina l'anàlisi, l'observació, la teoria i la reflexió. Des que vaig començar a col·laborar a l'ISIC-IVITRA, Vicent Martines m'ha donat bons consells i m'ha ajudat amb la gestió de les beques. Li agraiſc la seua empena i el suport que ha donat a la meua recerca. Als investigadors del grup Elena, M. Àngels, Jordi, Ramon, Luis i Sergio els agraiſc la companyonia. A Elena, doblement, per l'ajuda amb un text alemany. A Sandra i a Carles, una altra volta, per escoltar els meus dubtes i compartir els nostres estudis. A Maribel, li dec l'oportunitat de participar en les seues classes de lexicologia i a Antoni Biosca, les seues respostes ràpides i amables a les meues consultes sobre el llatí

El personal de la Universitat d'Alacant també m'ha facilitat moltes coses. En primer lloc, l'eficàcia de Xavi i Blanca, que et fan sentir com a casa al Departament de Filologia Catalana. A tots els treballadors de la secretaria de la Facultat de Filosofia i Lletres que m'han ajudat tantes vegades que no les puc dir. I, finalment, a la Biblioteca General que funciona com un rellotge i m'han facilitat enormement les consultes bibliogràfiques.

En les estades que he fet a altres universitat també he trobat gent que m'ha ajudat. He tingut la sort de compartir la meua recerca amb altres investigadors, com la Mar Garachana (UB), que em va convidar als seminaris del seu grup. A la Gemma Rigau (UAB) i al Centre de Lingüística Teòrica els agraiſc les bones condicions en què em van acollir. Als companys de la Universitat de Lovaina els vull donar les gràcies perquè em van rebre amb amabilitat i, especialment, agraiſc a Bert Cornillie (KULeuven) el temps que em va dedicar per a parlar de la meua tesi, així com també que em permetés compartir la meua recerca amb els investigadors i alumnes del seu departament. També valore una conversa enriquidora sobre la modalitat amb An Van linden. Finalment, vull donar les gràcies a la professora Beatrice Schmid per permetre'm col·laborar en el capítol de les perífrasis modals de la *Gramàtica del català antic* i, també, per fer possible que passés una setmana meravellosa a l'Institut für Iberoromanistik de la Universitat de Basilea per a treballar en l'estudi de les perífrasis.

Com deia al principi, jo sóc fill de *la línia*, fill d'una escola valenciana, la primera escola en valencià. Als meus pares, doncs, el reconeixement per triar-la. I un milers de coses més: l'estima, el suport i la dedicació. Gràcies també a tota la meua família per acompanyar-me cada dia: a les àvies, que ja no hi són, a la germana, al germà, a la cunyada i als nebots. A l'Anna, mercès per la seua força i il·lusió. A la família *catalana* i als amics. Gràcies.

Resum de la tesi

Aquesta recerca s'ocupa de l'evolució semàntica de les perífrasis verbals modals <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> en català antic, des d'una perspectiva cognitiva. És un estudi de corpus que descriu la gramaticalització de les perífrasis, des que es formen en la llengua llatina fins a la fi del s. XVI. En aquest procés s'observa que des dels significats modals prototípics, la necessitat deòntica i la necessitat externa, afloren un fum de matisos nous al voltant del futur i l'evidencialitat inferencial. Això provoca canvis en la configuració de la xarxa semàntica i les relacions entre els sentits de cada categoria (Geeraerts 1997). En aquest sentit la gramaticalització d'aquestes perífrasis palesa les regularitats interlingüístiques del canvi semàntic (Traugott & Dasher 2002).

Aquest estudi reflexiona sobre el canvi semàntic, els mecanismes que hi intervenen i les motivacions que el provoquen. En el marc de la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1987, 1991a, 1999b) i les aportacions de Pelyvás (1996, 2000, 2006), es descriu el canvi semàntic en termes d'una atenuació de la força i una progressiva subjectivació. Les construccions evolucionen en la mesura que els usos nous mostren un esquema conceptual diferent del convencional. En efecte, en el cas de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> s'observen canvis en l'esquema conceptual quan afloren els valors de futur i els inferencials, amb la qual cosa la interacció de forces s'esvaeix i deixa al descobert la conceptualització del parlant, el qual esdevé locus de potència.

Abstract

This research study deals with the semantic evolution of the modal verbal periphrases <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> in Old Catalan, from a cognitive perspective. It is a corpus study that describes the periphrasis grammaticalization, from the time they are formed in Latin language to the end of the 16th century. This process shows that from the prototypical modal meanings, the deontic necessity and external necessity, many new nuances emerge about the future and the inferential evidentiality. This causes changes in the configuration of the semantic network and the relationships between the meanings of each category (Geeraerts 1997). In this sense, the grammaticalization of these periphrases clarifies the interlinguistic regularities of semantic change (Traugott & Dasher 2002).

This study reflects on semantic change, the mechanisms involved and the motivations that cause it. Framed within of Langacker's Cognitive Grammar (1987, 1991a, 1999) and Pelyvás' contributions (1996, 2000, 2006), it describes the semantic change in terms of a fading force and a progressive subjectification. Constructions evolve as the new uses show a different conceptual scheme to the conventional ones. In fact, in the case of the periphrases <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> some changes can be observed in the conceptual scheme when the future values and the inferentials arise, so that the force interaction disappears and exposes the speaker's conceptualization, which becomes the locus of potency.

Abreviatures

s.: segle

ms.: manuscrit

VV: exemple arreplegat de viva veu

cat.: català

cat. ant.: català antic

angl.: anglès

ll.: llatí

esp.: espanyol

port.: portuguès

al.: alemany

oc.: occità

fr.: francès

it.: italià

SN: sintagma nominal

INF: infinitiu

ADJ: adjectiu

Fig.: figura

LC: lingüística cognitiva

EP: efectes de prototipicitat

GC: Gramàtica Cognitiva

EdC: estat de coses

C: conceptualitzador

P/C: parlant/conceptualitzador (= S/G, speaker/ground)

EO: escena objectiva (= OS, objective scene)

O: objecte, entitat, esdeveniment

tr: trajector

lm: marc (landmark)

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Índex

0	<i>Presentació</i>	15
0.1	Estructura de la tesi	18
1	<i>Introducció: justificació, objectius i hipòtesi</i>	21
2	<i>Metodologia i corpus</i>	29
2.1	El corpus textual del català antic: descripció	30
2.1.1	Tipologies textuais	31
2.1.2	Adscripció temporal i dialectal	33
2.1.3	Extensió del corpus.....	34
2.1.4	Especificitats de l'estudi de corpus de les perífrasis.....	36
3	<i>La modalitat</i>	39
3.1	Tipologies modals	42
3.1.1	La modalitat interna al participant	43
3.1.2	La modalitat externa al participant	44
3.1.3	La modalitat deòntica	45
3.1.4	La modalitat epistèmica.....	47
3.1.5	Altres aproximacions	49
3.1.6	Nocions de frontera	54
3.2	La modalitat epistèmica i l'evidencialitat	55
3.2.1	L'evidencialitat.....	55
3.2.2	Un problema teòric: la relació entre la modalitat i l'evidencialitat	56
3.2.3	La inferència.....	60
3.3	La modalitat i el futur	66
3.3.1	El futur	67
3.3.1.1	Origen del futur. Patrons de gramaticalització	69
3.3.1.2	Gramaticalització i nous valors del futur morfològic.....	70
4	<i>Semàntica cognitiva, canvi semàntic i gramaticalització</i>	75
4.1	Semàntica cognitiva: conceptes generals	76
4.1.1	Polisèmia, monosèmia o homonímia	78
4.1.2	Teoria del prototip	80
4.1.3	Esquemàticitat	83
4.2	Gramaticalització i canvi semàntic	84

4.2.1	Definicions de gramaticalització i orientacions	84
4.2.2	El canvi lingüístic: la reanàlisi i l'analogia	86
4.2.3	Propostes per al canvi semàntic: metàfora, metonímia, inferència... ..	87
4.2.4	La teoria pragmaticista del canvi semàntic (Traugott).....	92
4.2.4.1	Semàntica i pragmàtica	93
4.2.4.2	Teoria del canvi semàntic de la inferència invitada	94
4.2.5	El canvi semàntic en la Gramàtica Cognitiva (Langacker).....	97
4.2.5.1	Semàntica i pragmàtica	97
4.2.5.2	El canvi semàntic en la GC: l'esquemàticitat parcial.....	99
4.2.6	Unidireccionalitat, regularitats i patrons de gramaticalització.....	100
4.2.7	Subjectivació	102
4.2.7.1	La (inter)subjectivitat de Traugott	102
4.2.7.2	La subjectivació en la GC: una qüestió de perspectiva	104
4.2.7.3	Dues visions diferents de la subjectivació: Traugott - Langacker	106
5	<i>Dinàmica de forces, canvi semàntic i subjectivació dels verbs modals en la gramàtica cognitiva</i>	109
5.1	La dinàmica de forces	110
5.2	La formació de les perífrasis verbals modals.....	111
5.3	La subjectivació dels verbs modals anglesos.....	114
5.4	Revisions de la dinàmica de forces: les propostes de Pelyvás	120
5.4.1	La proposta de Pelyvás.....	120
5.4.2	Aplicacions a l'alemany i l'espanyol	123
6	<i>Del llatí al romanç.....</i>	129
6.1	L'expressió de valors modals i de futur en la llengua llatina.....	130
6.1.1	Formes perifràstiques en llatí col·loquial	131
6.2	El verb DĒBEŌ.....	132
6.2.1	Les llengües romàniques	134
6.3	El verb HABEŌ	136
6.3.1	La gramaticalització de la perífrasi	136
6.3.2	Les llengües romàniques i l'estructura <AD + INF>	139
7	<i>Gramaticalització de la perífrasi verbal <deure + Inf>.....</i>	143
7.1	Aspectes normatius	144
7.2	Anàlisi quantitativa: els valors de la perífrasi	148
7.2.1	Freqüència d'ús de la perífrasi <deure + INF>	148
7.2.2	Els valors de la perífrasi.....	150

7.2.2.1	Els valors de la perífrasi en el conjunt del corpus. La freqüència relativa	154
7.2.2.2	Variació geolectal en català antic?	155
7.3	Anàlisi semàntica de <deure + INF>. Diacronia, canvi semàntic i subjectivació	156
7.3.1	Els valors de necessitat	157
7.3.1.1	El valor prototípic: la modalitat deòntica.....	157
7.3.1.2	Valors de necessitat perifèrics	160
7.3.1.3	Atenuació del locus de potència, presència del parlant i subjectivació	163
7.3.1.4	Necessitat amb abast ample	168
7.3.2	El desenvolupament del valor de futur de deure	170
7.3.2.1	Valors de transició cap a la posterioritat.....	171
7.3.2.2	El valor de futur de <deure + INF>: futur planificat i futur d'imminència	175
7.3.3	Sorgiment i evolució del valor evidencial inferencial.....	181
7.3.3.1	Valors de transició.....	182
7.3.3.2	Sorgiment dels primers testimonis de valors eviencials: <i>inferència específica</i> ...	186
7.3.3.3	Desenvolupament i subjectivació del valor inferencial: entre la <i>inferència específica</i> i la <i>genèrica</i>	190
7.3.4	La perífrasi <deure + INF> com a marcador evidencial.....	200
7.3.5	Aspectes formals	203
7.3.5.1	La modalitat de l'acció del verb principal	204
7.3.5.2	El tipus de subjecte.....	206
7.3.5.3	Cohesió i fixació de la perífrasi	207
7.3.6	Predicació d'ancoratge	212
7.3.6.1	La perífrasi <deure + INF> en català contemporani.....	216
7.4	Conclusions: gramaticalització i canvi semàntic de la perífrasi	219
8	Gramaticalització de la perífrasi verbal modal <haver (a/de) + Inf>.....	225
8.1	Les construccions romàniques amb el verb <i>haver</i>	226
8.1.1	La perífrasi modal i la formació del futur romànic	226
8.1.2	La perífrasi modal i la construcció bioracional	227
8.1.3	Variació formal de la perífrasi.....	229
8.2	Anàlisi quantitativa: els valors de la perífrasi	235
8.2.1	Freqüència d'ús de la perífrasi <haver (a/de) + INF>	235
8.2.2	Els valors de la perífrasi.....	236
8.2.3	Els valors de la perífrasi en el conjunt del corpus. La freqüència relativa	239
8.3	Anàlisi semàntica de <haver (a/de) + INF>. Diacronia, canvis semàntic i subjectivació	240
8.3.1	La formació de la perífrasi: atenuació del control de la força.....	241
8.3.2	El valor prototípic: necessitat externa al participant	245
8.3.2.1	El català arcaic (orígens-1250).....	249

8.3.2.2	El català literari (1250-1600): els matisos perifèrics	250
8.3.3	Els valors de transició	258
8.3.4	El valor de futur	264
8.3.4.1	Un patró de canvi semàntic NECESSITAT > FUTUR?	272
8.3.5	El valor evidencial inferencial.....	273
8.3.5.1	Grau d'atenuació i subjectivació.....	277
8.3.6	La perífrasi <haver (a/de) + INF> com a marcador evidencial.....	278
8.3.7	Aspectes formals	280
8.3.7.1	La modalitat de l'acció de l'infinitiu	280
8.3.7.2	Els tipus de subjectes	282
8.3.7.3	Cohesió i fixació de la perífrasi	283
8.3.8	Predicació d'ancoratge	288
8.4	Conclusions: gramaticalització i canvi semàntic de la perífrasi	293
9	<i>Conclusions i futures recerques</i>	299
10	<i>Referències bibliogràfiques</i>	309
11	<i>Referències bibliogràfiques del corpus textual del català antic.....</i>	329
11.1	Petit corpus occità.....	329
11.2	Corpus del català preliterari (s. XI-1250).....	330
11.3	Corpus del segle XIIIb	333
11.4	Corpus del segle XIVa.....	335
11.5	Corpus del segle XIVb.....	337
11.6	Corpus del segle XV.....	338
11.7	Corpus del segle XVI	339
11.8	Altres textos citats.....	340

0 PRESENTACIÓ¹

Hi ha certes nocions lingüístiques abstractes que sovint anomenem *modals* que es caracteritzen per codificar esdeveniments irrealis: necessitat, obligació possibilitat, probabilitat, volició...

- (1) És *necessari* que vinga; *és obligatori* que vinga; *és possible* que vinga; *probablement* vindrà, *trobe* que vindrà, *crec* que vindrà; *vull* que vinga

Cada sentit modal té unes particularitats, però tots comparteixen alguna cosa al voltant de la contrafactualitat, és a dir, designen situacions irrealis. I, en molts casos, mostren, amaguen o matisen la relació del parlant amb l'esdeveniment.

Hi ha altres valors, com el futur o l'evidencialitat, que s'acosten força a aqueixa noció de la modalitat:

- (2) *Tindreu* unes sabates blau marí?
(3) *Ja haurà arribat* a l'estació
(4) *Serà* faener, però que bròfec que és
(5) *Es veu* que s'ha comprat un cotxe nou
(6) *Sembla* que li ha anat bé l'examen

¹ Aquesta recerca ha estat feta en el marc de la beca FPU (AP2008-04301) del Ministeri d'Educació del Govern d'Espanya, adscrita al Grup d'investigació «Traducció de clàssics valencians a llengües europees: estudis lingüístics, literaris i traductològics comparats» (VIGROB-125), i s'inclou en la matriu de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042), en l'activitat dels projectes Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Ref.: PROMETEU-2009-042], «aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE»), Gramàtica del Català Antic (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2009-13065/FIL]), Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic (finançat per l'IEC [IVITRA-IEC/PT2008-MARTINES01]), Preparació de la proposta de projecte europeu Digital Library of Multilingual Translations of Europe - International Virtual Institute of Translation - DILIMTE-IVITRA [ICT-2007.4.3] (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2008-02182-I]), Biblioteca Digital Plurilingüe del Mediterrani-IVITRA (finançat pel MICINN [Ref. FFI2010-09064-I]), Gramàtica del Català Modern (1601-1834) (finançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103) i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (finançat pel Vicerectorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]).

- (7) *Vol ploure*

Les llengües romàniques tenen molts recursos diferents per a expressar modalitat: elements lèxics i gramaticals. En aquest treball ens centrarem en la formació d'elements gramaticals modals, concretament les perífrasis verbals modals <*deure* + INF> i <*haver* (a/*de*) + INF> que, en català antic, expressaven necessitat.

A les hores d'ara, en català, la forma prototípica i més general d'expressar la necessitat és la perífrasi verbal <*haver de* + INF>:

- (8) *–Heu de mirar els cotxes abans de travessar el carrer*

Així mateix, hi ha altres perífrasis verbals que expressen diferents matisos de la necessitat com <*deure* + INF>, <*tenir de* + INF>² o <*ser de* + INF>, i la construcció impersonal amb *caldre*³:

- (9) *No deuries parlar així a ta mare*
(10) *A tancar no hi vaig encara, / encara no he fet el jorné: / tinc de fer-ne set fusades, / i encara no tinc les tres (Memòries: 288; Santa Margarida de Bianya, Garrotxa, català central)*
(11) *quan se teniva de casar lo pobre xapador (Bosch: 30, alguerès)*
(12) *El GOB el que tindria de fer és defensar unes vies verdes i un turisme sostenible i no tant tren. (http://dbalears.cat/sfComment/commentPage/id/232899/model/Noticia/page/1)*
(13) *I què cony!, que lo que tindria de fer es treure's una carrera de veritat, unes oposicions i au, a pensar com tothom, òstia! (http://www.orellaactiva.org/grup/la-maria-rosa)*
(14) *–El meu regne és tranquil i pacífic -digué tot simrient el príncep-; ningú no us dirà res que no siga de dir (Valor 1976: 147, apud Martines 1999: 232)*
(15) *Així és que li menàvem una por que no era de dir (Alcover, Contarelles II: 47, 1982, apud Martines 1999: 232)*
(16) *Informem que cal passar pel control de seguretat de l'aeroport*
(17) *No cal que vingues, ja ho he acabat jo sol.*

Altres formes gramaticalitzades amb valors d'obligació són el futur i, fins i tot, el mode imperatiu:

- (18) *–Tu faràs el que jo diga!*
(19) *–Tanca la porta*

També hi ha altres expressions gramaticalitzades de caràcter més lèxic, per exemple, *ser menester/mester, ser necessari*:

- (20) *És menester millorar els concerts perquè l'Administració estalviï doblers (http://www.confacib.com/?p=1049)*

² La perífrasi <*tenir de* + INF> és la parella lògica de <*haver de* + INF> que es desenvolupa a partir del s. XV en català, com un element més del procés de substitució lèxica de *haver* per *tenir*. El verb *tenir*, doncs, segueix el procés de gramaticalització que ja havia desenvolupat *haver* i es conforma en perífrasi (Sentí 2012, Schmid & Sentí en preparació). Tot i que la normativa l'ha rebutjada (Sanchis Guarnier 1993 [1950], Salvador 1978 [1951], Fabra 1956, Ruaiç 1998), és una perífrasi totalment genuïna i viva arreu del domini lingüístic (*DECat*: s.v. *tenir*).

³ Per a un estudi de la construcció <*ser de* + INF>, vg. Martines (1999).

- (21) També és menester tornar a veure aquesta foto (<https://twitter.com/encampanya/status/289051052840476673>)
- (22) Amb petits matisos de diferència tots els intervinents coincidiren en que *es mester* posar totes les missions per les energies renovables i anar prescindint de l'energia nuclear que és, a més d'extramadament perillosa, la més cara (<http://jubilats.balearweb.net/page/6>)
- (23) *És necessari* anar al metge una volta a l'any

En definitiva, l'expressió d'aquest segment de la modalitat, la necessitat, amera unes quantes perífrasis verbals i algunes altres expressions.

D'altra banda, aquestes mateixes formes lingüístiques poden expressar molts altres valors, relacionats amb la modalitat: una hipòtesi o inferència, com a (24) i (25), o futur, com a (25).

- (24) [Una veïna diu al propietari d'un pis que estan reformant:] –Aquest pis el *deuen fer* nou. Pel que veig que treuen [runes], l'*han de fer* nou (VV, agost 2012, Barcelona)
- (25) –Cony, doncs contesta. Els telèfons són per contestar. –No, que *deu ser* la Tecla. Que s'espera (*Jo Confesso*: 131)
- (26) –Saps què? Faré el sopar perquè ta mare no *ha de trigar* gaire (*Jo Confesso*: 354, 2011)

La relació entre aquestes construccions i aquests sentits esdevé, doncs, molt propera.

Aquesta recerca presenta un estudi d'algunes de les construccions més importants per a expressar la necessitat en català antic, concretament les més freqüents i significatives llavors: les perífrasis verbals modals <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>. Aquest estudi assumeix una orientació semasiològica,⁴ és a dir, a partir d'aquestes formes, analitzarem quins valors tenen, quins valors adquireixen i com es configuren totes dues categories. En altres paraules, analitzarem l'evolució semàntica d'aquestes perífrasis. A més a més, combinem aquesta perspectiva amb la visió onomasiològica:⁵ en establir la xarxa semàntica d'aquests verbs modals, contribuïrem a l'explicació de diversos conceptes o segments semàntics, alhora que tractarem com es relacionen dues construccions que expressen un mateix concepte i que formen el paradigma semàntic de la necessitat. Així mateix, aquestes perífrasis, en la mesura que desenvolupen valors nous en diacronia, concretament valors de posterioritat i valors evidencials d'inferència, esdevindran formes noves d'altres conceptes o significats.

Per tant, amb l'anàlisi semasiològica de *deure* i *haver de* podrem configurar part del conceptes de necessitat (modalitat), de l'evidencialitat inferencial i del futur. I, també,

⁴ «Semasiology [...] considers the isolated word and the way its meaning are manifested» (Baldinger 1980: 278)

⁵ « [O]nomasiology looks at the designations of a particular concept, that is, at a multiplicity of expressions which form a whole» (Baldinger 1980: 278).

podrem detallar la relació entre algunes de les construccions que expressen aquests valors.

Evidentment, l'estudi de la resta de perífrasis verbals modals, especialment les que tenen valors de necessitat,⁶ és una tasca necessària, però supera els límits d'aquest treball. En futures aportacions, estudiarem totes les perífrasis verbals modals del català antic (Schmid & Sentí en preparació). Precisament, aquest darrer estudi s'emmarca en un projecte més gran: l'elaboració de la *Gramàtica del català antic (Gca)*, dirigida pels professors Josep Martines i Manuel Pérez-Saldanya.⁷

0.1 Estructura de la tesi

La tesi està dividida en nou capítols. En primer lloc, justificarem la necessitat de fer un estudi com aquest, així com també els objectius i les hipòtesis que hem plantejat (§1). A continuació, exposarem la metodologia que hem fet servir; especialment comentarem les característiques del corpus textual (§2).

El capítol tercer, tracta de l'espai semàntic que ens ocupa, la modalitat, i les relacions que té amb l'evidencialitat i el futur. Als capítols quart i cinquè presentarem el marc teòric que ens proporcionarà un fons teòric gramatical i algunes eines per a l'anàlisi semàntica i l'estudi del canvi lingüístic. Concretament, veurem les propostes de la lingüística cognitiva, especialment, les teories que expliquen el canvi semàntic, com la teoria de la gramaticalització, els efectes de prototipicitat, la inferència invitada i l'esquemàticitat parcial (§4). Al capítol cinquè exposarem l'estat de la qüestió en l'estudi de les perífrasis verbals modals en la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1987, 1991a) i les aportacions posteriors, la qual cosa ens permetrà parlar de la subjectivació i de l'atenuació del control de la força per a explicar el canvi semàntic.

Al capítol sisè, veurem l'origen llatí de les construccions d'infinitiu amb HABEŌ i DĒBEŌ. En efecte, tot estudi de les llengües romàniques antigues ha de considerar necessàriament la llengua llatina ja que forma un contínuum evolutiu. Així mateix, tractarem el context romànic. Els capítols setè i vuitè s'ocupen íntegrament de l'estudi de corpus, de l'anàlisi semàntica de la gramaticalització i de la subjectivació de les perífrasis verbals modals <deure + INF> i <haver (a/de) + INF> en català antic, segons

⁶ Ens referim, en primer lloc, a la perífrasi <tenir de + INF> i la construcció romànica <ésser tengut (a/de) + INF>, però també a <ésser (a/de/en) + INF>, <voler-se + INF> i <fer a + Inf>. Vg. Martines (1999) i Schmid (2008, 2012).

⁷ Vg. les característiques d'aquesta obra a Martines & Pérez-Saldanya (2009).

els paràmetres teòrics que hem esmentat, especialment les darreres aportacions en el marc de la gramàtica cognitiva. Finalment, a les conclusions (§9), posarem en comú tots els aspectes estudiats.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

1 INTRODUCCIÓ: JUSTIFICACIÓ, OBJECTIUS I HIPÒTESI

En aquest estudi de les perífrasis verbals modals catalanes <*deure* + INF> i <*haver* (*a/de*) + INF> partim del moment en què es van formar les construccions d'infinitiu amb els verbs llatins DĒBEŌ i HABEŌ, i ens centrem en un estudi de corpus del català antic, des de les primeres documentacions del s. XI fins al 1600. Amb les dades d'un corpus constituït amb la ponderació representativa adequada de la variació lingüística, com és el *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)* i el *Corpus de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)*, podrem aproximar-nos a les perífrasis que ens ocupen i descriure'n l'evolució semàntica. Seguirem la teoria de la gramaticalització (Hopper & Traugott 2003 [1993]) i tractarem l'evolució semàntica en el marc de les regularitats evolutives i interlingüístiques del canvi semàntic, així com també provarem d'explicar els motius que indueixen al canvi semàntic. Finalment, aquesta recerca assumeix els preceptes de la lingüística cognitiva, especialment les aportacions de la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1987, 1991a), de Geeraerts (1997) i de Traugott & Dasher (2002).

Justificació del tema i estat de la qüestió

La lingüística catalana no s'ha ocupat gaire de la modalitat, però s'han fet uns quants estudis amb orientacions teòriques diferents. Fins als anys vuitanta, només trobem apunts esporàdics de caràcter prescriptiu en gramàtiques i diccionaris. El primer estudi important és d'Hernanz & Rigau (1984). Aquest treball, des d'una perspectiva generativa i sincrònica, proposa que els verbs modals del català mostren un doble comportament, d'una banda, amb trets d'auxiliaritat i, de l'altra, amb trets propis de verbs principals. Per

això proposen la hipòtesi de Reestructuració per a als verbs modals i aspectuals catalans. En aquest mateix paradigma teòric, Picallo (1990) fa una proposta teòrica diferent i considera les perífrasis verbals modals una construcció monooracional a tots els nivells de representació (estructura profunda i superficial). A més, també explica les diferències sintàctiques de les dues interpretacions modals (deòntica i epistèmica): si el verb modal es genera al Sintagma Verbal serà una perífrasi deòntica, si es genera al Sintagma Flexió, tindrà una interpretació epistèmica. Aquest plantejament és interessant perquè, a més a més, la configuració sintàctica mateixa reflecteix que la perífrasi epistèmica està més gramaticalitzada, la qual cosa justifica el comportament més pròxim als auxiliars. Finalment, amb una voluntat descriptiva, però en el marc general de la sintaxi generativa, cal destacar l'estudi sincrònic de les perífrasis verbals (modals i aspectuals) de la *Gramàtica del català contemporani* (Gavarró & Laca 2002).

Des d'una perspectiva diacrònica i basada en un corpus, cal esmentar l'article sobre les perífrasis amb *deure*, *haver* i *tenir* de Cabanes (1996), que descriu les línies generals de l'evolució de les perífrasis en català antic i fins al s. XX, però amb un corpus molt reduït (en relació amb l'espai cronològic que abasta). També tenim un estudi de corpus diacrònic de González Gutiérrez (2008) sobre les perífrasis verbals des de l'edat moderna fins a l'obra normativitzadora de Fabra, però també es presenta com un estudi descriptiu amb poc aprofundiment en la semàntica. Sobre la perífrasi <ser de + INF> s'ha fet un estudi amb documentació abundant del català antic, modern i contemporani en el qual, a més, es donen pistes importants d'altres construccions modals amb l'estructura <a/de/per + INF> (Martines 1999). Finalment, cal destacar els estudis monogràfics sobre les perífrasis modals en dues obres importants de la nostra història medieval: l'estudi de totes les perífrasis modals del *Curial e Güelfa* (Schmid 2012) i l'anàlisi de les perífrasis d'obligació al *Llibre del Consolat de Mar* (Schmid 2008).

Darrerament també han aparegut alguns estudis de corpus sobre l'evolució diacrònica de les perífrasis aspectuals i temporals, com els de Pérez-Saldanya & Hualde (2003), Montserrat (2007, 2012a, 2012b, 2013) i Segura (2012). També cal destacar l'estudi de les perífrasis aspectuals en el marc de l'elaboració de la *Gramàtica del català antic* (Montserrat en preparació).

En l'àmbit de l'evidencialitat, darrerament s'han fet algunes aportacions amb estudis de corpus, de caràcter gramatical i lèxic, com l'estudi sincrònic del futur epistèmic de Pérez-Saldanya & Salvador (1993), les recerques de corpus pancròniques sobre el futur conjectural i el condicional de rumor en català de Martines (en premsa a, b), així com també sobre verbs d'inferència, com *parèixer* o *semblar* (Antolí 2012a, 2012b, en

preparació). També se n'ha fet un estudi que agrupa marcadors evidencials catalans contemporanis (González 2005).

En les llengües del nostre entorn geogràfic i cultural trobem estudis que analitzen els verbs modals des de diferents perspectives lingüístiques (diacrònica, sincrònica, descriptiva) i teòriques i que poden fer llum als nostres objectius: Gougenheim (1971), Rojo (1974), Yllera (1980), Palmer (1986), Chafe & Nichols (1986), Traugott (1989, 2006), Dendale (1994a, 1994b, 1999, 2000), Bybee & Fleischman (1995), Olbertz (1998), Fernández de Castro (1999), Dendale & van der Auwera (2000), Dendale i Tasmowski (2001), Traugott & Dasher (2002), Pusch & Wesch (2003), Squartini (2001, 2004, 2008, 2010a), Pietrandrea (2005), Cornillie (2007), Garachana & Rosemeyer (en premsa) entre molts d'altres.

En definitiva, la nostra aportació pretén omplir un buit en l'estudi diacrònic de les perífrasis <deure + INF> i <haver (a/de) + INF>, atès que, si bé els estudis sobre les perífrasis catalanes són orientadors i estimulants, el cert és que fins ara no hi havia un estudi panocrònic que expliqués l'evolució, la gramaticalització i el canvi semàntic de les d'aquestes perífrasis modals, amb un corpus extens i en un marc cognitivista.

Justificació temporal

Aquesta tesi se circumscriu a l'estudi del català antic. Hem considerat *català antic* el període que comprèn els primers documents en llengua catalana, que daten del s. XI,⁸ fins al s. XVI inclòs. Tot i que, certament, aquest període podria acabar a la fi del s. XV, el cert és que «durant una part del XVI el model literari i administratiu continua sent el del català del XV» (Martines & Pérez-Saldanya 2009: 9). Aquest criteri ha estat seguit pel projecte d'elaboració de la *Gramàtica del català antic* i per la constitució del *CICA* i el *CIGCA*. En aquest treball, doncs, assumirem aquesta elecció. A més a més, sempre que siga interessant contrastarem les dades del corpus amb el comportament de les perífrasis en la llengua contemporània, per tal de valorar l'evolució que han seguit aquestes construccions.

Hem cregut interessant segmentar el català antic en parts, a fi d'analitzar l'evolució pautaada de les perífrasis. Això ens permetrà tractar amb estadis intermedis d'evolució. En primer lloc, hem agrupat els textos del català arcaic. Al s. XI trobem els primers documents llatins que tenen algunes paraules i frases en català. A partir de mitjan s. XII apareixen els primers textos redactats totalment en català (Ferrando & Nicolás 2005:

⁸ Vg. Moran & Rabella (2001) per a un estat de la qüestió de la documentació més antiga en català i el trànsit de l'ús del llatí a la nostra llengua.

61). Aquests textos mostren un estadi d'evolució de la llengua més arcaic, conegut com a *primitiu romanç català* o *català preliterari*. Considerem, doncs, que el català arcaic o preliterari es correspon amb els primers textos en llengua catalana, des del s. XI fins a mitjan s. XIII, quan apareixen els primers textos literaris (Moran & Rabella 2001: 33, Martí i Castell 2001: 157). Les altres fraccions són: la segona meitat del s. XIII, la primera meitat del s. XIV, la segona meitat del s. XIV, el s. XV i el s. XVI. L'interès de segmentar el s. XIV en dues parts respon a la voluntat d'observar si les perífrasis tenen un comportament similar en totes dues meitats del segle. Sembla que el 1350 marca un punt d'inflexió i trobem canvis importants en diferents aspectes lingüístics del català.⁹ Com veurem, en el cas de la perífrasi <*deure* + INF> trobarem diferències significatives que justifiquen aquest tall cronològic.¹⁰

Objectius i hipòtesis

L'anàlisi semàntica de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> implica una sèrie d'objectius: conèixer la categoria semasiològica de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> en català antic, així com les relacions entre els valors i l'evolució diacrònica; i relacionar aqueixa evolució semàntica diacrònica amb la perspectiva polisèmica sincrònica de les perífrasis. Concretament, volem esbrinar si la perífrasi <*deure* + INF> és la perífrasi prototípica d'expressió de la necessitat en català antic, i el grau de persistència d'aquest valor en tot el domini.

Tot plegat implica reflexionar sobre aspectes generals de la modalitat com a categoria semàntica, és a dir, la relació entre la modalitat epistèmica i l'evidencialitat o la relació entre els valors de necessitat i de futur. Postulem que les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> despleguen una lectura inferencial evidencial en català antic i que si tenen una lectura epistèmica no és fruit del valor bàsic que codifiquen, sinó del context. Així mateix, entenem que en la llengua no hi ha construccions ni mots amb valors idèntics, sinó que tendeixen a l'especialització. Per això, convé detectar les

⁹ Per exemple, en l'estudi semàntic diacrònic dels verbs *venir*, *arribar* i *aplegar*, l'autora afirma: «la lluita semasiològica entre *venir*, *arribar* i *aplegar* és plenament medieval. És a dir, com veurem, s'inicia en la segona meitat del segle XIV i es consolida abans de finals del segle XV» (Montserrat 2007: §4). Així mateix, hom ha considerat que la perífrasi de passat perifràstic es consolida al voltant del 1350: «Com diu Colon (1978: 30), justament al voltant de 1350 és quan la perífrasi es pot dir que ja és un fet. La distribució dels tipus semàntics dels verbs canvia radicalment i el nombre d'ocurrències augmenta de manera molt destacable. I convé tenir present que la perífrasi <*va* + *inf*> apareix de manera exclusiva (i massiva) només en textos pertanyents al català oriental, ja siga continental com insular. Crec que es tracta d'una dada rellevant que cal tenir en compte.» (Segura 2012: 129).

¹⁰ No és així en el cas de la perífrasi <*haver (a/de)* + INF>. Segurament es deu al fet que aquesta perífrasi no està tan gramaticalitzada al s. XIV com <*deure* + INF> i, per això, es mostra més uniforme fins al 1500, moment en què experimentarà canvis remarcables (§8).

diferències entre els valors inferencials de les dues perífrasis i els matisos que aporten en els valors de futur que sorgeixen.

La lingüística cognitiva ens proveeix de diverses teories i explicacions dels comportaments lingüístics que poden fer llum en el cas del nostre objecte d'estudi. En primer lloc, la teoria de la gramaticalització i els patrons de canvi semàntic unidireccional mostren unes tendències interlingüístiques que, d'acord amb la nostra hipòtesi, també segueixen <deure + INF> i <haver (a/de) + INF>. Per tant, assumim la perspectiva polisèmica del significat i postulem que els valors innovadors sorgeixen dels valors originals. A més, cal considerar el grau de fixació i unitat de les perífrasis i el comportament de la freqüència d'ús.

Aquesta recerca s'ocupa, essencialment, del canvi semàntic. Tot i que de la mà de la lingüística cognitiva han aparegut moltes teories que se n'ocupen, és molt difícil fer front al repte d'explicar per què es produeix el canvi semàntic, per què un mot o una construcció pot desplegar un valor nou. El cert, però, és que hi intervenen factors pragmàtics, socioculturals i cognitius amb l'objectiu d'afavorir l'eficàcia comunicativa. En aquest estudi ens centrarem en l'observació del canvi semàntic, com es produeix, quins factors hi intervenen i quins elements el condicionen. Les assumpcions generals de la lingüística cognitiva són un bon punt de partida. Efectivament, el sistema cognitiu humà permet posar en relació valors diferents, possibilita la projecció semàntica (metafòrica i metonímica), sovint basada en la nostra experiència. En definitiva, les paraules vehiculen uns significats, els mots i les construccions estotgen els valors que col·lectivament han suscitat aquestes formes lingüístiques en els parlants d'una comunitat. En la fluïdesa de la comunicació els mots poden apartar-se del sentit més habitual, del valor convencional i iniciar el canvi semàntic. En aquest cas, el sentit innovador pot integrar-se en la forma lingüística precisament per aqueixes capacitats cognitives humanes, la qual cosa permet la construcció constant de la gramàtica.

Al costat d'aquestes hipòtesis del cognitivisme, en l'estudi que presentem pararem especial atenció a la pragmàtica i el context d'ús. En aquest sentit, són interessants les aportacions de Traugott & Dasher (2002), que incorporen aspectes pragmàtics, com la rellevància o la inferència invitada, al paradigma cognitiu. Així mateix, ens proposem combinar aquest model amb l'esquemàticitat parcial de la Gramàtica Cognitiva (Langacker 1987, 1991a). Entenem, doncs, que la descripció lingüística de les dades del corpus diacrònic poden donar validesa a aquestes propostes.

En la lingüística cognitiva el significat s'equipara a la conceptualització, per tant, en aquest estudi ens preguntarem com conceptualitzem la realitat en el camp de la necessitat, la inferència i el futur. L'esquema conceptual del valor prototípic des les

perífrasis canvia progressivament i tendeix cap a una conceptualització més subjectiva. D'acord amb la hipòtesi de Langacker (1991a, 1999b, 2006) i Pelyvás (1996, 2000, 2002), la gramaticalització de les perífrasis modals es pot explicar com un procés d'atenuació de la interacció de forces i una major conformació subjectiva de l'escena, tal com ja han provat altres estudis de corpus (Cornillie 2007).

La tesi que presentem es basa en un estudi de corpus, concretament el *CICA* i el *CIGCA*. És obvi que qualsevol recerca sobre la llengua antiga implica atansar-s'hi necessàriament mitjançant l'estudi dels textos: no hi ha altra alternativa. Tanmateix, l'estudi de corpus va més enllà de l'anàlisi dels textos i constitueix, de fet, una elecció metodològica i teòrica. Com veurem, el corpus textual ha de garantir la màxima representativitat possible, el més acostada a la llengua real de l'època estudiada. Això es deu a la selecció dels textos adequada, que ha de respondre a una combinació proporcionada i equilibrada quant a la variació lingüística (diacrònica, diatòpica, diafàsica i diastràtica). Així, doncs, la lingüística de corpus parteix de l'estudi del fenomen en qüestió, en aquest cas les perífrasis amb *deure* i *haver (a/de)*, segons les dades que ofereix el corpus, i prova de descriure les característiques que s'hi observen. A més a més, això permet estudiar les perífrasis en el seu context, si més no, escrit, amb la intervenció de tots els factors pragmàtics i comunicatius del discurs. La lingüística descriptiva, doncs, va lligada a l'estudi de la llengua en ús. En definitiva, aquest estudi es proposa mostrar la validesa del mètode interpretatiu dels contextos d'ús de la lingüística descriptiva i de corpus.

Una de les motivacions dels estudis diacrònics en llengua catalana és la necessitat de conèixer les característiques semàntiques i sintàctiques de diferents construccions controvertides en la normativa contemporània. Tot i que el nostre objectiu no és determinar la prescripció normativa, sinó que es tracta d'un treball descriptiu, és cert que convé conèixer el comportament diacrònic de la llengua, especialment en situacions d'un elevat grau d'interferència lingüística. En definitiva, és important conèixer l'evolució de la llengua per tal de fer llum a la codificació lingüística, sobre la base dels usos genuïns.

En aquest cas, la normativa catalana havia restringit l'ús d'algunes perífrasis de necessitat, com <*deure* + INF> (o <*tenir de* + INF>), mentre que havia recomanat l'ús de <*haver de* + INF> i *caldre* (Badia 1994, *Guia IIFV*). Així mateix, per a expressar la probabilitat s'ha censurat l'ús del futur conjectural, a favor de l'ús de la perífrasi <*deure*

+ INF> (Badia 1975 [1962]). En aquest sentit, l'estudi que presentem pot aportar informació sobre la genuïtat del valor deòntic de la perífrasi <*deure* + INF>; els tipus de valors inferencials que despleguen <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> en relació amb el futur conjectural; i la distribució de valors en el camp de la necessitat.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

2 METODOLOGIA I CORPUS

La descripció i interpretació del comportament de les perífrasis del corpus textual és la base metodològica d'aquest treball. Les dades del corpus ens donen molta informació de les perífrasis, ens permeten accedir al context d'ús de cada perífrasi analitzada, amb tots els condicionants i factors que hi intervenen. Aquest acostament al fenomen lingüístic a partir de la llengua en ús és especialment interessant en els estudis del canvi semàntic, ja que la situació comunicativa és essencial per a tractar la negociació del significat. És a dir, no partim de pressuposicions, sinó que analitzem semànticament les dades.

La descripció semàntica de les ocurrències interpretades en el seu context d'ús pot semblar una valoració subjectiva, que podria generar diverses interpretacions vàlides. Tanmateix, en aquest estudi provarem de mostrar la validesa d'aquest mètode amb l'ajuda de la lingüística de corpus i la lingüística cognitiva.

Com veurem a §4, la lingüística cognitiva basteix una teoria, com la teoria del prototip, l'esquemàticitat parcial o els esquemes conceptuals, que permet relacionar cada context d'ús amb un significat codificat amb major o menor proximitat.

En definitiva es tracta d'unir la lingüística descriptiva, la lingüística de corpus i la lingüística cognitiva. A continuació presentarem les característiques del corpus del català antic.

2.1 El corpus textual del català antic: descripció

El corpus textual utilitzat és, principalment, el *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*.¹¹ Tanmateix, la freqüència d'ús de les perífrasis estudiades és molt àmplia, cosa que fa difícil analitzar totes les obres del *CICA*, que són més de 400 textos i 8.757.218 paraules (desembre 2012). Per això, hem fet una selecció de textos i hem configurat un *corpus específic* per a l'elaboració d'aquest estudi. Aquest *corpus específic* es basa, llevat d'alguna excepció que indicarem a §2.1.4, en un subcorpus reduït del *CICA*, que ha estat expressament constituït per a facilitar l'estudi de fenòmens lingüístics amb un elevat nombre d'ocurrències, en el projecte d'elaboració de la *Gramàtica del català antic (Gca)*. Aquesta selecció d'obres del corpus, que anomenarem *corpus essencial de la Gca*, assegura la representativitat ponderada de la variació lingüística (diacrònica, diafàsica i diatòpica) de la llengua. Així, doncs, el corpus que hem configurat per a aquest estudi permet obtenir resultats empírics i representatius del català antic. A l'apartat de les referències bibliogràfiques de la documentació textual analitzada, hi hem aplegat tots els textos que constitueixen el nostre corpus, organitzats cronològicament.

Els textos del corpus que hem fet servir en aquest estudi, el *corpus específic*, també formen part del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)*, un corpus constituït per textos dels segles XI-XVI que al seu torn forma part del *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC)*. Aquest corpus ha estat elaborat a l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA de la Universitat d'Alacant.¹² L'equip d'investigadors de l'IVITRA hem treballat en la constitució del corpus, especialment en la lematització del *CIGCA* amb un sistema semiautomàtic, el programa Metatagging®, combinat amb un procés de revisió exhaustiu.¹³ Amb la lematització hem aconseguit dotar el corpus de moltes més possibilitats de cerca per fer estudis de lingüística de corpus sobre temes sintàctics, semàntics, lèxics o fraseològics amb el programa de recuperació de dades Metaconcor® (Sánchez 2013). Aquest programa permet cercar combinacions de més d'un lema, cercar dos grups de mots separats per altres paraules, cercar per categories gramaticals i, en el cas dels verbs, restringir la cerca a les formes no personals.

¹¹ El *CICA* és a <http://www.cica.cat/>

¹² L'equip d'investigadors de l'ISIC-IVITRA (<http://www.ivitra.ua.es>) que hem treballat en l'elaboració del *CIGCA*, sota la direcció de Vicent Martines i Josep Martines, ha estat: Elena Sánchez, M. Àngels Fuster, Jordi Antolí, Helena Camarena, Miquel Navarro, Josep Garcia, Álvaro Castaño, Alba Fernández, Ramon Ruiz, Luis Navarro, Sergio Tormos i Andreu Sentí.

¹³ El *CIGCA* encara no és d'accés lliure, sinó que està restringit als investigadors de l'Institut i col·laboradors.

En aquest estudi, hem interrogat el *corpus específic* amb el programa de recuperació de dades Metaconcor® per obtenir les ocurrences de les perífrasis amb *deure* i *haver (a/de)*. En moltes ocasions, hem contrastat les dades obtingudes amb interrogacions específiques al corpus informatitzat i despullements manuals dels textos, i han coincidit.

En aquest estudi hem combinat tres procediments d'extracció de les perífrasis, atès que aquesta recerca s'ha dut a terme paral·lelament a l'elaboració del CIGCA i, per tant, no sempre ha estat disponible la lematització del corpus:

- i. despullement manual a partir de la lectura directa de la documentació del corpus;¹⁴
- ii. extracció manual del corpus informatitzat. Això significa interrogar el corpus amb la cerca de totes les variants morfològiques del català antic dels verbs *deure* i *haver* i, tot seguit, destriar les perífrasis de les altres formes d'aquests verbs;
- iii. extracció semiautomàtica de les ocurrences de les dues perífrasis amb el Metaconcor®.

L'estudi de corpus té l'avantatge de combinar la perspectiva sincrònica i la diacrònica. Òbviament, tenim un interès diacrònic, pel que fa a l'evolució i gramaticalització de les perífrasis. Tanmateix, també seguim una orientació sincrònica, perquè estudiem estadis diferents d'una llengua. En altres paraules, l'estudi de corpus esborra les fronteres de la lingüística sincrònica i diacrònica ja que posa l'atenció en els contextos comunicatius que faciliten el canvi lingüístic (visió sincrònica), alhora que estudia textos de diferents èpoques que permeten testimoniar el procés de gènesi, progressiu assentament i difusió dels valors nous (visió diacrònica). Aquest plantejament entén que «el funcionamiento sincrónico y el acontecer diacrónico de las lenguas se condicionan mutuamente» –en paraules de Company (2003: 11). En definitiva, el nostre interès és l'estudi pancrònic de <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> (Heine, Claudi & Hünemeyer 1991).

2.1.1 Tipologies textuais

Tot i els avantatges de l'estudi de corpus, cal advertir que hi ha algunes dificultats que convé conèixer i, sobretot, convé valorar com s'han d'afrontar. Dèiem més amunt que el corpus garanteix la representativitat de la llengua d'una etapa històrica ja que disposa d'obres de tots els dialectes, de totes les èpoques i de totes les tipologies textuais. Certament, si mirem les obres que formen el corpus, hi trobem textos literaris i no literaris: epistolaris, novel·les, sermons, judicis, textos tècnics o científics, textos

¹⁴ La lectura de gran part del corpus ha estat important per a ampliar el coneixement de la llengua antiga i entrar en contacte amb l'observació directa de les perífrasis i amb els fenòmens de canvi lingüístic.

administratius, obres historiogràfiques i textos amb prosa cancelleresca. A més, la variació tipològica es conserva en totes les franges cronològiques. Ara bé, cal advertir que es tracta d'un corpus textual i, com en tot text escrit, no hi trobarem l'espontaneïtat i col·loquialitat de la llengua oral. Aquesta limitació és intrínseca de qualsevol estudi de corpus de llengües antigues.

A aquesta limitació, s'hi suma, en el cas del català, el fet que la majoria de textos conservats de l'etapa preliterària són administratius i jurídics, amb algun text religiós o epistolari breu de caràcter excepcional. És a dir, hi ha poca variació textual. En aquesta època, devia existir literatura narrativa oral en català (cançons de gesta, narracions, cançons, etc.), però difícilment es traslladava al paper (Ferrando & Nicolás 2005: 64). També s'ha de tenir en compte que els poetes catalans feien servir l'occità com a la llengua literària indestruïble de la poesia trobadoresca que conreaven, és a dir, era una mena de koiné compartida (Ferrando & Nicolás 2005). A partir del 1250 la llengua catalana desenvolupa la prosa literària,¹⁵ fonamentalment gràcies a Ramon Llull i les *Grans Cròniques*. En aquest període, doncs, trobarem, a més a més, textos cronístics (*Fets*), hagiogràfics (*Vides*), científics (Llull, *Medicina*) i llibres de cort (*Cocentaina*). No trobarem textos narratius en català fins més avant atès que, malauradament, no se n'han conservat, a diferència del que ocorre en occità, francès o espanyol. No obstant això, com tindrem ocasió de comprovar, la riquesa de textos com els *Fets* ens posarà a l'abast situacions comunicatives que permetran mostrar una llengua variada.

L'estudi del canvi semàntic exigeix detectar l'inici dels valors nous de l'element en qüestió. Aquests valors pragmàtics nous afloren en contextos comunicatius concrets, en la fluïdesa de l'acte de parla. Per exemple, en el cas de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>, les situacions comunicatives que trobarem en un document legislatiu són propícies perquè aquestes perífrasis expressen necessitat, el seu valor original i prototípic. En canvi, els valors innovadors, més subjectius i abstractes, valors que s'acosten al futur o a l'evidencialitat inferencial, necessiten un altre tipus de situacions comunicatives. Probablement trobarem aquests valors en epistolari personals, documents processals¹⁶ en estil directe o, fins i tot, cròniques i textos narratius amb diàlegs. Aquestes situacions comunicatives permeten la presència de valors subjectius, la formulació d'hipòtesis, suggeriments, inferències, deduccions, conjectures, etc. L'oient podrà inferir una lectura pragmàtica més o menys diferent del

¹⁵ Recordem que la derrota de Muret (1213) va significar l'abandonament del projecte occità per part dels comtes reis catalans (Ferrando & Nicolás 2005).

¹⁶ Els documents processals tenen una gran importància perquè són una manera d'acostar-se a l'ús de la llengua oral i col·loquial del català antic (Rabella 2009: 62).

valor codificat de la perífrasi, és a dir, serà possible l'aflorament de valors innovadors de futur o evidencials, més enllà del valor de necessitat.

La importància de la tipologia textual, doncs, va lligada al registre lingüístic i a les situacions comunicatives que trobem en la documentació. En definitiva, cal recordar que un estudi de corpus explica les característiques lingüístiques de l'expressió en qüestió segons el corpus utilitzat; de manera que les extensions al conjunt de la llengua sempre seran aproximacions.

2.1.2 Adscripció temporal i dialectal

Una altra dificultat de la lingüística de corpus en l'estudi de la llengua antiga és l'adscripció temporal i dialectal d'alguns textos.

Pel que fa a la datació dels documents, el problema està en aquells documents en què el manuscrit principal utilitzat és diferent de l'any de concepció i escriptura de l'obra. Qualsevol decisió té riscos. En aquest treball, a diferència de l'elecció feta en el projecte de la *Gca* i el *CICA*, hem classificat els documents segons la datació de l'original. Això és especialment delicat en el cas d'alguns textos del segle XIIIb, ja que la diferència temporal amb el manuscrit és considerable:

- *Doctrina pueril* I, original s. XIIIb, manuscrit XIV
- *Doctrina pueril* II, Ramon Llull, original s. XIIIb, manuscrit 1390, 1410
- *Llibre dels Fets del rei En Jaume*, original s. XIIIb, manuscrit de 1343¹⁷
- *Diàlegs de Sant Gregori*, original de 1250-1290, manuscrit de 1340.

Considerar que aquests textos són propis del s. XIII té el perill que presente alguns fenòmens propis d'etapes posteriors i, per tant, interferisca en la datació de l'evolució.¹⁸ Tanmateix, si els haguérem situat al s. XIV i s. XV, de ben segur que hauríem advertit fenòmens arcaics ja desapareguts en la llengua d'aqueixos segles. La nostra decisió es fonamenta, sobretot, en el fet que difícilment el copista pot canviar el matís semàntic de

¹⁷ Ens referim al manuscrit C. Darrerament ha aparegut una nova edició, basada en el manuscrit H de 1380 (Ferrando & Escartí 2010). Malauradament, no hem estat a temps d'introduir-la al corpus. Sobre els manuscrits del *Llibre dels Fets*, vg. Ferrando (2012).

¹⁸ Per exemple, en un estudi de la gramaticalització de la perífrasi verbal modal espanyola <*tener (de/a) + INF*> les autores adverteixen que l'ús de textos amb manuscrits que no són contemporanis a l'original distorsiona notablement el resultat de l'estudi (Garachana & Artigas 2012). En aquest sentit, revisen les dades que havia aportat Yllera (1980) sobre la base de textos amb manuscrits massa tardans (vg. també Garachana & Rosemeyer en premsa). A més a més, han comparat l'ús de la perífrasi en manuscrits del s. XIII i XV de la *Primera partida* i han constatat que la versió del s. XV ha canviat la perífrasi amb *haber* que apareix al manuscrit del s. XIII per l'equivalent amb *tener*.

les perífrasis en elaborar el manuscrit. Amb tot, sempre que citem un exemple indicarem la data del manuscrit si és diferent de la de l'original.¹⁹

Un altre factor important que condiciona l'estudi de corpus és que les llengües romàniques estan satel·litzades per la llengua de cultura i escriptura, el llatí. Per tant, cal advertir que certs textos segueixen variants pròximes al llatí.²⁰

L'adscripció dialectal dels textos també presenta alguna problemàtica. D'una banda, no sabem exactament per on anaven les fronteres dialectals medievals. De l'altra, hi pot haver textos dels quals no sabem exactament el dialecte. En aquest punt hem seguit el criteri establert al *CICA*. En qualsevol cas, hem constatat que hi ha un comportament totalment homogeni en els dos blocs dialectals pel que fa a l'objecte d'estudi, la qual cosa palesa la notable unitat lingüística medieval del català (Veny 2002 [1982]: 11).

2.1.3 Extensió del corpus

L'extensió del corpus és un factor important per a garantir la fiabilitat de les dades. Només si tenim accés a un nombre elevat de textos podrem trobar ocurrencies suficients de l'expressió objecte d'estudi, de manera que la recerca siga suficientment representativa de la llengua.

Les perífrasis <deure + INF> i <haver (a/de) + INF> tenen una freqüència d'ús elevada, tal com veurem a l'apartat §7.2.1 i §8.2.1. Per això, l'ús de tot el corpus és una tasca ingent. La reducció dels textos del *CICA* i la conformació del *corpus específic* és una necessitat per a poder aproximar-nos a l'estudi de les perífrasis. Amb tot, aquest corpus és prou gran per a estudiar les perífrasis verbals modals –ens ha dotat de prou ocurrencies per a fer aquest estudi.

¹⁹ La citació dels exemples del corpus seguiran la clau de citació que apareix a l'apartat de les referències bibliogràfiques del corpus textual. Després de la clau de citació, hi indicarem la pàgina i l'any. Si no es coneix l'any exacte indiquem el segle. En aquest cas, especificuem si és la primera meitat del segle amb una *a*, si és de la segona meitat, una *b*; com per exemple s. XIIIa. La data del manuscrit la indicarem entre claudàtors amb l'abreviació *ms*.

²⁰ Tal com escriuen Ferrando & Nicolás (2005: 110): «els notaris cancellerescos redactaven sota la revisió del protonotari, documents en un llatí molt elaborat, que influí sobre la qualitat literària dels textos redactats en català i aragonès, les dues llengües romàniques amb estatus d'"oficials". Però aquests funcionaris àulics, formats en els manuals de redacció llatina o ars dictandi, s'alliberaren a poc a poc en els textos catalans de la fidelitat servil a la sintaxi llatina.»

	Mots corpus <i>deure</i>	Mots corpus <i>haver</i>
preliterari	62.634	62.634
XIIIb	791.744	555.521
XIVa	439.343	75.424
XIVb	181.490	288.077
XV	944.880	944.880
XVI	513.118	513.118
total mots corpus	3.039.796	2.439.654

Fig. 2.1 Nombre de mots del corpus de l'estudi de <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>

Com veiem a la Fig. 2.1, el nostre corpus no és exactament el mateix per a l'estudi de <*deure* + INF> i per al de <*haver (a/de)* + INF>. En les franges temporals del s. XIIIb i del s. XIV hi ha algun text que és en un corpus i no en l'altre. En les referències bibliogràfiques dels textos del corpus indiquem quins són els textos que són específics de l'anàlisi d'una perífrasi o de l'altra.

Un bon exemple de la importància dels límits i les virtuts dels corpora històrics és la datació del primer exemple del valor evidencial inferencial de la perífrasi <*haver (a/de)* + INF>. Com veurem en el capítol dedicat a l'estudi d'aquesta perífrasi, les dades del corpus reflecteixen que el valor inferencial sorgeix al s. XV, moment en què trobem exemples de transició cap a l'evidencialitat. Tanmateix, els primers exemples clars són del s. XVI. En canvi, en un altre text del català antic que no és al nostre corpus, i que pertany al s. XV, hi trobem un cas de la perífrasi amb *haver* amb una lectura inferencial clara (Martines en premsa a). Amb tot, cal dir que una sola ocurrència no canvia les conclusions que hauríem pogut extraure: aquesta troballa no implica que aquest significat s'hagués consolidat abans. De fet, fins i tot al s. XVI és un valor poc representatiu. En resum: això palesa la necessitat de ser conscients de les limitacions que tenim i la importància d'extraure les conclusions amb prudència.

Aquest mateix cas pot ser un bon exemple per a il·lustrar la importància de la tipologia textual que hem comentat adés. Aquesta perífrasi en qüestió del s. XV forma part de la declaració en un procés judicial. En aqueixos textos, l'escrivà redacta en estil reportat la declaració directa dels testimonis. És a dir, transcriu la declaració de l'interrogatori de la manera més pròxima possible. Per tant, el text resultant sol ser molt més fidedigne a la llengua oral i a la varietat col·loquial que no els textos literaris, que estan més elaborats i planificats.

Al capdavant, l'estudi de corpus no serà sempre una descripció totalment ajustada a la realitat –en aquest cas, la del català antic–, però és l'única manera d'analitzar-la.

2.1.4 *Especificitats de l'estudi de corpus de les perífrasis*

En el cas de la perífrasi <deure + INF> convé fer alguna remarca sobre el corpus utilitzat. Com havíem dit, el nostre *corpus específic* es basa en el *corpus essencial de la Gca*, amb alguna modificació que especifiquem a continuació. Així, en el període preliterari, a més d'incloure-hi tots els textos del *CICA*, hi hem incorporat digitalitzats tots els textos d'aquest període que han estat al nostre abast, especialment la documentació editada per Miret i Sans. També hem despullat textos occitans d'aquest període per tal de contrastar l'anàlisi semàntica de la perífrasi catalana amb la perífrasi verbal occitana <dever + INF>, atesa la proximitat tipològica entre l'occità i el català en aquell període. En l'apartat de referències textuais, hi hem indicat la procedència dels textos d'aquest subcorpus occità. En el període format per la segona meitat del s. XIII i la primera meitat del s. XIV hem estudiat tots els textos del *CICA* (octubre 2009), ja que hem volgut fraccionar l'estudi del català més antic en trams de cinquanta anys i això requeria un major nombre d'ocurrències. Pel que fa a la resta de la cronologia (segles XIVb, XV i XVI), hem hagut de reduir el nombre de textos als que apareixen al *corpus essencial de la Gca*.

Als textos del s. XVI, hi hem afegit les *Cròniques d'Espanya*. Aquesta decisió està motivada pel fet que en les dades semàntiques de l'estudi de les ocurrències corresponents als textos del s. XVI del *corpus essencial de la Gca* no apareix cap perífrasi amb el valor de futur que havia tingut en els segles anteriors. Com ja hem advertit, la tipologia textual és determinant en molts aspectes. Després d'observar que aquest valor adquireix força presència en els textos historiogràfics, com el *Llibre dels Fets* –segurament perquè s'hi indiquen moltes planificacions–, hi hem introduït un text de la mateixa tipologia, en el qual hem trobat set ocurrències amb aquest valor. Al capdavant, la conclusió ha estat la mateixa: al s. XVI el valor de futur de la perífrasi esdevé residual.

Tot i aquesta reducció del corpus, hem trobat que la tercera persona del present d'indicatiu de l'auxiliar *deure* (*deu*) té un elevat índex d'ocurrències, per la qual cosa hem optat per estudiar un 10% d'aquestes ocurrències.

Pel que fa a la perífrasi <haver (a/de) + INF>, ens hem cenyit als textos del *corpus essencial de la Gca*, però també hi hem incorporat tots els textos del català preliterari i

les *Cròniques d'Espanya* (s. XVI). En el període més antic (s. XI-XIV), hem analitzat quantitativament i semànticament totes les ocurrències de la perífrasi que hem recuperat del *corpus específic*. En canvi, dels textos del s. XV i XVI, hem tractat un poc més del 30%²¹ de les ocurrències del *corpus específic* per a l'estudi quantitatiu i semàntic que desplegarem al capítol vuitè, ja que la freqüència relativa i absoluta d'ús creix molt en aquests dos segles. D'aquesta manera el nombre de perífrasis estudiades en aquests dos segles s'acosta més al dels anys anteriors, tal com podem veure a la Fig. 2.2.²²

	Nombre de perífrasis	Perífrasis analitzades	Percentatge de perífrasis analitzades
arcaic	14	14	100%
XIIIb	117	117	100%
XIVa	30	30	100%
XIVb	68	68	100%
XV	530	197	37,17%
XVI	435	137	31,49%
TOTAL	1194	563	

Fig. 2.2 Taula amb el nombre de perífrasis del corpus i el nombre de perífrasis analitzades, en el cas de <haver (a/de) + INF>

Per acabar, cal fer una darrera precisió sobre l'ús del corpus: tant en l'estudi de *deure* com en el de *haver (a/de)*, en algunes ocasions hem recorregut a la totalitat dels textos del *CICA* per fer cerques puntuals que ens permeteren comprovar o observar algun comportament específic.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

²¹ Estadísticament, una mostra de més d'un 30% és sobradament representatiu del conjunt.

²² Tot i que no formen part de l'estudi quantitatiu, la resta de perífrasis amb *haver* del s. XV i s. XVI del *corpus específic* també han estat analitzades per assegurar-nos que s'adiuen amb les conclusions que presentem.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

3 LA MODALITAT

La modalitat és un concepte que aixopluga diferents significats al voltant de la no factualitat de l'estat de coses (=EdC) o esdeveniment. Hi ha molts valors, amb característiques diferents, que han rebut la qualificació de modalitat: dinàmica (habilitat, capacitat), alètica o possibilitat, deontica (necessitat, obligació, prohibició, possibilitat, permís), epistèmica (probabilitat, possibilitat, certesa, necessitat), evidencialitat (inferència, rumor), bulomaica (volició, desig, intenció), mirativitat o sorpresa, etc. Hi ha un munt de definicions, delimitacions i organitzacions internes diferents de la modalitat. Des d'un punt de vista gramatical, hi ha elements lèxics, sintàctics, morfològics o entonacionals que tenen valors modals; per exemple verbs principals com *pensar*, adjectius com *probablement*, (semi)auxiliars com *deure* o *poder* o morfemes com els del mode subjuntiu. Aquesta gradació gramatical varia d'uns grups de llengües a uns altres. Tipològicament, doncs, tampoc no és una categoria uniforme. Aquesta complexitat de la modalitat podria explicar les dificultats de definir-la i les nombroses divergències entre els teòrics i les escoles.²³

Aquestes nocions comparteixen alguna cosa, en major o menor grau. Si més no, els significats més prototípicament modals (necessitat, possibilitat, probabilitat) poden formar una categoria gramatical definida que expressa la no-factualitat o relativització

²³ Així ho han constatat Bybee *et al.* (1994: 176): «Mood and modality are not so easily defined as tense and aspect. [...] it may be impossible to come up with a succinct characterization of the notional domain of modality»

de la validesa de l'estat de coses.²⁴ S'ha abordat aquesta manera d'aproximar-se a la modalitat i ha estat definida així:

The essence of «modality» consists in the relativization of the validity of sentence meanings to a set of possible worlds (Kiefer 1994: 2515)

Modality is a linguistic category referring to the factual status of a proposition. A proposition is modalized if it is marked for being undetermined with respect to its factual status, i.e. is neither positively nor negatively factual (Narrog 2012: 6).

A diferència dels elements modals, els morfemes o auxiliars de temps marquen la factualitat –positiva o negativa– de l'estat de coses. Els morfemes de temps del català, per exemple, codifiquen un EdC com a real i el situen o ancoren al context, en un moment anterior, posterior o coincident amb l'acte de parla, independentment que ho siga així objectivament en el món real.²⁵

Vegem un exemple, a propòsit d'un fragment del *Curial e Güelfa* on apareix un temps present que codifica com a real l'estat de coses: *molts li han enveja*. Si l'oració és negativa com a *no veu ni ou més avant d'ella* es codifica un estat de coses factual, en aquest cas negativament.

- (1) -Ara-m digats: ¿havets vista Làquesis?
-Com senyora! -digueren ells-. ¿Si la havem vista? Senyora, **siats certa** que **per força la havíem a veure**, car Curial nulls temps ix de la sua casa mort ni viu, e tots quants negocis *ha* en lo món lexa per ella. [...]
-E Curial -dix la Güelfa-, ben sé, tanbé li vol bé.
-**Certa siats**, senyora, que *no veu ni ou* més avant d'ella. E , per ma fe, no és maravella alguna, car ella li fa tanta festa, que molts li *han enveja*, e **yo crech certament** que si ella se'n va en Alamanya, ell no la *lexarà* per partit del món, abans *se n'irà* ab ella. ¿E volets saber noves, senyora, si l'ama? (*Curial*: 250, 1435-1445 [ms. 1445-1458])²⁶

Talment, el passat marca la factualitat de l'EdC, com ara *la emperadriu tingué presumció del Tirant lo Blanc*:

- (2) No té negun sentiment quina cosa és mal sinó sol aquells qui senten quina cossa és amor. La emperadriu *tingué* presumció que Ypòlit devia amar e tota la tristor que la sua cara manifestava no devia altra cosa ésser sinó passió d'amor (*Tirant*: 947, 1460 [ms. 1490])

²⁴ Diversos lingüistes utilitzen termes com *factivity* (Lyons 1977), *factuality* (Palmer 1986), *irrealis* (Mithun 1999, Palmer 2001), *reality* (Portner 2009), *actuality* (Chung and Timberlake 1985), *validity* (Kiefer 1997) (vg. el panorama que n'ha fet Harrog 2012: 6-7).

²⁵ Així ho defensa Narrog (2012): «it is important to keep in mind that states of affairs presented by the speaker unmodalized and consequently as "factual", "real", or "valid" may also include state-of-affairs of the past or future that are not factual in an objective sense. The crucial point is that the study of language deals with things depicted as factual in language, not necessarily things factual in the real world».

²⁶ Agraïm l'orientació en la precisió de la datació del *Curial e Güelfa* al professor Antoni Ferrando (Universitat de València). Pel que fa al manuscrit del *Curial e Güelfa*, vg. Avenoza (2012). Pel que fa a les darreres aportacions lingüístiques i culturals sobre el *Curial e Güelfa*, vg. Ferrando (2012).

Fins i tot, el futur, el temps de la hipòtesi i el desconegut (vg. §3.3), codifica un estat de coses aparentment real en un temps posterior a l'acte de parla: *ell no la lexarà per partit del món*, com a (1).

Això no vol dir, però, que els morfemes de temps no puguin combinar-se amb altres elements que modifiquen la factualitat de l'oració. Així, si ens fixem en el context lingüístic, trobarem elements modals (en negreta) que es combinen amb les frases que hem vist: ***certa** siats, senyora, que no veu ni ou més avant d'ella [...] yo **crech certament** que si ella se'n va en Alamanya, ell no la lexarà*. Aquests elements modals presenten l'estat de coses com a no factuais *per se* (tant si el parlant expressa un alt compromís com baix, no es presenta com a factual). En aquest cas concret, aquests elements expressen un alt compromís epistemològic del parlant amb la veritat de l'oració; en canvi, això no modifica la factualitat del verb en present o futur (*no veu; lexarà*). En altres paraules: expressen un significat aliè al valor dels marcadors de temps.

En aquests fragments –i també a l'exemple (3)– hi ha altres elements, com les perífrasis modals, que expressen diversos valors: voluntat (*volets saber*), necessitat externa o inevitabilitat (*per força la havíem a veure*), inferència o probabilitat (*Ypòlit devia amar*), obligació (*no devets jurar* o *Aquesta reverència devets dar a Déu*), possibilitat (*podets jugar a la ballesta*).

- (3) E axí no *devets jurar* ne *despitar* ne *blasfemar* de Déu. Mes en la església, que pus que tota la setmana treballats, *devets tenir* lo dichmenge hoint missa complida, etc., no albardar, etc. *Podets jugar* a la ballesta o al dart après dinar hun poch, car *pot servir* a defendre la cosa pública. Aquesta reverència *devets dar* a Déu. (Sant Vicent, *Sermons*: 38, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

Aquests valors, i d'altres, sovint són molt diferents, i per això es fa difícil tractar la modalitat com una categoria semàntica. Tanmateix, sembla que l'absència d'una indicació factual de l'EdC, ni positiva ni negativa, podria ser un nexa d'unió. Les voluntats, possibilitats, obligacions, necessitats, inferències o probabilitats són una relativització dels fets d'una manera o altra. En aquest cas, els verbs modals sí que modifiquen l'esdeveniment. Al capdavall, la difícil definició de l'àmplia i complexa categoria modal sembla que es podria caracteritzar en termes de factualitat.

Tot seguit (§3.1), exposarem les tipologies modals més prototípiques. Ens basarem en el model de van der Auwera & Plungian (1998), que s'ajusta bé als resultats del nostre estudi, és a dir, als valors prototípics, perifèrics i innovadors de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>. A continuació (§3.2), ens ocuparem de la relació modalitat-evidencialitat. L'evidencialitat és una categoria semàntica molt propera a la modalitat. Per uns autors es tracta d'un tipus de modalitat i per a d'altres és una categoria

independent, però en qualsevol cas són unes nocions molt interrelacionades. L'evidencialitat de tipus inferencial és el valor innovador més important que han generat aquestes perífrasis d'obligació. Al darrer apartat del capítol (§3.3), tractarem la relació de la modalitat amb el futur ja que ambdós valors comparteixen el caràcter irreal o hipotètic. No debades les tres perífrasis modals que ens ocupen tenen o han generat un valor de futur.

Al capdavant, presentem una aproximació a la modalitat que es mostra vàlida per a l'estudi diacrònic de les perífrasis amb els verbs *deure* i *haver* que, per tant, ha de considerar l'estudi de la modalitat, l'evidencialitat i el futur.

3.1 Tipologies modals

La dificultat de definir la modalitat va de la mà de la manca de consens sobre quines nocions són modals i quines classificacions internes s'hi fan. Sovint el concepte modalitat és simplement una nebulosa que només es concreta en els valors semàntics de cada tipologia modal. Hi ha tantes classificacions de valors modals com escoles s'hi han dedicat.²⁷

L'estudi de la modalitat parteix dels enfocaments de la lògica modal (una branca de la filosofia del llenguatge) i estableix dues nocions bàsiques, la necessitat i la possibilitat (Lyons 1977). Aquestes nocions apareixen en les dues modalitats: la modalitat deòntica i l'epistèmica. La **modalitat deòntica** s'ocupa de la necessitat o possibilitat dels actes portats a terme per agents moralment responsables, és a dir, l'obligació i el permís. La **modalitat epistèmica** expressa les creences del parlant, és a dir, la possibilitat o probabilitat.

La proposta de van der Auwera & Plungian (1998) reprèn les nocions bàsiques de la possibilitat i la necessitat, com a dues variants o paradigmes que apareixen en tots quatre dominis modals: la modalitat interna al participant, la modalitat externa al participant, la modalitat deòntica i la modalitat epistèmica. Per tant, cada tipologia expressa un tipus de necessitat i de possibilitat. En aquest estudi aplicarem aquesta proposta però d'una manera flexible i amb alguns matisos. D'una banda, considerarem aquests valors o etiquetes en el marc de la teoria del prototip i, per tant, assumirem que els valors són no-discrecionals, és a dir, que les fronteres entre un valor i un altre són difuses. D'aquesta manera advertirem els matisos que presenten i podrem fer-ne una

²⁷ Precisament, van der Auwera & Plungian (1998: 80) resumeixen sucintament l'estat de la qüestió quant a aquesta discussió al voltant de la modalitat: «Modality and its types can be defined and named in various ways. There is no on correct way. The only requirement is that one makes clear how one uses one's terms».

anàlisi més primmirada i precisa. De l'altra, entendrem la relació entre la modalitat epistèmica i l'evidencialitat parcialment diferent (§3.2).

Tot seguit, la Fig. 3.1 resumeix les quatre modalitats amb exemples. A continuació, les descriurem i tractarem les relacions que hi manenten. Finalment, contraposarem aquesta proposta a altres aproximacions en el marc de la lingüística diacronicofuncional.

POSSIBILITAT			
Possibilitat no epistèmica			Possibilitat epistèmica (incertesa)
Possibilitat interna al participant (possibilitat dinàmica, habilitat i capacitat) <i>L'Anna sap nadar</i> <i>Puc córrer més d'una hora</i>	Possibilitat externa al participant		
	(possibilitat no deòntica)	Possibilitat deòntica (permís)	<i>L'Anna pot haver anat a casa l'amiga</i>
Necessitat interna al participant (necessitat) <i>L'Anna necessita portar ulleres per a veure-hi</i>	(necessitat no deòntica)	Necessitat deòntica (obligació)	Necessitat epistèmica (probabilitat) <i>L'Anna deu ser a casa l'amiga</i>
	Necessitat externa al participant		
Necessitat no epistèmica			
NECESSITAT			

Fig. 3.1 Les tipologies modals prototípiques²⁸

3.1.1 La modalitat interna al participant

Aquesta tipologia modal expressa una possibilitat o necessitat interna al primer participant, és a dir, inherent al subjecte-agent. En el cas de la possibilitat es tracta dels valors de capacitat o habilitat –sovint se'n diu modalitat dinàmica:

- (4) La muller de Çárate, l'aycayde, é feta venir, que és dona que à parit, y *sap* ben *servir*, y té molt bona manera. (*Estefania*: carta 78, 1522-1542)
- (5) ... gran és ton poder e gran ta senyoria, com per tu se mitigua la ira divinal, la qual tu *pots tenir*, e retenir, e fer abstenir, hó en tot o en gran partida, a la qual tot lo món retenir no poria (Malla, *Memorial*: 86, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (6) Emperò tu, Senyor, qui ést Déu de natura e *pots obrar* sobre natura, volria que, mijaçant la tua misericòrdia, fesses en Tirant lo miracle gran que fist a Làzer. (*Tirant*: 1512, 1460 [ms. 1490])

²⁸ Basat en van der Auwera & Plungian (1998: 82); traducció pròpia.

- (7) Boris *can get by* with sleeping five hours a night (van der Auwera & Plungian 1998: 80)

En aquests casos, doncs, l'habilitat és inherent al subjecte; també si s'expliciten les circumstàncies que permeten aqueixa capacitat, com veiem en el segon exemple. Els verbs *saber* i *poder* expressen aquest valor en català. En anglès, el verb *can*.

La necessitat interna equivalent també s'origina en el participant o subjecte:

- (8) E diu que dix lo dit Guillem que ell farie engüent de les dites frexures e que ell li n darie com *obs* ne haurie, que n havie *menester* hun calapat. (*Lleida*: foli 7r, s. XV)
- (9) Boris *needs to sleep* ten hours every night for him to function properly (van der Auwera & Plungian 1998: 80)

En català el verb que més s'acosta a aquest valor és *mester*, *menester*, *obs* o *necessitar*. En anglès, és *to need*, tot i que *must* també pot tenir aquest valor:

- (10) I *must find* a solution for this problem soon now or I'll go carzy (Nuyts 2006: 3)

Tot i que trobarem alguna ocurrència dels verbs modals amb *deure* i *haver* amb aquest valor no és el prototípic del català antic. De fet, segons el nostre parer, els verbs modals de necessitat només poden expressar aquest valor de manera contextual. En la mesura que el subjecte és la primera persona del present i l'origen modal extern s'ha difuminat, pot interpretar-se com una necessitat interna.

3.1.2 La modalitat externa al participant

Aquest tipus de modalitat expressa que hi ha unes circumstàncies externes al participant implicat (vg. subratllats) que fan l'estat de coses possible o necessari. És a dir, l'origen modal és aliè al subjecte:

- (11) Déus t'à posat en estament que per força *has ensenyar* valor e noblesa. Donchs, pus la pots comprar ab diners, no t'í sia res, car pensar pots que gran gràcia t'à feta Déus que noblea puxes comprar ab riquesa. (Eiximenis, *Dotzè*: 379, 1385-1391 [ms. 1375-1424])²⁹
- (12) Alegrat, fil, sies en lo gran alegra de nostra dona e en la vertut que pots aver per la vertut que nostra dona ach en lo gog de son fil, cor per aytal gog seràs personer en l'agradable pler que Jesuchrist ha de nostra dona (Llull, *Doctrina I*: 124, XIIIb [ms. XIV])
- (13) E a la final, ab cert rescat e menaces, *hagueren a desestir* forçadament de la sua justa querella e tornar-se'n en aquesta ciutat ab no poch dan e despesses sues. (*Epistolari IIc*: carta 67, 1462)

²⁹ Les cursives, subratllats i negretes dels exemples sempre són nostres, si no indiquem el contrari. Amb la cursiva marquem el fenomen estudiat. Amb el subratllat marquem algun element del context important per a la interpretació semàntica. Si necessitem assenyalar un tercer element ho fem amb la negreta.

Com veiem, en el domini de la necessitat, hi ha uns factors externs que empenyen el participant a portar a terme l'estat de coses. Aquest és el valor prototípic de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> en català antic.

En anglès, s'han posat aquests exemples, amb els verbs *can* i *have to*:

- (14) To get to the station, you *can take* bus 66 (van der Auwera & Plungian 1998)
- (15) I've unlocked the back door, so you *can enter* the thouse there (Nuyts 2006: 3)
- (16) To get the station, you *have to take* bus 66 [és l'únic mitjà de transport que l'hi pot portar] (van der Auwera & Plungian 1998)

3.1.3 La modalitat deòntica

La modalitat deòntica (del grec *deon* 'que és obligatori') és una subcategoria o hipònim de la modalitat externa al participant en què les circumstàncies externes que possibiliten (permeten) o obliguen el participant a portar a terme l'estat de coses són de caràcter moral, legal o social.³⁰ No són unes circumstàncies vinculades al context, sinó a un codi normatiu social que, prototípicament, el parlant comparteix i aplica. En altres paraules, l'origen modal prové d'una font externa *moral* compartida en major o menor grau amb el parlant, la qual emet el permís (possibilitat deòntica) o l'obligació (necessitat deòntica):

- (17) com la dita dona digués a ell depositant: "Mossèn, de mi *podeu fer* lo que us voleu, e veus -me ací; car de me filla no, hu consentria per res" (*El cavaller i l'alcavota*: 173, XVa)
- (18) Dix lo rey: -Yo só molt content que·s faça, e *pots anar e tornar* tota hora que vulles. (*Tirant*: 1141, 1460 [ms. 1490])
- (19) On, com fur de València man que·ls béns del dit Ramonet *degen tornar* als pus pruxmes de part del pare, e dona Oria, mare del dit J. Martínez e de na Gonda, muler nostra, *deja, segons fur de València, heretar* los béns [...] Ramonet.... (*Cocentaina*: 72, 1269-1290)
- (20) E fonch feta crida que lo sendemà, que seria dilluns, tothom *hagués a fer festa*. (Safont, *Dietari*: 120, 1411-1484 [ms. 1454-1484])
- (21) que per temor de la mort vostra magestat no·m leixe fer armes? Puix só cavaller, *tinch a fer* obres de cavaller axí com fan tots los altres bons cavallers. (*Tirant*: 235, 1460 [ms. 1490])

En anglès, prototípicament, expressen aquests valors els verbs *may* i *must*:

- (22) John *may leave* now (van der Auwera & Plungian 1998)
- (23) John *must leave* now (van der Auwera & Plungian 1998)

³⁰ Narrog (2012: 8) defineix així aquesta modalitat: «Deontic modality marks a proposition as necessary or possible within the framework of a particular system of social rules». Una altra definició il·lustradora és la de Lyons (1977: 823): «the necessity or possibility of acts performed by morally responsible agents... What it describes is a state-of-affairs that will obtain if the act in question is performed».

En català antic el verb prototípic per a expressar la necessitat deontica és el verb *deure*, tot i que les perífrasis <*haver (a/de) + INF*> i <*haver (a/de) + INF*> també desenvolupen aquest valor. De vegades, l'origen conceptual modal és clarament moral, legal o social –respectivament en aquests exemples:

- (24) Qan él dix «de tot lo cor», demostra qe de totz sos pecadz si *deu* om *partir*. (*Homilies*: 121, c. 1200)
- (25) E per ço *deu* hom *fer* çó que és segons l'usatge e siran feytes; e per ço establiren los damunt dits prínceps que fos jutgat segons los usatges... (*Usatges*: 159, XIIIa)
- (26) E dixem nós: «Gran maraveyla·ns donam de vosaltres, car sóts dura gent d'entendre raó; car bé *deuriets guardar* lo negoci qual és e *deuriets guardar* si u fem nós per bon enteniment o per mal. (*Fets*: foli 154v, XIIIb [ms. 1343])

En altres casos, l'origen *moral* de la necessitat s'ha d'entendre en termes generals, ja que pot respondre a les normes d'un grup més o menys reduït o a unes normes personals del parlant que no necessàriament són compartides. Al capdavant es tracta d'una necessitat (o possibilitat) dins el marc d'un sistema de regles socials particular, siga quin siga. A més a més, hi ha una gradació des de la moralitat fins al que és apropiat o és considerat acceptable pel codi del parlant. De la mà dels diversos orígens conceptuals de la necessitat hi trobarem també diferents graus d'intensitat de l'obligació que configuren diversos matisos.

Per exemple, quan l'origen és una planificació legislativa derivada de l'autoritat legal; aquest matís es podria parafrasejar com 'estar planificat':

- (27) Necessàries despeses s'entenen en aytal guisa que si no·s fahien, que la cosa on se faran se pogués perdre. E si la cosa aquela no haurà renda que, pus lo marit serà mort e la muller *degués cobrar* aquela cosa, que ella haja dos ans d'espai de retre·s les messions qui hi haurà feites lo marit. (*Furs*: vol. V, 71, 1261-1271 [ms. 1349])

Els casos més perifèrics expressen una conveniència o consell segons el filtre del parlant. De fet, moltes voltes trobem un verb principal *parèixer/semblar* del qual depèn la subordinada on trobem la perífrasi:

- (28) dix En Ramon Marquet: «Senyor, semblar m'ia que vós *deguéssets tornar* là en la terra, per ço que tota la companya se recuylís e que·ns veessen; e, si no, errar·nos àn en la mar e no us poran trobar». E vim que deya raó e faem ço que havia dit. (*Fets*: foli 179r, XIIIb [ms. 1343])
- (29) ý axí·m par que *deveu fer* la dita speriència de continent, ý pendré plaer m'aviseu de com vos succehirà. (*Estefania*: carta 221, 1522-1542)
- (30) -Capità senyor -dix Galançó, lo mariner-, a mi par que vostra senyoria *deuria trametre* dues galeres e que stiguessen en alta mar. Com vessen l'estol, la una tornàs e l'altra seguís tostemps la nau del Gran Caramany. (*Tirant*: 720, 1460 [ms. 1490])
- (31) No val res aquexa manera, ans, si vols bé haver, te cové a fina força lexar·la. Altra és la via per la qual *has a caminar*, car la que tens no aporta l'ome sinó a abatiment. (*Curial*: 263, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Comptat i debatut, la modalitat deontica es configura com una subcategoria de la modalitat externa pel fet que l'origen modal és de caràcter moral. Aquesta classificació

permet connectar semànticament dos valors que són realment molt propers i que solen compartir un mateix verb modal, com és el cas de *deure* o *haver* en català antic.

A més a més, aquesta ordenació interna de la modalitat té l'avantatge de distingir les modalitats no epistèmiques que hem vist fins ara (interna, externa i deòntica) de la modalitat epistèmica que marca un frontera més clara amb la resta, tal com mostra la Fig. 3.1. La majoria de propostes coincideixen i doten la modalitat epistèmica d'entitat diferenciada de les altres tipologies. En canvi, les subdivisions entre els valors no epistèmics no tenen el mateix consens. De fet, no s'han dedicat tants esforços a l'estudi d'aquestes modalitats com a l'estudi de la modalitat epistèmica (vg. §3.1.5).

3.1.4 La modalitat epistèmica

La modalitat epistèmica (del grec *episteme* 'coneixement') fa referència al món de creences i al coneixement d'algun participant en l'acte comunicatiu, típicament el del parlant. Aquesta modalitat expressa el compromís del parlant amb la veritat de l'estat de coses o esdeveniment.³¹ El parlant estableix aqueix compromís segons uns arguments externs a l'EdC, és a dir, unes circumstàncies del context (*ground*) o del seu coneixement del món. Per tant, en aquest cas, l'origen conceptual de la necessitat o possibilitat és també extern a l'EdC.

Quan un verb no està marcat epistèmicament, se suposa que hi ha un compromís total amb la veritat de la proposició, és a dir, l'estat de coses es codifica com a factual. En canvi, el marcador epistèmic indica una reducció major o menor del compromís. El parlant elabora una estimació sobre la probabilitat que l'estat de coses siga real, la qual constitueix una escala progressiva amb valors que van des de la (quasi)certesa, la probabilitat fins a la possibilitat –respectivament als exemples, de major a menor compromís:

- (32) Deffensen a Déu provant que, com a just, no castiga a nengú sens culpa, y que, si nengú éss castigat per Déu, necessàriament à *de ser* injust y mal home; y d'esta manera judiquen tan folla y carnalment de Déu y de sa justícia, com si fos totalment com los hòmens ... (*Job*: 37, c. 1557)
- (33) Per què lo rey féu venir a Laquesis, e li dix: —Laquesis, la vostra roba me fa creure que vós *devets conéxer* lo cavaller de qui aquesta tenda és; e axí us prech que vós me

³¹ No hi ha grans diferències entre les diferents definicions de la modalitat epistèmica. Cf. per exemple: «indicates the extent to which the speaker is committed to the truth of the proposition» (Bybee *et al.* 1994: 179); «It refers to a judgment of the speaker: a proposition is judged to be uncertain or probable relative to some judgment(s)» (van der Auwera i Plungian 1998: 81); «express the speaker's degree of commitment (short o complete) to the truth of the proposition» (Traugott & Dasher 2002: 106); «it concerns an indication of the estimation, typically, but not necessarily, by the speaker, of the chances that the state of affairs expressed in the clause applies in the world. In other words, it expresses the degree of probability of the state of affairs...» (Nuyts 2006: 6); «refers to someone's world knowledge, typically that of the speaker» (Narrog 2012: 8).

vullats dir son nom e tant com sapiats de sos fets. (*Curial*: 200, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

- (34) Pense que *deu ser* altre ab qui pensava enviar-la. (*Estefania*: carta 96, 1522-1542)
- (35) –Yo ara no·t poria res dir del cavaller, mas pens que *serà* al torneig. (*Curial e Güelfa* II 98, *apud* Martines en premsa a, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (36) La verge està exempta de tals embarços, ni sab com se juga, ni ·s fica lo dau; y vós, quant la viuda teniu entre braços, *pot ser* qu'en la pensa li resten tals llaços, qu'en altri contemple, y ab vós faça pau. (*Disputa de viudes i donzelles*: versos 414-418, XVIIb)
- (37) Y de allí a cosa de mija hora diu ell, dit testimoni, que estant en dit cantó ell i lo dit Joseph Rossell, sentí una escopetada que a parer de ell, dit testimoni, era devés lo portal de Sant Roch, i sentit que hagué ell, dit testimoni, i lo dit Joseph Rossell dita escopetada digueren entre sí: «Què *pot ser* allò?» «[A]nem devés enllà y vegem lo que és». (*Albalat*: 73, 1611-1666)

La gradualitat continua en la polaritat negativa, amb la improbabilitat o la impossibilitat. Així, doncs, les dues variants d'aquesta modalitat serien la necessitat epistèmica (probabilitat) i la possibilitat epistèmica.

Totes aquestes oracions expressen una expectativa que parteix del coneixement del món, d'uns factors previs, d'unes proves. En aquest Langacker (1991a, 1991b) recorre a les nocions d'**impuls evolutiu** (*evolutionary momentum*) i al **model dinàmic evolutiu** (*dynamic evolutionary model*) (vg. Fig. 5.5 i §5.3).

Segons aquest model, el conceptualitzador (C) analitza la realitat i, segons l'evolució o el camí que segueix, avalua la probabilitat que continue en la direcció per assolir l'EdC en qüestió (*target*). El C detecta el grau de força que impulsa la realitat cap a la direcció prevista (l'EdC) o el grau de resistència amb què ensopega. És segons aqueix impuls que el conceptualitzador fa una extrapolació mental de la realitat actual i estableix un grau de conformitat amb l'expectativa o altre. En anglès, si l'impuls és major es farà servir *must*, si és menor *will* o *may*:

- (38) John *must* have arrived (van der Auwera & Plungian 1998: 81)
- (39) John *may* have arrived (van der Auwera & Plungian 1998: 81)
- (40) Someone is knocking at the door. That *will* be John (Nuyts 2006: 6)

El fet que el grau de compromís del parlant provinga d'aquest impuls evolutiu, és a dir, d'una inferència a partir d'unes proves,³² ha fet pensar que el valor primari és **evidencial** (i.e. indica el tipus d'origen d'on prové la informació de l'estat de coses) (Dendale 1994a, Squartini 2004, Cornillie 2007). Això ha generat un debat teòric quant a la consideració modal epistèmica o evidencial inferencial d'aquests valors. Una aproximació des de l'evidencialitat posa l'èmfasi en l'origen de la informació atès que

³² De fet, quan s'ha definit la modalitat epistèmica sovint es recorre a la noció d'inferència. Per exemple, Bybee *et al.* (1994: 180) anomenen certesa inferida (*inferred certainty*) el valor epistèmic amb un compromís fort del parlant: «There *must be* some way to get from New York to San Francisco for less than \$600». Al seu torn, Traugott & Dasher (2002: 110) també expliciten el procés inferencial: «the source of epistemic modality is usually the speaker, who concludes from evidence whether the proposition is true or not...».

el parlant accedeix a la informació basant-se en unes proves i/o en el seu coneixement. Per tant, és tracta d'una **inferència**. En canvi, la modalitat epistèmica se centra en el **grau de compromís** del parlant.

Els límits d'on comença i on acaba la modalitat epistèmica i l'evidencialitat fa de mal dir. Per això s'ha generat una polèmica entorn d'aquesta qüestió. Cada aproximació teòrica a la modalitat proposa una relació diferent entre aquestes dues categories semàntiques: nocions independents, una subordinada a l'altra, coincidents. Van der Auwera & Plungian (1998: 84-86) consideren que són categories diferents, però que se superposen en un punt: la modalitat epistèmica i l'evidencialitat inferencial són equivalents.

En aquest treball defensarem que el valor primari d'aquestes ocurrències fa referència al tipus d'origen de la informació, és a dir, a l'**evidencialitat inferencial**. En català antic, les perífrasis modals amb *haver de*, *deure* van desenvolupar aquest valor. Com veurem a §3.2.3, sembla que el valor bàsic és evidencial. Ens ocuparem d'aquesta polèmica i mirarem de fer llum sobre l'anàlisi que més pot convenir en el cas dels verbs modals del català antic.

3.1.5 Altres aproximacions

La complexitat semàntica i gramatical de la modalitat ha donat lloc a diferents perspectives i classificacions internes dels valors, així com diverses aproximacions segons els models teòrics. Ací no farem un resum exhaustiu de totes,³³ sinó que ens basarem en les descripcions més reeixides en el marc de la lingüística cognitivofuncional.³⁴

Al voltant de la modalitat hi ha molts altres aspectes que no tenen consens. La definició i consideració de la modalitat com una categoria semàntica varia d'una proposta a una altra, així com també la terminologia. L'organització interna dels valors modals presenta diverses propostes molt diferents, especialment pel que fa a la distribució dels valors no epistèmics –la divisió entre valors no epistèmics i valors epistèmics coincideix en tots els estudis. Les diferents classificacions de valors modals connecta amb la concepció de la modalitat que presenta cada autor i dels límits que marquen,

³³ Per a un estat de la qüestió, vg. Nuyts (2006), de Haan (2006), Mortelmans (2007), Van linden (2012), Narrog (2012).

³⁴ No considerarem, doncs, les aproximacions formals basades en la lògica i els móns possibles, com Kratzer (1977, 2012) o Portner (2009), entre d'altres.

especialment respecte del mode, dels actes il·locutius, però també de valors *modals* més o menys perifèrics com la modalitat bolomaica o volicional i l'evidencialitat.

La proposta de Bybee (Bybee 1985; Bybee *et al.* 1994; Bybee & Fleischman 1995) concep la modalitat com la gramaticalització d'actituds i opinions dels parlants. És una de les propostes que més valors incorpora a la modalitat. Uneix el mode i els actes il·locutius als valors centrals modals (els que hem vist fins ara) i estableixen quatre grans tipologies. Sota l'etiqueta de modalitat orientada a l'agent (*agent-oriented modality*), acull valors com l'obligació, la necessitat, el desig, la intenció, la voluntat o la possibilitat (no epistèmica). Aquesta modalitat expressa l'existència de condicions internes o externes en un agent respecte del compliment d'una acció expressada pel verb principal. En contraposició a aquesta modalitat, hi ha la modalitat orientada al parlant (*speaker-oriented modality*) en què el parlant imposa unes condicions a l'interlocutor, és a dir, uns actes il·locutius (especialment directius): imperatiu, prohibitiu, optatiu, exhortatiu, advertència, permissiu. La modalitat epistèmica forma una tipologia independent amb les variants de possibilitat, probabilitat, certesa inferida i expressions contrafactuals. Tot i que parla de certesa inferida, no es refereix a la categoria evidencial. Finalment, el darrer grup modal està format per modes que demanen oracions subordinades (*subordinating moods*). Aquesta aproximació aixopluga nocions perifèriques de la modalitat (mode i actes il·locutius). Ara bé, malgrat incloure el mode dins l'estudi de la modalitat, troben una manera de distingir-los: «modality is the conceptual domain, and mood is its inflectional expression» i, per això, agrupen el mode en una de les quatre modalitats que estableixen.

Una altra manera d'agrupar els valors no epistèmics és amb el terme *root modality*. Coates (1983) utilitza expressament la *root modality* com un terme per a aplegar tota la modalitat no epistèmica. Al seu torn, Talmy (1988) i Sweetser (1990) utilitzen el terme *root modality* per a parlar de la modalitat deòntica i, almenys en part, de la modalitat dinàmica. Aquest terme fa referència als valors modals originals del verb en qüestió (*root* 'arrel') dels quals han sorgit els valors epistèmics innovadors. Tanmateix, no ha tingut més fortuna atès que es basa en la relació diacrònica i no en els significats que expressa la categoria semàntica (van der Auwera & Plungian 1998: 84), i per això no el farem servir.

Una alternativa a agrupar els valors modals és la de Palmer (2001) perquè estableix unes supercategories per a marcar les relacions conceptuals internes entre els valors modals: la *event modality* inclou la modalitat deòntica i dinàmica, la *propositional modality* agrupa la modalitat epistèmica i l'evidencialitat.

Una aproximació més agosarada a la modalitat és l'aproximació funcional-cognitiva de Nuyts (2001, 2005, 2006; Nuyts *et al.* 2010) ja que postula que la modalitat no és una categoria semàntica sinó un conjunt de categories modals que s'haurien d'anomenar actituds o categories actitudinals (*attitudinal*).³⁵ Proposa una agrupació conceptual molt diferent de les tipologies modals. El punt de partida, però, és la distribució tradicional entre la modalitat dinàmica, deòntica i epistèmica. La modalitat dinàmica, tradicionalment, es refereix a la capacitat del subjecte per a portar a terme l'acció expressada pel verb principal.³⁶ En aquesta proposta, però, assumeix tres subcategories. La modalitat dinàmica inherent al participant (*participant-inherent dynamic*) és l'equivalent a la modalitat interna (§3.1.1), és a dir, expressa la capacitat o necessitat interna del primer participant). La segona, la modalitat dinàmica imposada al participant (*participant-imposed dynamic*) expressa habilitats/possibilitats o necessitats que estan determinades per circumstàncies locals i fora del control del participant (Nuyts 2006: 3-4):

- (41) I've unlicked the back door, so you *can enter* the house there
 (42) To open that door you *must turn* the key and lift the latch simultaneoulsy

Finalment, la modalitat dinàmica situacional (*situational dynamic*) que expressa possibilitat o necessitat/inevitabilitat inherent a la situació descrita pel conjunt de l'oració (fins i tot, podria no haver-hi subjecte-participant; Nuyts 2006: 5):

- (43) In winter it *can even snow* in this hot desert
 (44) We all *have to die* someday

Aquestes dues darreres subcategories dinàmiques (imposada al participant i situacional) equivaldrien a la modalitat externa de van der Auwera & Plungian (1998) (§3.1.2),³⁷ però amb una orientació diferent. En la perspectiva que seguim ací, la modalitat externa posa l'accent en el fet que l'origen modal és extern al participant, i la considerem l'hiperònim de la modalitat deòntica. D'aquesta manera s'allunya de la modalitat

³⁵ Nuyts (2005: 14-18) no considera vàlida la noció de modalitat ni com una supercategoria per diversos motius, com el fet que els verbs modals també tinguen altres valors no modals (evidencials, futur o aspectuals). Això és interessant ja que, com veurem, les perífrasis de necessitat del català antic assumeixen valors que van més enllà dels estrictament modals (futur, evidencialitat).

³⁶ Palmer (1979, 1983, 2001) i Perkins (1983) també fan servir aquest terme. Altres nomenclatures equivalents són *facultative modality* (Goossens 1985) o *inherent modality* (Hengeveld 1988).

³⁷ Ara bé, Nuyts (2006: 6-7) afirma explícitament que la modalitat interna al participant de van der Auwera & Plungian (1998) equival tant a la seua modalitat inherent al participant com a la imposada al participant. Ací, però hem considerat que la modalitat interna només equival a la dinàmica inherent (de Nuyts) i que la modalitat externa agrupa les subcategories modalitat dinàmica imposada i situacional de Nuyts. Així ho ha considerat també Van linden (2012: 24). De fet, altres propostes també inclouen en una mateixa etiqueta aquestes dues subcategories, com ara *necessitat externa* o *necessitat circumstancial* (Van linden 2012: 16). Entenem que les oracions de la modalitat dinàmica imposada al participant (com *To open that door you must turn the key and lift the latch simultaneoulsy*) són equivalents a l'exemple de van der Auwera & Plungian (1998: 80) de la necessitat externa al participant (*To get to the station, you have to take bus 66*).

dinàmica, la qual es redueix a la necessitat interna. Si ens cenyim als valors dels verbs modals del català antic, trobarem que algunes ocurrencies de necessitat externa podrien relacionar-se més amb una subcategoria o una altra (imposada o situacional), però fa de mal dir. Al capdavant, doncs, no farem aqueixa fina distinció.

La modalitat deòntica presenta un enfocament bastant diferent. Nuyts (2005, 2006; Nuyts *et al.* 2010) proposa reduir els valors deòntics a nocions que expressen una estimació del grau d'acceptabilitat moral de l'estat de coses, segons el parlant (prototípicament, però no exclusivament). Així, doncs, proposa excloure l'obligació i el permís de la modalitat ja que considera aquests valors mes aïna un acte de parla directiu,³⁸ com el mode imperatiu: el parlant intenta que el participant (agent o subjecte) porte a terme l'estat de coses (obligació) o bé dóna el permís perquè pugui portar a terme l'EdC (permís) (Nuyts *et al.* 2010).³⁹

La modalitat epistèmica, com en les altres propostes, és una modalitat diferenciada de la deòntica i dinàmica. En aquest cas, Nuyts (2005: 12) la posa en relació amb l'evidencialitat, ja que són dues categories diferents però que interaccionen. Finalment, també s'hi inclou la modalitat bolomaica que indica l'actitud o valoració emocional favorable o desfavorable de l'EdC (hi inclou la volició).

La proposta de Nuyts va més enllà, demana una reconfiguració del sistema TAM (temps-aspecte-modalitat). Proposa agrupar un conjunt de categories semàntiques de qualificacions perquè són una part funcional bàsica del nostre sistema de conceptualització del món. Aquest sistema aplegaria, d'una banda, les categories semàntiques que fan la funció de situar o ancorar (temps, espai, aspecte) i, de l'altra, les categories actitudinals que expressen actituds del parlant quant a l'estat de coses⁴⁰ (evidencialitat, actitud deòntica, actitud epistèmica i bolomaica). Com veiem, no hi inclou la modalitat dinàmica perquè considera que no és una categoria actitudinal, sinó un subtipus de la categoria aspectual quantificacional, ja que expressa l'aparença de

³⁸ Nuyts *et al.* (2010) assenyala que aquesta distinció no vol dir que no hi haja cap relació entre la modalitat deòntica i un directiu: un valor directiu és un acte de parla que pot basar-se en un judici deòntic.

³⁹ Vg. Van linden & Verstraete (2011) i Van linden (2012) per a una aplicació d'aquesta perspectiva en l'estudi dels adjectius modals anglesos.

⁴⁰ Les categories actitudinals es defineixen perquè expressen el compromís del parlant amb l'estat de coses. La modalitat deòntica expressa el grau de compromís moral del parlant, l'epistèmica el grau de compromís existencial, la bolomaica expressa el grau de compromís emocional amb l'estat de coses. El cas de l'evidencialitat es fa més difícil d'analitzar en aquests termes. Tanmateix, segons Nuyts (2005: 23): «The fact that the categories of inference and reasoning even involve an indication of the degree of confidence with which the existence of the state of affairs can be concluded from evidence is perfectly in line with this analysis, of course.» A més a més, les categories actitudinals comparteixen uns trets: la gradualitat (*scalar*), són nocions que poden tenir un doble ús estructural performatiu o descriptiu, i poden tenir un doble ús subjectiu o intersubjectiu (Nuyts 2005, 2006; Van linden 2012).

l'estat de coses al món. En definitiva, aquesta aproximació funcional-cognitiva reconfigura tot el sistema del que anomena *categories qualificacionals*.

Encara hi ha altres propostes, com la de Givón (1984, 1990) que considera la modalitat com un domini ampli que marca l'actitud del parlant cap a l'estat de coses. O la de Narrog (2005, 2012) que parteix de la definició que hem donat més amunt al voltant de la noció de factualitat. Aquesta aproximació presenta una classificació dels valors modals totalment no-discreta. Els valors modals se situen al voltant de dues nocions, com un contínuum: volició/no volició i orientació a l'esdeveniment/orientació al parlant.

En definitiva, en aquest treball aprofitarem la proposta de van der Auwera & Plungian (1998) com a punt de partida i d'una manera flexible per dos motius. En primer lloc perquè exclou el mode i els actes de parla (il·locució) de la modalitat. Considerem que el mode és una categoria verbal morfològica que expressa valors modals, una categoria gramatical que és obligatòria en les llengües que la tenen. Tal com justifica de Haan (2006: 33): «Mood is therefore the grammaticalized expression of modality, just as, say, tense is the grammaticalized expression of time». A més a més, el mode no sols marca valors modals (Pietrandrea 2005: 19). Per tant, no cal incloure el mode en l'estudi de la modalitat, que és una (super)categoria semàntica.⁴¹ D'altra banda, tot i que és interessant la distinció de Nuyts entre valors deontics i directius, considerem que l'exclusió dels actes de parla de la modalitat és útil per a l'anàlisi semàntica dels verbs modals. Des del punt de vista conceptual, l'estructura del significat modal amb una configuració orientada a l'agent o participant (45) o orientada al parlant en un acte de parla directiu (46) no varia.

(45) [T]ots hòmens de veçcomptes tro a cavalers lurs cavalers tenen[s] honor, lur feeltat *deuen fermar* a la postat e sa honor per sacramental escrit a aquel, ço és [assaber, de] qui la postat ho volrà. (*Usatges*: 87, XIIa)

(46) On per asò tu *deus donar* al malaute subtil matèria, qui sia de complecció de .D.C., per tal que pusca passar la matèria de .A.B. (Llull, *Medicina*: 96, 1274-1283 [ms. 1275-1299])

És a dir, ací posarem l'accent en l'anàlisi de la transformació dels esquemes conceptuals i no en l'actitud del parlant cap a l'oient des d'un punt de vista il·locutiü que és el que permetria situar l'obligació i el permís en l'àmbit dels actes de parla i fora de la modalitat.

En segon lloc, aquesta aproximació se cenyeix als valors modals prototípics (*core*). Caldrà considerar aquestes etiquetes com a centres prototípics que poden tenir matisos

⁴¹ Amb tot, convé recordar que, fins i tot en les propostes de Bybee *et al.* (1994) o Palmer (2001), el mode era una subcategoria independent de les altres, les típicament modals.

semàntics remarcables, i no com a valors discrets.⁴² Això ens permetrà identificar els valors centrals i posar-los en relació amb altres subcategories que són als margens de la modalitat. De fet, el procés de gramaticalització de *deure* i *haver* exemplificarà un procés de canvi semàntic i polisemització que demanarà afinar la relació entre nocions frontereres com la modalitat epistèmica i l'evidencialitat d'una banda (§3.2), i entre els valors modals (o *actitudinals*) i el futur de l'altra (§3.3).

3.1.6 Nocions de frontera

Encara hi ha dues categories més al marge de la modalitat que cal considerar per definir l'abast de la modalitat: la modalitat bolomaica i l'admirativitat. La modalitat bolomaica (volició i intenció; *boulomaic modality, volition, intention*) indica l'actitud o valoració emocional favorable o desfavorable de l'estat de coses, així com també el desig, volició i intenció. Per tant, és una noció que es relaciona amb el futur. Possiblement, el fet que els verbs amb aquest valor no estiguen gaire gramaticalitzats pot explicar que s'excloa habitualment de la modalitat (Narrog 2012: 9). Precisament, la proposta de van der Auwera & Plungian (1998) exclou la volició. Tanmateix, la perífrasi catalana amb *voler* i els equivalents romànics han desplegat valors modals i de futur –o els verbs modals anglesos *shall, will* i *want to/wanna*:

(47) els ametlers *volen florir*; la paret *vol caure* (Martines en premsa a)

Per això, ací inclourem la volició o modalitat bolomaica en el concepte de modalitat (vg. §6.1.1).

L'admirativitat (*(ad)mirativity*) és una subcategoria situada entre l'evidencialitat (indica origen directe de la informació) i la modalitat (expressa l'actitud del parlant, sorpresa) (Dendale & Tasmowski 2001: 343). És a dir, aquest valor posa de manifest la percepció contraexpectativa del parlant. Tradicionalment, s'ha tractat dins l'evidencialitat ja que el sistema gramatical evidencial d'algunes llengües tenen aquest valor, com llengües asiàtiques de l'oest balcànic (Lazard 2001). Tanmateix, recentment, s'ha vist que és un fenomen més ampli i compartit per moltes llengües. En aquesta línia, DeLancey (2001) ha proposat que l'admirativitat és una categoria independent, tot i les connexions que té amb l'evidencialitat. Ací tindrem en compte l'admirativitat com un valor de frontera amb l'evidencialitat i la modalitat.

⁴² Amb aquest enfocament de la proposta de van der Auwera & Plungian (1998), es podrien superar les crítiques de Nuyts (2005: 16) quant a la poca precisió dels valors semàntics i la discrecionalitat de les modalitats que presenten.

3.2 La modalitat epistèmica i l'evidencialitat

Com hem vist més amunt, no hi ha un consens entorn la relació entre la modalitat epistèmica i l'evidencialitat. En aquesta secció tractarem, en primer lloc, què és l'evidencialitat (§3.2.1) i quines propostes s'han fet en relació amb la modalitat (§3.2.2). Finalment, ens ocuparem de la tipologia evidencial que afecta les perífrasis catalanes, la inferència, i els diversos valors que pot tenir (§3.2.3). Defensarem que aquest és el valor que desenvolupen les perífrasis <deure + INF> i <haver (a/de) + INF>. Aquest serà, doncs, el bastiment teòric de la nostra anàlisi.

3.2.1 L'evidencialitat

L'evidencialitat és una categoria semàntica que expressa l'origen de la informació amb la qual el parlant ha elaborat la proposició. Concretament fa referència al tipus de procedència de la informació: si ha estat una percepció sensorial directa del parlant, si ha estat reportada per algú altre o si ha estat inferida pel parlant. Algunes definicions són aquestes:

evidentiality is the linguistic means of indicating how the speaker obtained the information on which s/he bases an assertion (Willet 1988: 55)

the speaker uses [l'evidencialitat] to indicate what sources of information he has to assert the truth of a proposition (Pietrandrea 2005: 29)

La proposta de classificació de tipologies de l'evidencialitat tradicional ha estat proposada per Willet (1988), la qual divideix entre evidencialitat directa (el parlant ha percebut directament la informació, per qualsevol sentit) o indirecta (el parlant ha obtingut la informació d'algú altre, o bé, l'ha inferida a partir del raonament o de proves observables). Segons aquest autor, doncs, hi ha tres tipus d'evidencialitat, la directa (proves visuals, auditives o d'altres sentits), la indirecta reportada (rumor) i la indirecta inferida (que pot distingir-se entre si la inferència es basa en proves observables o només en el raonament enciclopèdic).

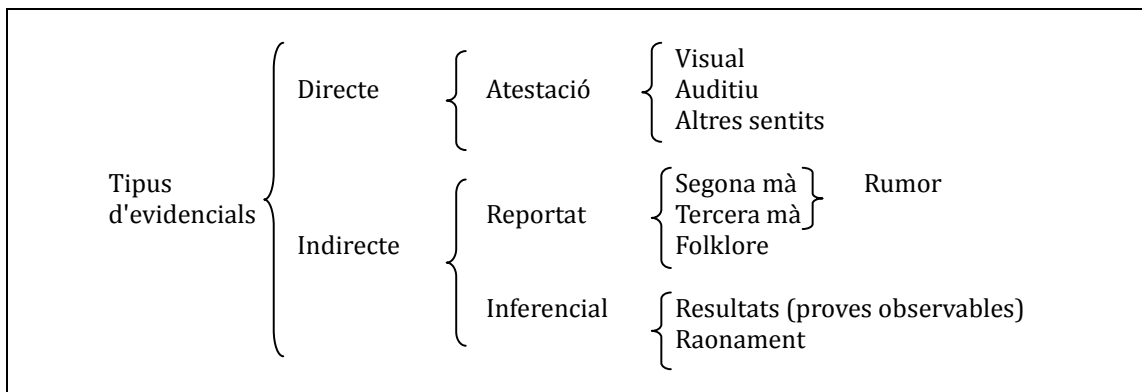

Fig. 3.2 Tipus d'evidencials (Willet 1988: 57; traducció pròpia)

3.2.2 Un problema teòric: la relació entre la modalitat i l'evidencialitat

L'estudi de l'evidencialitat va començar amb llengües natives nord-americanes a la primera meitat del segle XX amb lingüistes com Boas (1911, 1947), Goddard (1911), Sapir (1922), Swadesh (1939), Haas (1941). Jakobson (1957) va fer dues passes importants: va defensar que l'evidencialitat era una categoria gramatical diferent del mode i que altres llengües més enllà de les natives americanes podien tenir evidencials, com per exemple el búlgar. Més tard, s'han advertit evidencials en llengües de l'Himàlaia, de la Mar Negra, Sud-amèrica, etc.⁴³ Anderson (1986) i Willet (1988) han provat d'oferir una perspectiva global a l'evidencialitat. Altres estudis han estat Chafe & Nichols (1986), Mushin (2001), Infantidou (2001), Dendale & Tasmowski (2001), Plungian (2001), Lazard (2001), Marin (2004), Aikhenvald (2004).

L'evidencialitat es va descriure, en un primer moment, en llengües d'aquestes tipologies que codifiquen l'evidencialitat amb elements gramaticals específics i independents d'altres categories gramaticals (Willet 1988: 64) –fins i tot, en alguns casos són marcadors obligatoris. De fet, tradicionalment, s'havia considerat l'evidencialitat com una categoria exclusivament gramatical que sols tenien certes llengües. Per exemple, el wintu i el patwin (Nord-amèrica)⁴⁴ i el quítxua huanca (Sud-amèrica) tenen diferents sufixos (i, en algun cas, algun auxiliar) per a marcar diferents fonts de la informació: evidencial directe visual, inferencial, rumor, etc. És a dir, així com les llengües romàniques codifiquen gramaticalment el temps o l'aspecte, aqueixes llengües han gramaticalitzat un altre àmbit semàntic i han format partícules evidencials.

⁴³ Vg. Floyd (1999: 3-5), Dendale & Tasmowski (2001: 339-341) per a un estat de la qüestió.

⁴⁴ Willet (1998) fa un repàs dels sistemes gramaticals de l'evidencialitat d'aquestes llengües.

Ara bé, hi ha moltes llengües en què l'evidencialitat coincideix amb altres categories gramaticals (aspecte, temps, persona o mode), és a dir, aquests valors se superposen en un mateix element gramatical o lingüístic, com ara «the evidential suffixes in Wintu also serve as that language's only markers of temporal orientation» (Willet 1988: 55). O, per exemple, els marcadors evidencials del quítxua huanca configuren una xarxa de valors més complexa, on destaca el grau de compromís del parlant amb la veritat de l'oració (modalitat epistèmica) (Floyd 1999). De fet, ben sovint s'ha indicat una concatenació –considerada *lògica*– entre el tipus d'evidencial i el compromís epistèmic. Així, un evidencial d'atestació directa implicaria un major compromís del parlant (i una major probabilitat) que un evidencial indirecte, de rumor o inferencial.⁴⁵

Aqueixa interacció entre modalitat i evidencialitat és la que trobem, també, en les llengües europees occidentals. Tradicionalment, es considerava que verbs modals anglesos com *must*, *may*, o els romànics equivalents *deure*, *haver*, *poder* tenien una lectura epistèmica que expressava probabilitat o possibilitat. Darrerament, però, atès que la probabilitat es basava en una inferència,⁴⁶ aquests verbs s'ha analitzat com a marcadors evidencials gramaticalitzats (Dendale 1994a, 1994b; Mortelmans 2000; Squartini 2001, 2008, 2010b; Pietrandrea 2005; Cornillie 2007). Sovint s'ha vist, també, que segons el tipus d'inferència del parlant (en termes del procés de creació de la informació, evidencialitat) té un conseqüència –o associació *natural*– en el compromís que pren el parlant amb la veritat de l'estat de coses que conceptualitza (en termes de probabilitat, modalitat epistèmica). Per tant, el valor semàntic bàsic, l'evidencialitat inferencial, pot tenir un valor secundari epistèmic (Floyd 1999, Cornillie 2007). Per exemple, si el conceptualitzador fa una inferència basant-se en proves molt evidents, una deducció, llavors, el compromís epistèmic serà més fort. En aquest sentit, doncs, s'ha generat una polèmica sobre la relació d'aquestes dues categories semàntiques (§3.2.3).

La interacció entre l'origen de la informació (evidencialitat) i la certesa o coneixement del parlant (modalitat epistèmica) s'ha posat de manifest des dels treballs de Sapir (1922) i Boas (1947). I aquest és encara un dels principals esculls teòrics (Dendale & Tasmowski 2001: 339-341), el qual ha generat un fum d'aportacions sovint oposades. En definitiva, ens trobem davant un problema teòric que ja havia anunciat Willet (1988:

⁴⁵ Com ha afirmat de Haan (2006: 57): «The reasoning for treating evidentiality as a modal category is the belief that one is inherently less certain about actions one has not witnessed than about those one has witnessed».

⁴⁶ Per exemple, així ho expressa Nuyts (2006: 11): «epistemic judgments are conceptually based on evidence, and evidentials refer to types of the latter».

56): «the problem of the interaction of evidentiality with other areas of grammatical meaning».

Arran de la relació *lògica* entre modalitat epistèmica i evidencialitat, s'han presentat diferents propostes teòriques⁴⁷ que vinculen l'evidencialitat com una subcategoria de la modalitat epistèmica, com Bybee (1985),⁴⁸ Palmer (1986), Chafe (1986). Altres propostes consideren la modalitat evidencial com una subcategoria que juntament amb la modalitat epistèmica conformen un grup modal (Palmer 2001, Narrog 2005).⁴⁹ Palmer (2001) classifica l'evidencialitat i la modalitat epistèmica dins la modalitat proposicional (en oposició a la *event modality* que inclou la modalitat deòntica i dinàmica).

Altres propostes han defensat que l'evidencialitat i la modalitat són categories diferents:⁵⁰ Jakobson (1957), Foley & Van Valin (1984), Anderson (1986), Willet (1988), Nuyts & Dendale (1994), VanValin & LaPolla (1997), Lazard (2001), Nuyts (2001). En aquesta línia, Aikhenvald (2004: 3) caracteritza així l'evidencialitat:

Evidentiality is a linguistic category whose primary meaning is source of information. [...] without necessarily relating to the degree of speaker's certainty concerning the statement or whether it is true or not. [...] To be considered as an evidential, a morpheme has to have «source of information» as its core meaning; that is, the unmarked, or default interpretation.

Aquest enfocament distingeix, clarament, d'una banda, l'evidencialitat com una categoria gramatical (el seu objecte d'estudi) i, de l'altra, el valor semàntic evidencial que poden tenir diversos elements lèxics. Estudiar una vessant o l'altra és una «separate task» (Aikhenvald 2004: 11). A més a més, aquesta perspectiva no comparteix la vinculació que sovint s'estableix entre origen de les proves i compromís i, per això no s'entén l'evidencialitat dins la modalitat. Aikhenvald (2004) defensa que aquest problema s'ha agreujat pel fet que les llengües més estudiades, les occidentals, no tenen un sistema gramatical evidencial. Aquestes llengües poden tenir diferents maneres d'expressar l'origen de la informació, però no un sistema gramatical (obligatori o no) que codifiqui aquests valors. Per això, nombroses aportacions han intentat conciliar un element més o menys aliè a les llengües germàniques i romàniques, l'evidencialitat, amb una categoria que ja coneixien, la modalitat. Ara bé, el fet que aquestes llengües

⁴⁷ Vg. alguns resums sobre les diferents posicions de la lingüística contemporània sobre la relació entre evidencialitat i la modalitat: Dendale & Tasmowski (2001: 341-343), Pietrandrea (2005: 29-34), Nuyts (2006) i Cornillie (2007: 9-13). Vg. també una aproximació tipològica (de Haan 2006).

⁴⁸ Ja hem vist que Bybee *et al.* (1994) inclouen dins la modalitat epistèmica un subtipus: *inferred certainty* (vg. §3.1.4)

⁴⁹ Hengeveld (1989) l'anomena *modalitat epistemològica*. Harrog (2005) inclou la modalitat dinàmica, epistèmica i evidencial dins la modalitat no-volitiva.

⁵⁰ Vg. de Haan (1999), Lazard (2001) i DeLancey (2001) per veure arguments a favor d'aquesta posició.

tinguen marcadors que mostren una relació entre l'evidencialitat indirecta i la modalitat no vol dir que això siga un tret universal. Al contrari, hi ha llengües que codifiquen l'evidencialitat de manera diferent de la modalitat.⁵¹

Encara hi ha una altra posició sobre aquest tema: la superposició. La proposta de van der Auwera & Plungian (1998) també defensa que són categories diferents, però veu una superposició entre part de l'evidencialitat (la inferencial) i part de la modalitat epistèmica (necessitat). En la base d'aquesta posició trobem de nou la vinculació entre un tipus d'evidencialitat i la modalitat. La inferència a partir de proves permet al parlant establir un cert grau de compromís (necessitat epistèmica). En canvi, la possibilitat epistèmica no es basa en cap procés inferencial i, per tant, s'exclou de l'evidencialitat.

Al capdavall, sembla que s'ha demostrat que l'evidencialitat i la modalitat són categories semàntiques diferents. En algunes llengües, l'evidencialitat s'ha gramaticalitzat i ha conformat una categoria gramatical (obligatòria o no) de morfemes o clítics evidencials. En altres llengües, l'evidencialitat s'expressa amb unitats lèxiques.⁵² Les llengües romàniques no han desenvolupat un sistema gramatical evidencial, però sí que tenen alguns (semi)auxiliars que poden tenir aquests valors, alhora que també poden tenir o no valors epistèmics.⁵³ Per exemple, alguns elements més gramaticals, com el condicional de rumor (Martines en premsa b), o els verbs modals *deure* i *haver* que han desenvolupat valors evidencials. També hi ha els verbs *semblar* i *parèixer* del català tenen valors evidencials (Antolí 2012b, en preparació). El debat irresolt de la relació entre evidencialitat i modalitat es materialitza precisament en els verbs modals *epistèmics*.

La proposta de Cornillie (2009: 57) podria ser una solució a aquest conflicte: des d'un punt de vista semàntic, caldria distingir la modalitat epistèmica –que fa referència a l'avaluació epistèmica compromís del parlant (i la probabilitat)– del valor que es pot derivar de l'evidencialitat, que es tracta de l'avaluació de la fiabilitat de la informació. Amb aquesta distinció, doncs, podríem analitzar la xarxa semàntica d'aquests verbs modals evidencials que indiquen: i) l'origen de la informació; ii) la fiabilitat de les proves.

⁵¹ Per exemple, «in many languages (e.g. Quechua or Tariana), markers of hypothetical modality and irrealis can occur in conjunction with evidentials on one verb or clause. This further corroborates their status as distinct categories» (Aikhenvald 2004: 7).

⁵² Vg. per exemple, un estudi de l'evidencialitat en unitats lèxiques del francès (Dendale & Van Bogaert 2007).

⁵³ En aquest sentit, serà útil l'aportació de Plungian (2001); ha proposat una distinció tipològica per a agrupar les llengües que tenen un «sistema d'evidencials modalitzats». Aquest és el cas dels evidencials que poden expressar també un matís epistèmic, arran del paral·lelisme entre la font de la informació i la fiabilitat que li atorga el parlant, com ara les llengües balcàniques. Ara bé, això no lleva que en altres grups de llengües, com el tibetà, no es done aqueix paral·lelisme.

Els verbs modals del català (*deure* i *haver*), com veurem, desenvolupen valors evidencials inferencials entre els s. XIII-XVI. Per tant, caldrà analitzar la relació semàntica entre aqueixos valors i, sobretot, resoldre:

1. quin és el valor bàsic, primari, d'aquests auxiliars;
2. si ha ha una vinculació entre el tipus de procés inferencial i el grau de fiabilitat.

En altres paraules, *deure* i *haver* són marcadors evidencials? I, com més clares siguin les proves o premisses sobre les quals basa el parlant la inferència, té major fiabilitat la informació? D'aqueixos reptes ens ocuparem a §7.3.4 i §8.3.6, a la llum de les ocurrències i l'estudi de corpus. Abans, però, caldrà analitzar quin és el procés de creació de la informació anomenat *inferència* i com funciona.

3.2.3 La inferència

L'evidencialitat que ateny aquest treball és la de tipus indirecta inferencial. Aquesta mena d'evidencialitat expressa una conceptualització de l'estat de coses que es basa en la inferència de la informació a partir d'unes circumstàncies externes, d'uns fets observats, d'uns estímuls o d'uns coneixements. En altres paraules, el parlant presenta una hipòtesi induïda per un estímulo. En la Fig. 3.3 es presenta la conceptualització de la inferència (Floyd 1999: 54-55). El parlant (S, *speaker*) expressa una informació (P, *proposition*) que es basa en un procés d'inferència complex. El conceptualitzador (C), que és el mateix parlant, percep algun esdeveniment o coneix alguna informació, és a dir, té accés a algunes proves (O, objecte o esdeveniment), el *perception event*.⁵⁴ A partir d'això, C pot inferir un altre esdeveniment (O'), el qual s'expressa en la proposició (P), tal com marca la línia discontinua d'equivalència (*inferencing event*):

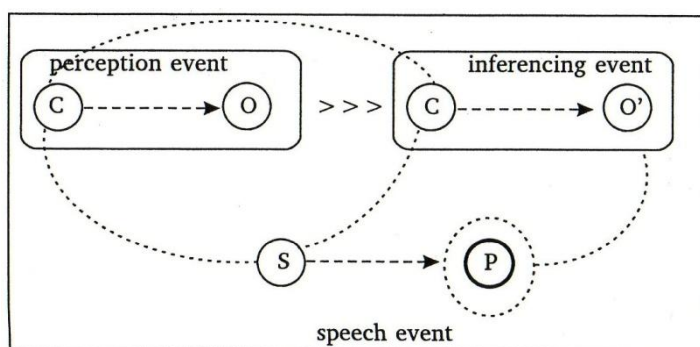

Fig. 3.3 Esquema conceptual de la inferència, segons Floyd (1999: 55)

⁵⁴ El *perception event* no fa referència a un esdeveniment percebut, sinó a la informació coneguda del parlant. Floyd (1999: 54-55) s'hi refereix en aquets termes per tal de simplificar l'esquema.

Dins aquest esquema conceptual bàsic, hi ha diferents tipus d'inferència. La classificació bàsica distingeix entre la inferència prototípica, en els termes que l'hem explicada, i la conjectura o especulació. Si seguim l'esquema anterior, en la inferència prototípica, el parlant té accés a un esdeveniment O, es basa en proves observables, en resultats. En canvi, la variant menys prototípica és fruit de la intuïció, la creença, la suposició (Floyd 1999: 21). És a dir, en aquest cas, la part de percepció de l'esquema conceptual es redueix al món interior del parlant. És cert que pot haver-hi també un cert estímul, un petit indicatiu, l'aplicació de la lògica o el coneixement del parlant de l'entorn d'aquell esdeveniment, però molt més vague i indefinit que en la inferència. Com veiem, a la Fig. 3.4, el valor prototípic (en negreta) de l'espai conceptual de la informació inferida es basa en algun fet que el conceptualitzador ha observat:

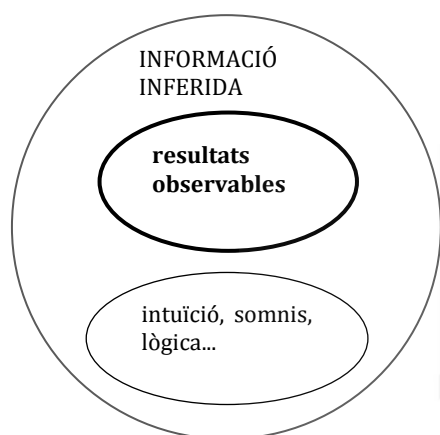

Fig. 3.4 Valors de la inferència, basat en Floyd (1999: 21)

En aquest marc, diverses propostes han vinculat el tipus d'inferència a un grau de compromís del parlant. Quan el procés de creació de la informació està més reforçat per unes proves o circumstàncies observades, major serà el compromís.

En el camp de les llengües romàniques, s'ha postulat que la lectura *epistèmica* dels verbs modals és una conseqüència del valor evidencial inferencial, que és el significat bàsic i primari. En aquesta direcció, Dendale (1994a) s'ha aproximat al verb modal francès *devoir* amb un enfocament lògic.

Dendale (1994a: 34) ha postulat que el valor bàsic de *devoir* és evidencial inferencial perquè el seu significat bàsic prové de «l'opération de création d'information sous-jacente à ce verbe». I és d'aquest valor bàsic que es deriven diferents valors modals: necessitat, quasi-certesa i probabilitat (diferents graus de l'escala del compromís del parlant amb la veritat de la proposició).

La proposta de Dendale analitza el procés de creació de la informació amb major precisió, i distingeix dues tipologies dins la inferència: la deducció o sil·logisme (inferència lògica) i la inducció (inferència no lògica). En la **deducció** hi ha una conclusió (q) és inferida per dues premisses, una premissa (p) major (és un principi general implicatiu) i una premissa (p) menor (és una proposició simple no implicativa):

$$(48) \begin{array}{l} p_{\text{major}} \rightarrow q \\ p_{\text{menor}} \\ \dots q \end{array}$$

Difícilment podrem trobar les dues premisses explícites en un discurs. Sovint trobem explicitada la premissa menor (en una proposició causal) i, en canvi, la major sol ser un precepte general que deduïm del context. Per exemple, a (49) trobem la premissa menor explícita (el subratllat), mentre que la major és un principi general que podem compartir i que es deriva del context:

$$(49) \text{ Emperò tots temps digueren que certament } \textit{devia ésser} \text{ bon cavaller, } \underline{\textit{car, encara que fallís a cortesia, no havia fallit a cavalleria.}} \text{ (Curial: 164, 1435-1445 [ms. 1445-1458])}$$

Així, la premissa major és «Si algú no incompleix mai les normes de la cavalleria és perquè és un bon cavaller»; i la menor «Si Curial no ha fallat mai cavalleria és un bon cavaller». La inferència deductiva és de caràcter consecutiu (*complir les normes* → *ser bon cavaller*), i expressa una relació de causa-efecte: *deu ser bon cavaller perquè ha complit sempre les normes de l'orde de cavalleria*.

El sistema deductiu, lògic, crea la informació seguint un procés de tres parts: i) generar unes premisses en funció de la situació extralingüística concreta, ii) inferir d'aquestes premisses diverses conclusions, iii) finalment, avaluar les conclusions, rebutjar-les totes excepte una que es presenta com la vàlida, sempre que les premisses siguin correctes (Dendale 1994a: 27). El caràcter lògic d'aquesta inferència atorga un grau alt de certesa epistèmica, segons l'autor.

La **inducció** funciona de manera diferent: primer, hom observa les proves; en segon lloc planteja hipòtesis per a provar de descriure la situació en relació amb el seu coneixement personal del món; i, finalment, avalua la validesa de la conclusió (Cornillie 2007: 193-194). La inferència inductiva, doncs, no és lògica: no es fonamenta en inferències implicatives sinó que el coneixement general del parlant entra en el procés inferencial. En conseqüència, els valors modals que expressarà són de menor fiabilitat en l'escala de la certesa.

En definitiva, la hipòtesi de Dendale (1994a) atorga a *devoir_E* un valor bàsic evidencial inferencial que pot manifestar diferents graus de certesa epistèmica segons el procés inferencial (deductiu/inductiu) utilitzat.

En aquesta línia, Cornillie (2007) ha estudiat els valors evidencials dels verbs modals espanyols *deber*, *tener que* i *poder*. Ha conclòs que *tener que* s'identifica, principalment, amb la deducció i, per això, expressa un major compromís del parlant; *deber* respon majoritàriament a la inducció; mentre que, en el cas de *poder*, la inferència no té un paper tan destacat i, per tant, té un valor bàsic epistèmic. Així mateix, Pietrandrea (2005) estudia els verbs i les formes italianes *deve*, *dovrebbe*, *può*, *potrebbe* i el futur epistèmic. Conclou que els verbs modals tenen una naturalesa clarament evidencial, mentre que el futur epistèmic, que s'ha difós més que en altres llengües, com l'anglès o el francès, és una forma italiana genuïnament epistèmica.⁵⁵

Un enfocament semblant ha seguit Squartini (2008). Ha analitzat l'evidencialitat inferencial en francès i italià, seguint una tipologia més o menys equivalent als subtipus que hem vist: deducció, inducció i conjectura. Aquests tipus d'inferències, a més, està contrastada en llengües d'arreu.⁵⁶ Per això aquests valors encaixen molt bé amb certes peces gramaticals de les llengües romàniques. Squartini (2008) considera que l'evidencialitat inferencial, en francès i italià, pot expressar tres valors, segons l'origen extern o intern de les proves.⁵⁷ La **inferència específica o circumstancial** –equivalent a la deducció– es basa en una prova externa directa (percebuda pels sentits, especialment visual). L'avantatge, doncs, és que no es té en compte el caràcter lògic de la inferència, sinó el fet que hi ha una deducció a partir d'uns fets observats, d'unes circumstàncies.⁵⁸ En aquest exemple, el conceptualitzador infereix l'estat de coses, la hipòtesi que presenta, a partir d'una observació directa, externa:

(50) [Plou] *Deu* anar ple el riu (VV, octubre 2012, Ondara, Marina Alta)

Squartini (2008) ha mostrat que els verbs *dovere* i *devoir* en italià i francès poden expressar aquest valor, però no el futur conjectural.

(51) [Indicando un ragno] Attento, *deve* essere ancora vivo, perché ho visto che si muove.

(52) ^{??}[Indicando un ragno] Attento, *sarà* ancora vivo, perché ho visto che si muove

⁵⁵ L'anàlisi de Mortelmans (2001) per a les formes equivalents de l'alemany és semblant.

⁵⁶ Squartini (2008: 923) es basa de diversos estudis tipològics per afirmar que aquests tipus d'inferència l'expressen marcadors evidencials diferents en diverses llengües, com el tuyuca (Sud-amèrica) o el wintu (Nord-amèrica).

⁵⁷ Squartini (2008) proposa de distingir entre l'origen de les proves (*source of evidence*) i el mode o tipus de coneixement (*mode of knowing*). L'origen de les proves fa referència al lloc d'on s'adquireix la informació, és a dir, si el parlant es basa en alguna prova directa que ha observat visualment (i, per tant, seria fonamentalment un origen extern) o si el parlant es basa en el seu propi raonament o coneixement (per tant, seria un origen intern al parlant). D'altra banda, el mode de coneixement és el procés que permet l'adquisició de la informació, que pot ser inferencial, reportat, testimoniatge visual, etc.

⁵⁸ La proposta d'Squartini s'aparta de la lògica i això és un avantatge, ja que la visió lògica de Dendale (1994a) pot portar algun problema quan els elements de la deducció, les premisses, no són explícites. Vg. aquests problemes a Sentí 2013: §3.1.

Això es pot deure al fet que el sentit deòntic es conserva i, per tant, el valor evidencial no pot allunyar-se'n tant. És a dir, en el valor gramaticalitzat roman part del significat original, és una persistència (*persistence*) (Traugott 2012).

El català antic hi coincideix: l'auxiliar *deure* i la perífrasi amb *haver* expressen la inferència específica:

- (53) ... puys és molt sert que tant número de fochs hó casas no podia dexar de ocupar molta terra y avie de ésser donchs la ciutat gran, puys era no sols, doncs, cap de tota la Província Tarraconense... (*Grandeses*: 109, XVIa)
- (54) ... a denotar la potestat que han de batallar, que ·V_m· anys ha que no fan alre sinó batallar. E donchs, com ne *deuen saber* l'art! (Sant Vicent, *Sermons*: 262, 1410-1415 [1445-1449])

En canvi, el futur conjectural (també anomenat modalitzat, epistèmic o futur de probabilitat) no sembla que pugui expressar una inferència d'aquesta mena (§3.3.1.2).

El segon tipus, la **inferència genèrica**, no es basa en una observació de proves externes, sinó en el coneixement previ del parlant. Aquesta inferència, la pot expressar tant el verb *deure* –especialment a partir del s. XVI (vg. §7.3.3.3) i fins al català contemporani– com el futur conjectural en català antic (Martines en premsa a):

- (55) ... si vós no u sabeu, Miquel o mossèn Francesch ho *deuen saber* y se'n *deuen recordar* de les dos quarteres de dona Stefania, o vós, o mossèn Bolet, ho *deuen saber*. (*Estefania*: carta 194, 1522-1542)
- (56) -Cony, doncs contesta. Els telèfons són per contestar. -No, que *deu ser* la Tecla. Que s'espera. [...] i en Bernat va pensar segur que és la Tecla que no para de burxar” (*Jo Confesso*: 131, 2011)
- (57) Senyor, après que la present fo escrita, fom e som vertaderament informats que mossén Gilabert e altres de sa valença, sacretament, de nit, són entrats en la ciutat; e *estaran* amagats per cases, ab espies de lur estar secret, en tal manera que, cercats per lo governador e justícia, no s poden trobar (*Epistolari de la València medieval* I: 307, 1399; *apud* Martines en premsa a)
- (58) Mes bé vehem, pare sant, que hon més va, meïgns de favor trobam ab vós, e no podem conèixer per quina rahó, car no ns pensam que haja rey al món qui més d'onors ni de favors mostre a l'Esgleya que nós. Vós, pare sant, *conexerets*, mills que no fèts, aquestes coses si són bé fetes ho no. (*Epistolari Pere III*: 82, 1345; *apud* Martines en premsa a)

Per exemple, a (57) veiem que el parlant/conceptualitzador té una informació «sacretament, de nit, són entrats en la ciutat», a partir de la qual pot inferir l'estat de coses hipotètic «estaran amagats per cases». La *inferència genèrica*, doncs, no es basa en cap prova externa directa, sinó en l'experiència personal prèvia del parlant o en el coneixement enciclopèdic. Podríem relacionar aquesta funció amb la inferència inductiva. En aquesta línia, Squartini (2008) indica que aquest valor poden expressar-lo tant *dovere*, *devoir* com els futurs epistèmics d'aquestes llengües:

- (59) [Suonano alla porta] *Deve* essere il postino.
- (60) [Suonano alla porta] *Sarà* il postino

Finalment, el tercer tipus és la **conjectura pura**. Fa referència a una informació que no prové ni de cap prova externa ni del coneixement general del món, sinó que és una simple especulació. S'explicita que el parlant no es basa en proves externes. Equivaldria a la conjectura o especulació, és a dir, al valor inferencial menys prototípic (vg. Fig. 3.4). Només el futur epistèmic pot expressar la conjectura, en francès i en italià. A tall d'exemple:

- (61) ?? [Suonano alla porta] Non aspettavo nessuno; *deve* essere Gianni (Squartini 2008: 294)

En català antic, trobem exemples del futur epistèmic que expressen aquest valor. De fet, sovint apareix en una oració interrogativa, cosa que mostra la puresa de l'especulació, com veiem a continuació. El segon exemple no és una interrogativa, però també es veu clar aquest valor: el parlant/conceptualitzador no té informació sobre el cavaller, però *pensa*, especula i fa una hipòtesi:

- (62) “– Ah, senyor! Què *serà* açò? Lleixats-nos entrar primers./ E lo senyor rei sol no l'escoltà, ans se més avant” (*Crònica de Muntaner*: 834; *apud* Martines en premsa a)
- (63) [...] –Yo ara no·t poria res dir del cavaller, mas pens que *serà* al torneig. (*Curial e Güelfa* ii: 98; *apud* Martines en premsa a)

Al capdavant, aquesta anàlisi vol aplicar una distinció tipològica que esdevé útil també per a les llengües romàniques (Squartini 2008). Segons les dades, la distribució de valors entre els verbs modals i el futur conjectural és així: els auxiliars *devoir* i *dovere* poden expressar la inferència específica i genèrica, però no la conjectura, en canvi, els futurs conjecturals d'aquestes llengües només poden expressar la inferència genèrica i la conjectura. Una anàlisi que també es pot aplicar al català antic.

Ara bé, quant a la relació amb la modalitat, Squartini (2008) argumenta –seguint Anderson (1986)– que trobem dues dimensions independents (l'evidencialitat i la modalitat epistèmica), però paral·leles, ja que un extrem (inferència circumstancial) pot relacionar-se amb la necessitat epistèmica forta, mentre que l'altre (la conjectura) amb la possibilitat epistèmica. De nou, doncs, es vincula un tipus d'evidencialitat amb un compromís epistèmic. Aquesta connexió que sovint es presenta com a lògica, potser no ho és tant.

Cornillie (2009) defensa que no hi ha una vinculació entre el tipus d'inferència i un valor epistèmic, sinó que tant un extrem (inferència circumstancial) com l'altre (la conjectura) poden expressar valors epistèmics diferents, diferents graus de compromís del parlant. La inferència circumstancial pot expressar un grau alt de compromís epistèmic (necessitat) i un grau baix (possibilitat):

- (64) There is a wounded dog lying on the other side of the street. It *must* be in pain
(65) There is a wounded dog lying on the other side of the street. It *may* be in pain

El futur conjectural també pot expressar en italià probabilitat i possibilitat – respectivament:

- (66) [Suonano alla porta] *Sarà* sicuramente il postino
(67) [Suonano alla porta] Forse *sarà* il postino

La proposta de Cornillie (2009) postula que els marcadors evidencials no expressen un grau de fiabilitat segons quin tipus d'evidencial són, sinó que la fiabilitat és major quan és un valor intersubjectiu (és a dir, compartit entre el parlant i la societat) i és menor quan és un valor subjectiu (del parlant) (Nuyts 2001).⁵⁹ El problema apareix que s'ha volgut relacionar els conceptes epistèmics de l'avaluació de la probabilitat (segons el grau de compromís del parlant) amb una major o menor fiabilitat de l'avaluació de les proves (evidencials).

Al capdavant, en aquest estudi, seguirem la proposta de Dendale-Squartini quant a la distinció entre diferents tipus d'inferència. Malgrat la indeterminació o ambigüïtat d'alguna ocurrència entre el valor deductiu-inferència específica i el valor inductiu-inferència genèrica, veurem que aquests valors segueixen un patró de gramaticalització clar:

NECESSITAT > INFERÈNCIA ESPECÍFICA > INFERÈNCIA GENÈRICA

També defensarem que és més apropiat analitzar els auxiliars modals *deure* i *haver* com a evidencials inferencials. Tot i que puguen tenir algun valor secundari, pragmàtic, que indique un grau de fiabilitat, postulem que considerar aquests valors en termes de compromís del parlant (modalitat epistèmica) és una confusió.

3.3 La modalitat i el futur

Els verbs modals *deure* i *haver* desenvolupen una xarxa de valors a mesura que va gramaticalitzant-se la construcció perifràstica. Com veurem, el primer valor modal que assoleixen és la necessitat, a partir de la qual sorgeix una plèthora de significats i matisos nous, però sempre al voltant de tres valors centrals: necessitat, futur i evidencialitat inferencial/modalitat epistèmica. Per això l'aproximació a la modalitat amb una perspectiva àmplia com la que seguim esdevé una forma encertada per a estudiar l'evolució de les perífrasis modals catalanes. A §3.1 ja hem tractat les principals

⁵⁹ Ací, però, no considerarem la proposta d'intersubjectivitat de Nuyts perquè ens mourem en el marc de la Gramàtica Cognitiva de Langacker, que presenta una proposta conceptual de la subjectivació. En canvi, sembla útil la desvinculació entre el tipus d'inferència i la modalitat epistèmica.

tipologies de la modalitat, entre les quals hi ha els valors modals originals de <deure + INF> i <haver (a/de) + INF>: la modalitat deòntica i la necessitat externa al participant. A §3.2, ens hem ocupat de l'altre valor central, la modalitat epistèmica, i la relació d'aquest valor amb l'evidencialitat. En aquest apartat ens centrem en la relació entre la modalitat i el futur, ja que les perífrasis també desenvoluparan un valor de futur.

La modalitat i el futur són valors molt propers, per essència. La modalitat és una categoria lingüística que modifica l'estatus de realitat que expressa una oració. És a dir, rebaixa la validesa de l'oració.⁶⁰ Al seu torn, el futur és el temps de la hipòtesi, del desconegut i l'incert. La irrealitat (*irrealis*)⁶¹ és, doncs, un paraigua que aixopluga totes dues nocions.

Aquesta proximitat cognitivosemàntica explica per què en les llengües romàniques, entre d'altres, hi ha verbs, perífrasis o construccions que poden expressar tant diversos valors modals com de futur o valors a mitjan camí de l'un i de l'altre. Hi ha una amalgama de significats que estan relacionats amb el futur o amb la modalitat. Aquest és el cas dels verbs modals romànics i catalans, com *deure* i *haver*.

3.3.1 El futur

Prototípicament, el futur ancora un esdeveniment o estat de coses al context comunicatiu (*ground*), en el temps, i el situa en un temps posterior al moment de parla. Expressa, doncs, una prospecció purament temporal, sense més connotacions:

(68) Demà *aniré* a l'escola perquè és dilluns –va dir Gerard.

El futur també pot expressar un temps posterior en termes relatius. En aquest sentit cal parlar d'un moment de referència, és a dir, un punt en el temps que és distint al moment de parla i que es pren en consideració per a ancorar un estat de coses. Així, el futur també pot ancorar un estat de coses en un temps posterior a un moment de referència:

(69) Rosa va dir que *compraria* les tomaques per al sopar

(70) Emili *anava a fer* el sopar quan van tocar el timbre

⁶⁰ Atesa aquesta perspectiva, hom podria incloure els temps de passat i futur en aquesta categoria àmplia. Tanmateix, cal fer notar que el passat i el futur, en general, codifiquen un estat de coses com a factual, independentment del fet que siga real o no en el món. En canvi la categoria modal es refereix precisament a la indeterminació de l'estatus factual (Narrog 2012: 6-7).

⁶¹ De fet, nombrosos estudis de tipologia lingüística han tractat d'estudiar morfemes o marcadors que fan una distinció del món amb situacions reals i irrealis (*realis/irrealis*). Algunes llengües codifiquen la modalitat i el futur amb morfemes *irrealis*. Tanmateix, aquesta perspectiva també té dificultats ja que *irrealis* és un terme massa ampli i ambigu. Així mateix, el comportament no és igual en totes les llengües, cosa que dificulta pensar en una categoria d'irrealitat interlingüística. Per exemple, sense anar més lluny, en llatí el futur era una categoria *realis*. Per a un bon estat de la qüestió vg. de Haan (2006: 41-45, 50).

Ara bé, si mirem detingudament la xarxa semàntica de la categoria del futur constatarem que té molts valors perifèrics que connecten íntimament amb matisos modals i que, progressivament, la noció de posterioritat queda en un segon pla, diluint-se (*bleaching*) fins a desaparèixer. La immensa majoria de vegades que utilitzem el futur no fem una 'prospecció purament temporal', sinó que hi aboquem les nostres creences, opinions, prediccions més o menys compromeses, dubtes, il·lusions, etc. El futur és per definició el temps del desconegut que volem portar al present.⁶² El parlant presenta un fet incert (el futur) com a real perquè es basa en el passat, en el present o en el seu coneixement previ del món. És a dir, elabora una predicció més o menys fiable, que pot no complir-se quan arribe l'hora. El futur morfològic, en llengües com el català, serveix per a expressar una munió de matisos segons l'actitud del parlant. El parlant pot utilitzar el futur morfològic per a expressar tant allò que fermament creu que passarà com una simple conjectura: prediu, calcula, planifica, imagina, fa hipòtesis sobre estats de coses del futur. En canvi, altres llengües codifiquen aqueixa diferència: es pot ancorar un estat de coses al futur amb el morfema *realis* o *irrealis*, segons el judici del parlant quant al grau de probabilitat que tal situació esdevinga real en el futur (Mithun 1995: 378-80; de Haan 2006: 42). Així, per exemple, en agau del sud hi ha el morfema *-aGa* que s'empra quan el parlant creu certament que l'estat de coses ocorrerà (*future certainty*) i el morfema *-e* d'imperfet juntament amb el mot *demà* expressa un futur remotament possible (*future possibility*) (Bybee *et al* 1994: 248).

Aquestes connexions han estat evidenciades,⁶³ com ara, per de Haan (2006: 48): «Since events in the future have not (yet) happened, it is easy to see that there is a certain amount of uncertainty surrounding it. Hence there is a connection between future and epistemic modality». Al capdavant, la naturalesa irreal tant del valor de futur com de la modalitat és el motiu pel qual són nocions íntimament pròximes cognitivosemànticament. És per això també que trobarem elements lingüístics en català i en altres llengües que tenen tots dos valors.

Per tal de mostrar aquesta relació estreta modal-futur, tractarem les connexions diacròniques que tenen, és a dir, els patrons de gramaticalització interlingüística**. En primer lloc (§3.3.1.1), mostrarem l'origen modal del futur. A continuació (§3.3.1.2), mirarem l'evolució diacrònica i els valors modals que sorgeixen del futur. Així, haurem dibuixat el patró de gramaticalització complet: MODALITAT > FUTUR > MODALITAT.

⁶² Precisament, aquesta és la diferència entre el futur i els altres dos temps (present i passat). Mentre que el futur és el temps de la hipòtesi, en els temps de passat i present el parlant es basa en la seua realitat coneguda. En qualsevol cas, no entrarem ací en consideracions sobre la relació del present i passat amb la modalitat, que també hi és.

⁶³ Vg. Molho (1975: 300 i ss.), Lyons (1980 [1977]: 746-747), Bybee *et al.* (1994), de Haan (2006: 48-49), Quer (2002: 2804) i Martines (en premsa a).

3.3.1.1 Origen del futur. Patrons de gramaticalització

La connexió diacrònica entre modalitat i futur ha estat documentada interlingüísticament. Hi ha moltes llengües arreu del món que han mostrat uns patrons de gramaticalització que connecten la modalitat i el futur (vg. §4.2.6) (Bybee *et al.* 1994: 256, 263). El futur ben sovint sorgeix a partir de formes modals deòntiques o de volició.

Hi ha diversos valors premodals com 'tenir', 'deure', etc. que han desenvolupat valors modals (obligació). Aquest és el cas, en l'àmbit romànic, de l'origen modal de les diferents construccions analítiques que expressaran el futur. El cas paradigmàtic és el futur romànic amb HABEŌ, que és la forma més general d'expressar el futur en les llengües romàniques antigues. El significat llatí original és la possessió a partir de la qual va sorgir el valor d'obligació i, després, el futur. Aquest és el cas de la perífrasi <haber de + INF> del català, com veurem a §8.1. Les perífrasi modal amb el verb llatí DĒBEŌ també va desenvolupar valors de futur en llatí i totes les llengües romàniques (vg. §6 i §7). De fet, en francès contemporani encara conserva aquest valor. Per tant, hi ha una connexió diacrònica entre aquests valors:

POSSESSIÓ/DEUTE ECONÒMIC > OBLIGACIÓ / PREDESTINACIÓ > INTENCIÓ > FUTUR

Un altre origen del futur és la volició.⁶⁴ Aquest camí de canvi semàntic també és compartit per nombroses llengües (Bybee *et al.* 1994: 254-257). Un exemple ben conegut és el de l'anglès *will* que prové d'un verb de desig. En català, com en la resta de llengües romàniques, no s'ha assolit una gramaticalització tan gran del verb llatí VOLEŌ, però també ha desenvolupat valors de futur (vg. §6), cosa que confirma el patró proposat per Bybee *et al.* (1994: 256):

DESIG > DISPOSICIÓ > INTENCIÓ > PREDICCIÓ (FUTUR)

El verb *ésser* també ha donat lloc al futur. Un exemple és el del futur sintètic llatí, *amabo*, el qual prové d'una forma perifràstica del llatí arcaic amb el verb **bhū* 'ésser' (Fleischman 1982: 34) (vg. §6). En aquest cas el futur s'ha assolit sense passar per l'obligació.⁶⁵ En altres casos, en canvi, el verb *ésser* desenvolupa el valor del futur, però amb un pas previ modal de necessitat (Bybee *et al.* 1994: 263):

'ÉSSER' > PREDESTINACIÓ > INTENCIÓ > FUTUR

'ÉSSER' > OBLIGACIÓ/PREDESTINACIÓ > INTENCIÓ > FUTUR

⁶⁴ Tot i que no hi ha unanimitat al voltant de la consideració modal de la volició, el que és cert és que és un valor certament proper a la resta de nocions modals.

⁶⁵ Altres exemples serien l'alemany *werden*, el danès *blive* 'esdevenir' (Bybee *et al.* 1994: 262).

Més enllà de la naturalesa irreal de la modalitat i el futur, hi ha altres elements que connecten totes dues nocions i que possibiliten el canvi semàntic. En tots aquests casos, el paper del realitzador animat (*doer* o agent) és important; tant en la noció del deute, la possessió o el desig hi ha un subjecte o realitzador que té un paper especialment important. Quan desenvolupen el valor modal, aquest participant animat o realitzador és l'encarregat d'assolir l'estat de coses que presenta l'oració. Per això, Bybee *et al.* (1994) engloben aquestes nocions en la modalitat orientada a l'agent (*agent-oriented modality*). Finalment, el pas cap al futur sempre passa per la intenció, un matís que ràpidament assoleixen els valors modals orientats al realitzador. En altres paraules: la importància del jo en els valors premodals i modals que ens ocupen connecta aquests valors amb un futur que sorgeix de la mà de la intenció del realitzador.

Per una altra banda, tant les obligacions com els desitjos són EdC orientats a un temps posterior al de l'enunciació, per definició. És a dir, cas que s'assolisca l'EdC serà en el futur.

Finalment, un altre patró de gramaticalització translingüístic pot sorgir dels verbs de moviment. Són ben conegudes en moltes llengües romàniques les perífrasis de futur amb el verb *VĀDO*, com ara la construcció *<ir a + INF>* del castellà. Aquest és el cas també de la construcció perifràstica anglesa *<to be going + INF>* –i la forma aglutinada amb *gonna*. Tot i que aquest valor no és tan clarament modal, l'enllaç entre moviment i futur és, com en els casos anterior, la intenció (Bybee *et al.* 1994: 269):

MOVIMENT > INTENCIÓ > FUTUR

Comptat i debatut, les fonts lèxiques i modals de diversos verbs que desenvolupen el futur en llengües d'arreu confirmen la proximitat cognitivosemàntica de la modalitat i el futur.

3.3.1.2 Gramaticalització i nous valors del futur morfològic

Al seu torn, el valor prototípic del futur connecta amb molts matisos modals, especialment la modalitat epistèmica. Aqueixa proximitat, de nou, rau en el caràcter irreal i abstracte del futur. El parlant no ha experimentat el futur, a diferència dels altres temps i, per tant, fa hipòtesis. Per això, el futur morfològic té una gradació semàntica més enllà del valor prototípic de posterioritat temporal i desplega una xarxa de matisos modals: intenció, instrucció o necessitat, imperatiu, incertesa, temor, cortesia,

possibilitat hipotètica. Aqueixa xarxa de valors més complexa obre la via cap al canvi semàntic.

El cas del futur morfològic del català contemporani mostra aqueixa gradació cognitiva semàntica entre el futur i la modalitat. Martines (en premsa a) ha mostrat la connexió semàntica del futur amb la modalitat i n'ha desplegat la xarxa de matisos modals:⁶⁶

- (71) Fa dies que no sé res de mon pare: demà *aniré* a València a veure'l [intenció]
- (72) –No puc més; n'estic fart! – Tu *callaràs* i em *faràs* cas a mi [directiu o imperatiu]
- (73) Qui vulga venir a l'excursió *durà* el recapte i roba d'abric i *pagarà* el bitllet en pujar a l'autobús [instrucció]
- (74) I ara què *farem*? Què *serà* dels xiquets i de mi? (Es demana algú davant la mort d'un ésser estimat) [incertesa, temor de l'avenir]
- (75) Em *faràs* el favor de dur-me una comanda del mercat? [cortesia, incertesa, dubte]
- (76) Bon dia, (no) *tindran* claus com aquests? (Demana un client al dependent d'una botiga) [cortesia, hipòtesi i possibilitat]

Aquests exemples del català contemporani palesen que la complexitat semàntica del futur és major del que sovint pensem i que aquesta xarxa de valors connecta directament amb la modalitat. En els casos més clarament modals, la dislocació temporal a l'acte de parla s'ha quedat en un segon terme i la modalització de l'EdC esdevé l'element més important.

Atenent a aquesta naturalesa més o menys modal de la categoria del futur no és d'estranyar, doncs, que haja perdut el valor temporal de posterioritat (afebliment o *bleaching*) i que els valors modals s'enfortisquen amb una major expressió de l'actitud del parlant (subjectivació⁶⁷). És a dir, la gramaticalització continua i del futur sorgeix la modalitat epistèmica, amb una orientació temporal de present. Per tant, el patró complet i contrastat tanslingüísticament és:

MODALITAT DEÒNTICA > FUTUR > MODALITAT EPISTÈMICA

El futur morfològic del català antic⁶⁸ va desenvolupar un valor modal epistèmic que es conserva parcialment en català contemporani.⁶⁹ Aquest patró de gramaticalització s'ha desenvolupat en moltes altres llengües antigues i contemporànies (Ilatí, llengües

⁶⁶ Vg. també Pérez-Saldanya (2002: §22.5.7.3).

⁶⁷ Vg. §4.2.7.3 per a tractar la visió parcialment diferent de Langacker i Traugott sobre la subjectivació.

⁶⁸ Martines (en premsa a) ha documentat abastament el futur epistèmic en català antic, a partir del s. XIII, i n'ha estudiat la gramaticalització.

⁶⁹ Es conserva especialment en parlars valencians contemporanis i, si més no en futur perfet, també s'ha conservat parcialment en la llengua oral en tot el domini català (Pérez-Saldanya 2002: §22.5.7.3). També ha estat documentat en textos d'autors d'arreu del domini com Pla, Fuster, Moncada (vg. Pérez-Saldanya 2002: §22.5.8). La normativa, però, ha condemnat aquest ús per afavorir la perífrasi epistèmica amb el verb *deure* (Badia 1975 [1962]: §209.3).

romàniques⁷⁰ i germàniques, basc, etc.). Aquesta és, al capdavant, una constatació més de la confluència modal-futur:

- (77) cat ant. E siats cert que lo senyor rei, son cos, fóra estat lo primer que hi fóra intrat, si no fos un cavaller bo e espert, de Catalunya, per nom En Berenguer de Puigmoltó, qui tirà lo senyor rei e cridà:/ “– Ah, senyor! Què *serà* açò? Lleixats-nos entrar primers./ E lo senyor rei sol no l’escoltà, ans se més avant” (*Crònica de Muntaner*: 834, *apud* Martines en premsa a)
- (78) cat ant. Molt egrègia senyora: La més fresca lletra que de vostra senyora tinc és de VII de aquest, per on *creurà* piadosament que-n desije altra per saber més fresques de la salut de vostra senyoria (*Estefania* 1534: 114, *apud* Martines en premsa a)
- (79) cat. Suposo, diu Plumb, que hi haurà qui pensi que té algun sentit conservar els diners en una illa deserta, perquè mai no se sap l’endemà qui hi pot arribar... (Palol, Legislador: 152, *apud* Pérez-Saldanya 2002: 2637)
- (80) angl. *That’ll be Mary* (Bybee *et al.* 1994: 202)
- (81) port. Quem está aqui? *Será* um ladrão? (G. Ramos, *Ins.*, 9 *apud* Martines en premsa a)
- (82) esp. Su Merced *tendrá* frío (Donoso, *Casa*; NGL I: §23.14h)
- (83) it. Ora come ora, *seranno* le 5 (Renzi *et al.*, 1988-1995: ii, 118-120)
- (84) fr. —Notre ami est absent ; il *aura* encore sa migraine (Grevisse 1975: §887)⁷¹
- (85) oc. *Serà* malaut tanplan (Alibèrt 2000 [1976]: 328)
- (86) ll. An Chares?, an Charidemus?, num Charmides?! – Hem, istic *erit* ‘aqueix *serà*/ deu ser’ (Plaute, *Trin.*, 4, 2, 77) (Diez 1876 [1973]: iii, 259, *apud* Martines en premsa a)
- (87) al. Hans *wird* jetzt in Köln sein ‘Hans *serà*/ deu ser ara a Colònia’ (Zifonun *et al.*, 1997, iii: 1699-1701, *apud* Martines en premsa a)
- (88) basc. zuk hala badiozu egia *izango da* ‘si tu li ho dius així, *serà* veritat’ (Euskal Gramatika: §14.3.4)
- (89) haka. buh an ei liau asi *lâi* ‘deuen estar menjant arròs’ (Bybee *et al.* 1994: 208)

En català antic encara hi havia una altra connexió entre el futur i la modalitat. En oracions subordinades condicionals, relatives, temporals, modals, comparatives, el català antic optava pel futur, mentre que una part dels dialectes actuals fan servir el subjuntiu, que és la forma més general del català contemporani:⁷²

- (90) Si vols a mi venir [...] e tu-m vols ren donar del teu, va-te primerament acordar ab ton proxme a cui mal *hauràs fait* (*Organyà*, c. XII/ XIII, 65 i 63, *apud* Martines en premsa a)
- (91) E quan axí *serà fait e jurat* per aitals quatre guises, com diz és, unaquegua guisa com se deu cader en son loc [...] (*Llibre dels judicis*, c. 1180/ 1190, ed. de Bruguera 1985: 90, *apud* Martines en premsa a)
- (92) Qui *arribarà/arribi* primer ens ho contarà (Pérez-Saldanya 2002: §22.5.7.1)
- (93) Quan *vindràs/vinguis*, ja en parlarem (Pérez-Saldanya 2002: §22.5.7.1)

⁷⁰ Vg. Martines (en premsa a) per a una classificació dels matisos del futur epistèmic en les llengües romàniques.

⁷¹ En francès, aquest valor del futur és força reduït, només apareix amb el verb *avoir* i *être*.

⁷² Martines (en premsa) ha documentat aquest ús en català antic des dels orígens de la llengua als primers textos en català al s. XI. Així mateix, també ha documentat la conservació d’aquest ús en la llengua catalana contemporània, especialment, a les Illes Balears i al País Valencià.

I encara, una altra via de la gramaticalització del futur, a partir d'oracions amb un matís imperatiu com el que hem vist més amunt, ha estat com a mode imperatiu en el parlar català contemporani de les comarques nord-occidentals del Segrià i les Garrigues (Veny 2002 [1982]: 95):

(94) *Pensaràs-hi, ¿eh?*

Al capdavant, la relació semànticocognitiva del futur i la modalitat és el que explica les connexions sincròniques, diacròniques i interlingüístiques que tenen aquests elements gramaticals. I entendre això és un primer pas per a explicar la xarxa de valors que trobarem en el cas de la gramaticalització de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> en català antic.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

4 SEMÀNTICA COGNITIVA, CANVI SEMÀNTIC I GRAMATICALITZACIÓ

L'estudi de l'evolució de les perífrasis verbals modals demana, d'una banda, assumir un model teòric gramatical que facilite la descripció semàntica; i de l'altra, incorporar les aportacions que s'han fet en l'anàlisi diacrònica i que ajuden a explicar el canvi semàntic i la gramaticalització d'aquestes construccions, sobre la base de les dades extretes d'un corpus textual.

Així, doncs, en aquest capítol, quart, i en el següent, cinquè, tractarem aquests aspectes de l'orientació teòrica que aplicarem en l'estudi de les perífrasis verbals modals.

En primer lloc, en aquest capítol, presentarem els aspectes fonamentals de la semàntica d'orientació cognitiva i el vell debat sobre la polisèmia i la monosèmia (§4.1). Això ens facilitarà la tasca d'afrontar l'anàlisi del feix de valors diferents que presenten les perífrasis. En segon lloc, prendrem una perspectiva diacrònica i ens ocuparem d'una de les teories més importants que han sorgit de la lingüística cognitiva, la gramaticalització (§4.2). Un dels objectius d'aquest treball és donar compte del procés de gramaticalització de les perífrasis i incidir en els mecanismes de canvi semàntic (§4.2.1, §4.2.2, §4.2.3). Ens referirem, principalment, a la proposta de la inferència invitada (o associada) de Traugott & Dasher (2002) (§4.2.4) i al model d'extensió semàntica i esquematicitat parcial de la Gramàtica Cognitiva (Langacker 1987, 1991a) (§4.2.5). L'estudi de la gramaticalització de diversos elements lingüístics de llengües d'arreu ha dibuixat unes tendències universals unidireccionals i compartides. A §4.2.6 ens ocuparem, doncs, d'aquests patrons de gramaticalització. Finalment, introduïrem el concepte de subjectivació (§4.2.7), la principal d'aquestes tendències unidireccionals.

Una vegada haurem tractat els aspectes generals de la semàntica cognitiva i el canvi semàntic, ens ocuparem de les perífrasis verbals modals i de les aportacions que s'han fet en el marc de la lingüística cognitiva. Serà en el capítol cinquè.

4.1 Semàntica cognitiva: conceptes generals

La lingüística cognitiva (LC) entén el llenguatge com un mecanisme cognitiu que reflecteix el funcionament del sistema cognitiu humà general. El llenguatge és un procés mental pel qual aprehenem la realitat. El nostre coneixement del món passa inequívocament pel filtre del llenguatge. Entrem en contacte amb la realitat, la filtrem, la interpretem per mitjà del llenguatge. I això té una conseqüència en la formació de les llengües: el lèxic d'una llengua és com un «gran magatzem que estotja l'experiència cultural que ha elaborat cada societat» (Martines 2000a: 1224). Per tant, el llenguatge s'ha d'estudiar des d'una perspectiva interdisciplinària que estudei la cognició humana. I, en el cas de la modalitat, les perífrasis verbals són la gramaticalització d'uns verbs que responen a una experiència cultural –entesa la cultura en termes generals.

La lingüística cognitiva⁷³ forneix tot un fons teòric per a explicar com funcionen el llenguatge i les llengües. Va començar a formar-se als anys 70 i, especialment, als anys 80 del segle XX. Una data crucial és l'any 1987, quan es publiquen dos llibres cabdals: *Women, Fire and Dangerous Things* de Lakoff i *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites* de Langacker. A continuació van sorgir molts més articles, revistes i llibres que han anat consolidant la lingüística cognitiva com un marc teòric de recerca alternatiu al generativisme. Tot i les diferències entre tots dos marcs, cal assenyalar que tant el generativisme com la LC són cognitius; consideren que el llenguatge fonamenta el pensament i que, per tant, el nostre pensament és bàsicament lingüístic. A més a més, també comparteixen un objectiu: estudiar el llenguatge com a capacitat humana (Montserrat 2007: 39).

La LC entén el llenguatge com una eina de conceptualització, que organitza, processa i expressa la informació (Geeraerts 2006: 3). El significat s'equipara a la conceptualització. Les característiques del significat ens explicaran, doncs, com conceptualitzem els éssers humans (Geeraerts 2006: 4-6):

⁷³ Hi ha moltíssima bibliografia que aplega i resumeix les aportacions en el marc de la lingüística cognitiva. Vg. Pérez-Saldanya & Salvador (1993), Ungerer & Schmid (1996), Cuenca & Hilferty (1999), Martines (2000a i 2000b), Cuenca & Massip (2005), Geeraerts (2006), Geeraerts & Cuyckens (2007), Evans, Bergen & Zinken (2007), Montserrat (2007), Pérez-Saldanya (2007) i Geeraerts (2009).

1. no existeix el significat lingüístic objectiu, sempre és un reflex de la manera com veuen el món els parlants, depèn de la perspectiva;

2. el significat lingüístic canvia, és dinàmic i flexible perquè el món també canvia i el significat s'hi adequa; la projecció semàntica (de base metafòrica o metonímica) és el «veritable cor de la creativitat lingüística, i un dels instruments essencials per a garantir el manteniment de la capacitat comunicativa de les llengües al llarg del temps i dels canvis en el medi físic i humà» (Martines 2000a: 1224);

3. el significat lingüístic és enciclopèdic i no autònom; no és un aspecte independent de la ment, sinó que forma part de la cognició i, per tant, reflecteix les nostres experiències, tant pel que fa a l'experiència corporal, com social i cultural;

4. la categorització no es fa a partir de condicions necessàries i suficients que limiten clarament les categories, sinó que les categories s'organitzen a partir de la noció de prototip i semblances de família amb fronteres conceptuals difuses (Geeraerts 1997).

Un altre aspecte important de la LC és que la semàntica pren un paper fonamental en l'explicació de la gramàtica, ja que la funció principal del llenguatge és significar. En aquest sentit, la LC elimina les distincions tradicionals entre els nivells del llenguatge i entén la gramàtica com un repertori estructurat d'unitats simbòliques, això és, elements bipolars amb un pol fonològic i un de semàntic (Langacker 1987). Per tant, no se separa la sintaxi i la semàntica. En el marc cognitiu, el significat és un concepte fonamental, bàsic, que naix de la categorització. En definitiva, la sintaxi no té una existència independent, sinó que depèn del significat.

La LC planteja aproximacions a la gramàtica a partir del model basat en l'ús; no tracta la llengua com un ens sempre regular (com ara els generativistes), sinó que tracta tant casos regulars com *excepcionals*; tampoc fa distincions entre nivells abstractes i concrets (com ara l'estructuralisme de Saussure, que distingia llengua i parla), sinó que mira d'estudiar la llengua real, la llengua en ús. En aquest sentit, el model dinàmic basat en l'ús (Langacker 1999b: §4) incorpora la funció del parlant (i l'oient), la qual és fonamental perquè intervé en el significat. L'estudi de corpus ens fornirà del material lingüístic que estudiarem en el seu context, considerant tots els elements que hi intervenen.

Hi ha diverses teories que comparteixen aquesta visió del que és el llenguatge i que han presentat propostes més concretes: el model cognitiu idealitzat (Lakoff 1987), la teoria

del prototip (Geeraerts 1997), la Gramàtica Cognitiva (GC)⁷⁴ de Langacker (1987, 1991a), la dinàmica de forces de Talmy (1988), la gramàtica de construccions de Fillmore & Kay (1993) o Goldberg (1995), la teoria de la gramaticalització⁷⁵ (Heine, Claudi & Hünnemeyer (1991), Traugott & Heine (1991), Bybee *et al.* (1994), Hopper & Traugott (2003 [1993])), la teoria de la metàfora de Lakoff & Johnson (1980) i els esquemes d'imatge de Lakoff (1987).

La LC posa la semàntica i la categorització en el centre de la descripció lingüística, per això sovint ens hi referim com a *semàntica cognitiva*. L'estudi de les categories demana una perspectiva monosèmica, homonímica o polisèmica del significat. A l'apartat següent ens n'ocupem.

4.1.1 *Polisèmia, monosèmia o homonímia*

L'anàlisi semàntica diacrònica de les perífrasis verbals modals del català antic ha d'explicar quins valors tenen, quins valors nous afloren i quina relació hi ha entre ells. En aquests verbs (semi)auxiliars apareixen diversos valors modals, de futur i evidencials i conformen una xarxa semàntica complexa. Cal un marc teòric que done respostes a les característiques sincròniques i diacròniques de cadascuna d'aquestes categories gramaticals. Caldrà entendre si aquests valors són reflexos d'un significat únic que segons la situació comunicativa té una lectura o una altra (monosèmia); o si, al contrari, la categoria en qüestió té un significat original del qual sorgeix un valor nou, innovador i diferent. I, en aquest segon cas, caldrà veure com ha estat el procés que ho ha facilitat (polisèmia).

L'anàlisi semàntica de corpus implica haver d'estudiar les relacions entre diversos valors d'una mateixa construcció. Moltes ocurrències coincideixen i expressen un mateix valor, idèntic. En altres casos, però, hi ha ocurrències amb un valor més o menys proper a un altre però que té alguna especificitat, un matís. Com gestionem, com classifiquem o considerem aquest feix polisèmic? Quin grau de presició cal apuntar? Quants valors hi ha i quina relació tenen?

Hi ha aproximacions teòriques que parteixen de la monosèmia, l'homonímia o la polisèmia. Una visió monosèmica ofereix definicions semàntiques molt poc concretes, molt generals; i distingeix entre una part del significat que és semàntica i una part que és

⁷⁴ Ens referirem a la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1987, 1991a) quan l'escrivim en majúscula. Així la distingirem d'altres aportacions gramaticals en el marc de la LC.

⁷⁵ Vg. les aportacions recents de: Lehmann (2002), Joseph & Janda (2003), Seoane & López-Couso (2008), Stathi, Gehrweiler & König (2010), Davidse, Vandelanotte & Cuyckens (2010), Narrog & Heine (2011) i Company (2012).

pragmàtica, que depèn del context (Ruhl 1989). Al seu torn, l'aproximació homonímica s'ha proposat des de marcs teòrics formals o generativistes i no posa en relació els diversos significats d'un ètim. Finalment, l'enfocament polisèmic respon a l'observació de la diversitat de valors d'una mateixa categoria a què ens hem referit. Aquesta proposta es desenvolupa, principalment, en el marc de la LC.

La polisèmia permet precisar més en les definicions i, sobretot, buscar les relacions entre els significats. La polisèmia és un fenomen natural de la conceptualització i del llenguatge, la immensa majoria de paraules són polisèmiques, per eficàcia de la comunicació i de la categorització. Les paraules són referències mentals consolidades que evoquen significats que estan a la disposició dels parlants. I els parlants les interpretem en relació amb categories existents, uns *dominis cognitius* (Langacker 1987) o uns *models cognitius idealitzats* (Lakoff 1987) totalment vinculats a la societat.

Cal insistir en l'avantatge més important d'aquesta perspectiva: estableix quines relacions hi ha entre els diferents significats d'una categoria. Des d'un punt de vista diacrònic, diversos estudis han donat molts arguments a favor d'aquest plantejament. Els significats d'un mot es relacionen diacrònicament: un significat pot fer aflorar-ne un de nou, a través de projeccions semàntiques metafòriques, metonímiques, inferències. Els parlants aprofitem la flexibilitat de les categories semàntiques per a expressar valors nous, pròxims d'alguna manera, però diferents. En el cas del català, un bon exemple és l'extensió semàntica del verb *estimar*. Martines (2000a) ha mostrat que el significat original del verb *estimar* 'calcular el preu d'una cosa' va desenvolupar diversos valors fins que va sorgir el valor 'amar'. Per tant, hi ha una connexió entre els diferents valors de la categoria. Els parlants prenem paraules que ja tenim per a denominar conceptes nous, per a adaptar-nos a l'entorn o per a expressar valors semblants, propers. Aquest procés de canvi respon a les necessitats comunicatives, pragmàtiques, cognitives i socioculturals de la interacció dels parlants amb el món i el grup social. Aquests aspectes ens poden ajudar a explicar per què es produeix el canvi semàntic.

L'anàlisi diacrònica ha mostrat que el procés d'extensió semasiològica (diacronia) és el que provoca la polisèmia (sincronia). Afortunadament, molts estudis han palesat aquest procés d'eixamplament semàntic (da Silva 1999, 2003; Montserrat 2007; Martines 2000a, 2000b). Aquests plantejaments s'han aplicat principalment a l'estudi del lèxic. Com veurem, la polisèmia i la relació entre valors més gramaticals també es pot estudiar des del mateix punt de vista. De fet, afortunadament, en els últims anys diversos estudis gramaticals han explicat l'evolució semàntica d'auxiliars, verbs perifràstics aspectuals o modals en el marc de la polisèmia (Schmid 2008, 2012, Segura 2012, Montserrat 2012a, 2012b, 2013, Martines 2010, en premsa a, b).

Concretament en l'àmbit de la modalitat, s'han fet nombroses aportacions que justifiquen el tractament polisèmic de les categories (Traugott 1989, Bybee *et al.* 1994, Achard 1998, Goossens 1999, 2000). Els verbs modals de les llengües romàniques (i germàniques) tenen diversos valors. La LC ha posat l'accent en la interrelació d'aquests significats, però hi ha propostes que han presentat una configuració més polisèmica que d'altres.⁷⁶

En aquest treball tractarem d'identificar els valors més prominents de les categories modals que estudiem, és a dir, els valors més freqüents que s'han convencionalitzat, que formen part del valor semàntic de les construccions perifràstiques en qüestió. Ara bé, les perífrasis poden tenir també valors pragmàtics en certes ocurrències, alguns matisos menys afermats en la categoria. Mirarem d'incorporar aquests matisos en la xarxa semàntica de la categoria i posar-los en relació amb els valors semàntics.

En aquest sentit, caldrà referir-nos a tres models cognitius que proposen una explicació de les categories i la polisèmia seguint les bases de la LC. Per començar, ens ocuparem de la teoria del prototip, que és la base de la LC, concretament del model de conjunts radials de Lakoff (1987) i dels efectes de prototipicitat de Geeraerts (1997) (§4.1.2). Després, ens centrarem en el model de xarxa esquemàtica de Langacker (§4.1.3), que té per objectiu buscar les connexions entre els diversos valors, però també permet encabir diversos matisos en un esquema conceptual.

4.1.2 Teoria del prototip

Per entendre la teoria del prototip, cal remuntar-nos als estudis de Rosch (1973; Rosch & Mervis 1975), que, des d'una perspectiva psicologista, van trencar amb la teoria tradicional dels conceptes i de l'estructura interna de les categories heretada d'Aristòtil i Plató. Fins llavors, la lingüística entenia que la definició dels conceptes responia a condicions necessàries i suficients. En canvi, la LC, amb la incorporació de les propostes de Rosch, considera que el significat de les categories és flexible, que no té fronteres definides entre entitats i que no tots els membres de la categoria tenen la mateixa consideració. Aquesta noció es va prendre de Wittgenstein (1953) i es pot esquematitzar així:

⁷⁶ Vg. Mortelmans (2007: 871-873) per a un resum sobre aquest tema.

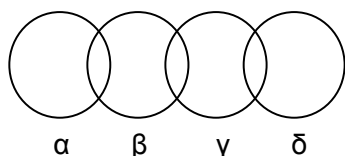

Fig. 4.1 Model de semblança de família en la intensió de les categories (Cuenca & Hilferty 1999: 38)

Aquest model permet establir relacions semàntiques entre diferents valors de d'una categoria i no sempre amb el prototip. És a dir, un element α comparteix trets amb β però no amb γ . Tanmateix, α - δ formen una categoria.

Recordem que la LC entén que el significat és conceptualització, per tant, l'observació de la manera com conceptualitzem els éssers humans és també un estudi del significat. Així, doncs, la teoria del prototip argüeix que conceptualitzem en termes de prototipicitat, ja que no tots els significats o elements d'una categoria tenen la mateixa relació amb el valor central o prototip.

A partir d'aquest enfocament nou, es van desenvolupar diferents propostes que concretaven la teoria del prototip. Així, el **model de conjunts radials** (*radial set model*) de Lakoff (1987) considera que els mots polisèmics tenen diverses categories relacionades amb un membre central. Aquest centre semàntic genera un model cognitiu que motiva els significats perifèrics, els quals mantenen uns vincles amb el centre de diferent mena (metàfora, metonímia, transformacions d'esquemes d'imatge ...). Aquest vincle centre-perifèria només es pot entendre amb una teoria experiencialista⁷⁷ en què els valors no centrals estan motivats pel centre per diversos motius, però en cap cas es poden predir segons els trets del prototip.

Per exemple, la relació semàntica entre els diferents significats de *llit* corresponen a una projecció semàntica metafòrica. El significat originari del mot ('moble destinat a jeure-hi i dormir-hi, i compost generalment d'unes peces de fusta o de metall per a suport, d'un o més matalassos...') es fa servir per a conceptualitzar una nova realitat ('depressió del terreny per on passen o estan les aigües d'un riu, d'un torrent, del mar, d'un canal, etc.').⁷⁸ Aquest significat derivat no es pot entendre sense les propietats gestàltiques, la imaginació humana i l'experiència corporal humana, és a dir, sense un pensament experiencialista. Els diferents significats de les paraules, doncs, ens mostren un punt en comú, un nexa que explica quin mecanisme associatiu i de quina naturalesa s'hi ha

⁷⁷ La concepció experiencialista del pensament i la cognició defensa que i) el pensament respon a una estructura ecològica; ii) el pensament es basa en l'experiència corporal humana; iii) el pensament té propietats gestàltiques; iv) el pensament és imaginatiu i només pot descriure's mitjançant models cognitius i no a partir de valors de veritat (Lakoff 1987: XII-XV, *apud* Cuenca & Hilferty 1999: 16).

⁷⁸ Definicions del DCVB.

aplicat. Els diferents valors que els mots polisèmics han anat desplegant han format una constel·lació de significats que responen a una estructura. Podríem dir, doncs, que responen a l'estructura del raïm o a una agrupació de sentits per semblança de família. Les categories, doncs, s'organitzen en una xarxa radial, amb un centre prototípic i uns membres perifèrics que no s'assemblen necessàriament al prototip, sinó a un altre membre. Ho podem esquematitzar així:

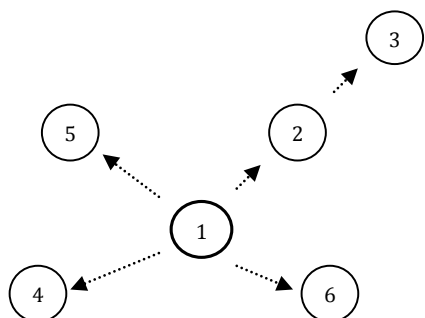

Fig. 4.2 Organització hipotètica d'una categoria radial (Cuenca & Hilferty 1999: 134)

L'altra proposta que sorgeix en el marc de la semàntica cognitiva és la dels **efectes de prototipicitat** de Geeraerts (1997), la qual també parteix de la concepció desigual de l'estructura interna de les categories. Aquest fonament de la teoria del prototip s'articula en dos nivells, l'extensió (és a dir, l'àmbit referencial, el de les coses o objectes a què es refereix la categoria) i la intensió (és a dir, l'àmbit dels significats o sentits). Així doncs, estableix dos trets bàsics, la no-igualtat i la no-discreció, que es concreten en cadascun dels dos àmbits:

	En l'EXTENSIÓ (En l'àmbit de la referència)	En la INTENSIÓ (En l'àmbit del sentit)
NO-IGUALTAT (Efectes de rellevància, estructura interna de centre i perifèria)	(a) Diferències de rellevància entre els membres d'una categoria (diferència en el grau de representativitat)	(b) Agrupació de sentits per semblança de família i per sobreposició.
NO-DISCRECIONALITAT (Problemes de demarcació, flexibilitat)	(c) Fluctuacions en les vores d'una categoria, absència de límits clars.	(d) Absència de definicions en termes de «condició necessària i suficient»

Fig. 4.3 Efectes de prototipicitat (Geeraerts 1997: 22)⁷⁹

En el pla de l'extensió, la no-igualtat es materialitza en el fet que els elements o membres que componen una categoria no tenen el mateix estatus o grau de

⁷⁹ Traducció de Martines (2000a: 1228-1229)

representativitat (a). En l'àmbit de la intensió, es caracteritza per la conceptualització en termes de semblances de família, això és, per aproximació a qualsevol membre de la categoria, no exclusivament per proximitat al prototip (b). A més, hi ha nodes més productius que uns altres i les relacions entre valors és unidireccional.

L'altra característica, la no-discrecionalitat, indica que les categories tenen fluctuacions en els límits entre unes i altres, en l'extensió (c). I en la intensió, indica que no podem definir els significats en termes de condicions necessàries i suficients, sinó segons condicionants enciclopèdics (d).

4.1.3 Esquemàticitat

Finalment, la darrera proposta que s'ocupa de la polisèmia en la LC és el **model de xarxa esquemàtica** (*schematic network model*) de la Gramàtica Cognitiva (GC) de Langacker (1987, 1991a).

L'esquemàticitat, en la GC, es basa en la capacitat d'abstracció o generalització humana en diversos nivells. L'esquemàticitat és una conceptualització que pot tenir un grau de precisió més o menys gran. Com més paràmetres s'especifiquen, més restriccions hi haurà i menys casos podran respondre a aqueix esquema. L'esquema és, doncs, un concepte superordinat amb els trets bàsics comuns a diversos conceptes més concrets (*elaborations, instantiations*). Per tant, hi ha una jerarquia esquemàtica, com ara HABITATGE → CASA; o ANIMAL → MAMÍFER → GOS. L'esquemàticitat indica, doncs, una relació jeràrquica d'un valor que es concreta en un altre. És a dir, són concrecions, exemples, de l'esquema superior –en direm **elaboracions**. Ara bé, fem servir una denominació per a molts objectes que poden presentar característiques distintes. Per exemple, anomenem *gossos* molts animals concrets que tenen moltes diferències entre ells. Apliquem aquesta denominació per a tots, perquè d'alguna manera tots encaixen en aquest concepte. Això és possible perquè tots els conceptes tenen un grau d'esquemàticitat, és a dir, admeten una certa variació, són flexibles. Aquest grau d'imprecisió fa viable la comunicació.

D'altra banda, de vegades ens referim a *gos* amb un significat (parcialment) diferent, com ara 'mandrós'. En aquest cas hi ha una altra manera de connectar dos valors: l'esquemàticitat parcial (o *partial sanction*) o extensió. L'extensió (fletxes discontinües) és una coincidència no total, parcial, en algun grau de l'esquema superordinat. És a dir, tot i que és un significat que comparteix alguns elements amb un node superior, ha desenvolupat algunes particularitats diferents; és un significat (parcialment) diferent. Per exemple, a la Fig. 4.4 trobem elaboracions o especificacions d'esquemes i, també,

extensions semàntiques (fletxes discontinües). Del concepte *objecte circular*, hi ha elaboracions com *anell* i esquematitzacions parcials com *estadi*.

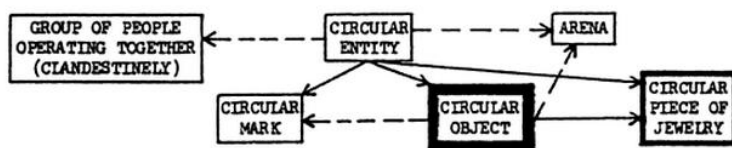

Fig. 4.4 Exemple del model de xarxa esquemàtica de Langacker (1987: 3)

En l'estudi de corpus trobarem ocurrencies que comparteixen un mateix esquema, elaboracions més específiques de la convenció, de l'esquema establert. I, també, valors nous, extensions que no s'acomoden totalment a l'esquema superior. Aquesta proposta integra totes aquestes opcions en un model únic que descriu el conjunt de la categoria semàntica.

En aquesta categoria no tots els nodes tenen la mateixa rellevància, el mateix arrelament i la mateixa prominència cognitiva. El prototip té el grau d'arrelament més elevat, té major rellevància cognitiva i és el que categoritza les relacions amb la resta de valors. A la Fig. 4.4, el prototip es representa amb un requadre més prominent. Els altres nodes es convencionalitzen més o menys, esdevenen part del repertori cognitiu, quan adquireixen una rellevància en el pensament o ment del parlant, quan s'hi arrelen a còpia de fer-ne ús. Tal com il·lustra aquest exemple, els nodes més arrelats i convencionals són els de nivell bàsic, mentre que els més esquemàtics, superordinats, no són tan rellevants en la ment del parlant.

4.2 Gramaticalització i canvi semàntic

4.2.1 Definicions de gramaticalització i orientacions

La gramaticalització és el procés evolutiu pel qual un element lingüístic (forma o construcció) esdevé més gramatical del que era. Així, un element lèxic, com un substantiu, es gramaticalitza i esdevé part de la gramàtica, per exemple, una preposició. La gramaticalització és, doncs, una teoria de macrocanvi, un procés «irreversible y gradual, y por lo regular unidireccional, de debilitamiento del significado referencial de las formas y ganancia de un significado más abstracto» (Company 2003: 9). Aquest procés d'adquisició de valors més gramaticals condueix a la polisemització i, sovint, provoca en la forma o construcció en qüestió un canvi de nivell o de component gramatical de la llengua, sempre cap a un nivell inferior (i.e. lèxic > sintaxi; sintaxi > morfologia, etc.).

La gramaticalització és una de les teories que van nàixer en el paradigma cognitivista i que ha interessat molts lingüistes, fins i tot fora de la LC. Hi han aparegut diverses perspectives teòriques segons en quins aspectes i moments del procés s'haja fixat l'atenció. Bàsicament hi ha tres corrents (Company 2003: 20).

La visió **tradicional** posa l'accent en les conseqüències del procés de gramaticalització i para atenció en la forma o construcció lingüística. Per tant, l'interessa l'erosió fonològica, la pèrdua d'autonomia de les formes, l'afebliment semàntic, etc. Els estudis que representen aquesta aproximació a la gramaticalització són: els de Meillet (1965 [1912]); Heine, Claudi & Hünnemeyer (1991); Hopper & Traugott (2003 [1993]); Bybee *et al.* (1994); Traugott & Heine (1991) –entre d'altres.

El segon corrent és el **pragmatista**. Aquesta perspectiva posa l'accent en les motivacions de l'inici del procés, en els mecanismes metafòrics o metonímics al si dels processos comunicatius (Traugott & Dasher 2002). Estudien la convencionalització, codificació o semantització dels significats discursius o pragmàtics. Així, mentre que el corrent tradicional atorga el protagonisme a la construcció lingüística que es gramaticalitza, aquesta perspectiva posa el context, la situació comunicativa i la llengua en ús en el punt de mira. Hom entén que és només en els contextos comunicatius que la llengua adquireix significats nous i s'esdevé el canvi semàntic. Per això, la visió pragmaticalitzada de la gramaticalització analitza més aviat fenòmens de canvi semanticoprugmàtic, i no de canvi sintàctic.

Finalment, la tercera posició, anomenada «**extrema**» per Company, fa referència a l'aportació de la gramàtica emergent de Hopper (1987, 1998), la qual assumeix que no existeix la gramàtica sinó la gramaticalització. Aquest eslògan resumeix una perspectiva que entén la gramaticalització com un «movimiento constante hacia la estructura, una búsqueda constante, nunca alcanzada, de estructura» (Company 2003: 22).

En aquest treball seguirem la perspectiva que incorpora la pragmàtica en l'estudi de l'evolució diacrònica, ja que entenem que el canvi lingüístic va lligat a l'ús i a la situació comunicativa. En aquest sentit, una definició de la gramaticalització podria ser aquesta:

grammaticalization consists of fixing discourse strategies. The linguistic phenomena that operate at the text or discourse level at any given stage of language to achieve special expressive effects become, over time, conventional grammatical structures lacking any pragmatic conditioning. [...] grammaticalization is the conventionalization of tendencies or routines which have emerged from the discourse (Company 2012: §2).

Per tant, en l'estudi de les categories modals, tractarem, especialment, com s'ha produït el canvi semàntic, l'aflorament de nous valors i la convencionalització de valors pragmàtics.

4.2.2 *El canvi lingüístic: la reanàlisi i l'analogia*

Els mecanismes de canvi lingüístic morfosintàctic i fonològic són la reanàlisi i l'analogia. Tradicionalment, s'ha entès que la gramaticalització s'origina amb el mecanisme de la reanàlisi. Company (2003: 45) la defineix així «es una reinterpretación de las relaciones o de los valores que conllevan las formas, y supone una manipulación conceptual y/o formal de las formas lingüísticas por parte del oyente».

El parlant no emet missatges completament explícits, sinó que sempre cal una anàlisi per part de l'oient que permeta completar el missatge. En la reinterpretació que en fa l'oient és important el principi de Rellevància. Tot plegat, pot portar l'oient a fer una reinterpretació o una reanàlisi de la construcció d'acord amb el context comunicatiu concret que pot originar canvis semàntics. L'usuari de la llengua estableix una relació entre la semàntica d'un mot o construcció i la forma lingüística. La reanàlisi apareix perquè aquesta relació s'esquerda: la manca de transparència o opacitat del signe lingüístic provoca la reinterpretació o reanàlisi.

Hi ha dos tipus de reanàlisi (Langacker 1977, *apud* Company 2003: 45): resegmentació («pérdida o alteración de los límites morfológicos de una palabra o construcción») i reformulació («reinterpretación del valor semántico gramatical de las formas»).

El concepte de reanàlisi planteja alguns conflictes termonològics i teòrics amb la gramaticalització. Company (2012) resumeix la polèmica en quatre punts: a) quina és la relació entre reanàlisi i gramaticalització, b) són quasi sinònims reanàlisi i gramaticalització o no, c) quin és l'ordre cronològic: va primer la reanàlisi o la gramaticalització i d) la reanàlisi és un requisit perquè es done la gramaticalització o no. Sembla que hi pot haver gramaticalització sense reanàlisi. Tanmateix, Company (2003: 48) admet que en la majoria de gramaticalitzacions hi ha reanàlisi; i considera la reanàlisi un mecanisme fonamental de la gramaticalització, sobretot per motius pragmàtics, és a dir, per la importància que atorga al paper de l'oient i al context.

La gramaticalització pot incorporar la reanàlisi en algun punt del procés, fins i tot pot produir-se més d'una reanàlisi. El camí que sol seguir aquest procés és el següent: context etimològic, context pont, context del canvi (i reanàlisi), context nou (conseqüència del canvi) i avanç de la gramaticalització. Tot i això, no considerarem la reanàlisi com un requisit i combregarem amb la proposta de Company (2010): la reanàlisi no és obligatòria, però les dades empíriques mostren que quan tenim una visió amb molta profunditat històrica hi ha força possibilitats que n'aparega una o més d'una. I això, precisament, és el que veurem amb les perífrasis <deure + INF> i <haver (a/de) + INF>.

Per a la majoria d'autors,⁸⁰ l'**analogia** no és un mecanisme de gramaticalització, ja que no crea elements gramaticals sinó que els difon, els generalitza. L'analogia entra en acció quan la forma innovadora s'incorpora a nous contextos i, per tant, té un pes importantíssim en la consolidació de la gramaticalització, però no és un mecanisme pel qual es produeix o s'inicia el procés. De fet, Company (2003: 49) afirma que aquest concepte «encaja con dificultad en la sintaxis histórica, porque en el nivel sintáctico es difícil que operen procesos analógicos, ya que en sintaxis es difícil definir qué es presión estructural».

Posem per cas la perífrasi <*haver de* + INF>. La reanàlisi es produeix quan el parlant interpreta la unitat verbal de la perífrasi en lloc de l'estructura bioracional precedent <*tenir* + SN <*a* + INF>> (*tenir alguna cosa a fer*). En el cas de *deure*, podem explicar el canvi sintàctic de verb lèxicament ple a semiauxiliar que selecciona una oració d'infinitiu en llatí a partir del mecanisme de canvi lingüístic de la reanàlisi. Fins i tot, en un moment donat l'oient interpreta la construcció <*deure* + INF> com un sol predicat amb valor deòntic i no com a dos predicats diferents. Ara bé, a partir d'aquest moment, la gramaticalització continua i no serà la reanàlisi el mecanisme que l'explicarà sinó la inferència i la subjectivació. Per tant, en aquest estudi de la perífrasi catalana, no tractarem el concepte de reanàlisi (que es dona en la llengua llatina), però constatem que apareix si, com deia Company (2010), tenim una visió àmplia en diacronia de la construcció.

La reanàlisi intervé en la consideració monooracional de les perífrasis (vg. §5.2). Una vegada formades les perífrasis, cal resseguir l'evolució semàntica que tenen. Per això, caldrà posar l'atenció en la manera com es produeix el canvi semàntic. En la LC, hi ha diverses propostes per a explicar com sorgeixen valors nous, tant en el lèxic com en la gramàtica i les construccions. Vegem-les.

4.2.3 Propostes per al canvi semàntic: metàfora, metonímia, inferència...

Afortunadament, l'estudi del canvi semàntic en les darreres dècades ha generat nombroses aportacions, com les que ara tractarem. Tanmateix, l'element central d'aquestes teories rau en l'explicació del canvi semàntic i no tant en les motivacions. Per què canvien les llengües, per què les paraules o les construccions generen significats nous?

⁸⁰ Per a Hopper i la gramàtica emergent sí que ho és «en cuanto que crea una nueva rutina gramatical, una nueva cristalización del uso» (Company 2003: 49).

De vegades s'ha parlat de l'expressivitat com una motivació important, un element de l'anàlisi del discurs que haurem de tenir en compte (Harrog 2012), així com també de la rellevància i les implicacions pragmàtiques (Traugott & Dasher 2002), el paper de l'oient i la relació amb el parlant, els coneixements enciclopèdics sobre el context i la informació (Langacker 1987).⁸¹ També són importants aspectes cognitius que intervenen en la conceptualització i en les característiques intrínseques dels significats evocats pels mots (Geeraerts 1997). I, finalment, tampoc no es poden menystenir factors culturals, socials, històrics i polítics, tot i que van molt enllà dels interessos més immediats d'aquest estudi. Al capdavant, la combinació de molts d'aquests factors motivaran el canvi semàntic. En l'estudi de la modalitat, tots aquests recursos tracten de fer o no fer explícit el jo.

Tot i que aquests factors són els que provoquen el canvi, en aquesta recerca ens ocuparem, especialment, d'explicar com es produeix el canvi semàntic, ja que difícilment podrem determinar les causes concretes que el provoquen.

Al llarg dels anys de recerca en el marc de la gramaticalització, s'ha explicat el canvi semàntic a través de dos mecanismes, la metàfora i la metonímia.⁸² Des dels anys 90, s'ha viscut una important polèmica sobre quin mecanisme és més adient per a explicar el canvi. La gran majoria dels estudis del segle XX han explicat el canvi semàntic mitjançant la **metàfora**, és el cas de Heine, Claudi & Hünemeyer (1991), Sweetser (1990), Bybee *et al.* (1994),⁸³ Pelyvás (1996, 2000). Podríem definir la metàfora com un mecanisme «conceptualizing one element of a conceptual structure C_a in terms of an element of another conceptual structure C_b » (Traugott & Dasher 2002: 28) o «understanding and experiencing one kind of thing in terms of another, and directionality of transfer from a basic, usually concrete, meaning to one more abstract» (Hopper & Traugott 2003: 84). S'entén la gramaticalització com una transferència conceptual de dominis concrets de l'experiència humana a d'altres de menys concrets.⁸⁴

⁸¹ En aquest sentit, convé referir-se als factors que condicionen l'ús lingüístic, segons Langacker (1987: 65): la quantitat de detalls que el parlant considera rellevant; quins aspectes de la conceptualització vol destacar; la relació parlant-oient; els coneixements enciclopèdics que l'oient té sobre el context i la informació; la integració de la informació en el discurs previ; l'efecte que vol crear el parlant sobre l'oient i l'estimació que fa de l'habilitat lingüística de l'oient; i en quina mesura el parlant està disposat a desviar-se de la convenció lingüística.

⁸² Traugott & Dasher (2002: 27) es refereixen a aquests mecanismes amb els termes *metaphorization* i *metonymization* per tal de distingir el mecanisme de canvi semàntic que expressen de l'accepció genèrica de *metaphor* i *metonymy*. En aquest estudi, però, no en farem distinció terminològica.

⁸³ Bybee *et al.* (1996) entenen que el canvi de la modalitat orientada a l'agent a la modalitat epistèmica implica la convencionalització d'una implicatura (metonímia), mentre que en el cas específic del verb modal anglès *must* hi veuen una metàfora.

⁸⁴ De fet, això és una de les bases teòriques de la LC: «La projecció del sistema conceptual propi (en bona part heretat i en bona part nascut de l'experiència individual) sobre altres dominis (nous o percebuts com a nous, més llunyans, més abstractes, etc.) és una estratègia de coneixement bàsica per als humans» (Martines 2000a: 1224)

Parteix d'exemples coincidents en moltes llengües que no tenen gens de relació tipològica entre elles, com ara la gramaticalització de preposicions que vénen de peces lèxiques de la llengua relacionades amb l'experiència corporal humana.⁸⁵ Aquest marc d'estudi entén la gramaticalització com un procés de transferència metafòrica d'uns dominis més concrets a uns de més abstractes, tal com podem observar en aquest esquema d'evolució lingüística (a l'esquerra, els dominis menys abstractes, a la dreta els més abstractes) (Heine 2003: 586).

PERSONA > OBJECTE > ACTIVITAT > ESPAI > TEMPS > QUALITAT

Hom justifica el caràcter metafòric d'aquestes transferències per dos motius fonamentals: primer, perquè es tracta de la transferència d'un domini de conceptualització a un altre; segon, perquè la metàfora es basa en predicats que si els entenem de manera literal són falsos. En el camp de la modalitat, Sweetser (1990) ha aplicat la dinàmica de forces de Talmy (1988) per a explicar el canvi semàntic de la *modalitat deòntica* > *modalitat epistèmica* (vg. §5.1). Segons aquesta autora, es tracta d'una projecció metafòrica del domini social i físic de la dinàmica de forces al món del raonament.

La proposta **metonímica** del canvi semàntic apareix com a alternativa a la metàfora de la mà d'autors com Hopper & Traugott (2003 [1993]), Traugott & Dasher (2002), Barcelona (2009) o Company (2003, 2012). Es pensa que el canvi semàntic és gradual i no encaixa amb una projecció metafòrica d'un domini original discret en un domini de destinació diferent. El valor original i l'innovador comparteixen alguna cosa, i la metonímia permet posar en relació aquests trets. La metonímia fa referència a associacions conceptuals per contacte o contigüitat en situacions comunicatives. Tradicionalment, la metonímia ha explicat processos lèxics semasiològics com ara «la part pel tot» o «causa efecte», etc. Heine (2003: 587) resumeix aquest model en tres punts: «grammaticalization (i) requires appropriate contexts to take place, (ii) subsequently leads to an increase in contexts where the grammaticalized item is used and, consequently, (iii) leads to an increase in the frequency of use of that item». L'aproximació pragmàtica del canvi semàntic ha potenciat una explicació del canvi a través de la metonímia. S'ha d'entendre la metonímia com un mecanisme de la pragmàtica que relaciona valors contigus que sorgeixen en situacions comunicatives a partir d'inferències invitades. El parlant mai no emet un discurs inequívoc, sinó que deixa lloc a la interpretació de l'oient. El principi heurístic de Rellevància (Wilson & Sperber 1995) és el que provoca la motivació de la inferència per part de l'oient. Aquest

⁸⁵ *Front* 'part de la cara' > *enfront* 'davant per davant'; *ORA* 'boca, principi' > *vora* 'prop, al costat'; *cap* 'part superior del cos humà separada del tronc pel coll' > 'direcció a'.

model entén que la negociació del significat parlant-oient i les implicatures conversacionals tenen un pes fonamental en el canvi lingüístic. En aquest sentit, la teoria de la **inferència invitada** (o associada) de Traugott & Dasher (2002) ha fet llum sobre el canvi semàntic en posar en primer terme la capacitat inferencial i suggeridora de valors pragmàtics de la relació parlant-oient: «the spaker/writer evokes implicatures and invites the addressee/reader to infer them». Ens n'ocuparem a §4.2.4.

Com veiem, la inferència invitada posa l'accent en l'inici del canvi semàntic i va més enllà de l'explicació dels contextos pont que indueixen a la inferència, és a dir, el canvi semàntic és induït per uns **contextos propicis** que permeten una lectura amb el valor original i també una lectura amb el valor innovador (Heine, Claudi & Hünemeyer 1991).

En el marc de la metonímia i les implicacions pragmàtiques del canvi semàntic, ha aparegut una proposta interessant, l'**abducció** (Queller 2003). Es proposa que el canvi semàntic és el resultat de patrons particulars convencionals que han estat reanalitzats inconscientment per l'oient en contextos específics, de manera que deixa la comunicació intacta malgrat la inferència d'un esquema semàntic nou. És a dir, el significat original s'entén perfectament en el context d'ús habitual, però també és acceptable i rellevant en un model cognitiu idealitzat concret i diferent, però familiar per a l'oient.

En el marc de la projecció metonímica és interessant la proposta de la **metàfora de la metonímia** (*metaphor from metonymy*) de Goossens (1990, 1999) i Goossens *et al.* (1995). Aquest model parteix de la impossibilitat de projectar directament un valor sobre un altre (metàfora) i de la constatació de la interacció entre la metàfora i la metonímia. Aquesta proposta explica millor la gradualitat del canvi, posa de manifest la vinculació entre el domini original i el derivat, alhora que mostra la discrecionalitat de tots dos valors. En altres paraules, l'origen del canvi és metonímic, el resultat de la projecció és metafòric:

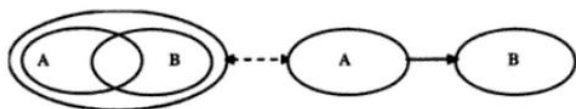

Fig. 4.5 *Metàfora de la metonímia* (Goossens 1999: 194)

Una altra proposta per a explicar el canvi semàntic és la **modificació dels efectes de prototipicitat** de Geeraerts (1997). En línia amb la gradualitat del canvi, a cada tret de la categoria hi pot haver alteracions que provoquen el canvi semàntic i la polisèmia:

	En l'EXTENSIÓ (En l'àmbit de la referència)	En la INTENSIÓ (En l'àmbit del sentit)
NO-IGUALTAT (Efectes de rellevància, estructura interna de centre i perifèria)	(a) Diferències de rellevància entre els membres d'una categoria (diferència en el grau de representativitat) (1) El canvi semàntic com a modulacions de centres prototípics	(b) Agrupació de sentits per semblança de família i per sobreposició. (2) El canvi semàntic com a alteració de l'agrupació de sentits per semblança de família
NO-DISCRECIONALITAT (Problemes de demarcació, flexibilitat)	(c) Fluctuacions en les vores d'una categoria, absència de límits clars. (3) Canvis semàntics efimers (poligènesi semàntica)	(d) Absència de definicions en termes de «condició necessària i suficient» (4) Naturalesa enciclopèdica del canvi semàntic

Fig. 4.6 Els efectes de prototipicitat i el canvi lingüístic de Geeraerts (1997)⁸⁶

És especialment interessant la hipòtesi (2), que vol explicar el canvi semàntic per les alteracions de la xarxa de valors, és a dir, dels significats que expressa una denominació. Els valors perifèrics d'una categoria polisèmica es poden reorganitzar en el temps i provocar canvis semàntics: un valor perifèric de *deure*, per exemple, podrà arribar a ser el nou valor prototípic que structure la categoria.

Un altre model que ha sorgit de la LC ha estat la teoria de la **integració conceptual** o **blending** ('amalgama') (Fauconnier & Turner 1996). És una altra alternativa a la linialitat de la projecció metafòrica o metonímica. Permet explicar el canvi semàntic com el resultat de diverses projeccions d'aspectes concrets de dos o més espais mentals específics i un de genèric. Aquest model també s'ha aplicat a l'estudi de construccions (Desagulier 2005). És especialment interessant la millora d'aquesta proposta des de la semiòtica cognitiva (Brandt 2004, Brandt & Brandt 2005), ja que prova de solucionar alguns problemes d'aquest model.⁸⁷

Finalment, falta referir-nos a les dues propostes que basteixen, especialment, el model teòric que aplicarem en aquesta recerca. A continuació (§4.2.4), tractarem la teoria de la inferència invitada de Traugott & Dasher (2002). Per acabar, a §4.2.5, ens ocuparem de la proposta de l'esquemàticitat parcial de la GC (Langacker 1987).

⁸⁶ Traducció de Martines (2000a: 1228-1229).

⁸⁷ Martines (2012: 242) ha vist avantatges importants en aquesta proposta respecte de la teoria de la integració conceptual: «Hi ha un avanç que gosem qualificar de molt important a fi d'omplir aspectes no resolts satisfactòriament fins ara; a parer nostre, sobretot, quant a l'anàlisi dels factors que condicionen la situació comunicativa (no gens atesos en l'esquema anterior), quant a la manera com es duu a terme la tria dels materials que són objecte de l'amalgama i quant a les bases sobre les quals es construeix la inferència que, al capdavall, obri el pas al significat nou».

4.2.4 La teoria pragmaticista del canvi semàntic (Traugott)

La visió pragmaticista de la gramaticalització ha estat conduïda per Traugott (Traugott 1989, 2006, Traugott & König 1991, Traugott & Dasher 2002) sota el paraigua del funcionalisme –considera que la funció bàsica del llenguatge és expressar significat. No és un model gramatical, però incorpora algunes aportacions de la LC i de la gramàtica de construccions (Fillmore 1982, Lakoff 1987, Langacker 1987, Talmy 1988, Sweetser 1990, etc.); en altres aspectes, divergeix de la Gramàtica Cognitiva. El resultat ha estat un marc d'estudi del canvi semàntic que ha incorporat elements de la pragmàtica per a explicar l'inici del canvi semàntic i la polisemització de les categories, ha posat de manifest les vinculacions semàntiques sincròniques i diacròniques de diversos valors d'una categoria.

Els canvis lingüístics provoquen el sorgiment d'un significat nou a partir d'un significat original codificat lingüísticament, seguint unes pautes, unes regularitats compartides en el temps i en diferents llengües de tipologies i geografies diverses. Sembla que aquestes regularitats s'expliquen perquè hi ha uns mecanismes lingüístics que propicien el canvi semàntic. Hi ha uns processos cognitius i comunicatius en què els significats pragmàtics es convencionalitzen i són reanalitzats com a polisèmies semàntiques. En el sorgiment d'aquests valors pragmàtics intervenen dos mecanismes: la **inferència invitada** (§4.2.4.2) i la **subjectivació** (§4.2.7.1). Aquestes propostes teòriques es basen en dos elements fonamentals: d'una banda, el funcionament de la cognició humana (específicament, els mecanismes metonímics i la inferència) i, de l'altra, el procés comunicatiu (parlant-oient i context). Traugott & Dasher (2002: 7) entenen la relació entre la gramàtica i l'ús com una interacció entre el parlant i l'oient, els quals negocien els significats i creen el context. El paper central el té el parlant, perquè, tot i que els dos interlocutors formen part de la situació comunicativa o *ground*⁸⁸ és el parlant qui produeix significats. I per això caldrà considerar la subjectivació.

Aquesta aproximació incorpora una perspectiva discursiva per a estudiar el canvi lingüístic. No es tracta la llengua abstracta, induïda per la competència lingüística de l'investigador, sinó la descripció de l'ítem lingüístic en qüestió tal com apareix en corpora textuais. A més a més de considerar tots els elements de la situació comunicativa (parlant-oient, context comunicatiu i circumstàncies), l'estudi de corpus és essencial per a una anàlisi semàntica que describa la llengua. La inclusió de la pragmàtica en l'estudi semàntic del canvi és una conseqüència d'aquest enfocament.

⁸⁸ Langacker (1991b: 548) defineix *ground* així: «The speech event, its participants, and its immediate circumstances». És a dir, el conjunt de la situació comunicativa, els participants i l'acte de parla.

4.2.4.1 Semàntica i pragmàtica

En aquest model, es distingeix clarament entre un significat codificat (la semàntica) i un significat que sorgeix esporàdicament en l'ús (la pragmàtica). Per a explicar l'aflorament de valors innovadors es fa referència, doncs, als tres nivells de significat de Levinson (1995, *apud* Traugott & Dasher 2002: 16-17):⁸⁹

1. *Significats oracionals o codificats (coded meanings)*, és a dir, semàntics. Per exemple, el significat inicial de *deure* és deòntic, i està clarament codificat.
2. *Significats de l'enunciat però cancel·lable (utterance-type meanings)*: significats que procedeixen de les nostres expectatives i que apareixen quan fem servir la llengua en general (Alvarado 2008: 191). Són **inferències invitades generalitzades (IING)**, és a dir, significats que en una comunitat lingüística esdevenen preferits o generals, però que no estan codificats. Són significats semànticament clars però pragmàticament ambigus. Per exemple, trobem moltes ocurrencies de *deure* que admeten una lectura pragmàtica de futur, ja que el temps de referència de l'obligació és el futur i fàcilment pot sorgir una implicatura de valor temporal de posterioritat, però encara admeten una lectura d'obligatorietat en major o menor grau. És a dir, hi ha ambigüitat.
3. *Significat del parlant o l'enunciat particular (utterance-token meanings)*: **inferències invitades (IIN)** que no són implicatures usades generalment, sinó que sorgeixen en el context de parla, és a dir, significats espontanis fruit de la fluïdesa de la parla en un context concret. L'origen d'aquestes implicatures pot ser el coneixement enciclopèdic amb totes les seues dimensions (concepcions culturals, socials, geogràfiques, físiques, econòmiques, etc.) o el coneixement lingüístic. Cal dir que no totes les llengües comparteixen les mateixes inferències invitades, però que pot ocórrer que hi haja estructures comparables que tinguen el mateix desenvolupament inferencial, com és el cas de la modalitat.

En aquest sentit és molt important el paper de l'oient, el qual és «an active participant who not only reads passively but also actively makes inferences and may begin to exploit these inferences in a way similar to those of the writer» (Traugott & Dasher

⁸⁹ Traugott & Dasher (2002) es basen en Levinson (1995), però utilitzen una terminologia pròpia. Com informen els mateixos autors: les IINGs equivalen a les implicatures conversacionals de Levinson, i les IINs a implicatures conversacionals. Levinson, al seu tron, reformula les teories de Grice. Per a una explicació contrastada d'aqueixos dos autors vg. Alvarado (2008: 191): «[Levinson] Denomina la implicatura convencional de Grice, significado oracional; a la implicatura conversacional generalizada de Grice, significado de enunciado-tipo; y a la implicatura conversacional particularizada, significado de enunciado [utterance-token meaning]»

2002: 17). I especialment, l'oient ha d'interpretar en clau de rellevància, la qual cosa ens porta a considerar els tres principis heurístics de Levinson (1995).⁹⁰

- i. *Quantitat*: digues la informació que siga necessària, no més; dóna tanta informació com siga menester per a l'ocasió.
- ii. *Rellevància*: No digues més del que hages de dir, i, per tant, diràs més que això. Açò permet fer interpretacions per a copsar el significat més rellevant.
- iii. *Manera*: Evita un missatge indègudament llarg o difús, o especialment marcat.

La importància d'aquests principis és que el principi de quantitat retarda el canvi, mentre que el de rellevància permet el canvi perquè evoca significats més enllà del que s'ha dit. Finalment, el principi de manera mostra que les oracions redundants ho són per alguna cosa, en trobem exemples en els elements que es combinen amb *deure: necessàriament, em pareix*, etc (vg. §7.3.3.3). A més, l'oient serà parlant i difondrà el canvi.

4.2.4.2 Teoria del canvi semàntic de la inferència invitada

La **inferència invitada** és el mecanisme pel qual un element lingüístic es carrega de valors pragmàtics (aliens al valor convencional), que sorgeixen de la situació comunicativa per diversos motius. L'oient és capaç d'entendre molts més matisos que els del sentit recte, segons el que és més rellevant, l'aspecte que es conceptualitza, la relació parlant-oient, el lloc on són, els coneixements enciclopèdics, la informació compartida i el discurs previ. La base d'aquest model per a explicar el canvi és la capacitat de l'oient d'anar més enllà i interpretar un significat parcialment diferent.

Traugott & Dasher (2002) han elaborat una proposta basada en la inferència invitada per a explicar el canvi semàntic, la *Teoria del canvi semàntic de la inferència invitada (Invited Inferencing Theory of Semantic Change, TCSII)*. El seu objectiu és «to account for the conventionalizing of pragmatic meanings and their reanalysis as semantic meanings» (Traugott & Dasher 2002: 35). En aquesta teoria s'apliquen els preceptes lingüístics que hem vist fins ara, especialment el mecanisme metonímic de canvi semàntic al si d'un context comunicatiu en què sorgeixen inferències invitades i inicien un procés cap a la convencionalització i la polisemització. En aquest sentit, destaca el paper del parlant, ja que és d'on sorgeix la inferència invitada (IIN), i el de l'oient – especialment– que és qui ha de reinterpretar o completar la informació que dóna el

⁹⁰ Levinson (1995) reformula les màximes de Grice i els principis de Horn.

parlant –que mai no és inequívoca–, aplicant l'heurística de rellevància. El procés començarà si l'oient és capaç d'inferir el valor pragmàtic que es pot deduir del context. En aquest cas, el procés serà gradual fins que aquesta inferència assolisca un valor social, és a dir, fins que la comunitat lingüística pugui utilitzar el nou valor pragmàtic i ampliar-ne els contextos lingüístics. En altres paraules, començarà un procés d'enfortiment del valor pragmàtic que generarà la inferència invitada generalitzada (IING). El següent pas és codificar semànticament la IING. Segons Traugott & Dasher (2002: 35) això només ocorrerà quan la IING esdevinga dominant o tinga una representació similar al valor originari. Llavors s'haurà produït la semantització de la inferència i una polisemitització del lexema: $L \rightarrow S_1$ (significat) esdevindrà $L \rightarrow S_1 + S_2$. Una vegada assolida la semantització encara podem trobar ambigüitat pragmàtica amb les IIN i les IING.

Comptat i debatut, podem esquematitzar el procés així:

S_1 [monosèmia] > inferència invitada (*utterance-token meaning*) > inferència invitada generalitzada (*utterance-type meaning*) [polisèmia pragmàtica] > codificació semàntica del nou significat S_2 (S_1 pot mantenir-se en diferents graus) [polisèmia semàntica]

El valor originari podrà mantenir-se, reduir-se o desaparèixer; el procés de pèrdua de significats és irregular. Tanmateix, sempre romandrà un vincle semàntic entre els valors nous i l'originari. I, possiblement, aquest vincle marcarà el comportament lingüístic de la forma innovadora. Això es deu, precisament, al fet que el mecanisme de contigüitat metonímic es dona entre valors que tenen connexions cognitives (vg. §3.2 i §3.3). Aquesta teoria beu de les propostes de Geeraerts (1997) sobre els efectes de prototipicitat i de canvi semàntic, concretament els efectes 2 i 3 (vg. Fig. 4.6). Per tant, assumirem que el sorgiment dels nous valors produiran modificacions en l'àmbit de la intensió de la categoria. El desenvolupament dels nous significats (més gramaticals) suposarà un augment de la freqüència d'ús i de la distribució contextual. El seguiment, doncs, del procés de gramaticalització, comportarà que el valor pugui assolir la prototipicitat i que el valor conservador pugui ocupar la perifèria de la categoria. Una vegada acabat el procés, pot repetir-se a partir del significat innovador, ara com a significat originari.

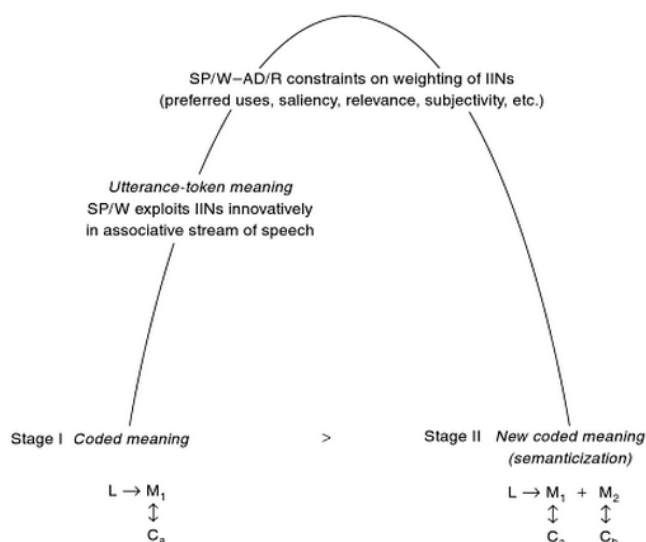

Fig. 4.7 Esquema de la TCSII (Traugott & Dasher 2002: 38)⁹¹

La TCSII no estableix canvis predictibles i idèntics en totes les llengües, sinó que marca tendències regulars del canvi semàntic atès que el mecanisme sí que és compartit. Tots els humans compartim una gramàtica, uns principis heurístics pragmàtics i uns mecanismes cognitius que possibiliten certes trajectòries regulars del canvi semàntic.

Podríem relacionar la TCSII i els efectes de prototipicitat de Geeraerts (1997). L'inici del canvi semàntic té una relació directa amb el caràcter asimètric i jeràrquic de les categories. El significat innovador apareix en la perifèria de la categoria, ja que el contínuum categorial permet aquestes inferències invitades. L'inici de la gramaticalització, doncs, té com a requisit la variació sincrònica, fruit de la flexibilitat i les característiques de la categoria. La variació pot ser entre formes diferents o entre valors diferents, com és el cas de *deure*. Així, doncs, en aquest cas el valor innovador sorgeix en contextos concrets, marcats, específics, mentre que el valor central i prototípic apareix en contextos no marcats. El procés de gramaticalització és lent i gradual i passa per fases que tenen diferències mínimes (Company 2003). Progressivament, el valor innovador va ampliant-se a contextos menys favorables, els propis de la forma conservadora. Això implica necessàriament un procés de generalització i abstracció del valor que permet independitzar-se del context marcat en què va sorgir. Aquest procés, ha estat anomenat *desmarcació* o *revisió de la marcació* per Company (2003 i en premsa), atès que l'avanç de la gramaticalització suposa que la forma innovadora passe d'aparèixer només en contextos marcats a aparèixer també en contextos no marcats.

⁹¹ L: lexema; M: significat codificat; C: estructura conceptual

El valor conservador podrà desaparèixer o tenir una presència residual en la gramàtica. També pot ser que el procés de gramaticalització s'estabilitze en algun moment i que els dos valors es mantinguen. Company (2003: 27) ha esquematitzat així el procés gradual de la gramaticalització:

C	C	C	C	c	c
i	i	i	i	I	I

Fig. 4.8 Esquema de la progressió de la gramaticalització

4.2.5 *El canvi semàntic en la Gramàtica Cognitiva (Langacker)*

4.2.5.1 Semàntica i pragmàtica

En la Gramàtica Cognitiva, el significat és conceptualització. En aquest marc, s'entén que la conceptualització inclou conceptes fixats i experiències noves, inclou concepcions abstractes, sensorials, emotives, físiques. I també inclouen la consciència cultural i social que té una persona respecte de l'esdeveniment (Langacker 1987: 2). Al capdavall, estudiar el significat és caracteritzar els tipus d'esdeveniments cognitius que constitueixen una determinada experiència mental. De fet, Langacker (1988: 6) defineix així el significat codificat:

An established concept is simply a cognitive routine, i.e. a cognitive event (or event type) sufficiently well entrenched to be elicited as an integrated whole.

Més amunt ja havíem dit que la GC (Langacker 1987) concep la gramàtica com un repertori estructurat d'unitats simbòliques, amb un pol fonològic i un de semàntic. Això atorga una importància cabdal a la semàntica. La caracterització de les estructures semàntiques o predicacions (*predications*) es configura en relació amb uns *dominis cognitius* –semblant als models cognitius idealitzats de Lakoff (1987) o als marcs de Fillmore (1982). Aquests dominis cognitius són necessaris per a entendre el significat d'una expressió. L'exemple clàssic de la *hipotenusa* mostra la importància d'aquests dominis (Langacker 1987). Aquest concepte només s'entén amb un concepte previ, un domini cognitiu, el *triangle rectangle*. O per exemple, un *pont* no s'entén sense un *riu*. Per tant, cal retenir que els aspectes que s'inclouen en el significat d'una estructura conceptual constitueixen l'abast de la predicació, el qual no inclou necessàriament tots els elements del domini cognitiu.

Ara bé, el significat no sols es deriva d'aquestes característiques intrínseques de l'entitat, sinó que la visió del conceptualitzador, la manera com conceptualitza l'entitat també

aporta significat. El conceptualitzador tria una construcció del repertori estructurat d'unitats simbòliques i conforma aqueixa situació (o escena) d'una determinada manera (*construal*). Per tant, «The meaning of an expression therefore includes both the knowledge system it evokes when the expression is activated, as well as the particular “construal” the conceptualizer imposes on the scene» (Achard 1998: 15).

En aquest sentit, una predicació està formada per una base i un perfil. La base és el domini cognitiu rellevant per a la conceptualització, com per exemple, un *triangle rectangle*. El perfil és una subestructura de la base que el conceptualitzador focalitza, que és prominent i, per tant, és allò a què fa referència l'expressió, el que designa. Per exemple, la *hipotenusa*.

La GC estableix un nombre de classes gramaticals bàsic, segons la naturalesa del perfil: les coses (noms) i les relacions (preposicions, adjectius, participis, adverbis i verbs). Així, els noms són una estructura simbòlica que designa una cosa, entenent *cosa* com a 'regió d'alguns dominis'. En canvi, les relacions perfilen les interconnexions entre dos o més entitats concebudes.

En aquest treball ens ocupem dels verbs modals, que són relacions complexes. En aquestes relacions hi ha el participant (*trajector*, «tr»), que sovint s'associa amb el subjecte i que ocupa diferents situacions respecte d'un altre participant, el marc (*landmark*, «lm»). En aquest cas es perfila la relació entre el trajector i el marc. Com veurem en el cas de les perífrasis, la conceptualització del parlant intervé en aquesta conformació, en perfilar un element o altre de les relacions complexes dels verbs, és una qüestió de visió i perspectiva. «El pol semàntic de cada expressió lingüística estructura una situació concebuda (o escena) mitjançant una imatge particular» (Langacker 1987: 128) i en aquesta imatge hi haurà una conformació o altra segons la perspectiva del parlant (vg. §4.2.7.2).

A diferència del model de Traugott, en la GC l'aparició de valors diferents de la unitat simbòlica convencional no s'atribueix a la pragmàtica, ja que en el model esquemàtic la semàntica és conceptualista i enciclopèdica. Com veurem tot seguit, l'extensió semàntica és fruit del permís o esquematicitat parcial. En el mateix model semàntic s'explica l'aparició de nous valors mitjançant mecanismes com la metàfora, la metonímia, la conformació i la subjectivació. Per tant, en aquest model no hi ha la distinció semàntica-pragmàtica de Traugott per a explicar el canvi semàntic.⁹²

⁹² Vg. els problemes teòrics de la inferència invitada i la consideració d'aquests valors com a pragmàtics en el model de Traugott a Brisard (2006).

4.2.5.2 El canvi semàntic en la GC: l'esquemàticitat parcial

En la Gramàtica Cognitiva, el canvi semàntic es formula en una explicació integral de l'esquemàticitat i la categorització, com ja hem vist a §4.1.3. No hi ha una frontera nítida entre la unitat convencionalitzada i la que no ho està, és a dir, entre el sistema lingüístic (inventari estructurat d'unitats lingüístiques convencionals) i les estructures noves. Per tant, és una explicació més gradual que en el cas de la proposta de la projecció metafòrica o metonímica.

A més a més, la GC planteja el canvi semàntic en el marc del *model dinàmic basat en l'ús* (Langacker 1999b) en què es relaciona la semàntica i l'ús. S'entén que el parlant selecciona entre les estructures lingüístiques aquella que evoca el coneixement desitjat. L'estructura utilitzada, doncs, vol respondre a un context d'ús concret. Si aquesta estructura està ben formada respecte l'estructura lingüística de la gramàtica, llavors és convencional. És a dir, es tracta d'una *elaboració* de l'esquema convencional. En canvi, si l'estructura que respon al context d'ús real no coincideix amb l'esquema triat, diem que no està ben formada i no és convencional. Aquest és el cas de l'*esquemàticitat parcial*, l'extensió semàntica (*partial sanction*). L'estructura en qüestió rep una aprovació o altra segons està ben formada o no segons la convenció, és a dir, depèn de la proximitat a la convenció lingüística.

Si prenem un exemple de canvi semàntic lèxic, com ara el mot *llapis* –i deixem de costat el calc induït de l'anglès– veurem que, a la Fig. 4.9, l'estructura convencional (esquerra) té una extensió semàntica (fletxa discontinua, dreta) en què l'esquema nou no és una elaboració o concreció de l'esquema anterior, sinó una esquematització parcial, rep només una aprovació parcial (*partial sanction*) de l'esquema convencional.

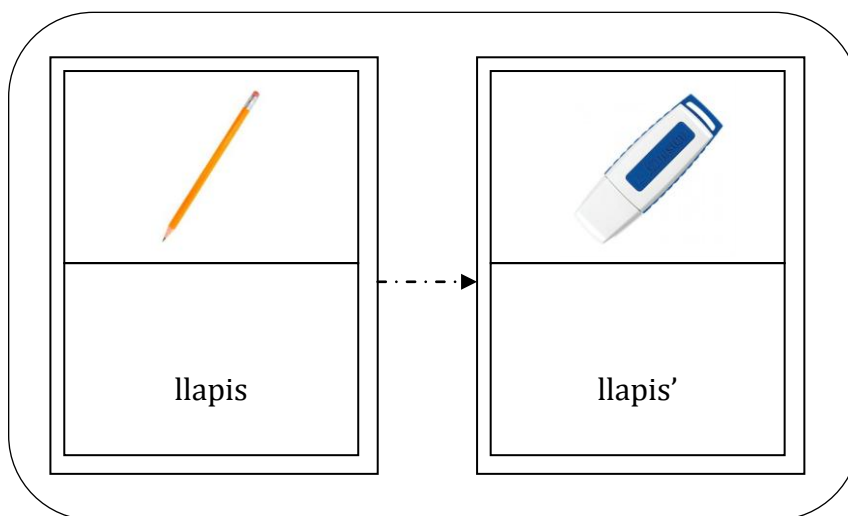

Fig. 4.9 Esquemàticitat parcial, segons la GC.

Aquest model també ha servit per a explicar el canvi semàntic gramatical, com el cas dels verbs modals anglesos (Langacker 1991a), espanyols (Cornillie 2007) i francesos (Achard 1998). De fet, Goossens (2000), en un estudi de corpus en diacronia, considera que aquest model permet descriure millor els valors de transició i les vies cap a l'aflorament de valors innovadors del verb anglès *must*.

En aquest treball, seguirem l'esquemàticitat parcial perquè és una bona manera per a explicar el canvi semàntic atès que permet incloure en l'anàlisi un grau major o menor d'acostament a l'esquema convencional de la categoria. En el marc de la GC, l'anàlisi semàntica de la modalitat fa ús d'una aplicació de la dinàmica de forces de Talmy (1988). Com veurem als capítols següents, els canvis en la dinàmica de forces i en la perspectiva del conceptualitzador en la conformació de l'escena o esquema d'imatges comportaran esquematitzacions parcials i l'extensió semàntica de les perífrasis amb *deure* i *haver*. Aquest model, tot i que incorpora els elements essencials del context comunicatiu (*ground*), es diferencia de les propostes pragmaticistes que hem vist més amunt.

4.2.6 Unidireccionalitat, regularitats i patrons de gramaticalització

Els estudis sobre gramaticalització (§4.2.1) han defensat sovint la unidireccionalitat del canvi semàntic. Els mecanismes de canvi semàntic que hem vist en els apartats anteriors dibuixen unes línies o regularitats que es donen en llengües d'arreu i en diferents elements lingüístics. L'existència d'aquests mecanismes reforcen la idea de la direccionalitat del canvi i la creació polisèmica. Podríem dir, doncs, que hi ha un seguit de processos cognitius tipològicament compartits per moltes llengües. Les proves empíriques de diverses llengües han constatat que «given that the source material that enters into grammaticization is similar cross-linguistically, it predicts cross-linguistic similarity in paths of development». Segons Bybee *et al.* (1994) aquests camins de canvi diacrònic compartits mostren que hi ha patrons cognitius subjacents en l'ús de la llengua. És ben conegut, per exemple, que les parts del cos serveixen per a fer metàfores d'orientació, que l'espai es projecta per a expressar el temps o que verbs de percepció visual esdevenen verbs mentals o verbs d'actes de parla. Ara bé, el fet que puguem detectar uns patrons universals (*universal path*) de canvi semàntic no vol dir, però, que «not disallow language-specific or even unique instances of grammaticization which can arise by the idiosyncratic selection of source material» (Bybee *et al.* 1994: 15).

Aquestes constatacions en llengües diverses, i en elements lingüístics disperss, han fet que es busquen quines són les regularitats o generalitzacions que comparteixen aquestes

evolucions gramaticals o lèxiques. Traugott (1980, 1982) va treballar en aquesta línia fins que va presentar tres tendències que mostren l'evolució semàntica (Traugott 1989):

Tendència I: dels significats basats en la situació descrita de manera externa als significats basats en la percepció cognitiva interior.

Tendència II: dels significats basats en la situació descrita (externa o interna) als que es basen en la situació textual o metalingüística.

Tendència III: els significats tendeixen a basar-se progressivament en l'actitud subjectiva del parlant, en les seues creences respecte a la situació descrita, en les relacions interpersonals establides amb l'oient.

Aquestes tendències enllacen amb la unidireccionalitat general de la gramaticalització. Per exemple, la tendència I pot explicar l'evolució del verb *haver*, d'un significat basat en la situació descrita de manera externa (valor de possessió) a un valor basat en la percepció cognitiva interior (*tenir una cosa a fer*). La tendència II pot explicar l'evolució de perífrasi <*deure* + INF>, quan, des del valor d'obligació (situació interna) desenvolupa un valor basat en la situació textual o metalingüística que introdueix una frase (§7.3.1.2):

- (95) Mas qui serà qui pusca, ab uls exuts, la mort de Senta Paula recomtar? *Devetz saber* que ela casec en mot greu malautia, e atrobà aquelò que mot desig[u]ava, per so que nos desemparàs e plus planerament s'ajustàs ab Nostre Seyor. (*Vides*: 214, 1275-1299)

Finalment, la tendència III és la que més interès ha despertat. La subjectivació és una tendència unidireccional, un dels mecanismes de canvi semàntic més importants (Traugott & Dasher 2002), tal com veurem a continuació. Les tres perífrasis que estudiem en aquest treball evolucionaran cap a valors més subjectius. La subjectivació és, doncs, una tendència que encarna la unidireccionalitat en la gramaticalització.

Precisament, un dels camps lingüístics paradigmàtics en què s'ha fonamentat la teoria per trobar totes aquestes regularitats i tendències unidireccionals ha estat la modalitat. L'evolució semàntica de verbs modals, aspectuals o temporals de llengües d'arreu del món s'han gramaticalitzat seguint uns patrons (*path*) unidireccionals compartits. L'estudi fonamental de Bybee *et al.* (1994) ha descrit aquests patrons de gramaticalització després d'haver estudiat moltes llengües de diferents tipologies (vg. §3.3.1.1 i §3.3.1.2). Més tard, van der Auwera & Plungian (1998) han reformulat alguns d'aquests patrons limitant l'atenció als valors típicament modals. El seu mapa semàntic (*semantic map*) representa les connexions sincròniques i diacròniques entre els valors premodals, modals i potmodals. A l'apartat §3.3.1 ja ens hem referit als patrons de gramaticalització, a tall de la relació del futur amb la modalitat. A la Fig. 4.10, els valors modals, la necessitat i possibilitat (representats dins el requadre), provenen de significats lèxics (representats en els requadres de línies discontinües). Les fletxes

indiquen els patrons de gramaticalització, que són unidireccionals i poden bifurcar-se, és a dir, un valor pot donar lloc a dos significats diferents.

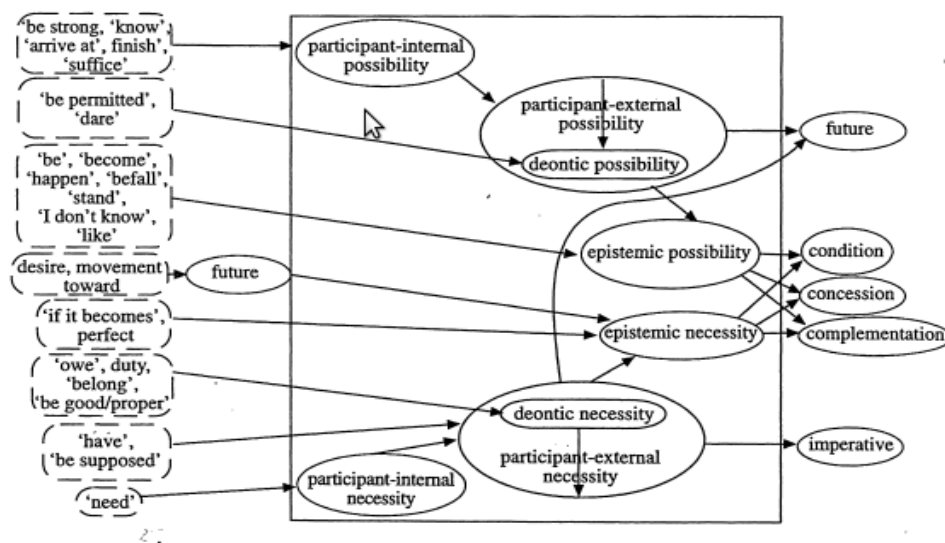

Fig. 4.10 Patrons de gramaticalització de la modalitat, segons van der Auwera & Plungian (1998)

La tendència del canvi semàntic és, doncs, unidireccional. En l'estudi de les perífrasis <deure + INF> i <haver (a/de) + INF> trobarem, doncs, aquestes regularitats, des de valors de necessitat cap a valors de futur i inferencials.

4.2.7 Subjectivació

La subjectivació és un mecanisme de canvi semàntic que sovint hi intervé en un procés de gramaticalització, però no sempre ni només limitat a la gramaticalització (Langacker 2006, Traugott & Dasher 2002: 90). En el cas de les perífrasis verbals del català, aquest procés serà crucial. Per això, a continuació presentem les dues propostes principals que s'han fet, ja que no és idèntica la configuració de la subjectivació en els estudis de Traugott i en els de Langacker.

4.2.7.1 La (inter)subjectivitat de Traugott

En els estudis de Traugott (1989, 2006, 2007, 2010, Traugott & Dasher 2002), la subjectivació és l'element més important que explica el canvi semàntic, el qual és especialment útil per a explicar el desenvolupament de la modalitat.

Des d'aquesta perspectiva, el concepte de subjectivació va de la mà de la inferència discursiva per a explicar el canvi lingüístic. La subjectivació depèn de la relació parlant-

oient i deriva del mecanisme de la inferència discursiva i de les estratègies retòriques en un context comunicatiu concret:

the semasiological process whereby SP/Ws [speakers/writers] come over time to develop meanings for Ls [lexemes] that encode or externalize their perspectives and attitudes as constrained by the communicative world of the speech event, rather than by the so-called «real-world» characteristics of the event or situation referred to (Traugott & Dasher 2002: 30)

meanings become increasingly based in the speaker's subjective belief state/Attitude toward the proposition (Traugott 1995: 31)

Un pas més enllà de la subjectivació hi ha la *intersubjectivació*:

Intersubjectivity crucially involves SP[eaker]/W[riter]'s attention to AD[dressee]/R[earer] as a participant in the speech event, not in the world talked about (Traugott & Dasher 2002: 22)

Segons Traugott & Dasher (2002), per arribar a la intersubjectivació és necessari un cert grau de subjectivació perquè és el parlant qui reinterpreta el significat amb un propòsit social. Per tant, proposen nou patró de canvi semàntic unidireccional: SUBJECTIVITAT > INTERSUBJECTIVITAT.

La intersubjectivitat implica necessàriament l'atenció del parlant cap a l'oient com a participant en l'acte de parla, és interpersonal i implica díctics socials. La intersubjectivitat tendeix a codificar inferències invitades generalitzades relatives a l'atenció que el parlat té cap a l'oient. Així, Myhill (1996, 1997, *apud* Traugott & Dasher 2002: 114-115) ha vist usos intersubjectius dels modals deòntics anglesos (*must*, *ought to* i *will*) orientats al grup o societat, és a dir «as a rhetorical device to try to convince the listener that there really is general agreement from other people, so that the listener ought to agree» (Myhill 1997: 9). En canvi, altres modals com *got to*, *should* i *gonna* expressen valors més individualitzats. Quant a la modalitat epistèmica, també trobarem valors subjectius i, possiblement, intersubjectius. Sembla que el canvi semàntic deòntic > epistèmic > concessiu mostra un creixement de la (inter)subjectivitat. Traugott & Dasher (2002: 115-116) postulen una hipòtesi en què el darrer valor (concessiu) seria el més intersubjectiu possible i, per tant, «the latest to develop semasiologically», atès que és un valor metatextual. Aquest valor intersubjectiu apareix en els modals anglesos *can* i *may*. En català contemporani trobem aquest ús en el futur epistèmic:

(1) Joan *traurà* bones notes, però no és molt intel·ligent (VV)

Ara bé, la intersubjectivitat s'ha aplicat especialment a l'estudi del tractament de cortesia (*honorification*) i els marcadors discursius, i no tant a la modalitat amb una perspectiva diacrònica. De fet, és una proposta que no s'ha mostrat tan efectiva com la subjectivació i ha generat més aviat discrepàncies. Per exemple, contràriament a les propostes de Traugott, Cornillie (2008) mostra que els valors intersubjectius precedeixen els valors

subjectius (entenenent la intersubjectivació a la manera de Nuyts 2001, com a informació compartida pel parlant i la societat). És a dir, la gramaticalització d'una construcció pot comportar subjectivació, però no intersubjectivació.

4.2.7.2 La subjectivació en la GC: una qüestió de perspectiva

En la Gramàtica Cognitiva de Langacker, la subjectivació és una qüestió de perspectiva i visió del conceptualitzador. No tracta de la incorporació d'actituds o creences del parlant sinó de com és configurada l'escena de la conceptualització del pol semàntic d'una unitat convencional per part del parlant/conceptualitzador; quin element és focalitza més, l'objecte (entitat que designa el significat) o el subjecte (P/C).

En tota escena hi ha un *objecte* o entitat que s'observa (O) i un *subjecte*, el parlant/conceptualitzador (P/C). El P/C estableix una relació de percepció determinada amb l'objecte o entitat (O), és a dir, una conformació (*construal relationship*) entre ell mateix i l'escena que configura. La fletxa discontinua de la Fig. 4.11 representa aquesta relació de percepció, que pot ser objectiva o subjectiva segons la interpretació o conformació (*construal*) que s'hi atorgue.

En la **interpretació objectiva** d'una situació o escena, l'entitat o objecte (O) és el focus d'atenció específic, focalitzat, és el que hi apareix prominent. I per això apareix representat en negreta en la Fig. 4.11a, és el perfil de l'escena, allò que designa o a què es refereix l'expressió lingüística. L'escena objectiva (*objective scene*, EO) és l'escenari, la regió que rep l'atenció visual del P/C. El P/C conceptualitza l'escena des de fora de l'EO i, també, fora de l'abast de predicació, el camp de visió complet (requadre intern de la Fig. 4.11a). Per tant, hi ha una assimetria entre l'objecte i el subjecte.

En la **interpretació subjectiva** de l'escena, el P/C pot assumir la seua pròpia consciència i presència en la predicació i, per tant, incloure's en l'abast (Fig. 4.11b). Però també pot entrar a formar part de la l'escena objectiva (Fig. 4.11c) i, en un últim extrem, esdevenir el focus d'atenció (P/C=O). Aquesta gradació acostia el conceptualitzador a l'escena. En la mesura que s'hi acostia i en forma part, esdevé part de l'entitat conceptualitzada. No s'ha d'arribar necessàriament a aquest extrem, és una qüestió de graus. En altres paraules, les escenes interpretades subjectivament inclouen el parlant en el seu paper de conceptualitzador, és a dir, el P/C forma part de l'abast de la predicació. I l'entitat conformada subjectivament esdevé un implícit (i per això no apareix perfilada, no és en negreta).

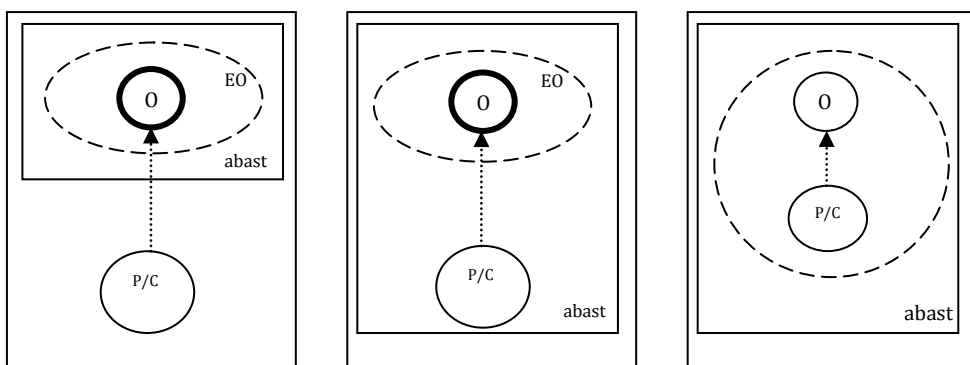

Fig. 4.11 Interpretació objectiva d'una entitat (esquerra, Fig. 4.11a). Interpretació subjectiva d'una entitat (dreta Fig. 4.11b i Fig. 4.11c).⁹³

Langacker (1991a: 215) posa un bon exemple per a il·lustrar això. Quan hom porta unes ulleres i observa la realitat, podríem dir que aquestes lents són part de la percepció, determinen el que veiem; tanmateix, l'usuari de les ulleres no és conscient que les porta. Per tant, és una interpretació subjectiva. Quan agafem les ulleres i les mirem, aleshores són l'objecte de la percepció; és a dir, fem una interpretació objectiva de les ulleres.

Des d'una perspectiva en diacronia, la subjectivació és la manifestació del canvi d'una conformació relativament objectiva a una altra de més subjectiva. En els primers treballs (Langacker 1990, 1991a, 1991b) defineix la subjectivació en aquests termes:

the realignment of some relationship from the objective axis to the subjective axis (Langacker 1990: 17).

En canvi, darrerament (Langacker 1999b, 2006) ha definit la subjectivació com un procés lent pel qual la conformació objectiva s'apaga lentament, com una mena de difuminació progressiva o descoloriment (*bleaching*) i deixa a la llum la interpretació subjectiva que sempre hi havia estat, que és immanent:

The subjectively construed entity which remains as a vestige of an objectively construed counterpart was actually there all along, immanent in the latter. It simply becomes more evident when the objectively construed element is no longer there to mask it. (Langacker 2006: 21)

Com veurem a l'apartat dedicat a la subjectivació en els verbs modals (§5.3), en aquesta segona proposta, la subjectivació posa en relleu la concepció mental de l'escaneig del conceptualitzador. Una vegada desapareix la relació objectiva, com a resultat d'un procés progressiu d'afebliment, ix a la llum l'activitat inherent de la conceptualització (subjectiva). I això pot comportar un canvi semàntic.

⁹³ El requadre extern indica l'*abast màxim* de la predicació, l'escena o conceptualització completa, tant les nocions centrals del contingut, com altres nocions perifèriques de les quals no som gaire conscients. El requadre intern assenyalava l'*abast immediat* és l'àrea de percepció visual del P/C. La zona encerclada amb línies discontinúes és la regió en escena (*onstage scene*) o escena objectiva, constitueix l'àrea en què es focalitza l'observació. (Langacker 1999b: §7.1)

4.2.7.3 Dues visions diferents de la subjectivació: Traugott - Langacker

La subjectivació de Traugott i la de Langacker comparteixen alguns aspectes, especialment, el paper central de la subjectivitat i la naturalesa abstracta dels valors subjectius. Langacker (2006: 20) ha considerat compatibles tots dos models. En canvi, Traugott & Dasher (2002: 97-99) hi veuen més diferències.

Brisard (2006) ha analitzat tots dos models i ha vist algunes incompatibilitats i certs problemes en la proposta de Traugott atès que no encaixa amb els preceptes de la semàntica cognitiva. D'una banda, perquè el concepte de subjectivació de Traugott implica una distinció de la pragmàtica i la semàntica, cosa que col·lideix amb la GC. I de l'altra, perquè la proposta de Traugott és molt psicològica ja que relaciona la noció de *subjecte* exclusivament amb el parlant real, amb la persona; el situa com l'element principal de la subjectivació i esdevé part del contingut proposicional enriquit en les inferències invitades. Per exemple a:

(2) Vanessa was sitting across the table from me (Langacker 1991b: 328)

en la visió de Langacker, hi ha una conformació objectiva pel fet que el conceptualitzador apareix explícit (*from me*). En canvi, en els termes de Traugott seria més subjectiva precisament perquè hi apareix el parlant explícit.⁹⁴

Tal com diu Brisard (2006: 49):

How, then, are we to reconcile the idea that subjectivity correlates with implicitness or at least a lack of conceptual salience [Langacker] with Traugott's claim that the speaker occupies a *more* prominent role in cases of subjectification? There is no evident way out of this conflict, I suggest, because it arises out of a fundamental clash between a rationalist («formalist») and an empiricist («usage-based») approach to language structure and use.

Un altre problema que hi veu Brisard (2006) és que Langacker se centra en les propietats de la gramàtica per a descriure l'estructura semàntica, en canvi la proposta de Traugott no para prou atenció a la forma lingüística.⁹⁵

En aquest estudi entendrem la subjectivació de Langacker com un mecanisme que explica el canvi semàntic i que sovint –no sempre– apareix en els processos de gramaticalització. L'esquemàticitat parcial i la subjectivació són els mecanismes del canvi semàntic que són útils en la descripció diacrònica. En el cas dels verbs modals, a més, la GC incorpora la dinàmica de forces de Talmy (1988) i explica la

⁹⁴ Ara bé, cal tenir present que l'interès principal de Traugott és diacrònic i explicar com canvia i es reemplaça el significat objectiu, extern, per un valor subjectiu que descriu trets interns del parlant. Per tant, oracions com aquesta no són del seu interès.

⁹⁵ Brisard (2006: 52) també critica la paràfrasi dels valors com a eina d'anàlisi lingüística.

gramaticalització i subjectivació com un procés d'atenuació del control de la força objectiva per part del subjecte. Ens n'ocuparem en el capítol següent (§5).

Ara bé, l'aportació de la visió pragmàtica del canvi semàntic suposa un avanç en l'estudi de la diacronia. Els condicionants comunicatius, la rellevància, la negociació del significat i la inferència en la relació parlant-oient són aspectes que intervenen en l'inici del canvi semàntic i que caldrà considerar.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

5 DINÀMICA DE FORCES, CANVI SEMÀNTIC I SUBJECTIVACIÓ DELS VERBS MODALS EN LA GRAMÀTICA COGNITIVA

En el marc de la Gramàtica Cognitiva (GC) s'han fet algunes propostes que incorporen la dinàmica de forces (*force dynamics*) de Talmy (1988, 2000) per a analitzar semànticament els verbs modals. Tot aquest fons teòric conforma un bagatge que proposa analitzar sincrònicament i diacrònicament la complexitat semàntica modal més enllà de la metàfora i la metonímia. Aquest fons teòric explica el canvi semàntic dels verbs modals com un procés d'atenuació de forces externes en què hi ha una progressiva vinculació de la força (més difusa i abstracta) amb el conceptualitzador. Aquest model permet explicar l'evolució semàntica dels verbs modals del català amb una gradualitat que s'adapta a la descripció de les dades del corpus.

A continuació (§5.1), ens ocuparem dels precedents teòrics de la GC, és a dir, la dinàmica de forces de Talmy (1988) i la hipòtesi de la projecció metafòrica de Sweetser (1990) per a explicar el desenvolupament de la modalitat epistèmica dels verbs anglesos. Tot seguit (§5.2), descriurem la formació de les perífrasis verbals modals segons la GC, el punt de partida de la gramaticalització de les perífrasis modals en català antic. A §5.3, tractarem la subjectivació dels verbs modals en la GC, tant la primera versió de la subjectivació dels verbs modals anglesos (Langacker 1990, 1991a) com les darreres aportacions (Langacker 1999b, 2006), les quals poden ser especialment interessants per a l'estudi dels verbs modals i el canvi semàntic. Finalment (§5.4), tractarem les revisions que ha dut a terme Pelyvás (1996, 2000) en aquest àmbit, i que han fet llum en l'estudi dels verbs modals en altres llengües a banda de l'anglès

(Mortelmans 2002 i Cornillie 2007). Aquestes aportacions seran la base teòrica a partir de la qual farem l'estudi semàntic de les perífrasis catalanes que ens ocupen als capítols §7 i §8.

5.1 La dinàmica de forces

La dinàmica de forces és una categoria semàntica que indica com interactuen les entitats lingüístiques respecte de la força física, i.e. l'emissió de força, la resistència d'aqueixa força, la superació de resistències, el bloqueig de l'expressió de la força (Talmy 1988, 2000). L'agonista (*agonist*), l'entitat de força focal, i l'antagonista (*antagonist*), l'element de força que s'hi oposa, tracten patrons de força física. Aquest esquema de forces, que és una generalització del concepte tradicional de la causació, es pot transferir metafòricament a altres dominis, per expressar concepcions generals de dinàmiques de forces en interaccions socials o relacions psicològiques internes. Talmy (2000) entèn que la dinàmica de forces fa un paper d'estructuració en diferents nivells del llenguatge, la gramàtica i el lèxic.

En aquesta línia, Sweetser (1990) proposa una aproximació a la semàntica dels verbs modals anglesos en termes d'un joc de forces i barreres. Per a explicar el desenvolupament dels valors epistèmics, recorre a la metàfora: el significat original (*root*) o deòntic forma part del domini sociofísic d'una unitat lèxica, el qual fàcilment es pot projectar en el domini del raonament. L'autora parafraseja en termes de forces els valors deòntics i epistèmics del verb modal anglès *may*:

- (1) John *may go*; **deòntic** (permís) 'John is not barred by (my or some other) authority from going'
- (2) John *may be there*; **epistèmic** 'I am not barred by my premises from the conclusion that he is there'

Al seu torn, les lectures deòntiques i epistèmiques dels verbs anglesos *must* i *have to* són parafrasejades així:

- (3) You *must come home* by ten (Mom said so); **deòntic** 'the direct force (of Mom's authority) compels you to come home by ten'
- (4) You *must have been* home last night; **epistèmic** 'the available (direct) evidence compels me to the conclusion that you were home'
- (5) He *has to be* home by ten; **deòntic** 'some force of authority compels him to be home by ten'
- (6) He *has to be* a New Yorker, with that accent; **epistèmic** 'the available premises, including his accent, compel me to conclude he's from New York'

Així, en el cas de *must*, la força directa prové d'una autoritat (la força moral de la mare) i recau sobre el subjecte que ha de portar a terme l'acció. El desenvolupament de la modalitat epistèmica, doncs, és la projecció metafòrica d'aquestes forces físiques al

domini del raonament: les proves forcen el conceptualitzador a fer la conclusió o hipòtesi.

5.2 La formació de les perífrasis verbals modals

L'anàlisi dels verbs modals en la Gramàtica Cognitiva parteix d'aqueixes primeres aportacions de la dinàmica de forces de Talmy (1988). Les diverses propostes (Langacker 1987, 1990, 1991a, 1999b, 2006) i revisions (Pelyvás 1996, 2000, 2001a, 2001b, 2006) en aquest paradigma expliquen el canvi semàntic com un procés gradual d'atenuació de la força. Més enllà de la metàfora com a mecanisme de canvi i, fins i tot, de la metonímia, aquesta proposta posa l'accent en una progressiva atenuació del control de la força i una major conformació subjectiva de l'escena, la qual cosa pot donar bons resultats per a explicar la gramaticalització.

En aquest estudi de corpus explicarem el procés de canvi semàntic de les perífrasis <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> en el marc d'aquest paradigma teòric. Aquests verbs modals de necessitat provenen de verbs amb un valor lèxic: *deute* econòmic, en el cas de *deure*, i possessió física, en el cas de *haver*. Del valor modal prototípic (necessitat), en sorgeixen uns valors perifèrics i uns valors innovadors (futur i inferencial). Aquest canvi semàntic es pot explicar com un procés en què va afeblint-se una interacció de forces. En el punt de partida, són verbs principals amb un valor lèxic. En aquest moment, ens movem en el domini físic, en què el subjecte de l'oració té el control de la força, que podríem dir física. Vegem el cas del verb *haver* i *deure*.

El verb *haver* era la forma general de designar la possessió en català antic. En una oració amb un valor de possessió física, el subjecte és l'origen del control físic:

- (7) Na Valençona [...] sab e veé e present fo quan en Bernat Celler féu matrimoni ab na Saura, muller sua, que na Oliva, muller que fo d'en Pasqual de Calatayub promés al dit en Bernat Celler e dix que ella no *havia* llit de roba que li donàs, mas d'aquella roba que *havia* que part iria ab ell. (*Cocentaina*: 149, 1269-1290)

És a dir, hi ha un esquema conceptual en què el subjecte (*trajector*, tr) controla físicament el marc (*landmark*, lm). Ens movem en el domini físic i el subjecte és l'origen de la força (fletxa en negreta). A més a més, hi ha una conformació objectiva del verb: el parlant conceptualitza⁹⁶ l'escena des de fora, objectivament. L'objecte de

⁹⁶ L'escaneig mental (*scanning*) és una habilitat cognitiva del conceptualitzador. La representem amb les fletxes que ixen del parlant/conceptualitzador (P/C) Langacker (1999b) (vg. §5.3).

concepció, la noció de possessió, és l'objecte focalitzat, perfilat,⁹⁷ i per això va en negreta i és dins l'abast immediat (requadre intern). El parlant es manté fora de l'abast, per la qual cosa diem que és una estructuració conceptual objectiva (cf. §4.2.7.2):

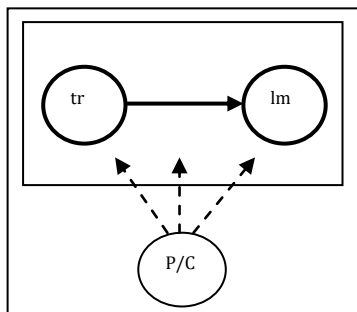

Fig. 5.1 Conformació objectiva de l'escena (a partir de Langacker 1999b: 298 i 2006: 19)

A partir d'aquesta conformació o interpretació (*construal*) en què el subjecte controla l'origen de la força, hi ha altres valors pròxims en què va diluint-se el control. Aquest és el cas de la formació de la construcció bioracional en què comença la gramaticalització: el verb *haver* 'tenir (en general)', amb un valor de possessió més abstracte, selecciona una oració d'infinitiu.

- (8) no·t vull dir ne scriura, cor d'altres coses *havem a pensar*, e massa te parria gran aquest libre (Llull, *Doctrina II*: 282, XIIIb [ms. 1390, 1410])

El subjecte (tr) del verb principal (*haver*) encara és l'origen de la força i manté les restriccions seleccionals del subjecte. A més, és també el subjecte inexpressat de l'infinitiu (vg. la línia discontinua que marca la correspondència amb els dos trajectors a la Fig. 5.2). Com veiem en l'estructura conceptual d'aquesta construcció, la conformació continua sent objectiva i el subjecte encara controla la força. La força va dirigida al marc (*lm*) amb la intenció de provocar que es porte a terme el procés potencial (la fletxa de la força és discontinua precisament perquè és potencial). El parlant (*speaker*, S) és fora de l'abast:

⁹⁷ El P/C elabora una conformació (*construal*) del perfil i de la base. El perfil és l'element prominent del qual deriva el valor semàntic d'una expressió lingüística; la base és el domini cognitiu necessari per a aqueix significat (Langacker 1987) (vg. §4.2.5.1).

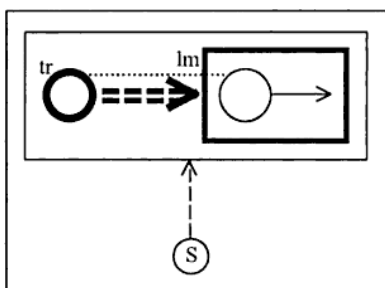

Fig. 5.2 *Conformació objectiva d'una construcció bioracional* (Langacker 2006, 19)

El valor de possessió ja no és físic, sinó abstracte; comença un trasllat del món físic al social que culminarà en la formació de la perífrasi modal (Talmy 1988). Aquest és el pas previ perquè el subjecte del verb *haver* perdi el control de la força i esdevinga modal; així es formarà el complex mono-oracional, la perífrasi.

Amb la formació de la perífrasi s'assoleix un pas més en l'atenuació del locus de potència. L'origen de la força ja no és el parlant sinó un element aliè, extern, més difús. Aquesta atenuació permet la transparència⁹⁸ de l'antic verb principal –i ara l'auxiliar *haver*– de manera que el subjecte és el mateix per als dos verbs (Langacker 1999b: 306-307). Ara el verb principal és l'infinitiu *i*, per tant, és el que estableix les restriccions en la selecció del subjecte. La força va dirigida a portar a terme el procés (infinitiu).

- (9) Per la qual raó los dits citats, axí embargats, de consell de nostres advocats *hagueren a revocar* aquella procuració e fer-ne altra novella a vosaltres meteix (*Epistolari Id:* 1375-1399)

El cas de *deure* és semblant. En l'esquema conceptual del valor lèxic original 'deute (principalment econòmic)', la força provenia del subjecte, tal com hem vist a la Fig. 5.1:

- (10) qui *debet*, limen creditoris non amat. (Publil Q. 33. Thesaurus Linguae Latinae, p. 86)

El verb llatí *DĒBEŌ* va desenvolupar el valor d'obligació *i*, per tant, l'esquema conceptual va canviar a una escena en què el subjecte perdia el control de la força. El locus de potència és l'autoritat que emet la força destinada a portar a terme l'acció o estat de coses proposat. Aquesta força recau sobre el subjecte de l'oració. L'esquema conceptual és semblant al de la Fig. 5.2, amb algun matís que veurem a §8.3.1.

- (11) *quid facere debeas* (Cato agr. 119. Thesaurus Linguae Latinae, p. 93)

En definitiva, Langacker –seguint de prop la dinàmica de forces de Talmy (1988) i Sweetser (1990)– defensa que el desenvolupament històric presenta una **primera**

⁹⁸ Langacker (1999b: 342) defineix així la transparència: «the fact that any element which can occur in the appropriate position in the subordinate clause can likewise occur in "raised" position in the main clause. The main clause itself imposes no constraints on the raised NP – its structural motivation comes from its role in the subordinate clause.»

atenuació del domini: del domini físic passa al social (valor lèxic > valor modal). En segon lloc, hi ha una difusió del locus de potència o atenuació del control de la força del subjecte, com en el cas dels verbs *haver* i *deure*. O, també, en anglès antic, en el cas dels verbs premodals que seleccionaven una oració subordinada. Com a tals, el subjecte tenia el control de la força, era el locus de potència. Aquesta configuració semàntica va evolucionar cap a una atenuació de la força: ja no es vinculava amb el subjecte, sinó amb alguna entitat externa més o menys difusa, una autoritat moral, legal o social. Per tant, es **diluí el control de la força** del subjecte, el locus de potència. Aquesta autoritat serà mínimament clara en les perífrasis prototípiques, que expressen necessitat, però progressivament serà més difusa i cada vegada es vincularà més amb el parlant (subjectivació), com veurem en el procés de gramaticalització de la MODALITAT EXTERNA/DEÒNTICA > EVIDENCIALITAT en els capítols dedicats a l'evolució diacrònica de perífrasis.

5.3 La subjectivació dels verbs modals anglesos

Juntament amb l'atenuació de forces, la GC explica la formació semàntica dels verbs modals anglesos com el resultat de la subjectivació. A §4.2.7.2 hem vist què és la subjectivació langackeriana en termes generals. Ara veurem la subjectivació en les construccions modals.

Primera proposta

En una primera proposta (Langacker 1990, 1991a) considera que hi ha tres estadis: l'escena objectiva (Fig. 5.3a), la subjectivitat tipus I (Fig. 5.3b) i la subjectivitat tipus II (Fig. 5.3c).

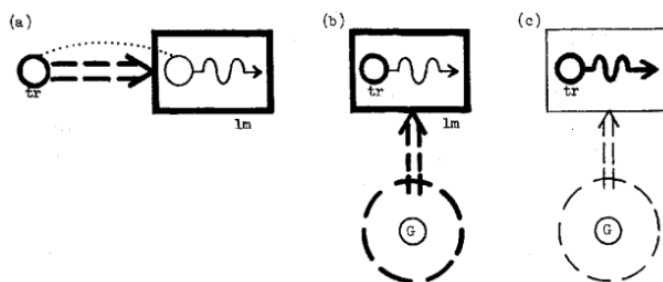

Fig. 5.3 Subjectivació dels verbs modals anglesos, segons Langacker (1991a: 270)

La conformació objectiva es correspon amb les estructures bioracionals en què els verbs encara no eren modals, sinó verbs principals (tal com hem vist a la Fig. 5.2). Com veiem a la Fig. 5.3a, l'origen de la força o locus de potència (representada amb la fletxa

doble i discontinua) és el subjecte (trajector). La interpretació és objectiva perquè el conceptualitzador no hi apareix. En canvi, el que apareix a l'escena i està perfilat és la força i el procés d'infinitiu (*infinitival process*) o estat de coses. Aquesta conformació també és pròpia de verbs principals que van amb una oració d'infinitiu, com els verbs de control:

- (12) En Joan *promet* anar a l'escola.

També es correspon amb l'esquema de la construcció bioracional amb el verb *haver*, precedent de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>, o el valor modal d'habilitat (modalitat dinàmica o interna al participant), respectivament:

- (13) Ffil, jueus e sarraýs, aretges, idolàtrics, no àn fe ne la volen aver. On, enfre tots no àn tant de lum *a creura* Déu ne ses obres con às tu tot sol, si creus en los ·XIII· articles, dels quals avem ja parlat. (Llull, *Doctrina I*: 133, XIIIb [ms. XIV])
- (14) És encara Tarragona pobre e miserable, e Barchinona riqua, e qui ha per special privilegi que ama lo diner e·l *sap guardar* mils que altre generació del món. (Eiximenis, *Dotzè*:. 49, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

Langacker (1990: 25-26; 1991a: 269-270) considera que aquesta conformació objectiva és també la dels verbs anglesos premodals o els verbs anglesos que tenen flexió com *be able to* o *want*.

Pel que fa a la subjectivació de tipus I (Fig. 5.3b), apareix quan «some facet of the profiled relationship being reoriented from the objective axis to the subjective axis» (Langacker 1991a: 270). És a dir, la relació perfilada o focalitzada ja no és ancorada per un participant objectiu (el subjecte de l'oració), sinó que se situa en el context (el *ground*, G). El locus de potència és més subjectiu pel fet que no és a l'escena, ara no és el trajector sinó el parlant o alguna altra entitat que se situa en el context (G). Per tant, a més de l'atenuació del control de la força per part del subjecte, hi ha una progressiva vinculació del locus amb el parlant (subjectivació). Amb tot, la relació modal de la força encara està perfilada (en negreta). Langacker (1990: 26-27) vincula aquest primer tipus de subjectivació amb els verbs modals alemanys –ja que tenen flexió de persona i temps—, amb la perífrasi de futur amb *go* i *aller* en anglès i francès, respectivament, i amb un estadi històric intermedi dels modals anglesos.

Finalment, la subjectivació de tipus II (Fig. 5.3c) manté l'estructura conceptual amb la diferència que ara només es perfila el procés (o *infinitival process*, representat pel verb amb contingut, l'infinitiu) i no la relació modal. Per tant, la potència perd el perfil i només es focalitza el procés. Aquesta concepció és la de les **predicacions d'ancoratge**, restringides als modals anglesos, ateses les peculiaritats morfosintàctiques, siga quin siga el seu valor semàntic.

Les predicacions d'ancoratge

En la GC, tota oració finita és ancorada (*grounded*) per definició, és a dir, hi ha algun element que situa l'esdeveniment verbal (*event*) en un context concret (*ground*): «the speech event, its participants, and its immediate circumstances (such as the time and place of speaking» (Langacker 1990: 9). Per tant, la primera distinció fonamental que presenten els verbs no ha de ser entre verbs principals i auxiliars, com ha fet la lingüística tradicional, sinó entre els elements verbals que s'encarreguen d'ancorar l'oració al context –les predicacions d'ancoratge (*grounding predication*)– i la resta d'elements verbals –el nucli oracional (*clausal head*). En anglès, els elements que ancoren l'oració són el temps (morfemes i altres auxiliars) i els verbs modals (*will, must, may, etc.*),⁹⁹ els quals es poden anomenar verbs d'ancoratge (*grounded verbs*). D'altra banda, el nucli oracional (*clausal head*) està format pel verb de contingut semàntic (*content verb*) i la resta d'auxiliars i morfemes verbals.

L'ancoratge verbal només pot ser temporal o modal ja que són els únics elements auxiliars que invoquen explícitament el *ground* com a punt de referència. El *grounding temporal* localitza el procés designat (*infinitival process*) amb referència al temps de l'esdeveniment de parla; mentre que el *grounding modal* indica, amb la presència o absència de modals, si els participants en l'acte de parla accepten la relació perfilada com a part de la realitat o no.

Així, a (15) trobem el verb modal d'ancoratge *may*, que perfila el conjunt de l'oració, i un nucli oracional format per l'auxiliar d'aspecte perfectiu (*have -ed*), l'auxiliar d'aspecte progressiu (*-ing*), el verb de la veu passiva (*be*) i el verb de contingut semàntic (*wash*)¹⁰⁰:

(15) She may have been washing (Langacker 1991a: 196)

Langacker (1991a: 248, 271) defensa que els modals anglesos, independentment del seu valor deòntic o epistèmic, han experimentat la subjectivitat de tipus II. Segons aquesta òptica, el sistema modal anglès és l'únic que té les condicions necessàries i suficients de l'ancoratge modal i de màxima subjectivació. Per tant, els verbs modals anglesos són els únics que podem considerar veritables predicacions d'ancoratge.¹⁰¹ Langacker justifica la limitació de l'ancoratge modal a l'anglès pel fet que en aquesta llengua els verbs

⁹⁹ Langacker (1991a: 195) justifica aquesta divisió entre modalitat-temps i la resta del grup verbal en el fet que els elements de modalitat i temps de la llengua anglesa no admeten formes infinites: **to washed / *to should wash*.

¹⁰⁰ En oracions sense verb modal, l'ancoratge temporal, el *grounded verb* seria el verb flexionat per temps i concordança: *She is washing the car* (Langacker 1991a: 197).

¹⁰¹ Com veurem, aquesta caracterització exclou del sistema d'ancoratge modal la resta de llengües germàniques i romàniques; per això, aquest punt ha estat revisat per altres autors, satisfactòriament (vg. §5.4)

modals tenen unes característiques morfològiques compartides i formen una categoria gramatical força homogènia: no poden ser formes no finites (**to should*) ni tampoc finites (**she mays*), el verb que segueix el modal ha de ser un verb escarrit (ni flexionat, ni infinitiu: **she may plays*, **she may to play*).

Aquestes característiques, en canvi, no es troben en els modals alemanys o els de les llengües romàniques. Per tant, caldria vincular-los amb la subjectivitat de tipus I, a l'ancoratge temporal, i considerar que els verbs modals d'aquestes llengües no són verbs d'ancoratge, sinó que només ancoren la relació modal i no tot l'esdeveniment.

Segona proposta

Com ja hem esmentat (§4.2.7.2), Langacker (1993, 1995, 1999a, 1999b, 2006)¹⁰² revisa aquesta primera proposta de subjectivació: inclou els modals en les construccions de punt de referència, reforça la idea de pèrdua o atenuació de força i del control exercit per un subjecte agentiu. La nova perspectiva, a més, considera que és la pèrdua de conformació (*construal*) objectiva el que deixa al descobert la subjectiva (conceptualització mental del parlant).

Un primer aspecte que revisa és la noció de canvi; no hi ha un «reajust» ni una «substitució» d'una conformació objectiva per una de subjectiva. En aquesta nova proposta, la concepció subjectiva sempre ha estat inclosa de forma **immanent** en l'objectiva. Quan la concepció objectiva es dilueix, pot eixir a la llum la subjectiva.

Per entendre aquesta proposta, cal fer esment de l'habilitat cognitiva de l'**escaneig mental** (*scanning*), que és l'exploració que fa el conceptualitzador (C) en observar l'esdeveniment. Així, partim d'una configuració inicial en què el trajector (tr) i el marc (lm) estableixen una relació objectiva (prominent, fletxa amb una línia contínua); a continuació comença l'atenuació i aquesta relació objectiva es debilita (fletxa amb una línia discontinua); i finalment, la relació objectiva desapareix del tot i l'únic que relaciona el tr i el lm és l'escaneig mental del conceptualitzador. Al capdavall, la relació entre el tr i el lm encara es manté, però es redueix només a l'activitat del C. Per tant, el que s'ha produït és una pèrdua de la relació objectiva i s'ha mantingut el mateix escaneig que ja existia, el qual és manté estable al llarg de tot el procés. Ara el trajector funciona únicament com un punt de referència inicial de l'escaneig. Atès que la relació

¹⁰² Els articles de Langacker (1993, 1995, 1999a) els podem trobar adaptats dins el llibre *Grammar and Conceptualization* (1999b).

tr-lm és inherent a la conceptualització, diem que ha eixit a la llum la conformació màximament subjectiva.

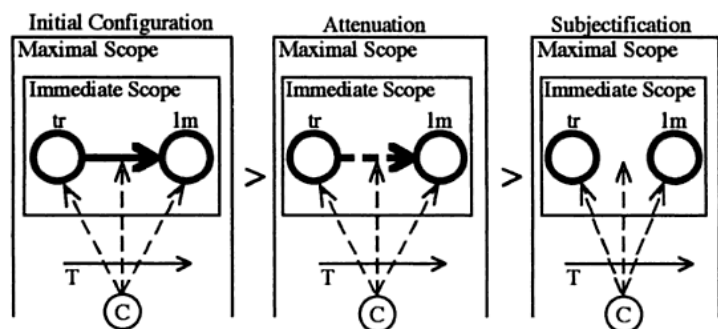

Fig. 5.4 Procés de subjectivació i atenuació segons Langacker (1999b: 298)

Aquest plantejament nou condueix cap a una **gradualitat** més adequada al canvi semàntic i a la subjectivació que mostren les dades lingüístiques del corpus. La noció d'atenuació¹⁰³ vol contribuir en aquesta mateixa línia i es relaciona amb el concepte de transparència (*transparency*).

El model dinàmic evolutiu

Langacker (1991b) recorre a les nocions **d'impuls evolutiu** (*evolutionary momentum*) i al **model dinàmic evolutiu** (*dynamic evolutionary model*). En aquest model, el conceptualitzador analitza la realitat i, segons l'evolució o el camí que segueix, avalua la probabilitat que continue en la direcció per assolir l'estat de coses en qüestió (*target*). El C detecta el grau de força que impulsa la realitat cap a la direcció prevista (l'estat de coses) o el grau de resistència amb què topa. Segons la força de l'impuls, el conceptualitzador fa una extrapolació mental o altra de la realitat actual. Si l'impuls és major farà servir *must*, si és menor *may*. Però el que és més important és que amb aquesta proposta es palesa que les dinàmiques de forces objectives s'han evaporat i només queda l'activitat mental immanent del conceptualitzador. L'activitat mental inherent del conceptualitzador, conformada subjectivament, és l'únic que relaciona el punt de referència R (el verb modal) i l'estat de coses.

¹⁰³ Podem trobar atenuació en diferents elements lingüístics. Langacker (1999b) aplica satisfactòriament aquesta noció a la preposició/adverbi *across*, al verb *go* amb valor de futur, al verb *have*, al verb espanyol *estar* i també als modals anglesos.

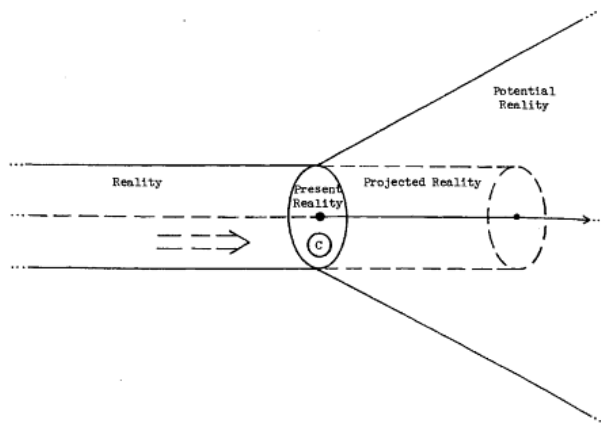

Fig. 5.5 Model dinàmic evolutiu de Langacker. Langacker (1991a: 277)

Per això, com veiem a la Fig. 5.6, l'evolució que proposa Langacker és d'una concepció objectiva a una de subjectiva, la dels verbs modals epistèmics, en què només es perfila el procés i l'única força que queda és la conceptualització (o escaneig) subjectiu (fletxa doble), mentre que la força objectiva que assenyalava la tendència que ha de portar a terme l'EdC ha desaparegut.

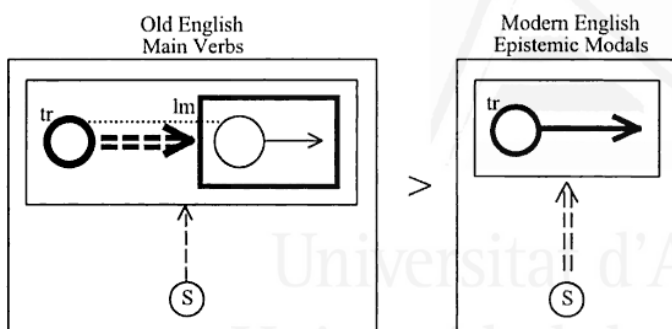

Fig. 5.6 Evolució dels verbs principals (premodals de l'anglès) als verbs modals epistèmics (Langacker 2006: 19)

Tot i que aquesta proposta no acaba de distingir entre els diferents tipus de verbs modals, especialment entre el subgrup de valors epistèmics i la resta, les darreres aportacions (Langacker 1999b, 2006) ja deixen alguna esclletxa per a la distinció dels modals epistèmics perquè són «are maximally diffuse in regard to the source and target of potency» (Langacker 1999b: 309). A §5.4 veurem que per a una anàlisi més efectiva dels modals d'altres llengües –i també de les perífrasis modals catalanes– seria convenient una distinció més gran entre la semàntica dels valors epistèmics/evidencials i la resta.

En definitiva, la principal aportació de Langacker (1999a, 1999b, 2006) en aquesta revisió ha estat l'enfortiment del caràcter progressiu de la subjectivació, la noció

d'atenuació de forces i el fet que la conformació subjectiva esdevé inherent a la conceptualització objectiva.

5.4 Revisions de la dinàmica de forces: les propostes de Pelyvás

Com hem vist, el sistema modal anglès és molt ric i, certament, els verbs modals anglesos presenten unes característiques homogènies i molt peculiars: absència de flexió i de verbs amb formes no finites. Ara bé, sembla que reservar la màxima subjectivació i les predicacions d'ancoratge a una sola llengua —com ha proposat Langacker— és poc eficient.¹⁰⁴ Així mateix, segons aquesta proposta les modalitats dinàmica, deòntica i epistèmica tenen el mateix grau de subjectivació i es consideren igualment predicacions d'ancoratge només pel fet que el verb modal va seguit d'un verb escrit. Tanmateix, les diferències estructurals i conceptuals entre les diferents modalitats sembla que podrien justificar una anàlisi lingüística que hi incidís més clarament.

És per això que Pelyvás (1996, 2000, 2001a, 2001b, 2001c, 2006) i Nuyts (2002) han revisat aquest model teòric amb la intenció de solucionar aquests problemes. Així mateix, Cornillie (2003, 2005a, 2005b, 2007) i Mortelmans (2002, 2006) han provat d'aplicar aquesta anàlisi revisada a alguns verbs modals d'altres llengües germàniques i romàniques.

5.4.1 La proposta de Pelyvás

Pelyvás (2000) intenta superar unes deficiències que ha observat en la proposta de Sweetser (1990). En primer lloc, la metàfora que explica l'extensió semàntica (modalitat deòntica > epistèmica) no té una equivalència entre els elements del domini original i els del domini d'arribada (*target*), com és el cas de l'abast de la negació. En segon lloc, la metàfora no respecta la hipòtesi de no variació que proposa Kövecses (2000). És a dir, que les relacions estructurals importants no es mantenen en el domini original i en la projecció metafòrica: concretament es confonen els papers del *doer* i el parlant.

La proposta de Pelyvás, que presentem en aquest apartat, supera aquestes deficiències. Es tracta d'una anàlisi conceptual dels verbs modals anglesos *may* (Pelyvás 1994, 1996; i resumida a Pelyvás 2000), *must* (Pelyvás 2000: §3.3) i *should/ought* (Pelyvás 2001c),

¹⁰⁴ De fet, sense eixir de la llengua anglesa, el verb d'obligació *have to* tampoc no comparteix les característiques de les predicacions d'ancoratge de Langacker.

la qual entronca amb la configuració general de la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1991a).

Els esquemes conceptuals que ha proposat Pelyvás (2000: §2.3) per als verbs modals contenen unes contraforces, això és, unes forces que contraresten, que són considerades forces relatives, potencials, en lloc de barreres rígides, com en la proposta d'Sweetser.

La proposta d'esquemes conceptuals del verb modal anglès *must* pot ser il·lustratiu del que trobarem en català antic, ja que el valor modal més antic d'aquests verbs (i equivalents en altres llengües del món) és la modalitat deòntica:

- (16) You *must study* this afternoon
- (17) The students *must study* hard every day

En aquest cas, el locus de potència (origen de la força) prové d'un imposador (*imposer*), és a dir, un element aliè als participants en l'EdC, que concentra algun tipus d'autoritat (pot ser moral o no). A tall d'exemple, l'imposador de (16) o (17) podrien ser les obligacions acadèmiques establides. A més a més, en el cas de *must*, el paper de l'imposador està vinculat en algun grau amb el parlant/conceptualitzador (P/C). Si seguim el mateix exemple, s'entén que si el parlant diu aqueixa frase és perquè comparteix mínimament la norma que hi subjau. A la Fig. 5.7, la línia que enllaça l'imposador i el P/C (en el gràfic, *S/P*, *speaker/ground*) indica que el P/C té alguna implicació: o bé comparteix els motius de l'obligació o bé, si més no, accepta aqueixa autoritat.¹⁰⁵

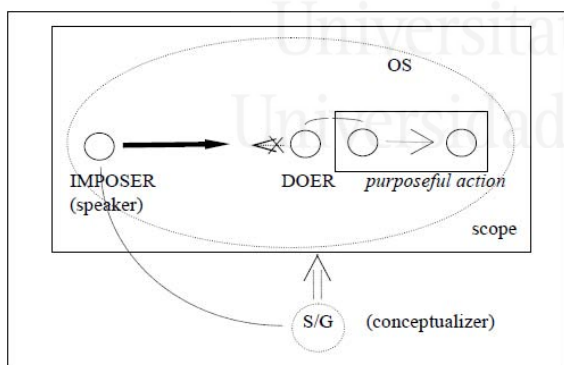

Fig. 5.7 Esquema conceptual del verb anglès *must* amb valor deòntic, segons Pelyvás (2000)

¹⁰⁵ La vinculació entre l'imposador i el parlant sembla intrínseca en el verb anglès *must*, però no és exclouent en el cas de l'equivalent modal neerlandès *moet* ('deure'), ja que aquest verb admet un sintagma preposicional que informe de qui és l'imposador, un participant diferent del parlant: *Jan moet van Klaas thuisblijven* (Pelyvás 2000: ex. 14) 'Joan ha de quedar-se a casa, segons que ha ordenat Klaas'. El fet que en la lectura epistèmica *moet* no pugui identificar amb un sintagma com aquest qui és el conceptualitzador mostra, segons Pelyvás (2000), que no es pot separar el locus de potència del P/C en la modalitat epistèmica.

La força recau sobre el realitzador o *doer* (*target* de potència), però aquest manifesta una lleu contraforça. Aquesta força de resistència és una proposta de Pelyvás (2000: §3.3) que esdevé necessària ja que la força del locus de potència del verb *must* ha de ser menor que la d'una frase no modalitzada.

Contràriament a les propostes de Langacker, la conformació conceptual de la modalitat deòntica (i dinàmica) és força objectiva. La força (esquematzada ací amb la fletxa en negra) és objectiva: pretén que l'acció proposada (o estat de coses) es porte a terme. Així, doncs, tant la relació modal com el realitzador i l'estat de coses estan perfilats, són el focus d'atenció de l'expressió lingüística (<*must* + INF>). O en altres paraules: la relació modal i l'acció proposada són a l'escena objectiva (OS). El primer avantatge, doncs, és que Pelyvás restringeix la subjectivació a la modalitat epistèmica.

En el cas de *must* epistèmic, el focus d'atenció (l'escena objectiva) es redueix al procés, al verb de contingut, al verb ancorat (*grounded head*), com veiem a la Fig. 5.8. La força és ara **inherent a l'activitat del conceptualitzador**: és la força de la predicció de la realitat del conceptualitzador, el qual es basa en l'avaluació d'elements coneguts de la situació. La força epistèmica és, doncs, la predicció del curs de la realitat d'un esdeveniment que el conceptualitzador considera probable; ja no és una acció deliberada del futur, sinó present o anterior al G (vg. Fig. 5.5 del *model dinàmic evolutiu*). Vegem-ne un exemple:

(18) John *must be* at home

El P/C considera més o menys vàlida la hipòtesi que presenta l'exemple (18) atenent al coneixement del món a què ha tingut accés.

A més a més, la potència ja no recau sobre cap subjecte (el *doer* com a tal desapareix): hi ha atenuació total del control del subjecte. Mentre que en la modalitat deòntica hi havia una relació modal perfilada entre l'imposador (parlant) i el subjecte (*doer*), en l'epistèmica només es perfila el procés (i per això a l'OS només hi ha la situació o EdC). La relació que s'estableix és entre el P/C i la situació completa. La presència del P/C (al gràfic S/G) dins l'abast de predicació va lligat a la consideració de punt de referència, és a dir, el P/C és el punt de referència inicial de la conceptualització, però de seguida perd la prominència a favor de l'EdC, que és dins l'escena (OS). Només resta perfilat el que hi ha dins l'escena, és a dir, l'EdC o situació. En definitiva, l'estructura conceptual s'ha subjectivat.

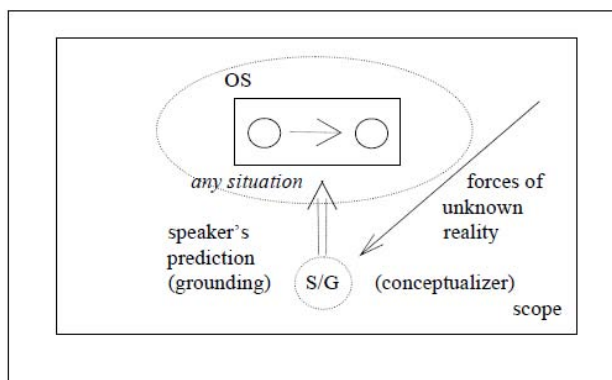

Fig. 5.8 Esquema conceptual del verb anglès *must* amb valor epistèmic, segons Pelyvás (2000)

En aquest esquema conceptual de la modalitat epistèmica, també s'ha modificat la contraforça: ara són forces de la realitat desconeguda que poden desviar la predicció de la realitat que ha fet el parlant. Aquesta contraforça lleu que proposa Pelyvás serveix per a explicar que el parlant no tinga un compromís total amb l'esdeveniment i, per tant, la frase no és equivalent a una afirmació absoluta.

Comptat i debatut, Pelyvás pren les nocions de subjectivació i de predicacions d'ancoratge de Langacker, però les restringeix a la modalitat epistèmica. Aquest marc teòric s'ajusta més a les dades diacròniques que trobarem en les perífrasis modals del català antic i, per tant, pot ajudar a mostrar l'evolució semàntica dels verbs modals en les llengües romàniques.

5.4.2 Aplicacions a l'alemany i l'espanyol

La proposta de Pelyvás vol superar dos aspectes insatisfactoris de l'anàlisi de Langacker per a explicar l'evolució diacrònica dels verbs modals.

El primer aspecte és la limitació de les predicacions d'ancoratge (subjectivació tipus II) als verbs modals de l'anglès. En el model de Langacker, això es justifica pel fet que aquests verbs formen una categoria força definida i comparteixen l'absència de flexió. A diferència dels modals anglesos, els de l'alemany o l'espanyol sí que tenen flexió i poden aparèixer en infinitiu o en participi. Segons la GC, aquests trets indiquen que no perfilen el procés de l'infinitiu, sinó la relació modal i, per tant, haurien de considerar-se predicacions d'ancoratge perifràstiques. En aquest cas, doncs, la flexió ancora la predicació i, per tant, hi ha un ancoratge temporal; el verb modal és un verb ancorat (*grounded*) i no un verb d'ancoratge (*grounding*). Langacker (1990) admet, això sí, per als modals amb flexió, la subjectivació de tipus I, ja que formen un complex verbal en què el subjecte ja no és el locus de potència, a diferència dels verbs principals (fig 5.3b).

Tanmateix, la restricció de la subjectivació de tipus II, exclusivament, als verbs modals anglesos sembla un paradigma teòric massa poc eficient.

El segon aspecte que ha estat revisat fa referència al fet que tant la modalitat deòntica com l'epistèmica assolisquen el tipus II de subjectivació en la GC.¹⁰⁶ A partir d'aquest model, Pelyvás ha aportat una distinció clara entre la modalitat deòntica i la modalitat epistèmica. Es considera que l'epistèmica és l'única que ancora el procés d'infinitiu i l'única que presenta una conformació (*construal*) subjectiva (i.e. la força sempre es relaciona amb el parlant). Això és, ha restringit les predicacions d'ancoratge als verbs modals epistèmics.

Aquesta perspectiva ha obert la porta a adaptacions de la GC en l'estudi dels verbs modals espanyols (Cornillie 2006, 2007) i alemanys (Mortelmans 2002, 2006).

En aquesta direcció, Cornillie (2006) ha mostrat que els verbs modals espanyols *deber*, *tener que* i *poder* són més subjectius (de tipus II) en la lectura epistèmica/evidencial que no en la deòntica. Per tant, s'alinea amb Pelyvás a restringir les predicacions d'ancoratge a la modalitat epistèmica. L'autor ha justificat això pel fet que la modalitat epistèmica té més restriccions morfològiques en la flexió que no la deòntica i, també, perquè la flexió de temps i persona no altera l'expressió modal (Cornillie 2005a: 59-63; 2007: 236-239). A més, el fet que els verbs modals deòntics poden anar precedits per un verb temporal o aspectual com *empezar* o *ir a*, mentre que els epistèmics no, justifica aquesta anàlisi:¹⁰⁷

- (19) Buenos Aires está atestada de autos y si la gente *va a poder usar* la bicicleta en los trayectos cortos y medianos, es posible que reduzcamos el caos en el tráfico (Noticias: La Nación. 19/05/1997. Cornillie 2007: 242).
- (20) Juan *va a deber cruzar* el río (Cornillie 2007: 243, *apud* Silva-Corvalán: 1995: 69)
- (21) Pues no pero lo *vamos a tener que hacer* ahora también por los chamacos para que sigan el mismo paso ue nosotros... (*Habla Culta*: Mexico: M5. Cornillie 2007: 243)
- (22) ...*el pobre *va a deber de haber estado sufriendo* horrores (Cornillie 2007: 247)

Els verbs epistèmics que fan l'ancoratge modal no poden estar perfilats per un altre verb. En canvi, els deòntics, sí. Això és un factor més a favor de la hipòtesi que restringeix les predicacions d'ancoratge a la modalitat epistèmica, precisament perquè redueix les possibilitats de rebre un ancoratge temporal, cosa que la modalitat deòntica sí que permet. A més a més, això concorda també amb la qualificació de punt de referència del verb epistèmic, ja que com a tal és dinàmic: és prominent en un primer moment, però de

¹⁰⁶ Val a dir, que Langacker (2006) ha revisat la concepció de la subjectivació i de l'atenuació de forces per a explicar el canvi semàntic (§5.3) i ha deixat entreveure alguna diferència conceptual entre la modalitat deòntica i epistèmica, ja que ha indicat que la modalitat epistèmica té una força «màximament difusa».

¹⁰⁷ Vg. Cornillie (2005, 2007) per a una anàlisi de les diferències de comportament dels verbs *deber* i *tener que* amb un verb aspectual davant.

seguida perfila la proposició completa. En la lectura deòntica, el verb modal pot mantenir la prominència (o perfil), i per això ademet un verb aspectual que profile la perífrasi modal deòntica. Tanmateix, en la modalitat epistèmica, el verb aspectual no podria perfilar el verb modal atès que és un punt de referència i no pot mantenir la prominència.

La construcció de punt de referència també pot explicar per què només el verb *deber* deòntic pot funcionar com a proforma i no el *deber* epistèmic. Com veiem a (23) i (24), el verb *deber* deòntic pot funcionar com a proforma perquè no és una construcció de punt de referència i, per tant, pot retenir la prominència. En canvi, el verb *deber* epistèmic, no, atès que fa una funció de punt de referència i ha de perfilar l'esdeveniment complet, com a (25), (26) i (27):¹⁰⁸

- (23) tu *deberías hablar* un poquito más. (Habla Culta: San Juan: 16. Cornillie 2007: 248)
- (24) sí, *deberías*.
- (25) ... el pobre *debe de haber estado sufriendo* horrores (Habla Culta: Caracas: M5. Cornillie 2007: 247)
- (26) ... *el pobre *debe* (de)
- (27) *debe* (de) *ser* así

Al seu torn, Mortelmans (2002) defensa que hi ha prou motius per a considerar **els verbs modals epistèmics de l'alemany** capaços d'ancorar predicacions.¹⁰⁹ El sol fet que un verb modal epistèmic en present o en Konjunktiv II no conserva el valor que té quan va amb un verb principal, ja és motiu suficient per a considerar que l'ancoratge modal és possible.¹¹⁰

A més a més, els modals deòntics (*müssen* i *sollen*) també poden ancorar l'estat de coses en alguns casos, com en certes oracions interrogatives. Mortelmans (2002) mostra que el verb *sollen*, en certes formes morfològiques (i interrogatives) s'ha gramaticalitzat i subjectivat més que la modalitat deòntica i, per tant, també pot ancorar l'oració al context comunicatiu (*ground*). Així, el verb *soll* en indicatiu en una pregunta en què el parlant busca una resposta de l'interlocutor és l'únic verb modal acceptable, ja que ni *sollte* (passat de subjuntiu) ni *muss* sol aparèixer en aquest ús. En aquestes oracions hi

¹⁰⁸ Vg. Cornillie 2003: 27-29.

¹⁰⁹ Mortelmans basa aquesta afirmació en dades de Diewald (1993, 1999). De fet, explica que «it can be argued that the German epistemic modals function as grounding predications, a claim implicitly made by Diewald (1999)» (Mortelmans 2002: 424).

¹¹⁰ Mortelmans (2002: 397-398) apunta que la flexió dels verbs modals epistèmics –poden conjugar-se en present o en Konjunktiv II– aporta un significat diferent del seu valor semàntic habitual. Així, mentre que el mode indicatiu localitza l'estat de coses a la realitat, el verb epistèmic en present no és factual. Al seu torn, quan va amb Konjunktiv II tampoc té el significat contrafactual característic d'aquest mode.

ha una orientació a l'interlocutor que suposa que és aquest participant qui ancorarà l'estat de coses, l'interlocutor és el locus de potència. Així, el fet que aquesta forma verbal (*soll*) en present s'haja especialitzat en aquest ús és una mostra de gramaticalització.¹¹¹

En canvi, una altra forma, el passat de subjuntiu *sollte*, no sol aparèixer en aqueix tipus d'oracions interrogatives, sinó en aquelles que no demanen la valoració de l'interlocutor, oracions en què el parlant presenta (deliberatives) o recomana (retòriques) un camí que cal seguir. Així, doncs, aquesta forma s'ha gramaticalitzat amb un valor orientat al parlant (*speaker-oriented*). L'ancoratge al context el fa un altre participant en la predicació, el parlant, que és el locus de potència. En alguns d'aquests casos, fins i tot, el verb modal en qüestió pot tenir algun tipus de significat epistèmic.

Finalment, Mortelmans (2002: 421-23) exposa un ús màximament subjectiu del passat de subjuntiu *sollte* en oracions interrogatives deliberatives (el parlant presenta un estat de coses sense prendre-hi part) amb un valor de sorpresa/admiració (*mirative*). En aquest cas, no és un valor epistèmic ja que el parlant no avalua gaire la realitat d'un EdC sinó el grau de novetat o la poca expectativa que tenia. Hi ha una percepció del parlant d'un EdC particular (una realitat que s'esperava que aniria d'una determinada manera) que xoca amb la conjuntura introduïda per *sollte*, sorprenent. Per tant, el valor és la sorpresa que causa al parlant un possible EdC, una conjuntura o suposició, en comparació amb una percepció anterior que tenia.

- (28) Erst vor 6000 Jahren zog sich die letzte grosse Eisdecke vom kanadischen Festland zurück. Wodurch werden diese Kälteperioden ausgelöst? *Sollte* es einen festen Zyklus geben, eine Art kosmischen Puls, der alle 250 Millionen Jahre einmal schlägt? (Mannheimer Morgen, 15.03.85, p. 3) (Mortelmans 2002: 426).

En definitiva, es tracta d'un valor modal força abstracte en què hi ha atenuació del locus de potència (ara és el parlant) i del destinatari de la potència (l'EdC).

Comptat i debatut, s'han assolit dues modificacions importants amb totes aquestes aportacions en el marc de la GC. En primer lloc, es distingeix l'esquema conceptual i el comportament de la modalitat deòntica, d'una banda, i l'epistèmica/evidencial, de l'altra. En segon lloc, s'estableix que els verbs modals d'altres llengües a banda de l'anglès, especialment verbs epistèmics o usos molt subjectivats, tenen, per diversos trets que manifesten, un comportament similar a les predicacions d'ancoratge que Langacker restringia als modals anglesos. Als capítols setè i vuité aplicarem aquestes hipòtesis a la

¹¹¹ En canvi, quan són preguntes retòriques o deliberatives, en què no s'espera una resposta de l'interlocutor, també trobem *sollte* i *muss*. Això indica que *soll* s'ha especialitzat en aquell ús orientat a l'interlocutor.

descripció de les perifrasis verbals <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF> perquè poden ajudar a explicar les diferències semàntiques entre els sentits d'aquestes categories i el procés evolutiu.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

6 DEL LLATÍ AL ROMANÇ

Al capítol tercer hem tractat la proximitat cognitiva entre la modalitat i el futur. Són nocions molt properes de naturalesa irreal que estan molt relacionades amb el fet de marcar o amagar la presència del parlant en el discurs. Aquests valors codifiquen el que és desconegut, designen aspectes als quals el parlant no ha tingut accés, situacions que no ha experimentat. Hom ha constatat en moltes llengües que les formes que expressen aquests sentits estan en una construcció gramatical contínua, una renovació constant de les expressions que codifiquen el futur o la modalitat (Bybee *et al.* 1994, Fleischman 1982). Possiblement, això es deu al seu caràcter irreal (Fleischman 1982) o al fet que la presència del parlant demana una emergència constant de noves formes que codifiquen aquests valors sobre la visió del món i la representació de la realitat (Martines en premsa a). Aquesta tendència segueix els patrons de gramaticalització universals que hem assenyalat anteriorment (Bybee *et al.* 1994, §3.3.1 i §4.2.6):

MODALITAT DEÒNTICA > FUTUR > MODALITAT EPISTÈMICA

MODALITAT DEÒNTICA > MODALITAT EPISTÈMICA

Un altre patró de gramaticalització per a formar valors de futur es desenvolupa a partir de verbs aspectuals, sovint vinculats amb equivalents del verb *anar*, tal com va ocórrer en indoeuropeu o com trobem en moltes llengües romàniques actuals; així com també amb el verb *ésser*.

Com veurem a continuació, la llengua llatina també tenia unes formes amb valors modals i de futur que es van renovar amb estructures perifràstiques (§6.1), que donarien lloc a les perífrasis verbals modals i al futur romànic. Tot seguit, descriurem la formació de la perífrasi llatina precedent de <*deure* + INF> i el corresponent context romànic (§6.2). Finalment, farem el mateix amb el verb *HABEO* (§6.3)

6.1 L'expressió de valors modals i de futur en la llengua llatina

L'indoeuropeu no tenia una categoria gramatical de futur (Lehmann 1974: 139, 190; *apud* Fleischman 1982: 32), per això va prendre el present d'indicatiu juntament amb dos morfemes per a l'expressió del futur: i) un tipus de subjuntiu sintètic afegint *-e/o-*; i ii) un tipus d'optatiu analític (és a dir, perifràstic), al qual s'afegia un element *-yē/ī*, que sembla que provenia del verb *anar*.

Tot indica que la llengua llatina clàssica no va conservar les maneres que tenia el proto-indoeuropeu per a expressar el futur. En llatí, les formes de futur indoeuropees es van conservar parcialment, però per a altres usos (Fleischman 1982: 32-33 i Hahn 1953). En canvi, per a expressar el futur, es van generar formes sintètiques i analítiques. Com veurem, aqueixes formes estan vinculades amb els verbs *anar* i *ésser*. A més a més, també podien expressar valors modals, com la necessitat i l'obligació.

El futur del llatí clàssic podia expressar-se amb unes **formes sintètiques**: *amabo* i futurs simples desenvolupats a partir del subjuntiu amb els morfemes de futur *ē* (*dicam, dicēs*), *-s-* (*dixō, dixis*) i *-r-* (*dixero, dixeris*). Aquesta flexió prové d'una forma analítica del llatí arcaic (Fleischman 1982: 34) «in which a present form of **bhū*, the verb 'to be' [...] was added to the stem plus theme vowel, yielding forms such as **am-a-bhwō* → *amabo*». Per tant, ja en llatí el verb *ésser* va funcionar d'auxiliar per a expressar futur.

En llatí clàssic també hi havia dues **construccions analítiques** per a expressar el futur, la necessitat i altres matisos modals (Bassols 1981: 342-344; Fleischman 1982: 35-40; Valentí 1995: 124-129). La primera era la conjugació perifràstica activa que unia el participi futur actiu d'un verb (*-urus*) amb les diverses formes del verb SUM.¹¹² El significat principal era el futur d'imminència, tot i que també s'ha parlat del valor d'intenció i de diversos valors modals, com la necessitat, la possibilitat, el permís, etc. Una altra construcció que expressava futur i necessitat era la conjugació perifràstica passiva que unia el gerundi amb SUM. Sembla que aquesta estructura tenia un feix de matisos modals (obligació, necessitat, possibilitat), temporals (futur) i aspectual (intenció o objectiu). A partir de Tertul·lià s'han documentat els primers valors clarament de futur (Fleischman 1982: 39).

¹¹² Vg. Fleischman (1892: 37-38) per a una explicació de la gramaticalització d'aquesta construcció i el sorgiment del valor de futur. És de remarcar que, com apunta Coleman (1971: 223), «the present-based *-urus sum* became grammaticized as a future-tense marker (v. simply a marker of "imminence") only after and by analogy with the grammaticization of its past analogues *-urus eram/fui*, *-urus fueram* as past futures, imperfective and perfective respectively» (Fleischman 1982: 38). Aquest mateix patró es reproduïx en el cas del sorgiment del valor de futur de <HABEŌ + INF>.

La llengua llatina clàssica, a més, tenia altres maneres per a expressar l'obligació o la necessitat: la forma neutra del gerundi amb la tercera persona del verb SUM, així com també els verbs impersonals OPORTET, LICET.

6.1.1 Formes perifràstiques en llatí col·loquial

En el llatí tardà parlat van començar a aparèixer estructures noves amb valors modals, especialment de necessitat, que provenien de verbs amb significat lèxic ple. Aquest és el cas, principalment, de les construccions modals <HABEŌ + INF>, <DĒBEŌ + INF> i <UŌLO + INF>¹¹³. Aquestes construccions substituiran les formes llatines clàssiques per a l'expressió de valors modals i, progressivament, desenvoluparan un valor de futur. Sens dubte, va ser la perífrasi amb HABEŌ la que va assolir més èxit arreu de la Romània com a valor de futur, segurament pel fet que no retenia un valor lèxic i modal tan acusat com les altres. Per això les perífrasis amb DĒBEŌ i UŌLO no van reeixir tant com alternativa a les formes clàssiques per a expressar el futur en llatí (Herman 2001: 86). Malgrat tot, també aquestes dues perífrasis van arribar a les llengües romàniques amb un valor de futur més o menys consolidat.

El valor modal i de posterioritat de <DĒBEŌ + INF> s'ha documentat en totes les llengües romàniques, com ara en occità (Meyer-Lübke 1900, Jensen 1986, vg. §7.3.2) i en català (Martines (en premsa a), Schmid (2012), §7.3.2). A l'apartat §6.2 tractarem aquesta perífrasi en l'època llatina i en les llengües romàniques en estadis arcaics.

Al seu torn, la perífrasi descendent de UŌLO forma valors de futur en diverses llengües romàniques.¹¹⁴ El cas del romanès és el més consistent (potser amb influència d'una construcció anàloga en grec). En català trobarem aquesta perífrasi amb valor de futur; també en occità antic i contemporani:

- (29) *cat. vol ploure; els ametlers volen florir; la paret vol caure* (Martines en premsa a)
- (30) *oc. e mostret li l'aurella que li volia cazer* (Ducelina, v. 199. *apud* Jensen 1986: 230)
- (31) *oc. cont. vòl plòure; vòl nevar; lo vent vòl virar* (Alibèrt 2000 [1976]: 323)

En francès també s'ha documentat. En llengua estàndard no s'ha conservat però sí en molts dialectes com els de Valònia, i Lorena. També en francoprovençal, com a Lió, i a la Suïssa francòfona (Fleischman 1982: 77, 144-145):

- (32) *Chaoir voloit del destrier arabi / Quant .i. borgois en ses bras le saisi* (Raoul de Cambrai)

¹¹³ Meyer-Lübke (1900, II: §112) s'hi refereix i mostra sis maneres de substituir el futur: *cantare habeo, habeo cantere, volo cantare, habeo ad cantare, debeo cantare, venio ad cantare*.

¹¹⁴ Fleischman (1982: 51) reporta un exemple de la construcció amb valor volicional en llatí, previ al valor de futur: *volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi dolorem minuere possit* (Ciceró).

També s'havia documentat en romanx antic (sobreselvà) i es conserva en retoromànic occidental (Yllera 1980: 152).

En italià antic, amb valor d'imminència, s'ha documentat en diferents dialectes:

- (33) *llombard*. lo pe ghe vol fí tronco (Bonvesin de la Riva, *apud* Fleischman 1982: 77)
- (34) *toscà*. la giovane, che non dormiva, volle gridare (Decameró. 4, 8; *apud* Rohlfs 1969, vol III: §740)
- (35) *it.* almeno voglio morire come papa (Villani, *Cronica* 8, 63),

En castellà antic, la perífrasi amb *querer* (<QUAERO) també ha estat una de les formes per a expressar futur:

- (36) Otro día mañana, el sol *querie* apuntar (*Poema de Mio Cid* 682. *apud* Yllera 1980: 152. s. XIIIa)
- (37) ante roído de atamores la tierra *querié* quebrar (*Poema de Mio Cid* 69. *apud* Yllera 1980: 152. s. XIIIa)
- (38) ssospiros e corages *queren* te afogar (*Libro de Buen Amor*, 278b. *apud* Yllera 1980: 152. s. XIV)
- (39) ca Dios ayuda a leuantar a los que *quieren* caer (*El libro del Cauallero Zifar* 364, 24-5. *apud* Yllera 1980: 152. c. 1231)

Finalment, amb el verb de moviment UËNĪO es va formar una perífrasi que expressaria futur en el romanx sobreselvà (potser també amb influència de l'auxiliar alemany *werden*) (Pérez-Saldanya 1998: 281). En la majoria de llengües romàniques s'ha format la perífrasi de futur amb el verb VĀDO; però no en el cas del català.

Al capdavant, queda palès que els valors de futur i els modals sempre han estat molt vinculats.

6.2 El verb DĒBEŌ

La construcció <DĒBEŌ + INF> és una de les construccions modals que es formen en llatí col·loquial. El valor original és la modalitat deontica, tot i que més tard desenvolupa els valors de probabilitat i de futur.

El verb DĒBEŌ llatí naix de la contracció de *DE HABEŌ. El seu significat etimològic és 'proprement "avoir en le tenant de quelqu'un"' (Ernout & Meillet 1979: 165). D'ací sorgeix immediatament la idea de 'estar en deute –econòmic, o d'altres coses– amb algú'. Aquest mot adquireix diferents matisos, semànticament propers, derivats del significat inicial. El diccionari Oxford de llatí clàssic defineix DĒBEŌ així: «To owe, i. e. to be bound or under obligation to render pay, etc., something»; i també vol dir: «To owe something to some one, to be indebted to or to have to thank one for something», sense la restricció de deute de caràcter econòmic.

A partir d'aquest significat, DĒBEŌ va desenvolupar-se com a marca de modalitat deòntica (Ernout & Meillet 1979: 165). Ja en llatí clàssic¹¹⁵ trobem la perífrasi d'obligació amb DĒBEŌ:¹¹⁶

(40) *quid facere debeas* (Cato agr. 119. *Thesaurus Linguae Latinae*, p. 93)

Aquesta nova construcció entraria en competència amb les construccions clàssiques d'expressar la necessitat i, fins i tot, amb el futur.

El valor epistèmic de 'introduire une hypothèse' (Ernout & Meillet 1979: 165) podria haver sorgit entre el s. I i III dC. Fleischman (1982: 51) data l'origen en el s. I dC i aporta un exemple de Petroni:

(41) *sex pondo et selibram debet habere* (Petroni [Petronius], Roma, segle I dC?)

Tanmateix, Ernout & Meillet (1979: 165) daten aquest nou valor en el llatí tardà del baix Imperi Romà (s. III dC). És en aquest moment quan també s'ha datat el sorgiment del matís de futur:

(42) *si dixerō tibi quis te occidere debebit, tu occides illum* (*Hist. Alexandri, apud Fleischman 1982: 51*)

Així, cal sumar la construcció amb DĒBEŌ a les diferents perífrasis que havien sorgit com a alternativa al futur sintètic llatí.

Com podem veure, la perífrasi que ens ocupa va desenvolupar ja en llatí –amb més o menys arrelament– tres valors: el valor original i primari d'obligació i els valors derivats i perifèrics de probabilitat i de futur.

Ara bé, podríem dir que aquests dos valors innovadors no s'havien desenvolupat gaire, sinó que conservaven matisos d'obligació. En el cas del valor que la bibliografia ha qualificat d'*epistèmic* o d'*hipòtesi*, sembla que més aïna podríem anomenar-lo una inferència específica (vg. §3.2.3), més proper a la necessitat deòntica. Així mateix, el significat de futur no s'havia després del tot del valor modal per a expressar purament posterioritat temporal. De fet, hem fet cerques¹¹⁷ en la bases de dades d'autors llatins *PHI* i no hem trobat rastre de cap altre valor que no siga l'obligació. També hem cercat en la documentació en llatí medieval en documents catalans (800-1100) amb el mateix

¹¹⁵ Originàriament, la perífrasi només expressava necessitat deòntica, segons el *Thesaurus linguae latinae*.

¹¹⁶ Vg. un estudi dels verbs modals llatins a Bolkestein (1980), així com també Martín (2002) i Desclés & Guentchéva (2001).

¹¹⁷ Agraïm l'ajuda del Dr. Antoni Biosca (Universitat d'Alacant, Departament de Prehistòria, Arqueologia, Història Antiga, Filologia Grega i Filologia Llatina) en aquesta recerca.

resultat.¹¹⁸ Tot plegat, sembla que indica que la perífrasi de necessitat llatina <DĒBEŌ + INF> havia desenvolupat valors pragmàtics innovadors (el futur i la inferència), que iniciaven uns patrons de gramaticalització, però encara eren valors esporàdics i poc arrelats. Al capdavant, la gramaticalització encara tenia camí per recórrer.

Comptat i debatut, la llengua llatina veu nàixer la perífrasi d'infinitiu amb DĒBEŌ per a expressar un valor deòntic. A partir d'un terme legal ('estar en deute econòmic'), s'engegà un procés de gramaticalització en què es projectà metafòricament el marc de la legislació o d'un contracte econòmic a altres marcs en què la font de l'obligació no és una transacció econòmica sinó una llei o un criteri social o moral, alhora que la càrrega semàntica de DĒBEŌ començà a deslexicalitzar-se. Aquesta reanàlisi sintàctica introduí DĒBEŌ com a verb auxiliar perifràstic juntament amb un verb principal en infinitiu, amb el valor de la modalitat deòntica, a partir de la qual generà –tènuement– els altres valors pragmàtics: la prospecció i la inferència.

A continuació veurem com continua l'evolució de la perífrasi en les llengües romàniques. Això ens servirà per a entendre el context romànic de la gramaticalització de la perífrasi catalana <deure + INF>, de la qual ens ocuparem al capítol setè.

6.2.1 Les llengües romàniques

Les perífrasis romàniques hereves de DĒBEŌ han conservat al llarg del temps el valor original modal d'obligació i han reforçat el desenvolupament dels valors de futur i probabilitat, en major o menor grau, segons la llengua (Meyer-Lübke 1900: 360; Yllera 1980; Jensen 1986, 1990; Ménard 1994; Martines (en premsa a); Schmid (2012)):

En totes les llengües romàniques antigues, la perífrasi ha mantingut com a valor central la modalitat deòntica, amb diferents matisos:

- (43) *cat. ant.* E açò sabem nós bé per cert per los moros de la vila. E hoís molt bé la crida que nós havíem feyta fer, car tots cels qui eren en la ost la *devien ohir*. (*Fets*: foli 137v, XIIIb [ms. 1343])
- (44) *it.* Et se lla condizione richiede che *debbia parlamentare* a cavallo (Brunetto Latini, *Rettorica*, p. 78. *apud* Squartini 2010a: 586)
- (45) *fr.* pur sum seigneur *deit* hom *susfrir* granz mals (ms. del s. XIIa *Cançó de Roland*; *apud* Jensen 1990: 296)
- (46) *oc.* aquest terminis clars e gens... *deu esser* ab joi receubutz (c. XIIIa, Bornelh. *apud* Jensen 1990: 296)
- (47) *esp.* e por quanto nuestro señor Dios todopoderoso sobre todas las cosas mundanas e transytorias deve ser amado (s. XV, *Corvacho*. *apud* Yllera 1980: 128)

¹¹⁸ Ens referim al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* de M. Bassols i J. Bastardas (dirs.). Agraïm l'ajuda de la Dra. Ana Gómez Rabal (CSIC Institució Milà i Fontanals) en aquesta recerca.

També s'ha documentat, en aquestes perífrasis, un valor epistèmic basat en la interpretació personal de l'estat de coses, és a dir, en la inferència de la realitat del parlant a partir dels indicis observats (Meyer-Lübke 1900, III: 359):

- (48) *it.* Io ho mangiato alla villa [in città], e tu *dei aver fame*. (Novellino, 83. *apud* Squartini 2010a: 586)
- (49) *fr.* Mais il *doit* molt cels *anuiet* / Qui perdue l'ont folement (s. XIIIb. Ménard 1994: 134)
- (50) *esp.* Ella quando uio a Ascanio so fijo, tan fermoso, touo en so coraçon que padre que tal fijo fiziera, muy fermoso *deuie seer*. (Primera Crónica General que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289, 1270-89. *apud* Yllera 1980: 129)

Per tant, podem dir que la perífrasi ha avançat en la gramaticalització del patró de canvi semàntic interlingüístic MODALITAT DEÒNTICA > MODALITAT EPISTÈMICA que ja s'havia constatat en llatí.

Per un altre costat, les llengües romàniques també han expressat el futur amb aquesta perífrasi. Especialment el sard logudorès, que té aquesta perífrasi com a forma bàsica per a conjugar el futur:¹¹⁹ *depo kantare*. També l'italià antic (Meyer-Lübke 1900, III: 360):¹²⁰

- (51) *it.* maravigliosa cosa è ad udire quello che io *debbo dire* (s. XIVb, *Decameron*)

Sembla que les llengües gal·loromàniques van desenvolupar força el valor de futur de la perífrasi. S'han documentat diferents valors en l'òrbita del futur, tant en la perífrasi francesa <*devoir* + INF>¹²¹ com en l'occitana <*dever* + INF>.

- (52) oc. aquellas que i eran e que *devian* apres *esdevenir* (Doucelina, v. 176. *apud* Jensen 1986: 230)
- (53) *fr.* li emperes li tent sun guant, le destre; mais li quens Guenes iloc ne volsist estre. Quant le *dut prendre*, si li caït a tere (Roland: 331. *apud* Jensen 1990: 297)
- (54) *fr.* Il n'ont garde que orgueil se puisse entrer en els (Quest del Saint Graal. *apud* Fleischman 1982: 77)

Efectivament, com veurem a §7.3.2, hem documentat notablement el valor de futur de la perífrasi occitana <*dever* + INF> en el nostre corpus secundari occità. També estudiarem els valors de futur que desplega la perífrasi equivalent catalana, valors que ja han documentat Martines (en premsa a) i Schmid (2012):

¹¹⁹ DÈBEÒ CANTÀRE > *dopo kantare*. El sard modern també expressa el futur amb un derivat de HABEÒ, que és més usual (Pérez-Saldanya 1998: 281).

¹²⁰ La perífrasi italiana contemporània té el valor de futur del passat: *Le misure prese dovevano rivelarsi del tutto insufficienti* (Renzi *et al.* 1991, II: 160).

¹²¹ El francès contemporani ha conservat el valor de futur de *devoir*. De fet, sembla que és la llengua que en fa un ús més variat d'aquest valor, ja que hi ha diferents contextos lingüístics que requereixen la perífrasi amb *devoir* per a expressar el futur. Vg. Meyer-Lübke (1900, III: 360) i Fleischman (1982: 145-148).

- (55) *oc.* Lo signes a tal natura que can *deu morir* canta tan clar que si hom li ve denan ab esturmens, el si acordara ab los esturmens; adoncx conoys hom que *deu morir*. (*ChPr*: 325. s. XIII)
- (56) *cat.* Interrogatus si ere emprès entre ell testis deponens e lo dit P. Verger que la muller d'aquest testis *degués morir*. E dix que ja u ha depositat demunt en sa deposició. Interrogatus si depuys lo dit especiayre [...] lo dit arcènich. (*Marquès*: foli 20r, 1374-1777)

En l'àmbit iberoromànic, també s'ha advertit el valor en portuguès (Meyer-Lübke 1900, III: 360) i en aragonès, llengua en què sembla que va tenir un ús freqüent (Yllera 1980: 129-130):

- (57) *port.* As medidas que por ventura devian regenerar a su casa (Diniz, Casa mour. 2, 141)
- (58) *arag.* que quando saben que el agua *deue uenir* grant (s. XIV. Heredia)

En canvi, en espanyol és un ús rar, es dóna especialment quan hi ha encara algun lligam amb el valor modal ja que hi ha un subjecte personal, i també amb un matís de futur d'imminència (Yllera 1980: 129):

- (59) *esp.* El Sennor que crio la tierra e la mar, / El, que es buen maestro me *deve demostrar* / de las cosas pas[a]das que yo pueda contar (Poema de Fernán González 2ac)

En definitiva, les llengües romàniques antigues han conservat i fixat el valor central deòntic, i en major o menor mesura, han aprofundit en el desenvolupament dels valors de futur i d'inferència.

6.3 El verb HABEŌ

El verb HABEŌ va donar lloc a una perífrasi d'infinitiu en llatí tardà amb valor modal de necesitat i, aviat, amb valor de futur. Les dificultats per analitzar la llengua llatina vulgar són òbvies, la qual cosa provoca diferents hipòtesis i aproximacions, així com datacions diverses. Amb tot, es poden establir unes pautes en la gènesi i evolució de la construcció.

6.3.1 La gramaticalització de la perífrasi

La construcció <HABEŌ + INF> es forma en el període clàssic de la llengua llatina, ja que s'ha documentat esporàdicament en autors com Ciceró i Lucreci. Ara bé, la difusió d'aquesta construcció nova es produeix a partir de Tertul·lià (c. 160-240 dC) i altres escriptors cristians (Fleischman 1982: 53).

El verb HABEŌ expressa possessió¹²² i, ja en el període clàssic, pot aparèixer com a verb principal en una construcció bioracional amb una oració d'infinitiu amb valor final. Normalment aquesta construcció anava amb infinitius com ara DICERE, QUAERERE, SCRIBERE, etc. i significava 'tenir alguna cosa a dir' (Herman 2001; Diez 1876, IV: 217-223). Aquest és el **punt de partida**. Amb aquest valor final, el verb HABEŌ començava a generalitzar la noció de possessió, que ja no era física, sinó més aïna mental. Alguns exemples d'aquest estadi inicial de la gramaticalització són (Fleischman 1982: 52):

(60) *hebeo etiam dicere quem ... de ponte in Tiberim deiecerit* (Ciceró)

(61) *item in multis hoc rebus dicere habemus* (Lucretius)

S'ha especulat sobre l'origen d'aquesta construcció: per exemple la possibilitat que siga un calc d'una estructura equivalent grega, o que s'hagués originat en la llengua popular llatina de l'Àfrica. Tanmateix, sembla que cap d'aquestes especulacions no és vàlida, sinó que hi devien intervenir diversos factors (Fleischman 1982: 52).

En el **segon estadi**, entre el segle I-IV dC,¹²³ sorgeix el valor de necessitat, en què HABEŌ perd més encara la categoria de verb principal i s'acosta als auxiliars (Pérez-Saldanya 1998: 283):

(62) *vocari habebat* (Tertul·lià)

(63) *in omnem terram habebat exire praedicatio apostolorum* (Tertul·lià)

En aquesta època comença a trobar-se amb més freqüència aquesta construcció.¹²⁴ Tot i això, encara no hi ha una estructura fixa. El verb de contingut semàntic podia variar entre l'infinitiu i el gerundiu. L'ordre dels constituents també podia variar. Yllera (1980: 92) assenyala que podria haver-se consolidat l'ordre <HABEŌ + INF> per a l'expressió de la possibilitat i <INF + HABEŌ > per a la necessitat. Tanmateix, això no és del tot clar. Precisament, Yllera (1980: 92) diu, referint-se a l'obra de Tertul·lià: «cuando reproduce el habla popular [...] *habere* precede al infinitivo con valor de necesidad». Al seu torn, Meyer-Lübke (1900, II: §112) defensa que la forma més antiga i la posició llatina és *cantare habeo*, mentre que *habeo cantare* és una mica més recent i és una posició romànica. Tanmateix, Yllera (1980: 93) aporta una visió en sentit contrari: «Se ha supuesto que la fórmula *habeo cantare* sería la construcción más primitiva indicando

¹²² És remarcable que el significat etimològic de HABEŌ 'tenir, posseir' siga 'tenir agafat' (Ernout & Meillet 1979). Això mostra que el canvi semàntic és circular ja que és aquest mateix patró el que segueix *tenir* ('tenir agafat' > 'tenir, posseir')

¹²³ S'han proposat diverses datacions. Ernout & Thomas (1989: 258) en citen un exemple de Marc Anneu Sèneca, el pare (s. I aC - c. 37 dC), amb valor de necessitat deòntica. Pérez-Saldanya (1998: 283) data la consolidació del valor de necessitat entre els segles II i IV dC. En canvi, Bassols (1981: §369) afirma que el primer ús amb valor de futur es documenta als escrits de Tertul·lià (c. 160 – c. 240), tot i que el valor central de la perífrasi (i el valor majoritari) en l'obra d'aquest autor continua sent l'obligació (Bassols 1948, II: 305).

¹²⁴ Sembla que la hipòtesi que els pares de l'Església van incorporar a la llengua literària molts elements de la llengua popular –com ara, suposadament, la perífrasi que ens ocupa– és un punt exagerada (Fleischman 1982: 53).

necesidad, que se implantaría en las colonias de temprana romanización, mientras que a las de tardía romanización sólo se llevaría la fórmula con posposición del auxiliar (futuro y condicional)». En qualsevol cas, tot apunta que l'ordre <Inf + HABEŌ> es va imposar quan va sorgir la noció d'intenció i, finalment, el futur.¹²⁵

És difícil de datar l'inici del **tercer estadi**, el sorgiment del valor de futur. Els valors d'intenció acosten l'obligació al futur: OBLIGACIÓ > OBLIGACIÓ_{INTENCIO}> FUTUR. N'hi ha algun exemple als textos dels pares de l'Església i de Tertul·lià, però sembla que va ser més tard quan es va generalitzar, possiblement a partir del llatí tardà al s. III dC. Vegem-ne alguns exemples (Fleischman 1982: 53):

- (64) tempestas illa tollere habet totam paleam (Sant Agustí, c. 354-430 DC, *apud* Pérez-Saldanya 1998: 284)
- (65) quod sum, essere abetis (Inscripció imperial, *apud* Fleischman 1982: 59)
- (66) et si interrogatus fueris, quomodo dicere habes? veritatem dicere habeo (Fleischman 1982: 59)

Per a explicar l'auge d'aquesta perífrasi i la difusió del valor de futur, s'ha de tenir en compte, també, el declivi de la forma sintètica per a expressar el futur: AMĀBŌ. Quan el futur sintètic en la llengua llatina va començar a afeblir-se per diversos factors (Väänänen 1971: §303; Bassols 1981: §369; Fleischman 1982: 40-50; Pérez-Saldanya 1998: 278-280), aquesta perífrasi va adquirir i reforçar un matís de futur. A diferència de la perífrasi d'obligació, en què HABEŌ podia formar-se en qualsevol temps verbal, amb valor de futur només es va desenvolupar la forma de present (CANTĀRE HABEŌ) i la de passat (CANTĀRE HABĒBAM).¹²⁶

Finalment, es va produir l'aglutinació i la formació del paradigma de futur. És molt controvertit fixar-ne la datació,¹²⁷ ja que topem amb una dificultat metodològica important: la llengua oral o popular no està prou documentada. És molt plausible que, entre el llatí tardà i les llengües romàniques incipients, la llengua oral ja hagués assumit la forma aglutinada, però en la llengua escrita es mantingués la forma analítica.

La primera mostra de l'aglutinació dels dos constituents de la perífrasi en un mot amb l'auxiliar com a afix apareix en la compilació històrica de la *Crònica de Fredegari* amb

¹²⁵ Cal recordar que amb l'establiment d'aquest ordre la construcció s'adequa a l'ordre no marcat de l'oració llatina SOV, amb el verb conjugat en la darrera posició (Pérez-Saldanya 1998: 285).

¹²⁶ Per a una explicació de la gramaticalització i formació del futur romànic, vg. Fleischman (1982: 59-66).

¹²⁷ S'han fet tres propostes de datació sobre el sorgiment de la forma sintètica: a) entre VII-IX, b) entre I-III dC, c) entre IV-V. També hi ha diferents propostes sobre l'origen i propagació de la forma: si s'originà en un lloc de l'oest romànic, si es va desenvolupar paral·lelament a diversos llocs de la Romània, o si es va desenvolupar en un estadi final d'un romanç comú. Evidentment, hi ha una clara relació entre la datació i les teories sobre l'origen. Vegeu-ne una síntesi a Fleischman (1982: 67-76).

la forma *daras* (Fleischman 1982: 68; Pérez-Saldanya 1998: 287;¹²⁸ Herman 2001). Aquest text està datat al 613, però també hi ha la possibilitat que hagués estat redactat més tard. Els exemples primerencs més clars del futur sintètic els trobarem el 843 en els Juraments d'Estrasburg: *prindrai* i *salvarai* (Fleischman 1982: 68).

6.3.2 Les llengües romàniques i l'estructura <AD + INF>

El procés de gramaticalització de la perífrasi, doncs, ja havia començat en llatí. Les llengües romàniques conserven la construcció amb HABEŌ en la forma perifràstica, amb l'auxiliar anteposat i valor modal d'obligació. La forma llatina més antiga és sense preposició,¹²⁹ però les llengües romàniques aviat incorporen la preposició AD. Sembla que la preposició AD podria haver-se incorporat a la perífrasi d'obligació una vegada la construcció sense preposició s'hagués difós abastament amb valor de futur (Yllera 1980: 95). Més tard, moltes llengües romàniques van introduir-hi la preposició DE.

S'ha de tenir en compte que l'estructura llatina <AD + INF> va donar lloc a diferents construccions (Diez 1876, IV: 217-223)¹³⁰ i que tenia un valor intrínsec que encaixava perfectament amb la perífrasi modal. L'estructura <AD + INF> ha estat documentada com a complement d'un nom, d'un adjectiu o d'un verb, també en català antic des de l'origen de la llengua (vg. Martines 1999).¹³¹ Té un valor adjectival de futur passiu. Aquest valor és essencial per a entendre les construccions que ha format en general i la perífrasi <*haver a* + INF> en particular. L'orientació de l'esdeveniment al futur és un tret bàsic que ha aportat a la perífrasi d'obligació. Aquest tret de futur atorga a la perífrasi un caràcter contrafactual, amb alta probabilitat que l'esdeveniment en qüestió acabe sent un fet. D'altra banda, el valor passiu que la caracteritza, possiblement, comença a canviar en el moment que apareix dins la construcció «tenir una cosa a fer». En aquest cas, el subjecte del verb principal de possessió designa un individu concret, en lloc de la generalització del subjecte que tenia la seqüència <*a* + *fer*>. Quan es forma la perífrasi, doncs, la identificació del subjecte amb els dos antics predicats és total i es conforma una estructura agentiva. En definitiva, el valor de necessitat de la perífrasi amb HABEŌ pot venir, en part, de l'estructura <AD + INF>.

¹²⁸ El procés de consolidació de la forma verbal romànica en un sol mot és llarg i té diferents velocitats arreu de la Romània (Pérez-Saldanya 1998: 287). Vg. a Pérez-Saldanya (1998: 282-288) el procés de gramaticalització complet del futur romànic en català. Vg. també Grandgent (1962).

¹²⁹ De fet, Meyer-Lübke (1900, II: §112) testimonia aquesta construcció sense preposició en asturià coetani i en portuguès popular.

¹³⁰ La *Grammaire des langues romanes* de Diez estudia la construcció romànica que prové de la llatina <AD + INF> i n'aporta una descripció completa.

¹³¹ Ací trobarem un exhaustiu resum de la descripció de Diez (1876, IV: 217-223), completada amb dades exhaustives sobre el català antic, modern i contemporani.

Totes les llengües romàniques han conservat aquesta perífrasi modal d'origen llatí, amb el valor central de necessitat externa. Com hem vist, paral·lelament a la formació del futur romànic, s'ha mantingut la forma perifràstica de la construcció. Tot i això, la construcció perifràstica també ha desenvolupat un valor de futur, amb un cert matís modal, en algunes ocasions. Totes les llengües romàniques tenen aquesta estructura, principalment amb la preposició *a* (Diez 1876, IV: 217), hereva de la llatina AD.¹³² Com hem avançat, en moltes llengües també es va introduir la preposició *de* en aquesta construcció.

L'italià fa servir la preposició *a* i *da* per a la construcció perifràstica deòntica, però <*da* + INF> també pot expressar 'une possibilité objective ou subjective' (Diez 1876, IV: 217):

(67) *ho a scrivere; abbiamo tutti da morire* (Diez 1876, IV: 217)

(68) *Ho ancora da finire i compiti* (Renzi *et al.* 1991, II: 152)

En occità trobem la perífrasi amb la preposició *a* i *de* (Gougenheim 1971; Fernández 1985; Romieu i Bianchi 2005). En occità antic, *aver a* podia expressar obligació i futur d'imminència:

(69) *sels a cuy a a esdevenir* (Jensen 1986; Bartsch: Lesebuch 171, 11)

Modernament, l'occità també forma la perífrasi verbal <*aver de* + INF> per a expressar «un futur intencional», tot i que és poc utilitzat:

(70) *Avià d'escriure una letra* (Alibèrt 2000 [1976]: 325)¹³³

En occità gascó contemporani, en canvi, tant *aver a* com *aver de* seguit d'infinitiu poden expressar necessitat:

(71) *Qu'èi a/de pagar lo loguèr tot mes* (Romieu i Bianchi 2005: 245)

En aquesta direcció, Ronjat (1937: §589) documenta <*avé de* + INF> amb valor «'avoir à, être forcé de'»: *avèn tóuti de mourir*.

El francès ha conservat fins avui la preposició *a* amb valor d'obligació o necessitat (Ménard 1994: 135; Grevisse 1975). No ha format la perífrasi amb *de*:

(72) *Mult avon por tei a plorer* (Rou, III, 11042. Ménard 1994: 135)

En francès actual, encara podem confondre sovint l'estructura perifràstica del complex verbal bioracional, així com també podem trobar elements entre l'auxiliar i l'infinitiu

¹³² Llevat del romanès, que només utilitza la preposició *de*: *am de scrie* (Diez 1876, IV: 218)

¹³³ Fernández González (1985) dona l'etiqueta «futur probable».

(Gougenheim 1971: 205-208). Això mostra que és la llengua que menys ha gramaticalitzat aquesta perífrasi.

L'espanyol, el català i el portuguès substituïran la preposició *a* per *de*. El català antic té la construcció amb *a*, amb *de* i sense preposició, però la majoritària és amb *a* (vg. §8.1.3).¹³⁴ En castellà, a partir del segle XIV ja havia triomfat *haber de* sobre de *haber a* en castellà (Diez 1876, IV: 217; Yllera 1980: 96).¹³⁵

En aquestes llengües, el valor principal de la perífrasi és, també, la necessitat:

- (73) *port.* *hei a quitar; aveys de fazer* (Diez 1876, IV: 217)
- (74) *es.* non podieron los moros por los puertos pas[s]ar, / e ovieron por tanto las Asturyas *fincar* (Fern 88. *apud* Yllera 1980: 101.)
- (75) *es.* por el braço del mar que *aiuen a passar* por nauio (*APC, Primera Crónica General* 11b 6-7. *apud* Yllera 1980: 101. 1289)
- (76) *es.* E llegando a un rrio que *avia de pasar* (*APC, Primera Crónica General* 137, 4012. *apud* Yllera 1980: 101. 1289)

Quan el valor modal es debilita, aquesta construcció té un valor de futur:

- (77) *es.* a todo *ha asy de venir* e non puede otra cosa ser, pues que a los dios plaze” (*Historia troyana.* 3, 7-8. Yllera 1980: 105. c. 1270)
- (78) *es.* quando *aiue a entrar* en batalla, tremie todo al comienço; mas despues que en la fazienda entraua, dicen que muy esforçado et muy fuerte era (*APC, Primera Crónica General*, 469a 19-22. Yllera 1980: 158. 1289)
- (79) *es.* Eneas, mio marido; la razon quet yo enuio dezir es tal cuemo el canto del cigno, que se tiende sobre la yerua rociada e comiença de cantar un canto cuemo dolorido a la sazón que *a de morir* (*APC*, 39b 41-5. Yllera 1980: 158. 1289)
- (80) *es.* E quando se *ouieron de partir* de alli fablo con ellos su padre delante de su muger (*El libro del Cauallero Zifar*, 180, 2-3. Yllera 1980: 158. c. 1231)

Un altre fenomen que modifica aquesta construcció és la substitució progressiva del verb de possessió *haver* per *tenir* en català, castellà i portuguès, cosa que deu haver influït en l'èxit de la perífrasi amb *tenir* en espanyol i, parcialment, en català (Sentí 2012, Schmid & Sentí en preparació).

El valor de futur, com a matís secundari de la perífrasi, és bastant general en les llengües romàniques antigues. S'ha documentat en sard i en romanès antic:

- (81) *rom.* cu auzulu auziți si nu *aveți a înnțeleage* și văzându prăviți și nu *aveți a vedea* (Cod. Vor. 104, 4. *apud* Meyer-Lübke 1900, III: 361)

¹³⁴ Par (1923: 290) documenta aquesta variació de preposicions.

¹³⁵ Diez (1876, IV: 217) diu que en l'obra de Santillana (s. XV) ja només es fa servir la preposició *de*. Yllera (1980: 96) suggereix que «es frecuente encontrar *aver a* cuando el verbo auxiliar acaba por vocal: *ha a demandar*». La substitució de la preposició *a* per *de* va generar un cert debat per trobar-ne l'explicació en espanyol (Yllera 1980: 96) (vg. §8.1.3).

Al capdavant, aquesta perífrasi ha mantingut el valor modal d'obligació del llatí i ha desplegat, parcialment, un matís de futur. Com veurem al capítol vuitè, aquest és el punt de partida de la perífrasi en català antic.

A més de la perífrasi amb el verb HABEŌ, l'estructura <AD + INF> ha configurat més perífrasis verbals romàniques amb *esse, stare, venire, volvere, facere*¹³⁶ (Diez 1876, IV: 218-219)¹³⁷. Convé fer esment, especialment, de la perífrasi <ESSE + AD + INF>. Diez la considera la forma passiva de l'estructura <HABERE + AD + INF>. La documenta en moltes llengües romàniques: italià, espanyol, portuguès, occità, francès, romanès. També ha estat documentada en aragonès (Martines 1999: 221).¹³⁸ En aquest cas, trobem la variant més antiga amb la preposició *a* i, posteriorment, amb *de* en espanyol, occità¹³⁹ i català; només amb la preposició *da* en italià, portuguès i romanès; i només amb la preposició *a* en francès. En el cas del català, Martines (1999: 226-232) documenta profusament aquesta construcció, amb les preposicions *a* i *de*, amb valors de «possibilitat, conveniència o obligació segons els casos» (Martines 1999: 229).¹⁴⁰

Comptat i debatut, queda palesa la presència de l'estructura <*a* + INF> en les llengües romàniques. Hem vist que aquesta estructura comparteix trets amb la perífrasi d'obligació: orientació d'un esdeveniment al futur i valors de necessitat. Per tant, algun pes degué tenir en la formació de la perífrasi <*haver a* + INF>. Així mateix, el canvi de preposició de la perífrasi és un canvi romànic general que es consolida en català, castellà, portuguès, i és present també en occità i italià.

¹³⁶ Documenta aquesta estructura només en provençal i francès, com a equivalent a la construcció passiva <ESSE + AD + INF>. En català s'havien testimoniat textos amb aquesta estructura (Pompeu Fabra, 1926: 29; *DCVB*; *DECat*). Martines (1999: 232-234) els arreplega i els complementa amb molta documentació del català antic i contemporani i de la parla viva actual.

¹³⁷ En català, encara ha estat documentada aquesta construcció amb un altre verb <*donar* + *a* + INF> (Martines 1999: 224-225): «E per això, seniors, clamem mercè e misericòrdia a Nostre Seinor que él nos *do a fer* zeles obres per què la sua amor puxam aver al exir d'aquest segle» (Homilies, *apud* Martines 1999: 224).

¹³⁸ Martines (1999: 221): «por qu'es cosa *de no conportar*» (*Corte del Justicia de Ganaderos de Zaragoza*, 1490).

¹³⁹ Segons Alibèrt (1976 [2000]: 324) la perífrasi amb *èsser* pot ser amb la preposició *per*, *a* i *de*, cadascuna de les quals expressa un valor diferent: amb *per*: «futur perifrastic», com a *Vos sètz per esposar de vèspre l'ataüt*; amb la preposició *a* significa «accion prolongada», per exemple, *Era a se passejar*; mentre que *de* expressa «obligacion o la possibilitat», com veiem a *Era de plànher*.

¹⁴⁰ Vg. també Par (1923: 290). Martines (1999: 226) recorda que aqueix lingüista ja havia vinculat les seqüències més modernes «es de creure» amb la construcció medieval <*èsser* + *a* + INF>.

7 GRAMATICALITZACIÓ DE LA PERÍFRASI VERBAL <DEURE + INF>

Als capítols 7 i 8 tractarem, respectivament, la gramaticalització de les perífrasis de necessitat més importants i amb major freqüència de la llengua antiga, <*deure* + INF> i <*haver (a/de)* + INF>. Tot i que cada perífrasi té peculiaritats pròpies, totes dues segueixen uns patrons de gramaticalització semblants. Com veurem, durant el període medieval es cohesiona la unitat de les perífrasis, alhora que desenvolupen una xarxa semàntica més complexa. A partir dels significats de necessitat prototípics, necessitat deòntica, en el cas de *deure*, i externa, en el cas de *haver (a/de)*, les perífrasis desenvolupen valors perifèrics de necessitat nous. A més, en tots dos casos veurem l'enfortiment –en major o menor grau– d'un camí de canvi semàntic cap a valors de posterioritat, així com també, l'evolució d'un altre patró de gramaticalització cap a valors evidencials inferencials. L'estudi de corpus ens possibilitarà accedir a la llengua antiga i contrastar el desenvolupament que han tingut els verbs modals *deure* i *haver*, amb les particularitats i paral·lelismes pertinents.

En aquest capítol, en primer lloc (§7.1), farem aclariments relacionats amb certs aspectes normatius que han pesat sobre la perífrasi <*deure* + INF> en la configuració de l'estàndard de la llengua. A continuació (§7.2), entrarem en l'anàlisi quantitativa del corpus i veurem la representativitat dels valors centrals de la perífrasi i com evolucionen durant el període objecte d'estudi. Tot seguit (§7.3), presentarem l'anàlisi semàntica diacrònica de la perífrasi, que mostrarà el procés de gramaticalització i subjectivació. Finalment (§7.4), tancarem el capítol amb les conclusions.

7.1 Aspectes normatius

La perífrasi <*deure* + INF> presenta a les hores d'ara variació dialectal. El valor evidencial/epistèmic és propi de tots els dialectes catalans:

- (1) -Cony, doncs contesta. Els telèfons són per contestar.
-No, que *deu ser* la Tecla. Que s'esperí
[...] i en Bernat va pensar segur que és la Tecla que no para de burxar (*Jo Confesso*: 131)
- (2) L'abril del trenta-nou ja havien entrat els moros de Franco, els requetés i els falangistes a València i mon pare *degué buscar* consol al llit conjugal i em va engendrar a mi... (*Purgatori*: 157)

En canvi, el valor original de la perífrasi, l'obligació, es *conserva*¹⁴¹ en alguns parlar valencians, especialment amb un significat modal deòntic, carregat de moralitat:

- (3) Un fill *deu obeir* els seus pares (*Guia IIFV*: 97)

La distribució dialectal és clara: des de l'extrem sud del domini lingüístic català fins a la Plana Baixa inclosa la perífrasi té aquest valor. La isoglossa la marquen, doncs, poblacions com Nules i Vila-real (Plana Baixa), en què la perífrasi té la lectura deòntica, mentre que a Borriol (Plana Alta) *deure* només expressa un valor evidencial/epistèmic (Gavarró & Laca 2002: 2713).

Tot i que la normativa catalana oficial (Fabra 1918/1933) no ha rebutjat l'ús deòntic de la perífrasi, la tradició posterior ha tendit a no recomanar-ne l'ús o, fins i tot, a rebutjar-lo en algun cas. Amb això s'ha enfortit l'ús de la perífrasi amb *haver* o el verb impersonal *caldre* per a l'expressió de la necessitat en català estàndard.

En alguna ocasió, el valor deòntic de *deure* ha estat titllat de «incorrecta y castellanizante»:

la perífrasis con *deure* 'deber', aunque en teoría no pueda dejar de adminirse, resulta hoy incorrecta y castellanizante, porque en catalán *deure* + infinitivo se ha ido afirmando como perífrasis sólo de probabilidad, lo cual excluye el uso obligatorio (Badia 1975 [1962]: §192)

La *Gramática catalana* de Badia (1975 [1962]) proposa la prescripció més contrària a l'ús deòntic de <*deure* + INF>, tal com veiem en la citació anterior. Segurament, el rebuig es basa en la pèrdua del valor deòntic en català central. En aquest dialecte, l'ús del valor deòntic pot interpretar-se com un castellanisme per influència de la perífrasi equivalent espanyola, la qual sí que conserva totes dues lectures. Malgrat això, Badia (1975 [1962]) admet que aquest ús «en teoría no pueda dejar de admitirse». Evidentment, es refereix al fet que és el valor original de la perífrasi.

¹⁴¹ Caldria un estudi de corpus del català modern i contemporani que avalués la pèrdua del valor deòntic en els parlars oriental i el nord-occidental, així com també la pervivència en part del valencià.

A més a més, hi ha qui ha insinuat que la confusió semàntica que pot generar el fet de tenir dos valors és un factor que ha contribuït a perdre el valor deòntic:

Els dubtes que, admès *deure* amb el doble sentit d'obligació i de possibilitat, haurien ofert frases com «deu arribar demà», significant, d'una banda, 'ha d'arribar demà', i de l'altra, 'és probable, és d'inferir que arribi demà', expliquen perfectament la tendència a l'eliminació d'un dels dos semantemes. (Aramon i Serra 1997 [1957]: 731)

Si el bon sentit lingüístic del poble havia resolt la possible confusió, en català, entre *deure* 'deber' 'müssen', i *deure* 'deber de' -substituint el primer per *haver de* i mantenint el segon... (Aramon i Serra 1997 [1957]: 732)

Es presenta, doncs, com un símptoma de major claredat gramatical que *deure* només expresse probabilitat i no necessitat.¹⁴²

Així mateix, el *GDLC* arreplega l'accepció deòntica de *deure*, però indica que és un valor obsolet. En definitiva, la tradició normativa ha consolidat, més o menys, un model estàndard en què es recomana fer servir <*haver de* + INF> i es restringeix <*deure* + INF> per als valors evidencials/epistèmics.

Tanmateix, si revisem documents gramaticals o diccionaris prefabrians trobarem una situació diferent. Ni la tradició anterior a Fabra, ni l'obra del codificador del català contemporani no havien rebutjat l'ús modal deòntic de *deure*. La *Gramàtica Catalana* de Joan Petit Aguilar no tracta explícitament els valors de la perífrasi, però sí que indica tota la conjugació de <*deure* + INF> (Ginebra 1998: 600) i sembla que fa referència al valor d'obligació. Altres estudis gramaticals antics tampoc no en diuen res, com Nonell & Mas (1906) o Ballot (1913). El *Diccionari Labèrnia* (1840), per exemple, assenyala els dos valors nuclears de la perífrasi:

-Tenir obligació de fer alguna cosa ó de no fer-la

-Junt ab algun infinitiu denota la molta probabilitat de que ha succehit, succehex ó succehirá lo que significa'l verb ab que's junta; y axí's diu quan hi há senyals evidents de pluja: deurá ploure.

El *DFabra* arreplega el valor deòntic de *deure* en la primera accepció: 'Haver de (fer quelcom) per necessitat física o lògica, per obligació moral; no poder deixar de fer o d'ésser fet quelcom'. I així ho trobem també en les versions del *DIEC1* i *DIEC2*, així

¹⁴² En aquesta línia Jordana (1968 [1932]: 25) escriu: «Aquest ús castellà del futur i el condicional per a expressar dubte o probabilitat es propaga ara en el català parlat, on sempre és millor d'emprar en aquest cas la forma usual amb el verb *deure*. Així traduirem aquell *Serán las diez* per *Deuen ésser les deu*; *Sería Amalia* per *Devia ésser l'Amàlia*. Això comporta naturalment de limitar molt l'ús del verb *deure* en el sentit d'obligació. Serà millor que no traduïm una expressió com *debe hacerse* per *deu fer-se*, sinó que *s'ha de fer* o *cal fer-ho*». Semblantment, Jané (1973) defensa: «L'ús del verb *deure*, seguit d'un infinitiu, per a l'expressió del dubte i de la probabilitat, ha anat fent afeblir el sentit d'obligació propi, originàriament, d'aquest verb. Actualment, davant un infinitiu, l'ús del verb *deure* per a l'expressió del sentit d'obligació ha estat reduït a aquells casos en què el context exclou tota idea d'incertesa, com ara en determinades accions de primera persona. Ex: *Us dec dir unes paraules. Us devem confessar un secret*. Generalment, però, el sentit d'obligació corresponent a un infinitiu és expressat, en llenguatge correcte, pel verb *haver* seguit de la posició *de*. Ex: *Hem d'anar a l'oficina*».

com al *DCVB* i al *DValencià*. En les *Gramàtiques*, Fabra mai no prescriu l'ús semàntic de la perífrasi. Només en la gramàtica normativa oficial de l'Institut d'Estudis Catalans, la *Gramàtica catalana* (Fabra 1918/1933), en una ocasió posa un exemple de la perífrasi i es correspon al valor evidencial, «li devia saber greu» –la qual cosa tampoc no significa un rebuig del valor deòntic. De fet, en les *Converses Filològiques*, el mestre Fabra utilitza la perífrasi deòntica en més de 10 ocasions (Fabra 2010).¹⁴³

- (4) *N'hi per li'n* pot acceptar-se en l'estil familiar; però en general hom *deuria evitar-lo* no emprant *n'hi* sinó com a combinació del pronom *ne* amb l'adverbi *hi*: *N'hi havem posat un*, però *Li n'havem donat un*. (*Conversa* 131. 6 V 1920)
- (5) Això, doncs, vol dir que tota forma d'infinitiu en *guer* sense excepció, *deu ésser rebutjada*, així com tota forma de gerundi en *guent* o *squent*. (*Conversa* 417. 28 VII 1923)
- (6) En manllevar aquest mot, no havent-hi cap raó per transportar l'accent a la *i*, aquest *deu mantenir-se* sobre la *u*. (*Conversa* 460. 12 X 1923)
- (7) Una *i* o una *u* precedides de vocal que no formen síl·laba amb aquesta vocal ni amb una vocal següent, *deuen marcar-se* amb una dièresi si ja no han de portar accent gràfic per alguna de les tres regles d'accentuació dels polisíl·labs (*Conversa* 489. 12 XII 1923.)
- (8) En l'exemple citat més amunt no es tracta de cap sinó adversatiu; el sinó que hi figura *deu descompondre's*, doncs, en *si* i no (*Conversa* 494. 21 XII 1923)
- (9) Els dos defectes es troben acumulats, quan, començant la proposició espanyola a traduir, per un en *él* o un de *él*, aquestes perífrasis, que *deurien ésser traduïdes* per *hi* o *ne*, són traduïdes per en *ell* o *d'ell*, (*Conversa* 531. 12 III 1924)
- (10) La nostra opinió és que la llengua literària *deu preferir* vet a ve't, el qual, però, pot admetre's, en un estil col·loquial, en tant que contraposat a un *ve-li* i a un *ve-us* (*Conversa* 594. 5 IX 1924.
- (11) En el cas consultat, sols *deuen* considerar-se com a bones les formes (en el femení) cortesa, comuna i grisa. (*Conversa* 774. 23 XII 1926)
- (12) Exemples dolents: [...] «Aquest exemple *deuen imitar-lo* les nostres classes obreres, doncs aquesta tàctica ha portat grans aventatges...» (*Conversa* 846. 16 V 1907)
- (13) Vet-aquí un digne parió de tranzhumant (que així *deuen escriure* transhumant els que s'entretenen a canviar transigir, transacció, transició, etc., en tranzigir, tranzacció, tranzició!) (*Conversa* 852. 8 VIII 1907)
- (14) No és que en català no existeixi la combinació el que, però aquesta combinació no *deu emprar-se* com equivalent de el qual. (*Conversa* 894. 21 XI 1945)

De fet, també trobem el valor deòntic de *deure* en l'obra d'alguns autors catalans (d'arreu del territori), tal com assenyala –i denuncia– Aramon i Serra (1997 [1957]: 731-732), tant amb la perífrasi completa, com amb l'infinitiu elidit:

- (15) Ell *devia fer-se* càrrec de tot açò (Adlert, 84)
- (16) He cregut que *devia ajudar-te* (Benguere, *Fugitiu*, 334)
- (17) em va venir a esperar a la sortida de la sala on treballa, on treballava, *dec dir* (Pedrolo, *Dom. prov.*, 136-137)

¹⁴³ És significatiu, però, que en alguna edició en llibre de les *Converses*, aquestes perífrasis amb *deure* de les *Converses* publicades al diari, en alguns casos, es van canviar per la perífrasi amb *haver*. Això pot indicar que l'estàndard català anava configurant-se amb un rebuig de *deure* deòntic.

- (18) i de passada dóna unes admirables intuïcions del que *deu ser* la novel·la (Cap d'any, 1956, p. 74)
- (19) No fas el que *deus* (Capmany, *Altra ciutat*, 183)
- (20) la ciència ens diu que els grassos sempre mengen més de l'indispensable i els magres menys del que *deurien* (Pla, *Anys*, 85)

La *Gramàtica Valenciana* de Sanchis Guarner (1993 [1950]) no prescriu l'ús de la perífrasi, però a l'apartat dedicat a la veu obligativa fa servir el verb *deure* deòntic sense infinitiu, amb normalitat en el cos de l'explicació:

Pot apreciar-se fàcilment la diferència entre les frases *Compren vi* (perquè podem, etc.) i *Havem de comprar vi* (perquè en necessitem), *Aní a la guerra* (perquè **devia**, perquè volguí, etc.) i *Haguí d'anar a la guerra* (perquè calgué, no tinguí altre remei) (Sanchis Guarner 1993 [1950]: §230)¹⁴⁴

La *Gramàtica Valenciana* de Salvador (1978 [1951]) i els treballs gramaticals de Moll (1975) i de Valor (1977) no diuen res de la perífrasi amb *deure*.

Més recentment trobem algunes publicacions que afronten el tema. Així, el mateix Badia (1994) matisa la seua prescripció anterior i en la *Gramàtica de la llengua catalana* indica:

tenim diverses mostres de «*deure* + infinitiu» (amb sentit d'obligació) a la llengua antiga i en cançons populars, i, sobretot, és un tret ben característic dels parlars valencians i l'hem d'acceptar com a propi de la llengua, si més no al N2 i N3 (Badia 1994: 611)¹⁴⁵

Per tant, es tracta de reconèixer l'autenticitat i la validesa de la perífrasi deòntica, però alhora, s'intenta prioritzar l'ús d'*haver de*, atès que és la forma majoritària en tot el domini lingüístic. En aquesta línia, Lacreu (1996) accepta l'ús del *deure* deòntic però recomana no servir-se'n quan el discurs va destinat a la totalitat del domini lingüístic, atès que només es conserva en part del valencià. Badia *et al.* (1997) també arpleguen el valor deòntic de *deure*.

Ruaix (1998: 193) va una mica més enllà i considera correcte l'ús deòntic de *deure* per a tot el domini lingüístic quan s'omet l'infinitiu (*He fet el que devia*) i quan apareix coordinat amb *poder*¹⁴⁶ (*Podies i devies fer-ho*); a més de l'ús corrent de la perífrasi en «en aquells parlars que el conserven per tradició».

Finalment, els treballs gramaticals valencians normatius més recents, la *Guia d'usos lingüístics* (2002) de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la *GNV* (2006),

¹⁴⁴ La negreta és nostra; les cursives, de l'original.

¹⁴⁵ En la *Gramàtica de la llengua catalana* de Badia (1994) es refereix a N1 com un nivell elevat de la llengua, de l'estàndard, a N2 com a llengua habitual i N3 com a parlar col·loquial.

¹⁴⁶ De fet, hem documentat en la premsa valenciana aquest ús: *Possiblement, el primer pas per a una política lingüística que promoga el valencià a la nostra ciutat, encara que sembla una paradoxa, siga deixar de veure'l com un assumpte polític i començar a tractar-lo com el que és: la llengua pròpia dels valencians, a la qual, si creiem en la diversitat cultural, no podem ni devem renunciar.* (Hèctor Càmarà, Elx. *Diario Información*, juny 2012)

de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, també accepten l'ús obligatiu de la perífrasi, sobretot quan té una connotació clarament moral (GNV: §31.3):

- (21) Sempre m'havien dit que els fills *devien obeir* els pares, però ara que són pare no m'obeïx ningú.
- (22) A mi se'm *deu atribuir* tota la culpa

Comptat i debatut, l'estàndard català s'ha configurat amb el rebuig de l'ús deòntic de *deure*, tot i que les autoritats normatives oficials no n'han censurat aquest ús.

L'estudi de corpus no té com a objectiu la normativa, sinó que se centra en la descripció i interpretació lingüística. El seguiment diacrònic de la perífrasi vol mostrar quina ha estat l'evolució de la perífrasi –en aquest cas fins al s. XVI. En futurs estudis, doncs, caldrà reprendre l'estudi de corpus fins al s. XXI per tractar de descriure el procés de pèrdua de vitalitat del valor deòntic de *deure*. Només llavors es podrà tenir prou informació per a explicar com i quan ha desaparegut aquest ús i en quins dialectes. El coneixement diacrònic i dialectal pertinent podrà il·lustrar i/o fonamentar la prescripció normativa –siga quina siga.

7.2 Anàlisi quantitativa: els valors de la perífrasi

En el capítol dedicat a la metodologia (§2) hem donat compte de les característiques generals del corpus textual i d'algunes especificitats concretes que hem aplicat en el despulament de les ocurrences de la perífrasi <*deure* + INF>. En aquest apartat indiquem, en primer lloc, la freqüència d'ús de la perífrasi (§7.2.1) i, tot seguit, la representativitat i evolució dels valors que té <*deure* + INF> (§7.2.2).

7.2.1 Freqüència d'ús de la perífrasi <*deure* + INF>

La freqüència d'ús relativa de la perífrasi <*deure* + INF>, independentment del valor semàntic que tinga, en relació amb el nombre total de mots del corpus és força elevada:

	freqüència d'ús
arcaic	0,1820%
XIIIb	0,0951%
XIVa	0,0842%
XIVb	0,0959%
XV	0,0955%
XVI	0,0345%

Fig. 7.1 Freqüència d'ús relativa de la perífrasi <*deure* + INF>

Aquestes dades són significatives perquè indiquen si l'ús de la perífrasi és més o menys freqüent al llarg del temps. En aquest sentit, s'han de fer dues observacions. La primera és que l'elevada freqüència d'ús de la perífrasi en els textos preliteraris possiblement està sobredimensionada respecte de l'ús real de l'època. En aquest període tenim textos principalment administratius i judicials, especialment propicis a la presència de la perífrasi deòntica, vinculada amb l'ordenament social i legal. A més a més, el nombre de textos d'aquest període inicial és molt limitat i, per tant, la representativitat pot no ajustar-se tant a la realitat. En definitiva, podríem dir que la freqüència d'ús de la perífrasi es manté relativament uniforme i elevada en tot el català antic fins al s. XV (inclòs).

La segona observació té a veure amb el fet que la vitalitat de la perífrasi es ressent al s. XVI i se'n redueix força la freqüència d'ús. Així, passa del 0,09% al s. XV al 0,03% al s. XVI. Aquest descens es pot explicar per l'auge de l'ús de les perífrasis <haver (a/de) + INF> i <tenir (a/de) + INF>. És significatiu que precisament la perífrasi amb *haver* passe del 0,05% al s. XV al 0,08% al s. XVI. Per tant, <haver (a/de) + INF> supera la freqüència de <deure + INF> al s. XVI i esdevé la construcció modal que expressa necessitat per excel·lència, situació que es manté fins al català contemporani. Cabanes (1996: 147; 154) justifica aquest descens així: «Al segle XVI, la perífrasi *deure*+infinitiu pateix la davallada definitiva a causa del relaxament cancelleresc que provoca l'aflorament de formes col·loquials». Certament, al s. XVI, *deure* perd el caràcter central en l'espai de l'expressió de l'obligació. Ara bé, el que hauríem de matisar, potser, és l'adjectiu *definitiva*, atès que en el nostre corpus trobem encara molt present la perífrasi <*deure* + INF> al s. XVI.

Aquestes tendències s'observen clarament en el gràfic:

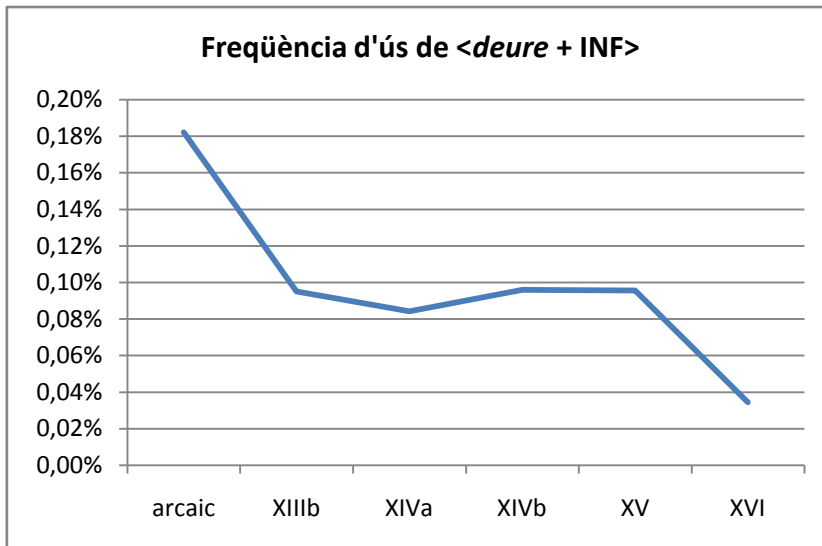

Fig. 7.2 Gràfic amb la freqüència d'ús relativa de la perífrasi <deure + INF>

A continuació presentarem els valors centrals que desenvolupa la perífrasi i l'evolució que tenen aquests valors en català antic (s. XI-XVI).

7.2.2 Els valors de la perífrasi

En aquest estudi de corpus hem analitzat 2.490 ocurrències a fi de descriure els valors semàntics i l'avanç de la gramaticalització de la perífrasi modal catalana <deure + INF>. Ací, oferim les dades quantitatives del corpus per traçar l'evolució del desplegament i la representativitat d'aquests valors. En aquest sentit, serà important la datació del sorgiment de valors nous i saber-ne el grau d'arrelament en vista de l'augment de la freqüència d'ús. Amb aquesta informació, doncs, podrem valorar l'estructura de la categoria, el canvi semàntic i la polisemització.

El valor original i prototípic de la perífrasi en tot el català antic és la necessitat deòntica. El verb *deure* desplega diversos valors perifèrics a mesura que avança el procés de gramaticalització. Aquests valors nous segueixen els dos patrons de canvi semàntic universals, compartits per diverses llengües (vg. §3.3.1.1, §3.3.1.2, §4.2.6):

NECESSITAT DEÒNTICA > EVIDENCIALITAT INFERENCIAL/MODALITAT EPISTÈMICA

NECESSITAT DEÒNTICA > FUTUR

A §6.2, hem vist que aquesta construcció modal desenvolupa valors més o menys propers al futur i a l'evidencialitat inferencial (o modalitat epistèmica) en llatí tardà (entre els s. I-III dC). Tot i que desconeixem les característiques semàntiques de la perífrasi en llengua llatina vulgar a les nostres terres –això és un problema metodològic–, podem pensar que devia tenir una situació semblant a la del català arcaic.

En els primers textos del català, en l'època preliterària, trobem ocurrencies de *deure* amb valors de posterioritat i de transició cap a la inferència, a més a més del valor deòntic prototípic. Aquests nous sentits de *deure*, però, eren valors pragmàtics, molt incipients i lligats al context comunicatiu.

Les dades que presentem a continuació només volen ser orientatives quant al progrés de gramaticalització, ja que mostren la representativitat de cada valor al llarg del català antic.¹⁴⁷ Hem destacat els valors semàntics nuclears de la perífrasi en cada període. D'una banda, hem agrupat en la casella de *necessitat* el valor prototípic, la modalitat deòntica i els altres valors perifèrics de necessitat externa. En la graella també trobarem els valors innovadors que tendeixen a l'enfortiment semàntic, el futur i l'evidencialitat inferencial. De l'altra, hem distingit les ocurrencies que poden tenir més d'una interpretació, és a dir, els valors de transició o ambigus, ja que indiquen l'enllaç semàntic del canvi. Assenyallem tant el nombre d'ocurrencies absolut que hem trobat en el corpus d'estudi com la representació relativa que té aqueix valor en el conjunt total d'ocurrencies del període en qüestió.

Hem considerat interessant dividir el segle XIV en dos, la primera meitat (XIVa) i la segona meitat (XIVb), ja que aquesta major precisió del tall cronològic permet advertir una evolució rellevant.

	preliterari		XIIIb		XIVa		XIVb		XV		XVI	
Necessitat	98	85,96%	638	84,72%	344	92,97%	132	75,68%	650	72,06%	109	61,58%
Futur	7	6,14%	83	11,02%	10	2,70%	23	13,22%	149	16,52%	7	3,95%
Evidencial inferencial	1	0,88%	6	0,80%	6	1,62%	12	6,90%	71	7,87%	53	29,94%
Necessitat / Evidencial	8	7,02%	14	1,86%	3	0,81%	4	2,30%	16	1,77%	6	3,39%
Necessitat / Futur			12	1,59%	7	1,89%	3	1,72%	9	1%	1	0,56%
Futur / Evidencial									7	0,78%	1	0,56%
total ocurrencies	114		753		370		174		902		177	

Fig. 7.3. Evolució dels valors de la perífrasi <*deure* + INF> en català antic (XI-XVI)

¹⁴⁷ Com hem vist en §2, tot estudi de corpus té unes limitacions. En el nostre cas, la tipologia textual és el primer condicionant.

Cal començar per destacar que el valor prototípic i majoritari de la perífrasi és la **modalitat deòntica**. De fet, la perífrasi del català antic per a expressar la necessitat deòntica és <*deure* + INF>. A més a més, dins els valors que hem anomenat de *necessitat*, la modalitat deòntica representa el valor més freqüent. Amb tot, hi ha tota una gradació semàntica, amb valors més objectius o subjectius que també indiquen les tendències de gramaticalització i subjectivació, com veurem en l'anàlisi qualitativa (§7.3.1).

Pel que fa al desenvolupament dels valors **evidencials inferencials** (§7.3.2), cal assenyalar la presència d'ocurrències de transició necessitat/inferència des dels textos del català preliterari (anterior a 1250). Aquesta mena de valors els trobem en tot el català antic, especialment quan *deure* desenvolupa més clarament el valor inferencial, a partir de 1350. Les dades mostren un primer període que abraça des de les primeres documentacions en català fins al 1350, en què la presència d'aquest valor és molt minsa i es podria relacionar amb valors pragmàtics de *deure* que no s'han semantitzat. Aquest grau baix de desenvolupament del valor innovador podria il·lustrar, també, la situació de la perífrasi en la llengua llatina vulgar. En el segon període (1350-1499), els valors evidencials de la perífrasi augmenten considerablement i freguen el 7%, de manera que podríem començar a parlar de la semantització del valor inferencial de *deure*. Les ocurrències mostren un major desenvolupament del valor inferencial i una major subjectivació, especialment al segle XV. Finalment, al segle XVI es consolida clarament com un nou significat de *deure*, amb un 30% de les ocurrències. S'ha produït, doncs, la polisemització i la consolidació del canvi semàntic.

Aquestes dades del nostre corpus matisen, doncs, les conclusions de Cabanes (1996: 147) quan indica que al s. XVI el valor epistèmic de *deure* supera el valor deòntic.¹⁴⁸ Com hem constatat, al s. XVI, tot i l'apogeu i consolidació del valor evidencial/epistèmic (30%), el valor principal de la perífrasi encara és la necessitat (61%). De fet, si considerem aïlladament un text que permeti situacions comunicatives proclius a expressar hipòtesis i inferències, com ara l'*Epistolari* d'Estefania de Requesens i Hipòlita Roís de Liori, observem que la freqüència del valor de necessitat és encara superior (62% del total d'ocurrències) al valor evidencial (35,14%) i, per tant, equivalent a la mitjana del segle XVI. Al capdavant, el corpus mostra que al final del català antic *deure* encara conserva intacte el valor deòntic.

¹⁴⁸ Al seu torn, l'estudi de González Gutiérrez (2008: 184) no especifica en quin moment i en quins dialectes es consolida el significat innovador. L'autor es limita a indicar que «[el valor epistèmic] [e]stá documentado desde las obras más antiguas, alternando con el deóntico. Conforme avanza en el tiempo, su uso es más abundante, de manera que en el s. XIX aparece casi de forma exclusiva en las obras de ficción y lo mismo en el XX, con la excepción de la obra en valenciano» (González Gutiérrez 2008: 184).

Un dels valors que la perífrasi romànica provinent del llatí <DĒBEŌ + INF> generà és el **futur**, documentat ja en llatí tardà –com hem vist més amunt. En català, aquest valor ha estat documentat en llengua medieval (Cabanes 1996, Martines en premsa a, Schmid 2008, 2012). El desenvolupament del valor de futur de *deure* en català antic segueix un camí diferent del que veurem amb el desplegament del valor evidencial (§7.3.3). Tanmateix, podem mantenir les tres etapes que hem fixat, atès que marquen punts d'inflexió. En la primera fase (s. XI-1350), els valors de posterioritat de *deure* ja tenen una presència significativa,¹⁴⁹ possiblement perquè aquest valor s'havia desenvolupat considerablement en llatí. La segona fase (1350-1499) marca un cert tomb: hi ha un augment destacable de la freqüència. Aquest creixement mostra un arrelament important del nou valor, si bé està lligat a certs contextos comunicatius dels quals no arriba a desmarcar-se. Per això, ens sembla que no es convencionalitza el nou significat de *deure*. Especialment perquè, com observem en la tercera fase, és un valor que no arriba a la polisemitització, sinó tot al contrari: al s. XVI esdevé residual.

En aquest gràfic es poden observar clarament aquestes tendències:

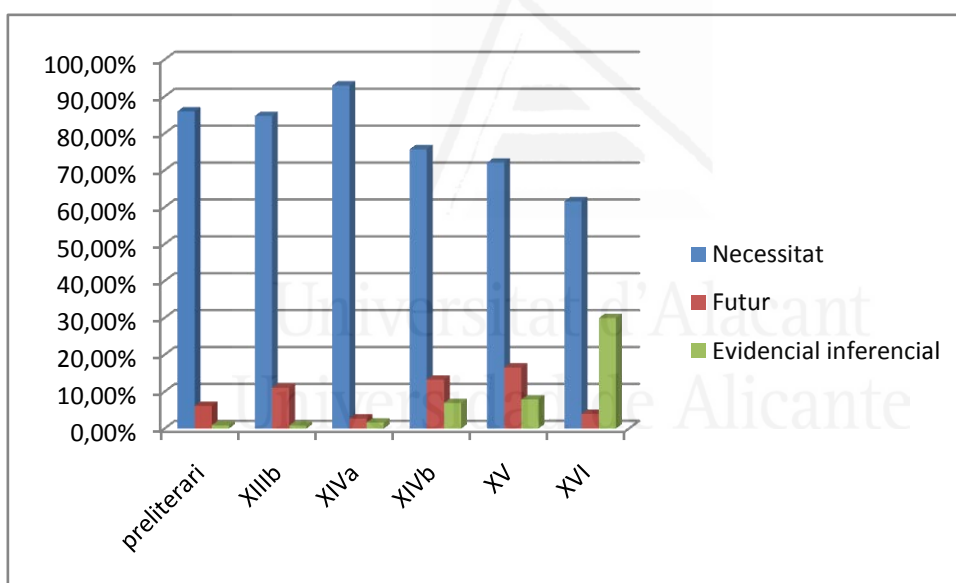

Fig. 7.4 Evolució dels valors de la perífrasi <deure + INF>

En definitiva, el corpus indica que la perífrasi desenvolupa dos patrons de gramaticalització que coincideixen amb patrons universals de canvi semàntic: NECESSITAT DEÒNICA > FUTUR I NECESSITAT DEÒNTICA > EVIDENCIALITAT INFERENCIAL. La perífrasi és bàsicament deòntica en tot el català antic, aquest és el valor prototípic i original. El futur és el primer valor innovador que sembla que prova de consolidar-se

¹⁴⁹ Especialment al s. XIIIb, ja que en els textos cronístics (*Fets*) hi ha moltes situacions comunicatives que permeten la inferència del valor de posterioritat.

entre 1350-1499, però no arriba a convencionalitzar-se i al segle XVI ja és una romanalla. El valor evidencial de *deure* va més a poc a poc, però al segle XVI mostra una eclosió i es consolida.

7.2.2.1 Els valors de la perífrasi en el conjunt del corpus. La freqüència relativa

Aquestes conclusions les podem confirmar si les acarem amb les dades de la freqüència relativa. L'evolució semàntica de *deure* al llarg del català antic en termes relatius al total de mots del corpus de cada període temporal, mostra que el progrés de la gramaticalització segueix els passos que hem indicat en la taula anterior.

	preliterari	XIIIb	XIVa	XIVb	XV	XVI
Necessitat	0,1565%	0,0806%	0,0783%	0,0727%	0,0688%	0,0212%
Evidencialitat	0,0016%	0,0008%	0,0014%	0,0066%	0,0075%	0,0103%
Futur	0,0112%	0,0105%	0,0023%	0,0127%	0,0158%	0,0014%

Fig. 7.5 Representació de la freqüència relativa dels valors nuclears de <*deure* + INF>

Tal com veiem en el gràfic (Fig. 7.6), a partir de la segona meitat del s. XIII, el valor de necessitat de la perífrasi manté més o menys la mateixa freqüència (amb una lleu tendència decreixent).¹⁵⁰ Al s. XVI es confirma el descens de l'ús de la perífrasi, segurament a causa de l'enfortiment de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> (vg. §8). Els valors de posterioritat també confirmen les dades que havíem exposat: un notable creixement fins al s. XV i la pràctica desaparició del valor al s. XVI. Finalment, els valors evidencials de tipus inferencial mostren una tendència a l'alça que comença al període XIVb-XV, que és consolidada al s. XVI.

¹⁵⁰ No considerem les dades del període preliterari ja que la tipologia textual és poc variada i això dificulta arribar a unes conclusions encertades. En qualsevol cas, és cert que l'ús de la perífrasi en aquest període és elevat.

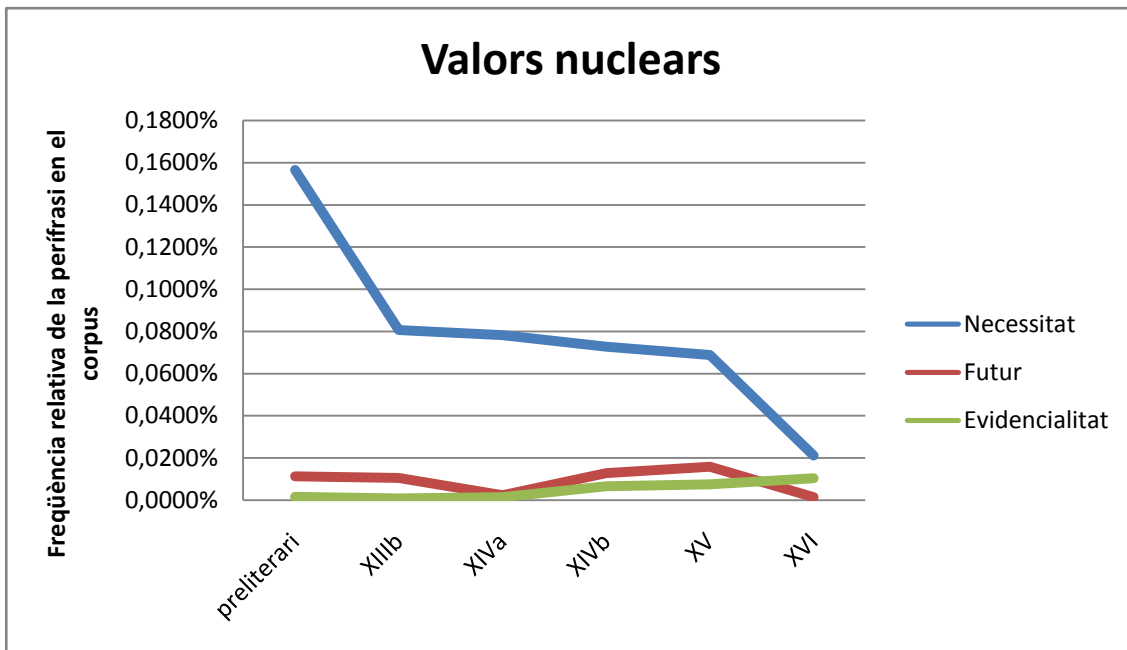

Fig. 7.6 Evolució dels valors nuclears de la perífrasi <deure + INF> en relació amb la freqüència relativa

Al capdavant, es confirmen les tendències que havíem descrit a l'apartat anterior.

7.2.2.2 Variació geolectal en català antic?

La perífrasi <deure + INF> presenta una variació geolectal important en català contemporani. Per això, és important descriure l'evolució de la perífrasi tenint en compte la variació dialectal. En vista del corpus del català antic, hem de dir que no trobem gens de variació geolectal en aquest cas.

Hem fet algunes proves, com ara la representativitat del valor evidencial de *deure* en totes les ocurrències del corpus. Tant en català occidental com en oriental, representa un 6,2% del les ocurrències del corpus. Tanmateix, si mirem aïlladament el segle XVI, un moment en què el valor evidencial de *deure* s'ha consolidat i, per tant, un moment en què podríem trobar alguna variació, observem que hi ha una certa divergència:

	Cat. occidental	Cat. oriental
XVI	41,07%	20%

Fig. 7.7 Percentatge de la representativitat del valor evidencial de *deure* al s. XVI segons l'adscripció dialectal

Segons les dades, el valor d'inferència s'ha desenvolupat més en català occidental que en oriental. Aparentment, les dades mostren variació dialectal. Ara bé, si hi parem atenció veurem que són esbiaixades i que no mostren variació geolectal, sinó variació textual. És a dir, la major/menor presència de significats innovadors i, concretament, del

deure evidencial depèn de la situació comunicativa. I això, en un corpus textual, vol dir que depèn de la tipologia textual –com hem vist a l'apartat de la metodologia. Si al segle XVI la inferència apareix força més desenvolupada en les ocurrences del català occidental, és perquè hi ha un text adscrit a aquest dialecte que aporta la majoria de perífrasis amb aquest valor. Es tracta de l'*Espistolari d'Estefania de Requesens*. És a dir, el motiu que explica aquesta diferència representativa no és l'adscripció dialectal, sinó el fet que es tracte d'un text que permet les situacions comunicatives adients per a l'expressió de l'actitud del parlant quant a hipòtesis i inferències.

Al cap i a la fi, hem de concloure que la perífrasi <*deure* + INF> en català antic no mostra variació geolectal, sinó textual, i que aquest és un aspecte molt important que cal considerar en l'anàlisi del procés de gramaticalització de la perífrasi.

7.3 Anàlisi semàntica de <*deure* + INF>. Diacronia, canvi semàntic i subjectivació

En aquest apartat descriurem l'anàlisi semàntica de la perífrasi <*deure* + INF> des del s. XI fins al s. XVI en el paradigma de la lingüística cognitiva (§4.1), la teoria de la gramaticalització (§4.2) i les aportacions de la Gramàtica Cognitiva (§5), especialment de la teoria de la subjectivació (Langacker 1990, 1999b, 2006; Pelyvás 2000, 2001a, 2006) (§5.3 i §5.4).

En primer lloc, descriurem l'estructura conceptual de la perífrasi amb els valors de necessitat (§7.3.1), tant el valor deòntic prototípic (§7.3.1.1) com els perifèrics (§7.3.1.2, §7.3.1.3, §7.3.1.4). Tot seguit descriurem l'evolució del valor de futur (§7.3.2) i el valor innovador evidencial inferencial (§7.3.3). Amb les dades del corpus i l'anàlisi del sorgiment del valor inferencial de *deure*, estimarem la hipòtesi que considera aquesta perífrasi un marcador evidencial (§7.3.4). Per tal d'analitzar més diferències entre el valor prototípic de *deure*, la necessitat, i el valor innovador inferencial, observarem alguns aspectes formals de la perífrasi (§7.3.5). Amb totes aquestes dades de l'anàlisi diacrònica de <*deure* + INF> valorarem si la versió més gramaticalitzada de la perífrasi en català antic, és a dir, el *deure* inferencial, es pot considerar equivalent a les predicacions d'ancoratge (§7.3.6) i tractarem quina relació pot tenir amb l'evolució semàntica posterior de la perífrasi, en català contemporani (§7.3.6.1).

Finalment, acabarem amb les conclusions (§7.4).

7.3.1 Els valors de necessitat

El valor central que configura tota la categoria –i el més productiu– és la necessitat deòntica. A continuació, descriurem aquest valor prototípic de la perífrasi i, també, els sentits perifèrics. Veurem la relació que mantenen i els petits canvis de la conceptualització semàntica de la perífrasi.

En aquest apartat, reforçarem la interpretació de l'evolució de <deure + INF> amb les dades del corpus occità.¹⁵¹ L'anàlisi del verb *dever* pot fer llum a l'evolució de la perífrasi catalana, atès que l'occità i el català eren romanços germans, especialment en el període que hem estudiat (s. XI-XIII).

7.3.1.1 El valor prototípic: la modalitat deòntica

El valor prototípic de la perífrasi <deure + INF> en català antic és la necessitat modal deòntica (§3.1.3), el valor A:

- (23) Ponç Guillem se clama d'en Guillem Oler e posa contra él que deu a él XIII sols de rials que a él romangueren de pagar de XXX sols que a él *dar devia* per rahon de l'adob que fo feyt entre él e él dels bous que a él foren furtatz. (*Cocentaina*: 53, 1295)

Com s'ha avançat a §5.4, en el marc cognitivista, la necessitat deòntica configura un esquema en què l'origen conceptual de la modalitat és una força que prové de l'imposador (*imposer*), un paper que representa el locus de potència, una autoritat externa capaç d'emetre aqueixa força, l'obligació. L'imposador de la modalitat deòntica és una autoritat moral, legal o social capaç de llançar la força sobre el realitzador (*doer*) o subjecte, l'individu que ha de portar a terme l'acció proposada, l'estat de coses (EdC).

L'origen de la força, pot ser, doncs, moral o religió (24), legal (25) o social (26):

- (24) Qan él dix «de tot lo cor», demostra qe de totz sos pecadz si *deu om partir*. (*Homilies*: 121, c. 1200)
- (25) On, com fur de València man que ls béns del dit Ramonet *degen tornar* als pus pruxmes de part del pare, e dona Oria, mare del dit J. Martínez e de na Gonda, muler nostra, *deja*, segons fur de València, *heretar los béns* [...] Ramonet.... (*Cocentaina*: 72, 1269-1290)
- (26) E dixem nós: «Gran maraveyla·ns donam de vosaltres, car sóts dura gent d'entendre raó; car bé *deuriets guardar* lo negoci qual és e *deuriets guardar* si u fem nós per bon enteniment o per mal. (*Fets*: foli 154v, XIIIb [ms. 1343])

¹⁵¹ A l'apartat de les referències bibliogràfiques indiquem la documentació despullada.

El subjecte prototípic és, doncs, un individu, humà, un agent responsable de dur a terme l'activitat que se li encomana:¹⁵²

- (27) che eu de ista ora in antea fidels te serei sen frau e mal engien e ses neguna deceptió cho[n] om *deu esser* a son senior chui manubus se comanda. (*Medieval 12*: 71, 1066-1100)
- (28) [D]e les batlies, quals que sien, [*re*]spondre *deuen* los batles ha lurs senyors de lurs drets per caldera, nieles senes judicis. (*Usatges*: 121, XIIIa)

A la Fig. 7.8 veiem representada la força amb una fletxa en negreta, que recau sobre el subjecte o realitzador (*doer*) perquè porte a terme l'acció. La línia semiovalada o correspondència que vincula el subjecte del verb *deure* (primer cercle del *doer*) amb el subjecte de l'acció o infinitiu (segon cercle del *doer*) indica que és el mateix participant.

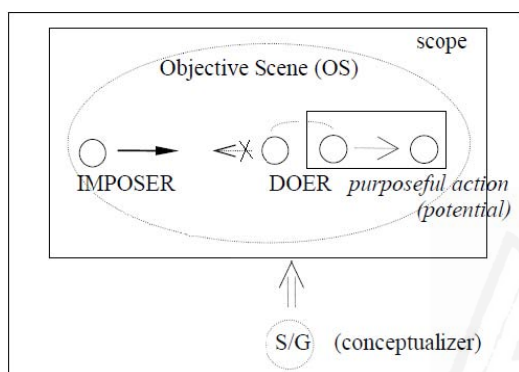

Fig. 7.8 Esquema conceptual de <*deure* + INF> amb valor deòntic¹⁵³

Al seu torn, el realitzador –destinatari de la força (*target* de potència)– emet una contraforça molt feble, que representem amb una fletxa amb una creu damunt. L'obligació és tan forta que no deixa portes obertes a la no-realització de l'acció potencial. És a dir, la contraforça no és gens efectiva.

Tots aquests elements de la Fig. 7.8 apareixen dins l'escena objectiva (a la figura, *objective scene*, OS), la qual cosa indica que tots els participants de l'esquema estan perfilats. La interacció de forces, la relació modal i l'EdC estan focalitzats en el contingut que codifica la perífrasi <*deure* + INF>. En canvi, el parlant/conceptualitzador (P/C, a la figura *speaker/ground*, S/G) no és a l'escena, observa tots els elements de l'escena des de fora, és fora de l'abast de predicació (*scope*). Al capdavall, la conformació de l'esquema és objectiva.

¹⁵² Com diuen Traugott & Dasher (2002: 109), «the semantic subject is an animate, typically human, agent capable of controlling the activity to be performed».

¹⁵³ Adaptació amb modificacions dels esquemes dels verbs anglesos *must* i *should/ought* de Pelyvás (2000, 2001a) al contingut semàntic de la perífrasi catalana. Respecte de l'esquema de *must*, hem eliminat la correspondència entre l'imposador i el P/C, ja que el valor prototípic no és tan subjectiu. Respecte de *should/ought*, hem afegit una creu sobre la contraforça perquè en el cas de *deure* és menor.

La perífrasi més antiga que hem documentat és (27), del s. XI. Com ja hem vist en l'anàlisi quantitativa (§7.2.2), la necessitat deòntica és el valor prototípic de la perífrasi en tot el català antic:

- (29) E, pus nostre vassayl és, *deu fer* dret en nostre poder, e nós *deven-li dar* jutge (*Fets*: foli 136v, XIIIb [ms. 1343])
- (30) e viu encara e hoý legir en poder del dit P. de Manrresa les cartes del dit stabliment, per lo qual stabliment lo dit en P. *devia pagar* cascun ayn al dit en Bernat e als seus, en per tots temps, los dits mill sols (*Clams II*: 179, 1306-1321)
- (31) lo dit bal·la per complir justísia al dit Bernat e ab en Johan Agost, sacg, anaran en la viya d'en Simon Tàpies per manar e·n Berenguer Oliver, del dit log, lo qual en la dita viya ere, que aqual rabés e *rabra degés* en sacreste tots los béns del dit Guillem des Pug (*Cort*: 292, 1357-1360)
- (32) era que si la publicaven ferien gran malvestat publicar-la en part e no en tot, car com una constitució és feta en cort, si·s publica, se *deu publicar* tota ab integritat sens afegir-hi un mot ne tolre·n un altre. (Safont, *Dietari*: 91, 1411-1484 [ms. 1454-1484])
- (33) E si en les sumes haurà sous hó diners, los sous se *deuen posar* andret dels sous e los diners endret dels diners. (*Illes XVI-2*: 358, 1521)

En una oració negativa, la modalitat deòntica indica una necessitat (d'origen moral, legal, social) que recau sobre un participant que no ha de portar a terme l'acció. En altres paraules, la majoria d'ocurrències en oracions negatives expressen una prohibició al participant (subjecte) de prendre part en l'EdC:

- (34) Los castlans e·ls castels que tendran per lurs senyors no *deuen* sots si *metre* altres castlans sens volentat de lur senyor; (*Usatges*: 75, XIIIa)
- (35) Los grans barons o ·ls cavallers o altres, si contenen fermar dret a lurs senyors e per açò los senyors pendran postat del castell o empararan a ells lo feu, no *deven* a ells *retre* lo castell ne ·l feu entrò que hagen a ells feit dret e refeites totes les messions, les quals lo senyor haurà feites en la presó del castell e en la guarda d'aquell e en l'emparament del feu. (*Furs*: vol. VIII, 42, 1261-1271 [ms. 1349])
- (36) Melchior: —Certes, tu has errat, e no ·s pot dir lo contrari; e les punicions no·s *deuen donar* a voluntat dels punits. E, donchs, calla e faràs bé, car lo plorar no procura remey. (*Curial*: 263, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (37) No·s *deu respondre* a la multitud de paraules, ni lo home jarró té bona querella. (*Job*: 51, c. 1557)

Com podem comprovar, la negació de l'obligació esdevé una prohibició, una manca de permís, en lloc d'una manca d'obligació. El que es nega és el verb principal i no el verb modal (*deure*). És, per tant, una negació interna a la proposició:¹⁵⁴

necessàriament (no *proposició*)¹⁵⁵

¹⁵⁴ Vg. Olbertz (1998: 151-153). En espanyol <*deber* + INF> té sempre una estructura interna de la negació. En francès <*devoir* + INF> també (Ménard 1994: 134); i el mateix val per al llatí (Löfstedt 1966: 171).

¹⁵⁵ Verb principal més complements.

Tanmateix, hi ha alguna ocurrència esporàdica que es podria interpretar com una manca d'obligació; així doncs, es tractaria d'una negació de l'auxiliar, una negació externa que afecta tant l'auxiliar deòntic com tota la proposició:

no (necessàriament *proposició*)

En aquesta ocurrència podem veure que podríem interpretar tots dos tipus de negacions:

- (38) primerament refacen, axí com per dret los sirà jutgat, lo mal que auran feyt, e pux reeben per lur senyor dret dels hòmens seus axí com él a éls fer deurà; car axí co-l mal qui feyt és per fadiga de dret no *deu éser emenat*. (*Usatges*: 119, XIIIa)

En qualsevol cas, la interpretació de prohibició és la més probable.¹⁵⁶

Tal com hem vist a §4.2.5.2, la GC considera que, quan el P/C vol expressar un significat i recorre a un esquema convencional, pot haver-hi una esquematicitat adequada, és a dir, una adequació amb la convenció, o una esquematicitat parcial, és a dir, una extensió semàntica. Des del valor prototípic de necessitat deòntica fins als valors més perifèrics hi ha tot un contínuum de matisos que podríem considerar elaboracions de l'esquema conceptual (Fig. 7.8), és a dir, una esquematicitat adequada. Aquesta anàlisi és una opció d'estudi de la polisèmia, en què els valors semblants s'agrupen sota un nucli semàntic fort, és a dir, un valor prototípic o central, en aquest cas la necessitat deòntica. A continuació, veurem aquests valors més o menys perifèrics, que en algun cas presenten alguna modificació de l'esquema, la qual cosa podria considerar una extensió semàntica, és a dir, una esquematicitat parcial. El grau de l'esquematicitat també és, doncs, una proposta amb fronteres difuses. En qualsevol cas, les ocurrències que mostren clarament una esquematicitat parcial les tractarem en els apartats següents: en el desenvolupament del valor de futur (§7.3.2) i dels valors evidencials (§7.3.3).

7.3.1.2 Valors de necessitat perifèrics

En primer lloc, cal comentar que des dels textos del català preliterari hi ha ocurrències en què el subjecte no és el prototípic. Hi trobem subjectes humans no agentius (39), subjectes no humans (40), i subjectes d'oracions en veu passiva (41):

- (39) S[einors], *audir e entendre devem* Nostre S[einor] per la Sancta Scriptura. (*Homilies*: 121, c. 1200)
- (40) E·[n]chara hi à de altres clams qui primers *deven anar*. (*Medieval 19*: 86, 1190-1210)

¹⁵⁶ Segurament és el significat del verb *esmenar* el que permet la interpretació de la negació externa.

- (41) E per akesta cosa ke sia adabert als proxmes parents la succession de la hereditat d'akel enfant, *provad deu ésser* si verament fo clara la sua vida, ke no fos avortadiz, e ja visqués pog temps provad deu ésser si fo batejad. (*Judicis I*: 78, 1100-1150).

També des dels primers textos trobem ocurrències perifèriques de *deure* que tenen un origen conceptual de la necessitat parcialment diferent. Hi ha tot un contínuum d'origens propers a la necessitat deòntica. Així, en aquestes ocurrències, la font de l'obligació és el prec del parlant (valor B) i no la seua autoritat moral, com amb el valor A:

- (42) E puys faem manament a ell e·l pregam que degués *amar e honrar* l'infant En Jacme, fiyl nostre, qui era frare seu de part de pare e de mare, e al qual nós havíem dada ja certa heretat, en guisa que ab ell no havia en res a contendre. (*Fets*: foli 200r, XIIIb [ms. 1343])
- (43) Et si lo senyor rey alcuna treyta havia atorgada, suplicar-li que per la sua benignitat *deya e vulla* aquella *revocar*, car molt menys blat ha en la terra que hom no·s pot pensar... (*Manual II*: 357, 1325-1327)
- (44) la christiana religió los deu avançar, favorir e procurar totes comoditats e honors ab què ·s pusquen sustentar sens opprobri de christianitat, ha·ns pregat que a vosaltres *dejam scriure e pregar* de la subjacent matèria... (*Epistolari Ila*: carta 132, 1412-1424)
- (45) E pregà-la lo dit emperador que *degués perdonar* a sos fills lo deffalliment qui ells comès contra ella. E la reyna respòs que li playà molt, ab tal condició que son... (Carbonell, *Cròniques*: 247, 1495-1513 [ms. 1547])

En aquests casos, la construcció perifràstica expressa una sol·licitud amable. S'ha produït un procés metonímic discursiu en què la font de l'obligació s'ha transferit de l'autoritat al requeriment del parlant. D'aquesta manera el parlant espera causar un efecte positiu amb la intenció que realitze el que es demana. Aquest matís semàntic sempre apareix en una clàusula de subjuntiu després d'un verb principal de súplica. La documentem per primera vegada al segle XIII, sovint acompanyada amb el verb *voler*. A partir del segle XV, la trobem, però, sense el verb *voler*.

Un altre origen de l'obligació relacionat amb l'autoritat legal és la planificació d'una llei, que genera un matís que podem parafrasejar com a 'estar previst' (valor C). La relació semàntica amb el prototip és la planificació d'un dret per la llei de torn o la decisió judicial pertinent. En lloc de considerar l'obligació com una ordre o un requeriment directe de la font externa que obliga el participant, s'interpreta com un dret que té. És a dir, hi ha una autoritat en el paper de l'imposador, però aquesta elabora una planificació de la llei que dona uns drets. En els primers textos del català podem trobar ocurrències de la perífrasi amb aquest valor:

- (46) ego domna Sancia de Viu afill bos Belenge abad de Sem Pe, nebod meu, del castet d'Agila e de la vila et de tot so terme so que io·li·e ni *aver i dei* per razo de castlania ni per mo aviage en tal maneira ag do a vos que ag tengaz (*Vall de Senyiu*: 130, 1241-1242 [transcripció del s. XVIII])
- (47) La ja dicta Rumia demana per raon de sa maire; demana sa legítima e son dreit d'aquel dreit que sa maire avia ni *aver devia* en aquella honor de la serra subirana de Fígols. (*Medieval 31*: 105, 1250-1255)

I també en textos posteriors:

- (48) Necessàries despeses s'entenen en aytal guisa que si no-s fahien, que la cosa on se faran se pogués perdre. E si la cosa aquela no haurà renda que, pus lo marit serà mort e la muller *degués cobrar* aquela cosa, que ella haja dos ans d'espai de retre-s les messions qui hi haurà feites lo marit. (*Furs*: vol. V, 71, 1261-1271 [ms. 1349])
- (49) fos pervengut per fama pública que en Guillem Mercer, carceller de la presó de València, fahia reembre los presoners qui preses eren en la dita presó e reebia d'aquells oltra lo salari que *reebre devia* per fur de València per carcelatge... (*Manual I*: 167, 1306-1324)
- (50) de aquest peccat ab ayga beneyta ne *deuen ésser* absoltas... (Metge, *Somni*: 262, 1398 [ms. s. XV])
- (51) com a ciutadà d'aquesta ciutat, vassall vostre, haja feyt pregar e demanar al dit marquès la dita quantitat de les dites sues robes, pretenent que, no obstant ço que dit és, la *devia e deu cobrar* d'ell -e no és rahó ni justícia que, per lo furt e malícia dels dits ladres, la sua cosa deja valer menys ni ésser feta de pegor condició... (*Epistolari IIb*: carta 65, 1425-1449)
- (52) Però yo stime d'ací avant molt poch posseyr los béns que *posseyr devia*, puix a la fortuna plau per los engans que ab si porta, car aquella cosa és perduda sens dolor que sens amor és possehida. (*Tirant*: 1096, 1460 [ms. 1490])
- (53) E après, començà plegar ses gents contra Navarra, dient que-l regne de Navarra *devia ésser* seu, per sí mateixos elegit rey sens voluntat dels aragonesos. (Carbonell, *Cròniques*: 270, 1495-1513 [ms. 1547])

Aquest valor, ha estat documentat en francès per Jensen (1990: 296). En el nostre corpus de l'occità arcaic el trobem en moltes més ocasions que no en català arcaic:

- (54) done a Deu [...] e per nom a te, Arnal d'Albin, que tes la maiso d'a la Roia, tot quant eu avia ni *aver devia* el mas d'a la Roqueta ni e l'Escaillo ni el Peirafoc, sas negu retenemein que non i fa, (*PACI*: 104, s. XIII)

Normalment, aquest valor semàntic s'acosta a la noció de 'dret'.¹⁵⁷ La relació d'aquest significat perifèric amb el valor prototípic deòntic és òbvia, atès que es tracta d'una obligació de la qual el subjecte ix beneficiat, per tant, en certa mesura això és un dret que adquireix l'individu. De fet, aquest valor apareix sempre amb subjectes animats i infinitius relacionats amb *cobrar*, *rebre*, *haver* ('tenir'), *tenir*, *ésser pagat*, *obtenir*, *guanyar*, etc. Evidentment, és fàcil interpretar l'obligació de *cobrar* com un dret.

En algunes ocurrències la necessitat és semblant a la prototípica però el locus de potència és més genèric, ha perdut les connotacions morals o normatives. Es tracta d'una *necessitat externa al parlant*, l'hiperònim de la modalitat deòntic, que hem vist a §3.1.2 (valor D):

- (55) E per asò ve en privació la operació natural et forma-s altra operació estrayna, per la qual muntiplica la còlera et la tersana. On per asò tu *deus donar* al malaute subtil matèria, qui sia de complecció de .D.C., per tal que pusca passar la matèria de .A.B. (Llull, *Medicina*: 54, 1274-1283 [ms. 1275-1299])

¹⁵⁷ El verb *dever* en occità antic i *devoir* en francès antic també han desenvolupat aquest valor semàntic, el qual ha estat parafrasejat per Jensen (1986, 1990) com a 'tenir dret a'. A l'apartat §7.3.2.1 veurem que aquest valor s'aproxima al *deure* de posterioritat.

També hem documentat un valor que expressa una necessitat propera a la deòntica prototípica, però una mica diluïda, i que funciona com a marcador discursiu per a introduir una informació nova (valor E). És una manera d'estructurar el discurs i remarcar amb una certa importància la informació que continua. Amb aquesta construcció el parlant fa una apel·lació al lector/oient. Quasi sempre apareix amb el mateix verb infinitiu, *saber*:

- (56) Mas qui serà qui pusca, ab uls exuts, la mort de Senta Paula recomtar? Devetz saber que ela casec en mot greu malautia, e atrobà aquelò que mot desig[u]ava, per so que nos desemparàs e plus planerament s'ajustàs ab Nostre Seyor. (*Vides*: 214, 1275-1299)
- (57) E *devets saber* que la ciutat de Gerona és posada en ·I· socost, riba d'una ayga qui ha nom Teer, e és murada engir de bon mur e de forts qui és ben antich (*Desclot V*: 34, 1275-1299 [ms. 1299])
- (58) *Deus saber*, P[ere], que en ·VI· maneres toquen la ànima les semblances dels sompnis. (*Diàlegs*: foli 86v, 1250-1290 [ms. 1340])
- (59) E com fon nit scura, Tirant féu girar tot l'estol devers terra. E *deveu saber* que la ciutat de Contestinoble és molt bellíssima ciutat e molt ben murada, e és feta a tres angles. (*Tirant*: 1385, 1460 [ms. 1490])
- (60) E *deveu saber* que en lo dit temps era costuma que los fills e filles dels grans senyors se criaven en lo palau real. (Carbonell, *Cròniques*: 225, 1495-1513 [ms. 1547])

Tot i que, en algun cas esporàdic, trobem aquest valor en una perífrasi amb un altre infinitiu, com *notar*:

- (61) Venint a la declaració de la paraula preposada e a la matèria de la qual entench a preÿcar, *devets notar* que aquesta vida, en esguard de la vida eternal, és dita nit, e quanta diferència ha entre dia e nit, tanta és entre aquesta vida temporal e la vida eternal. (Sant Vicent, *Sermons*: 291, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

Ací convé recordar la Tendència II del canvi semàntic de Traugott (1989) en què dels significats basats en la situació descrita (externa o interna) –en aquest cas, la necessitat deòntica– es passa als que es basen en la situació textual o metalingüística. Ací la perífrasi no obliga el participant a acomplir l'estat de coses sinó que serveix per a introduir un enunciat i captar l'atenció de l'oient.

7.3.1.3 Atenuació del locus de potència, presència del parlant i subjectivació

A banda dels valors comentats fins ara, la perífrasi en desenvolupa uns altres que podríem considerar una elaboració de l'esquema conceptual o una esquematització parcial. Hi ha un contínuum d'ocurrències que vinculen cada vegada més clarament la figura de l'imposador, el locus de potència, amb el parlant. És a dir, el P/C pren uns valors socials o morals que conformen el paper de l'imposador, però, a més, el parlant comparteix mínimament aqueixos valors. Això provoca una connexió de contigüitat, si es vol, metonímica, entre l'autoritat (imposador prototípic) i el parlant, el qual cada

vegada està més vinculat al locus de potència. A continuació tractem una sèrie de valors que comparteixen aquesta atenuació en el locus de potència.

En primer lloc, cal esmentar les ocurrències que expressen una modalitat deòntica en què el P/C comparteix clarament aqueixos valors morals, o l'avinentesa de la necessitat deòntica. En aquests casos, per tant, el parlant és part del locus de potència (valor F). Aquest significat apareix en ocurrències en què l'imposador respon a una norma legislativa, com a (66); o ocurrències que indiquen una norma moral o social, com a (62), (64) i (65); o el que és considerat apropiat, com a (63) i (67).

- (62) E, quan nós hoim esta resposta, pesà-ns molt e dixem-li que tot ço que nós li deïem *devia pendre* em bé, car nuyla re no li havíem mostrat (*Fets*: foli 74r, XIIIb [ms. 1343])
- (63) E dixem nós: "Fe que deg a Déu ni a vós, Don Pero Corneyl, d'altra manera serà. Que jo·ls haja lexats en aquel logar, e en fe de Déus e de mi sien romanguts aquí, e nós estan tan prop d'éls, no·s combatran esta vegada menys de nós". E él dix: "Seyor, no façats, que açò no és per a vós; que a nós *devets enviar* per aytals coses con aquests són e vós no y devets anar". (*Fets*: foli 100v, XIIIb [ms. 1343])
- (64) E per ço, **par** a nosaltres que vosaltres, senyors, *devets fer* gran instància ab lo senyor rey e supplicar-li que, per sa mercè, revocades totes e qualsevol provisions obtengudes d'ell, vulla ·s a instància e per part dels dits juehus... (*Epistolari Ie*: carta 120, 1400-1412)
- (65) In primis fecimus clamor de Arnall de Guàrdia de ·LXXXVIII· morabetins que *degre aver pagads* a la mesó, e no·n ha negú pagad. (*Medieval 19*: 85, 1190-1210)
- (66) Diu ecipién lo dit n' Antoni Bellot que la demanda desús per lo dit en P. Maçana proposada no à loch, e là hon agés loch, ço que no à, no és estada proposada dins temps covinent com demanda de desflorament se *dega proposar* al dia que alguna fembra se diu ésser forçada e desflora[da]. (*Clams II*: 204, 1306-1321)
- (67) L'ayo·m par ome de bé y ell me à fetes moltes ofertes, y jo a ell, y ja li é dit lo que·m par que *deu fer* en la despesa. (*Estefania*: carta 137, 1522-1542)

Aquestes ocurrències, doncs, incorporen una particularitat a l'esquema conceptual prototípic: el parlant és (part de) el locus de potència modal. Aquest matís apareix representat en l'esquema conceptual de la Fig. 7.9 amb una correspondència (línia) que vincula l'imposador i el P/C. És un pas cap a la subjectivació, tot i que, encara és menor atès que, d'una banda, el P/C és fora de l'abast i, de l'altra, la força modal encara és parcialment objectiva:

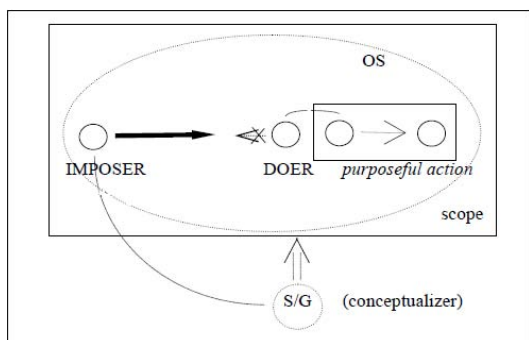

Fig. 7.9 Esquema conceptual de <deure + INF> amb un valor de necessitat més subjectiu¹⁵⁸

La vinculació del parlant com a locus de potència de la necessitat la trobem des de les ocurrències del s. XIII, tot i que augmenta considerablement a partir del s. XV.

En altres ocurrències més perifèriques, el valor modal no és deòntic, sinó una necessitat externa al participant més o menys genèrica, en què el P/C és també part de locus de potència (valor G):

- (68) De mi en P. de Tous al amat amic nostre en Pedrolo veger del sennor rey en Barcelona saluts et amors; ja·m so escusat a vós per raó de regard que é d'en F. de sen Martí et am fo feit mal et onta sobre omenatge et sobre treves per què **no par** que jo me'n *dega* tant *fiar* e son guiatge. (*MiS-DJI*: 528, 1251)
- (69) dién e aferman en juhii contra aquella que en lo present dia de huy a tort e sens alcuna justa rahó, injuriosament e no deguda, dix e apellà a la dita Johaneta "puta, bagassa, alquenyada, culmoriscada", que so feÿa de moros, que ·XX· anys ha que *degra ésser cremada*. (*Clams II*: 262, 1306-1321)
- (70) E FA TIRANT AL REY SCARIANO -No és de mon costum ésser cruel a mos amichs, com haja acostumat de perdonar a mos enemichs com me demanen mercé, per molt que m'hagen ofés. Quant més *dech perdonar* al qui ame e desige servir més que a tots los hòmens del món. (*Tirant*: 1217, 1460 [ms. 1490])

És especialment interessant l'ocurrència (68) perquè és força antiga i mostra clarament la subjectivació. Ací, la força modal sorgeix de la interpretació que fa el P/C del món. La seua experiència (el seu conceixement enciclopèdic), és a dir, el «mal et onta»¹⁵⁹ que li han fet, l'adverteix perquè no se'n fie. Això és el locus de potència.

Com veiem, aquest valor també apareix en oracions negatives:

- (71) Après ayçò, a mi **apar** que yo no *deja calar* ço que per relació de bones persones he fasels (*Diàlegs*: foli 68r, 1250-1290 [ms. 1340])
- (72) Mas nós, quan li havíem bé donat nostre conseyl e porferida nostra ajuda, que no semblava seu que·ns ho demanàs, ans nos en devia lexar ·iii· tants. Mas que nós carta no faríem de novel que·ns metéssem en trahut, car tant havíem nós servit a Déu e a la Església de Roma, que aquestes menuderies no *devien caber* entre nós e ell. (*Fets*: foli 193v, XIIIb [ms. 1343])

¹⁵⁸ És equivalent a l'esquema del verb modal anglès *must*, segons Pelyvás (2000). Aquest autor considera que, en el cas de *must*, el parlant sempre és part del locus de potència.

¹⁵⁹ *Onta* o *honta*, significa 'afront', és a dir, 'vergonya i deshonra que pervé de qualque feta o dita' (*DCVB*).

- (73) E diu-vos ·i_a· paraula que havia tenguda secreta tro a ara, perquè vós tant lo coytàvets: que us diu que Fferran Sànxex ha feytes contra vós tals coses, que vós no-n *devets pregar* per ell ni *devets voler* que ell li perdó; com aquel qui ha dit que vós no devets regnar e cercà que fossen donades metzines a l'infant e que us ha volguda levar vostra terra contra vós ab richs hòmens e alts hòmens de vila. (*Fets*: foli 186v, XIIIb [ms. 1343])
- (74) E aguem conseyl dels bisbes e dels nobles qui eren en la ost que, pus éls volien ab nós parlar, que no·ls ho *devia hom vedar*, ans era bo que hom hi anàs. (*Fets*: foli 44r, XIIIb [ms. 1343])
- (75) Però a nós parria que vós no us *deguéssets* entremetrà de *scriure* ne de consellar sobre aytals affers, car nós entenem haver tal consell que basta a fer provisions en aytals affers e en majors. (*Pere IIIa*: carta 6, 1343-1348)
- (76) Ý si·s tenen als deu anys, me par que no *deu concloure*; perquè ¿com se tindrà esperansa que acceptada la mercè d'aquesta manera, se allargue per avant, si ara en lo temps... (*Estefania*: carta 135, 1522-1542)

En moltes ocasions s'explicita (vg. subratllats) el motiu extern que mena el P/C a interpretar la conveniència d'emetre aqueixa força. En altres ocurrències s'entén a partir del context comunicatiu. Aquest motiu i el criteri de parlant són l'origen de la força modal.

- (77) «Cognoscentes», per ço com són fets a semblança de Déu, e per ço *deurien fer* més la voluntat sua que no la del dimoni. (Sant Vicent, *Sermons*: 229, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (78) ... lo rey, qui era molt savi, oydes sobre açò moltes opinions, dix: -Lo cavaller fins ací no m'à desservit ne feta cosa per què yo·l *deja maltractar*; e si Corralí no l'ha destrossat, havent-lo-y ell merescut, ¿com lo destrossaré yo, que a mi ni a vassalls meus no ha feta ofensa algun ... (*Curial*: 278, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (79) -No és negú qui en aquesta present vida se'n *dega agreujar* de les coses que per la divina saviesa són ordenades ni permeses, majorment com fortuna les administra, car humana discreció no basta resestir als cassos inprevists, ... (*Tirant*: 922, 1460 [ms. 1490])
- (80) E diverses vegades asagí, ab paraules de benignitat, pregar-te no volguesses robar lo premi de ma honestat. E si les mies paraules no·t movien a pietat, te *devien induyr* a mercé les mies làgrimes e la tristor de la mia cara. Mas tu, més cruel que leó famejant, no guardant dret ni envers, has donada tanta dolor a la tua princessa. (*Tirant*: 943, 1460 [ms. 1490])
- (81) A nosaltres, senyor, si a vostra senyoria era plasant, parria que aquestes coses no·s *deuen axí executar* estrictament e que fossen temperades, remetent-les durant vostra absència als vostres vicaris generals, los quals haguessen facultat de dispensar-hi segons la condició... (*Epistolari IIc*: carta 41, 1454)
- (82) -Capità senyor -dix Galançó, lo mariner-, a mi par que vostra senyoria *deuria trametre* dues galeres e que stiguessen en alta mar. Com vessen l'estol, la una tornàs e l'altra seguís tostemps la nau del Gran Caramany. (*Tirant*: 720, 1460 [ms. 1490])
- (83) ... e molga la mola quinze o vint dies almanco per més assegurar-nos si aprofitarà o serà cosa segura o no; ý axí·m par que *deveu fer* la dita speriència de continent, ý pendré plaer m'aviseu de com vos succehirà. (*Estefania*: carta 221, 1522-1542)

En altres ocasions, l'origen de la força modal és també subjectiva, però amb el matís que el parlant expressa una conveniència o un consell (valor H).¹⁶⁰ Per exemple, a (84) i (85) veiem que l'obligació naix de la conveniència que hi veu el parlant. Hem passat d'una obligació externa moral o legal a una obligació externa al subjecte obligat però filtrada per la moral o criteri del parlant. Aquests casos, doncs, estan allunyats de la font de l'obligació prototípica:

- (84) dix En Ramon Marquet: «Senyor, **semblar m'ia** que vós *deguéssets tornar* là en la terra, per ço que tota la companya se recuyllís e que-ns veessen; e, si no, errar-nos àn en la mar e no us poran trobar». E vim que deya raó e faem ço que havia dit. (*Fets*: foli 179r, XIIIb [ms. 1343])
- (85) E açò, **a mon juhí**, pequen axí fort com si prestassen lurs diners a usura, car pijor és lo mal qui se'n segueix, e pus difícilment se'n pot fer esmena ab egual mesura. Certes, *deuríeu-los blasmar e increpar*, car a cascun cal d'açò que torna a damage e interès públich. (Malla, *Memorial*: 202, 1420-1430 [ms. 1425-1449])

Com veiem en les ocurrències anteriors, sovint la presència del parlant com a locus de potència es reforça amb verbs principals com *parèixer/semblar*, dels quals depèn la subordinada on trobem la perífrasi i un datiu; així com també es reforça amb l'expressió *a mon juhí*, que indica clarament que es tracta del criteri del parlant (vg. negreta de les ocurrències anteriors).

També trobem aquest valor en oracions negatives:

- (86) A nosaltres par que no us *dejats apprimar* en lo compte, mas que, a cautela, la presentació de la carta pública del dit impediment e del vostre procuratori a aquest acte se deja fer al dit Gaufre sens appel·lar lo jutge e sens consentir en son juhí ·I· dia o dos enans del dit novèn dia d'agost, car a tot havets prou temps. (*Epistolari Id*: carta 13, 1375-1399)
- (87) Lo duch de Macedònia dix: -Senyors, a mi dóna de parer que no *deven passar* d'ací avant, car no sabem los dubtes e los aguayts dels enemichs, car jamés no studien ni pensen sinó en tot lo nostre dan. (*Tirant*: 1057, 1460 [ms. 1490])

Pot ser interessant remarcar el matís d'atenuació de la força que aporta el condicional amb el verb *deure*, com observem en ocurrències de més amunt (84) i (85). En aquest sentit, podem aplicar la proposta de Pelyvás (2001a) per als verbs modals anglesos *ought/should*, els quals expressen una necessitat amb major cortesia ja que deixen més lloc a la no-realització de l'acció proposada. Per això, l'esquema conceptual, en aquest cas, té una contraforça més efectiva, és a dir, el realitzador té major capacitat per oposar-se a la força modal. Això es representa en el gràfic amb una fletxa (en direcció a l'esquerra) que indica la contraforça (i no apareix ratllada):

¹⁶⁰ Especialment, les ocurrències de *deure* en el temps verbal de condicional mostren normalment una obligació que s'origina en el parlant i que no és gaire amenaçadora, sinó que més aviat és un consell.

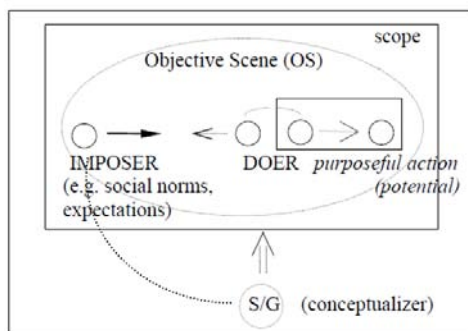

Fig. 7.10 Esquema conceptual de <deure + INF> amb valor de necessitat-conveniència (valor H)¹⁶¹

També apareix *deure* en condicional i en oracions negatives:

- (88) E ell dix: "donchs, ¿per què féts aquest ajustament aquí? car, pus lo rey vos ho envia a dir, que no·s farà, ans se revocarà, no u *deuriets fer*, que·l rey no us ha cor de fer tort en usatge ni en costum ni en altres coses". (*Fets*: foli 195r, XIIIb [ms. 1343])
- (89) -O, més virtuosa que totes les mortals no *deuria ignorar* la celsitut vostra la vàlua, forces e gran poder de amor, la qual mou los cels, les infatigables intel·ligències delitant-se en tal moure... (*Tirant*: 534, 1460 [ms. 1490])
- (90) que pus que tant valen, que devem fer bona vida tant com pugam, e nit e dia fer penitència, e obres de caritat no *deuriem cessar*. (Sant Vicent, *Sermons*: 37, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (91) SEMUEL Mirau lo juy recte de Déu co[m] s'és mostrat en te[m]ps molt breu. JACOB Gra[n] culpa los dos aporta[m], y may *deuriem fer* tal cla[m]. SAMUEL Do[n]s no y ane[m]. (*Illes XVI-19*: 429, s. XVI)

Tot plegat mostra una tendència cap a la difuminació de l'autoritat de l'imposador: cada vegada és una figura més generalitzada i vinculada amb el parlant/conceptualitzador. És una conformació més subjectiva de la modalitat deòntica i de la necessitat externa al participant. Aquests valors més subjectius, juntament amb l'atenuació del locus de potència i l'abstracció de l'imposador, fan un pas cap al desenvolupament de la conformació subjectiva de la perífrasi i el sorgiment de valors de transició evidencials inferencials.

7.3.1.4 Necessitat amb abast ample

A més de la subjectivació, un altre aspecte que pot acostar les perífrasis de necessitat a valors evidencials/epistèmics és el canvi d'abast estret (*narrow scope*) a abast ample

¹⁶¹ Figura basada en l'esquema dels verbs modals anglesos *ought/should* (Pelyvás 2001a), amb un lleu canvi, la correspondència entre l'imposador i el P/C és nostra.

(*wide scope*) (Nordlinger & Traugott 1997).¹⁶² La modalitat deòntica és prototípicament d'abast estret, és a dir, la força recau sobre el subjecte, un individu (*doer*) que ha de portar a terme l'estat de coses:

(92) per ço, compensació deu ésser admesa: que vós, senyora, *deveu cerquar* ab los enemichs matèria de mort e no ab aquell qui us desija servir. (*Tirant*: 740, 1460 [ms. 1490])

[(DEVEU senyora) cercar] «es requereix de vós cercar amb els enemics de la matèria de mort»

En canvi, la modalitat epistèmica és d'abast ample per definició, la força no pot recaure sobre un individu concret –el realitzador (*doer*) s'ha difuminat– sinó que recau sobre l'EdC complet. Per això, hom ha vist en la presència d'ocurrències deòntiques d'abast ample un pas intermedi cap al canvi semàntic.

(93) E E en aquell sacrifici ha molts àngels. La verge Maria no podie conregar, ne sent Johan Bartista. Ara donchs, bé-n *deurie ésser* content lo prevere, que deurie dir matines a miga nit, etc. (Sant Vicent, *Sermons*: 45, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

[DEURIA (el prevere ésser content)] «es requereix, que el prevere estiga content, atès que farà missa»

(94) -Senyor capità, vós sou lo més descominal cavaller que yo haja vist de ma vida. Axí com altres farien festa de nou liçons de sobres de alegria de haver vista sa senyora e les festes e honors que us ha fet més que a tots quants grans senyors hi havia, e trametre-us lo coxí de brocat, lo qual se levà e tramés-lo a vós, ab tanta gràcia e amor que u féu en presència de tots, quant *deurieu restar* lo més gloriós home del món! E vós feu tot lo contrari, ab molt gran desorde, que mostrau ésser fora de tot recort. (*Tirant*: 486, 1460 [ms. 1490])

[DEURIA (Tirant restar lo més gloriós home)] «es requereix, que Tirant siga gloriós, ateses les festes que li ha fet sa senyora»

(95) E com dia e nit te veja lamentar, pensar pots que torna en gran dan de la tua noble persona, car certament enujada *deuries ésser* de lansar tantes llàgremes. Per què, senyora e vida mia, vulles dar fi a tota manera de dolre, e vulles pendre sperit de confortació e de repòs, oferint-me a tu en tot (*Tirant*: 1143, 1460 [ms. 1490])

[DEURIES (senyora ésser enutjada de llançar tantes llàgremes)]

Com observem a la Fig. 7.11, el *doer* ha desaparegut i el destinatari (*target*) de la força és l'EdC, l'acció o situació potencial. És important observar que ja no es perfila la relació de força modal, sinó que l'escena objectiva (l'element perfilat o prominent) és l'EdC i no tota la interacció de forces.¹⁶³

¹⁶² Traugott & Dasher (2002) també tracten aquest aspecte. Pelyvás (2001a, 2006) l'aplica als modals anglesos a partir del model teòric langackerià.

¹⁶³ Per això, Pelyvás (2006: §4.4) ha posat de relleu la contradicció de la nomenclatura: sembla que l'abast s'haja reduït a l'EdC i no ampliat. En qualsevol cas, obviarem aquesta possible contradicció per no causar malentesos terminològics.

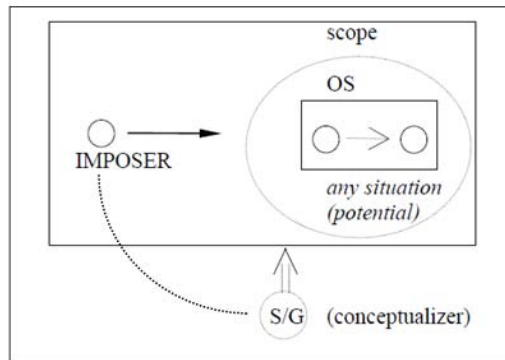

Fig. 7.11 Esquema conceptual de <deure + INF> amb l'abast ample¹⁶⁴

A diferència de Traugott & Dasher (2002), Pelyvás (2006) no creu que el verb *must* pugui configurar aquest esquema. En canvi, aquestes dades mostren que *deure* sí, però només en casos com els que hem vist, especialment amb verbs en infinitiu com *restar*, *ésser* o en veu passiva, en què l'agentivitat del verb és absent.

7.3.2 El desenvolupament del valor de futur de deure

Com hem vist a §6.2, la perífrasi romànica provinent del verb llatí *DĒBEŌ* generà un conjunt de diversos valors. El futur és un d'aquests valors ja documentat en llatí tardà. En el marc de canvi estructural del futur romànic que havíem apuntat, les llengües romàniques adoptaren la perífrasi d'origen modal (d'obligació) <*HABEŌ* + INF> com a forma bàsica per a expressar el futur. Aquesta solució fou la que finalment triomfà; tanmateix, havien aparegut altres mecanismes per a expressar la prospecció. Un d'aquests mecanismes és una altra perífrasi d'obligació: <*DĒBEŌ* + INF>, precisament. El valor de prospecció de la dita estructura perifràstica s'ha documentat en sard, italià, francès, occità, aragonès, espanyol i portuguès (Meyer-Lübke v. III 1900: 359-360; Yllera 1980: 129-130). En català, hem documentat aquest valor des dels textos preliteraris. Al llarg del període medieval continua la gramaticalització de la perífrasi i l'arrelament –fins a cert punt– del valor de futur. Això comporta l'ús de la perífrasi en situacions en què l'esquema conceptual no s'adiu al valor convencional de necessitat, la qual cosa dona lloc a l'extensió semàntica. En alguns casos, la interpretació semàntica de la perífrasi permet fer-ne una lectura deòntica i una altra amb el valor innovador, la posterioritat. A continuació, tractarem aqueixos valors de transició i, després, l'aflorentament d'uns valors de futur amb unes característiques properes.

¹⁶⁴ Figura adaptada dels verbs modals anglesos *ought/should*, segons Pelyvás (2001a). Hi hem afegit la correspondència.

7.3.2.1 Valors de transició cap a la posterioritat

Diferents estudis sobre la gramaticalització i el canvi semàntic s'han referit a un pas previ a l'assoliment del canvi semàntic en què apareixen valors que podríem assignar al valor original i a l'innovador: valors indeterminats o ambigus, contextos pont (Heine, Claudi & Hünemeyer 1991). A continuació tractarem les ocurrències del corpus que admeten una doble interpretació. Ací els anomenarem *valors de transició* (Goossens 2000) perquè se situen a la perifèria del valor prototípic, la necessitat, i, per algun motiu, permeten la inferència de valors innovadors.

La connexió general entre la necessitat i el futur és òbvia: el temps de referència de l'obligació és necessàriament un temps posterior en què es durà a terme l'estat de coses. Per tant, els valors de necessitat perifèrics en què s'ha atenuat el locus de potència, és a dir, la força de l'autoritat externa, són bastant propers a un valor de futur. Els matisos de transició que tractarem tot seguit mostren (i) que són categories pròximes, que comparteixen trets semàntics i contextos (contínuum), (ii) que el canvi semàntic es produeix en les zones perifèriques de la categoria, (iii) que perquè es produísca l'inici del canvi semàntic i una inferència pragmàtica del significat cal un context que permeta la lectura ambigua de l'element lingüístic, i (iv) que independentment del procés de gramaticalització i de l'assoliment del canvi semàntic sempre podrem trobar exemples ambigus. L'ambigüitat és, doncs, un dels elements fonamentals per al canvi lingüístic.

Com veurem a continuació, tots els valors que desenvolupa *deure* en català que s'acosten a la posterioritat estan relacionats amb la noció de planificació. L'atenuació del locus de potència comporta un enfortiment de la relació temporal entre el P/C, que funciona com a punt de referència, i l'estat de coses.

Trobem una sèrie d'ocurrències que es poden interpretar com a (i) necessitat (deòntica o externa) o (ii) planificació temporal futura, és a dir, hi ha algun element del context que indica que l'estat de coses es portarà a terme en el futur, que així està previst. En aquest segon cas, el valor modal encara és molt present, però la planificació (inherent a la modalitat deòntica orientada al futur) pren més rellevància. Sovint apareix amb infinitius incoatius que indiquen l'inici d'alguna activitat: *fer batalla*, *entrar*, *passar*, etc. (valor I):

- (96) Los cavallers e ·ls altres qui *deven fer* batalla deven ésser mesurats sots aquesta forma, ço és a saber, que deven ésser nuus en bragues e deven estar erets sobre una taula plana ab los braços erets e ab les mans junctes, dementre que seran mesurats per les espatles, e axí estant deven ésser mesurats ab un fil de li o de cànem encerat que sia de·IIII· o ·V· fils (*Furs*: vol. VIII, 54, 1261-1271 [ms. 1349])
- (97) E enviam missatge la nuyt per los bisbes e per los richs hòmens que los dixés que al matí se *devia fer* açò; e dixem que, si bé u tenien secret, que la vila de Burriana se pendria matí. (*Fets*: foli 84r, XIIIb [ms. 1343])

- (98) Certanament los elegitz qui van a la vida perpetual, què·ls nou si ·I· poc dura mort sostenen? E, per aventura, fa·s alcunes vegades per rason d'alcuna colpa d'èls, jatsesia que sia petita, la qual se *deja delir* en la mort d' èls. (*Diàlegs*: foli 72r, 1250-1290 [ms. 1340])
- (99) Per què us pregam affectuosament, si neguns temps nos *devets servir*, que, ab lo tresorer ensemps, nos acorregats i vaçosamente d'alcuna bona quantitat ab què puxam arrencar la host, car als cuns n'ich ha qui no s'ó prearien, si color o escusa poden ayer. (*Pere IIIa*: carta 1, 1343-1348)
- (100) Aprés que elles són bé farçides e plenes, entren-se'n en lurs cambres e (fenyent-se no ésser ben temprades o que la nit passada, per moscards qui les han ben enujades e per corcons qui roseguen les bigues, no han pogut dormir) meten-se nues al lit entre freschs lançols; e dormen entrò que *deuen sopar* (si donchs no han anar a mirar juntes o jochs o a esposalles o a parteres o a deportes o a altres coses semblants). (*Metge, Somni*: 220, 1398 [ms. s. XV])
- (101) Susaxí és l'om, és cascú de nosaltres. Los enemichs són los dimonis, lo pont per hon *deven passar* lo fluvi de infern és dilectió fraternal (Sant Vicent, *Sermons*: 232, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (102) at bon juhí, car yo he nom Blanch e la luna és clara, blanca e bella, ara en aquesta hora que só caygut. E la luna resta endret del meu cap e dels braços, senyalant lo camí que yo *dech fer*, e no és restada atràs ni al costat. E les mies mans són restades ubertes e steses devers la luna, per què demostra que yo, ab ajuda de la divina Potència, tinch de conquistar (*Tirant*: 1104, 1460 [ms. 1490])
- (103) Ý no pense que per més que ella fes l'ipòcrit tingés jo esperança de sa esmena, ni estic en part que *degés ariscar* de tenir-la un sols dia en ma casa avent-me volgut fer tal vergoya, que may me'n fóra aconortada. (*Estefania*: carta 95, 1522-1542)

Aquests valors de transició també els hem documentat al corpus occità. En els textos del s. XII i XIII, hem trobat més contextos en què el valor semàntic de *dever* és a la frontera entre obligació i futur:

- (104) e si li melgoires afollavo ni abatio, *deig* ti *redre* per aquest aver sobredig .XVI. marcs d'argent fi, e don ti e voil que aias de bon dreig tota la gaudida e la dissida que d'aquesta peinnora auras (*PACI*: 234, 1190)

La relació del valor modal amb la planificació ja la trobem en el valor de necessitat perifèric C, 'estar previst per la llei' o 'tenir dret a' (§7.3.1.2). A partir d'aquest valor, la perífrasi catalana –i també l'equivalent occitana– han desenvolupat un matís molt proper en què el futur és més clar, tal com ho constaten els corpus respectius (valor J). Des del moment que hi ha una planificació, és molt pròxima la inferència discursiva que convida l'oient a interpretar un futur. En el cas del català arcaic, hem documentat cinc casos en què es repeteix una mateixa estructura perifràstica amb *deure* + *haver-hi*, la qual té un valor més clarament de futur:

- (105) Alia oliver és en l'ort de Julia sobre la via, t aiczó és l'olliver corniliol. Affronte de totes parts en nos donadors. t així qant aquestes efrontacions inclodunt sí donams nós a vós czo que avens ni *aver í devons* per a[l]quna raó, ab lurs sols t ab lurs raids t ab lurs rames; (*Medieval 26*: 97, 1241)

De la mateixa manera, trobem aquest valor documentat en el corpus occità. Fins i tot hi ha algun exemple en què pel context lingüístic es reforça el valor de futur, com en aquesta ocurrència en què l'adverbi *adenant* palesa la interpretació de posterioritat:

- (106) Eu Peire de Creissel et eu Uga, sa maire, dam et ab aquesta present carta liuram a te, Elias de Monbru, et alz cavallers del Temple de Jherusalem, ad aquelz que aras isso ni adenant isserau, tot quant nos avem ni adenant aver i *deuem* em Poig Cau ni em Bozole (*PACI*: 69, 1151)

Si tenim en compte que el català i l'occità tenien una coincidència tipològica molt gran, no és d'estranyar que aquest valor aparega documentat en tots dos corpus. Ara bé, s'ha de tenir en compte que es tracta d'una fórmula repetitiva en textos administratius i forma part, doncs, d'un text formulari prefixat. De fet, no es pot menysternir la més que probable ombra del llatí medieval, que ocupava l'espai central de l'escriptura en aquest període. Possiblement es tracta d'una vulgarització d'una estructura anàloga llatina, ja que, sense eixir del corpus català a partir del qual desenvolupem aquest treball, en els passatges de llengua llatina que hi trobem apareix la mateixa estructura:

- (107) Totos meos directos quod ego habeo vel *habere debeo* per ullas voces in turrem den bases aço es la quarta part de tot quant ia et totos firmamentos. (*MiS-AnText*: 20. 1176)

Al capdavall, hem vist que, tot i aquests condicionants, en català preliterari *deure* comença el canvi semàntic cap al futur.

Un altre valor que mostra el desenvolupament d'aquest patró NECESSITAT > FUTUR és aquest, més proper al futur (valor K):

- (108) Per qué él s'aproxmave a la passió qe *devie rede[bre]* en Jherusalem –tot per zo qe·ls falses judeus no l'anasen cercar en altra terra– ja veng él en les ciutatz qí són en riba de mar (*Homilies*: 124, c. 1200)
- (109) Qar així o trobam en la homelia de sent Gregori, qe u-monge fo e, qan se *dec morir*, devezí tot son aver e partí'l, estirs dos besans qe li oblidaren; e per aquels dos besans *deg ésser perdud* en infern e estec-ne .XXX. dies en pena. (*Homilies*: 122, c. 1200).
- (110) Frare Johan, poló, era mot trebalat en la ciutat de Boluya per febra cartana: en la festa de Sent Pere él *devia preïcar* als clerges (*Vides*: 439, 1275-1299)

Ací, *deure* expressa una necessitat diferent de la deòntica.¹⁶⁵ El locus de potència de la necessitat no està format per un imposador moral, legal o social, sinó per un futur cert que tots coneixem. Per exemple, a (108) *deure* fa referència a una planificació: tothom sap que Jesucrist patí la passió que el conduí a la mort. Igualment, a (109) tenim dues perífrasis amb el mateix context: el P/C sap quin és aquest futur i ens l'explica en el mateix text: «estec-ne .XXX. dies en pena»; és a dir, el monjo morí i anà a l'infern. Al capdavall, s'ha generat un escenari narratològic en què el P/C ja coneix la successió dels fets, és a dir, tota la seqüència.

En aquest context de passat, *deure* expressa posterioritat a un moment previ. Per tant, s'ha atenuat el paper de l'imposador (la necessitat) i s'enforteix la referència temporal de

¹⁶⁵ El *DCVB* arreplega casos com aquests sota l'etiqueta d'*obligació física*, i en dóna aquesta definició: «Haver de (fer alguna cosa): [...] per necessitat física».

posterioritat de la perífrasi. La font de la força prové, ara, del coneixement enciclopèdic del P/C, que sap què ha passat en el futur i pot dir que *necessàriament deu morir, morirà*. Amb aquests exemples s'ha transformat considerablement la conformació de l'esquema conceptual, que és més subjectiu. Amb açò s'ha avançat en el procés de gramaticalització de la perífrasi cap a valors de posterioritat o futur més clars i subjectius.

De fet, l'aparició amb l'infinitiu *morir* no és casualitat, atès que la mort és un futur inevitable. El desenvolupament d'un nou valor de *deure* comença, doncs, en un context concret, aquest context narratològic en què des del present (C) observem un punt en el passat (A) i un moment posterior que ja coneixem (B) i podem assegurar que va ocórrer –com observem en l'esquema:

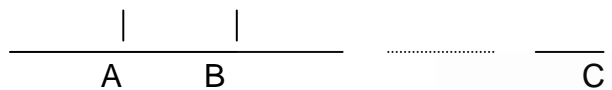

Fig. 7.12 Esquema narratològic que permet l'aparició del significat de posterioritat (valor J)

Precisament és el context del passat el que ens permet tenir el coneixement enciclopèdic que assegura que es complisca la predicció de futur: en certa mesura és una necessitat.¹⁶⁶

En definitiva, és un context comunicatiu molt concret i uns coneixements enciclopèdics compartits pel parlant i l'oient el que permet l'inici del canvi semàntic. La invitació a l'oient a interpretar una obligació en termes més laxos, generals, es produeix perquè són valors molt pròxims, contigus, i generen aquest significats pragmàtics que permeten l'inici de la gramaticalització.

En el nostre corpus occità hem observat que *dever* també desenvolupa aquest valor:

- (111) Lo signes a tal natura que can *deu morir* canta tan clar que si hom li ve denan ab esturmens, el si acordara ab los esturmens; adoncx conoys hom que *deu morir*. (ChPr: 325. s. XIII)

En occità, ja s'havien documentat exemples semblants a aquest, amb el matís d'un futur lògic o probable:

¹⁶⁶ En la formació de la perífrasi de passat catalana amb el verb *anar*, els contextos narratius també van tenir una funció important semblant (Pérez-Saldanya 1998, Pérez-Saldanya & Hualde 2003, Segura 2012). Es tracta del mateix mecanisme que hi ha darrere l'ús del futur històric.

- (112) Si tu as bon dreg, cant o aurei proat, cobraras ton castel aisi co l'as lhiurat, e si la santa gleiza te recep per dampnat, tu *deus trobar* mercé, si Deus t'a espirat (Meyer-Lübke, vol. III 1990: 360)
- (113) e-il fon donat a entendre qu'ela era netsa de l'emperador de Constantinople, e qu'el per leis *devia aver* l'emperi per razon (Jensen 1986: 230)

Finalment, hi ha un altre context en què el verb modal occità *dever* pren un valor de futur. Jensen (1986 i 1990) explica que en francès i occità aquest modal expressa futur en certs contextos sintàctics que volen denotar prospecció: d'una banda, oracions condicionals i, de l'altra, proposicions subordinades que demanen subjuntiu. En el corpus occità només trobem exemples d'oracions de subjuntiu amb valor de futur:

- (114) E la dòmna mandèt per En Barral e fetz-li grant reclam de Pèire Vidal, que l'avia baisada. E plorant l'en preguèt qu'el en *degués* adès *pendre* venjança (BecAn: 53. s. XIII)
- (115) si que per renou ni per decretz ni per clam de glieia ni per neguna manieira re no vos en puesca ni vos en *deia esser* comtat essort ni em paga daquest aver sobredig per neguna manera; e qui re vos i amparava, deig vos ne esser guirenz; e done vos o en totas las causas de la glieisa sobredicha (*PACI*: 272, 1194)

En català, aquestes clàusules de subjuntiu amb valor de futur que van amb *deure* les documentem a partir dels textos del període literari (valor L):

- (116) Emperò si havie en aquesta cosa millor rahó que alcú altre creador, si doncs no li promès que li *degués defendre* aquella cosa de tots hòmens. (*Furs*: vol. VI, 167, 1261-1271 [ms.1349])
- (117) E axí con és custuma que ·l coratge ocupat en moltes coses sotz entra fort falegaria e lausengeria, si tost no és fora gitada dessus la porta del cor, conseylans los clergues, lo papa consentí que *dagués ésser amenat* a la ciutat de Roma e que conegués quina fos la sua mesura. (*Diàlegs*: foli 6r, 1250-1290 [ms. 1340])
- (118) Axí foren entre dot e crex ·DCCL· sols, los quals li assignà avedors e rehedors en temps que *recobrar* los *degués* sobre tots sos béns aüts e per aver. (*Clams II*: 267, 1306-1321)
- (119) Dix Stephania: -Senyora, dels bons deu hom triar lo millor e sabudes les cavalleries singulars que aquest ha fet, no és dona ni donzella en lo món que de bon grat no·l *degués amar* e subjugar-se a tota sa voluntat. (*Tirant*: 483, 1460 [ms. 1490])

7.3.2.2 El valor de futur de <*deure* + INF>: futur planificat i futur d'imminència

De fet, molts dels valors que hem vist ja es poden considerar de posterioritat (J, K, L). Hem reservat, però, l'etiqueta de futur per a ocurrencies en què el ressò deòntic ha desaparegut i hi ha una major desmarcació contextual. És a dir, a més a més de casos en què el valor de posterioritat està vinculat a contextos concrets (els que hem vist fins ara), també hi ha ocurrencies que mostren un valor de posterioritat més clar: no es tracta d'una planificació legislativa que atorga drets (J), ni estan vinculats a contextos narratius (K), i tampoc no es tracta de clàusules de subjuntiu (L). La gradualitat de la

gramaticalització comporta una major llibertat del valor innovador de futur per aparèixer en qualsevol context, és a dir, una desmarcació contextual.

A partir d'aquests valors observem que *deure* es generalitza i cada volta admet més contextos en què hi ha una planificació més abstracta per a expressar la posterioritat temporal. Ens referim al valor que anomenem *futur planificat*¹⁶⁷ (valor M).¹⁶⁸ En aquest cas, el locus de potència és la planificació o esquema mental que s'ha establert o es veu com una projecció dels fets lògica, segons el conceixement del món del parlant. A tall d'exemple, en aquesta ocurrència, hi ha una força que prové de la previsió o planificació que ancora l'estat de coses, *que es fes la batalla*, en el futur:

- (120) devench molt gelós, e, encés de rabiosa ira, l'aguera mort en qualsevol partit, sinó pensant que dins breus dies la batalla se *devia fer* e aquella toldria la qüestió, car lo un d'ells hi morria, e d'aquí avant la Güelfa romandria per a l'altre, si ella ho volgués. (*Curial*: 103, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Sovint trobem la perífrasi amb infinitius de moviment o de canvi d'estat com *venir*, *anar*, *metre*, *entrar*, *morir* que remarquen l'esquema temporal. En moltes ocasions apareixen partícules que expressen temps (vg. subratllats). Com veiem, hi ha ocurrències des del XIIIb, tot i que al període 1350-1500 augmenten considerablement:

- (121) E, quan vench que fom segurs d'aquel estol que no *devie venir* de tot en tot, tornamos-en e lexiam-hi En Bernat de Sancta Eugènia e Don Pero Maça, seyor que era de Sen Garrèn e de nostra meynada, e companys de cavallers e d'escuders qui volgren romanir ab Don Pero Maça... (*Fets*: foli 61v, XIIIb [ms. 1343])
- (122) Don Pelegrí d'Atrosillo vench a nós e dix-nos que tro a ·viii· dies *devia ésser* lo dia que l'alcayt de Bayrèn *devia rendre*·l castell, e que nós nos acostàssem a Cuylera, e él fer l'ia venir a nós, si podia... (*Fets*: foli 128v, XIIIb [ms. 1343])
- (123) E que nós haviem la corona que ell nos *devia metre* en la testa, e que ja no·n trobaria hom tan bona en Lió con aquella, car era feyta ab aur e ab peres precioses... (*Fets*: foli 193v, XIIIb [ms. 1343])
- (124) Que com lo senyor rey a bon estament de la ciutat e del regne de València entena en breu de dies ésser en la dita ciutat e per aquesta rahó moltes honrades persones *deuen venir* a la dita ciutat, per la qual cosa covinentea de preu a la civada és necessària, de la qual, beneyt sia Déus, ha abundància en la ciutat e en les viles del regne d'aquella; (*Manual I*: 340, 1306-1324)
- (125) Interrogatus si ere emprès entre ell testis deponens e lo dit P. Verger que la muller d'aquest testis *degués morir*. E dix que ja u ha depositat demunt en sa deposició.

¹⁶⁷ Fleischman (1982: 145) i Bybee *et al.* (1994: 263) es refereixen a aquest terme, *scheduled future*. Martines (en premsa a) també s'hi refereix en el cas de les perífrasis modals del català antic, i Schmid (2012) en el cas de les perífrasis modals en el *Curial e Güelfa*.

¹⁶⁸ És interessant l'anàlisi sincrònica d'aquest valor en els verbs modals *dovere* i *devoir* de l'italià i el francès d'Squartini (2003). L'autor considera que aquest valor no és de futur perquè no indica intenció ni predicció, i en alguns casos tampoc té el futur com a temps de referència. Tot i que apunta que per a l'anàlisi diacrònica la consideració de futur planificat és vàlida, entèn que aquest valor dels verbs modals contemporanis és evidencial reportat, és a dir, *devoir* i *dovere* indiquen que la informació és reportada i prové d'una font externa: *L'interrogatoire, qui était initialement prévu ce mardi et devrait à présent se tenir lundi prochain, selon le calendrier décidé lors d'un entretien entre ses avocats et le magistrat; L'interrogatorio, che era inizialmente previsto per martedì e che si dovrebbe tenere invece lunedì prossimo, in base al calendario deciso in un incontro tra il magistrato e gli avvocati.*

Interrogatus si depuys lo dit especiayre [...] lo dit arcènich. (Marquès: foli 20r, 1374-1477)

- (126) E assò que no·ls és menor vergonya: van ab alcandores brodades e perfumades, axí com si eren donzelles qui *deguessen anar* a marit; e fan-les sobrepuyar a les altres vestadures per tal que mils sia vista lur dolentia (Metge, *Somni*: 264, 1398 [ms. XV])
- (127) per lo matí, sabut per nosaltres que micer Francesch Blanch e micer Pere de Falchs, missatgers de aquesta ciutat a vós, senyor, trameses, *devien entrar* en aquella, ampram alcunes notables persones, axí gentils hòmens com ciutadans honrats, qui ensemps ab nosaltres, segons costum, hixquessen reebre los dits missatgers. (*Epistolari IIa*: carta 115, 1412-1424)
- (128) Havem sabut, senyor molt alt, que per la dita ciutat de Xàtiva se *deuen prestament dirigir* missatgers al legat apostolical, que és en aquexes parts, per insistir en lur indurat propòsit e persuadir al dit legat sobre aquest material. (*Epistolari IIa*: carta 18, 1412-1424)
- (129) Com lo bergantí *degué partir*, lo rey féu demostració que se n'anava ab lo bergantí e tancà's dins una cambra que de negú no fos vist, e posaren fama que anava la via de Roma per parlar ab lo papa. (*Tirant*: 399, 1460 [ms. 1490])
- (130) e parlí del setgle venidor, e creguí en un ver salvador, lo qual appell Jhesús, fill de Maria, qui per salut del món en carn *venir devia*. (Malla, *Memorial*: 166, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (131) vigília de sent March, los consellers e altres buscaris de lur consell, volgueren fer cridar lo Consell de Cent Jurats per lo sendemà que *devia ésser* sent March, cuydant fer elecció de còsols de la Mar, segons era acustumat ans que los privilegis de Barchinona fossen romputs. (Safont, *Dietari*: 67, 1411-1484 [ms. 1454-1484])

A les hores d'ara, la perífrasi amb *deure* no conserva aquest valor; per a expressar-los fem servir el futur o el condicional (futur del passat), així com també la perífrasi <*haver de* + INF> (vg. §8)

Aquestes ocurrències i les dels valors de posterioritat de transició (J, K, L i M) comparteixen un esquema conceptual semblant. A més, ja no són elaboracions de l'esquema conceptual de necessitat, sinó que hi ha una extensió semàntica. El futur planificat (M) esdevé un nou centre semàntic que articula, al voltant de la previsió, un nou valor de la perífrasi. A prop d'aquest valor hi ha els valors de transició que hem vist adés vinculats a certs contextos.

L'esquema conceptual, doncs, s'ha modificat. Aquestes ocurrències elaboren una conceptualització en què l'imposador ha canviat: una sèrie de circumstàncies externes a l'EdC emeten la potència. Hi ha uns aspectes de la realitat coneguda que emeten una força suficient per a crear l'expectativa del P/C en el fet que l'EdC es portarà a terme en un futur. És interessant relacionar això amb el model dinàmic evolutiu de Langacker (1991a: 277) i la noció de realitat projectada, ja que ací el P/C conceptualitza una realitat projectada a partir de la força de la trajectòria de la realitat coneguda (§5.3). Al capdavall es reforça l'orientació cap al futur de la construcció –l'esquema incorpora la línia del temps (t).

Com veiem en l'esquema de la Fig. 7.13, en aquest estadi encara hi ha una relació de forces, però el realitzador (*doer*) agentiu ja no hi és. La força recau sobre l'EdC complet i no sobre un realitzador, com ocorria en el cas del valor de necessitat. Així, doncs, tenim una escena objectiva (EO) amb l'EdC que es projecta en el futur. En aquest punt, cal referir-se, doncs, a una atenuació de la força i, també, del destinatari de la força. Amb tot, la conformació encara és objectiva ja que el locus de potència és parcialment extern al P/C.

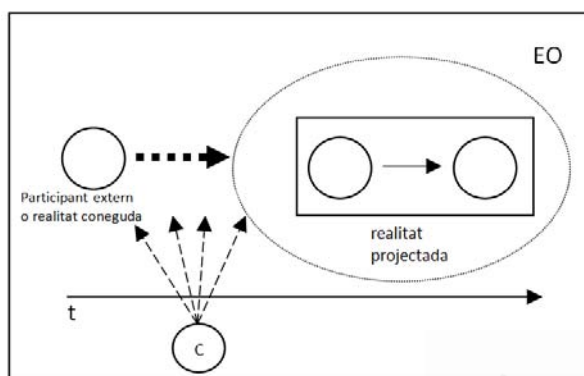

Fig. 7.13 Esquema conceptual de <deure + INF> amb valors de futur planificat

Finalment, la perífrasi <deure + INF> es gramaticalitza una mica més, va un pas més enllà en el desenvolupament de valors de futur. En efecte, documentem un *futur d'imminència*, 'estar a punt de' (valor N) des de textos antics:

- (132) E per ço cor no y avia loc ún se pogués posar, veu-la hom encare ara, qui garda al pug, penjar axí con si devia caure... (*Diàlegs*: foli 2r, 1250-1290 [ms. 1340])
- (133) E, en tant, donam-los balesters tro xxx e tenguem los cavals armats, e que-ls paràssem als portels e que-ls deffenéssem de les treytes que-ls feyen. E, quan vench que-1 sol se-n devia entrar, entraren-se-n los sarraïns (*Fets*: 167r, s. XIIIb [ms. 1343])
- (134) foren a casa del dit Arnau, aquest testis víu qu'el dit A. jaheïa en i lit e gitava poderosament en i bací e, segons que paria, soferi[a] gran mal que semblave degués gitar los budels. (*Marquès*: foli 25v, 1374-1377)
- (135) Los seynals que signiffiquen pestilència ja present en l'àer són axí com terbolament en l'àer, car adés parrà que *dege ploure* e puix no plou. (*Agramont*: 59b, 1348 [ms. 1388])
- (136) E per quant sabien que los enemichs y *devien venir*, aquests se posaren dins. (*Tirant*: 1136, 1460 [ms. 1490])

Els contextos de (132)-(135) no admeten cap altra interpretació que no siga el futur d'imminència. A (133) hi ha un subjecte inanimat, el sol, que cada dia fa el mateix cicle i, per tant, hom sap quan es pondrà (*entrarà*). A (135) l'infinitiu de la perífrasi és un verb atmosfèric (zerovalent) que no encaixa amb la modalitat deòntica. De fet, tots tres exemples mostren contextos en què no pot haver-hi obligació o intenció del participant, ni el sol, ni la pluja, ni la gravetat, ni els vòmits d'un malalt poden ser voluntaris.

La freqüència d'ús d'aquest valor augmenta molt a partir del 1350 i, especialment, al segle XV:

- (137) Encontinent Orfeu callà, e jo, axí com aquell qui havia gran desig de hoir ço que *dir-me devia*, pregué·l instantment que·m volgués acabar ço que m'havia començat explicar dessus. (Metge, *Somni*: 186, 1398 [ms. s. XV])
- (138) —Senyora, yo ·m pens que si aquesta donzella que ací és hagués sabut que vós la *deguéssets retenir* ací, e vós metre-us en companyia del cavaller per anar al torneig, crech que ab dur cor hi fóra venguda. (*Curial*: 139, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (139) ...esclafit tan gran de les trompetes e anafils e botzines e crits molt grans, e moltes bombardes que desapararen al colp. E fon tanta la remor que feren que paria que cel e terra ne *degués venir*. (*Tirant*: 1383, 1460 [ms. 1490])
- (140) Tirant respòs: -Si sabés la vida *degués perdre*, per totes les coses del món no dexara per res de venir a veure la magestat del senyor emperador. (*Tirant*: 753, 1460 [ms. 1490])
- (141) Aprés venien tots los oficials reals del regne e tots los hòmens armats a peu, axí com si *deguessen entrar* en batalla, e tots ab lurea del rey blanca e vermella, ab los herminis tots brodats qui·s feÿen per divisa. (*Tirant*: 203, 1460 [ms. 1490])
- (142) E fonch-li imposat aquest cognom Tremolós per tal causa; ço és, que com *devia entrar* en batalla, ho havia a fer cavalcada, hó algun altre acte perillós contra moros, tota vegada tremolava. (Carbonell, *Cròniques*: 245, 1495-1513 [ms. 1547])

Val la pena notar que aquest valor és equivalent al que té la perífrasi <voler + INF> en català contemporani:

- (143) *Vol ploure* (Gavarró & Laca 2002: 2716)
- (144) *Li volien caure* deus llàgrimes dels ulls (Gavarró & Laca 2002: 2716)

Aquestes ocurrències són elaboracions de la conceptualització representada en la figura anterior, però amb algun matís:

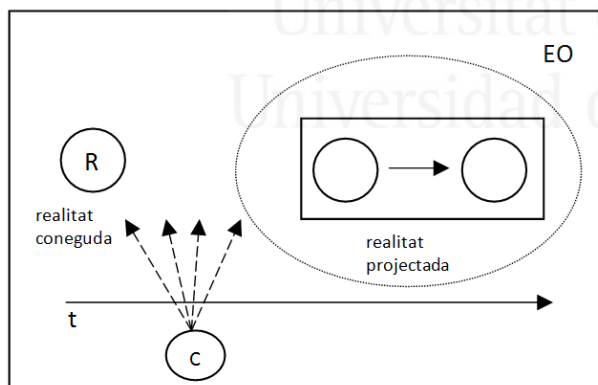

Fig. 7.14 Esquema conceptual de <deure + INF> amb valors de futur més subjectiu

Ací trobem una conformació més subjectiva, ja que la relació modal s'ha atenuat més i deixa al descobert l'escaneig mental del conceptualitzador (C); el verb *deure* fa referència a la realitat coneguda, es relaciona amb l'estat de coses. El (semi)auxiliar és un punt de referència (R), és a dir, un element que es relaciona amb l'EdC subjectivament ja que cedeix tot el protagonisme a la realitat projectada, l'EdC que és

dins l'escena objectiva (EO). A diferència del futur planificat en què encara hi havia una força modal externa (representada amb una fletxa horitzontal en la Fig. 7.13), aquestes ocurrències remetent a un locus de potència atenuat en què la realitat coneguda no és una planificació sinó la inferència del parlant del que pot passar a partir d'aqueixa realitat que coneix. En definitiva, un impuls evolutiu més subjectiu, en què la conceptualització del parlant és el locus de potència. Al capdavant, aquest estadi presenta una subjectivació major de l'escena.

Una constatació de la subjectivació del valor de futur és la presència d'elements lingüístics que indiquen la inferència del parlant de la realitat que l'envolta (vg. subratllats: *parrà, semblave, paria...*).

És important remarcar que la força de l'orientació al futur de l'EdC prové de la inferència del parlant. Com hem dit, això suposa una major subjectivació, però també relaciona aquest valor amb els valors evidencials. De fet, hem documentat algunes ocurrències amb valors de transició entre el futur i l'evidencialitat inferencial al s. XV i XVI, la qual cosa mostra la connexió entre aquests valors:

- (145) —Les penes de l'infern no bastarien egualar-se ab aquelles de amor quant la intrínseca fortuna hi dispensa, mas sobrepuen sol per la eternitat com aquelles sien sens fi e aquestes finides, e ab sperança de mudar-se en desijada glòria se mostren. Qui·s *deu desesperar* en les adversitats ni creure los remeys ésser impossibles? (*Tirant*: 1306, 1460 [ms. 1490])
- (146) —O! —dix lo rey—. ¿E quant los veuré yo? Certes, a mi triga molt que yo ·ls pusca veure, e si yo sabés on los *degués trobar*, yo iria a ells. Emperò totavia se tench per dit que lo digmenge següent los veuria en lo torneig, e que allí ell treballaria tant (*Curial*: 200, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (147) Emprava amics e obligats a ell, qui, almenys en la sua necessitat e majorment extrema, *fallir* no li *devien*, dient, per boca de Job, a ·XIX· capítols: "hajats mercè, hajats mercè e compassió de mi" (Malla, *Memorial*: 116, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (148) Com hagué molt pensat, ligà's e exí en la cambra de parament per parlar ab Tirant e per fer-li festa, per ço com sabia que molt presta *devia ésser* la sua partida per anar al camp. (*Tirant*: 1010, 1460 [ms. 1490])
- (149) senyor, com aquell se fos de fet exit de la ciutat e absentat, no s'és pogut fer, segons de aquestes coses creem que ·n serets assabentat per informació que us trameten, o us *deuen trametre*, los dits surrogat de governador e justícia, per aquells reebuda dels qui en açò foren presents, vehents e oents. (*Epistolari IIa*: carta 115, 1412-1424)

La progressió de la gramaticalització que hem descrit mostra el desenvolupament del valor de futur de *deure*. Hem trobat diferents matisos semàntics. Hem vist la progressiva desmarcació contextual de la perífrasi: de contextos narratius o cicles coneguts amb l'infinitiu *morir* o un d'equivalent, passant per planificacions amb infinitius de canvi d'estat i fins a usos del futur d'imminència més subjectiu.

Tanmateix, aquests valors de futur no són iguals al futur no marcat general. Què els diferencia? La nostra hipòtesi és que, tot i la incorporació del P/C en el locus de potència del valor N més subjectiu, sempre hi queda una mica de força objectiva (en

aquest cas, la inferència de la realitat) que impedeix la formació d'un esquema purament prospectiu. La persistència (*persistence*) del valor prototípic original barra el pas, doncs, a una evolució més gran (Trautott 2012). Això explicaria el fet que no trobem aquest valor en oracions en primera persona, ja que la perífrasi no pot expressar intenció, tal com hem vist en els exemples (133), (134) i (135). Possiblement, per a arribar a aqueix valor hauria calgut un procés de subjectivació major en què el parlant projectés en l'auxiliar la seua intenció i actitud, i es deslliurés de planificacions externes o inferències. Aquest sol ser el procediment de la gramaticalització de les perífrasis que segueixen aquest patró de canvi semàntic, com ara la perífrasi analítica romànica <HABEŌ + INF> (Bybee *et al.* 1994; Pérez-Saldanya 1998: 280-282) o les perífrasis de futur romàniques amb els equivalents del verb *anar*. En canvi, *deure* no segueix aquest camí. Tot i que desenvolupa valors de futur parcialment subjectius, no assoleix una subjectivació total.

Tal com hem vist a §7.2.2, les dades del corpus indiquen que el valor de posterioritat de la perífrasi augmenta notablement entre 1350 i 1500. Ara hem vist que aquest procés comporta una certa desmarcació contextual i l'augment de valors amb una conformació més subjectiva (valors M i N). En canvi, al s. XVI la situació canvia radicalment: es constata la pràctica desaparició dels valors de futur. Al nostre entendre podem relacionar l'estancament en la subjectivació de la perífrasi amb la no-consolidació d'aquest patró de gramaticalització cap al futur. El fet que *deure* no haja desenvolupat un valor de futur orientat al subjecte li hauria pogut impedir un major desenvolupament. A més a més, s'ha de tenir en compte un altre factor: l'evolució semàntica de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>, ja que també desenvolupa valors de futur. En efecte, com veurem a §8, segurament, el desplegament semàntic de <*haver (a/de) + INF*> hi podria tenir alguna cosa a veure.

7.3.3 *Sorgiment i evolució del valor evidencial inferencial*

A banda del valor de futur, la perífrasi <DĒBEŌ + INF> i les descendents romàniques desenvolupen un valor inferencial, el qual ha estat documentat, entre els s. I-III dC (Fleischman 1982; Ernout & Meillet 1979: 165).¹⁶⁹ La situació que trobem en català arcaic és de predomini gairebé total del valor originari i prototípic, la necessitat deòntica. Ara bé, hem documentat algunes ocurrències que mostren valors evidencials incipients de *deure*, de caràcter pragmàtic i molt restringits al context comunicatiu. Amb

¹⁶⁹ Els estudis gramaticals sovint es refereixen a aquest valor com a modalitat epistèmica (vg. §3.1.4).

això, ja tenim la variació sincrònica necessària perquè comence (o continue) el procés de gramaticalització de la construcció.

A continuació (§7.3.3.1), tractarem aqueixos valors que podem considerar de transició que mostren la relació entre el valor original (deòntic) i l'innovador i que mostren, per tant, el canvi semàntic. Tot seguit, observarem com sorgeixen els primers testimonis dels valors evidencials (§7.3.3.2) i el desenvolupament i polisemització de valors inferencials entre 1350 i 1600 (§7.3.3.3).

A l'apartat següent (§7.3.4) mirarem d'avaluar la validesa de la hipòtesi que considera el valor bàsic d'aquesta lectura de la perífrasi com a evidencial en lloc de modal epistèmic; també ens ocuparem de la relació entre totes dues categories semàntiques.

7.3.3.1 Valors de transició

En el camp dels estudis diacrònics de la modalitat, s'han fet diverses propostes per a referir-se als valors indeterminats o ambigus. Per exemple, en l'estudi diacrònic de les perífrasis de l'espanyol, Yllera (1980) veu en l'obligació lògica aquest valor de transició.

En aquest sentit, és interessant la noció de *necessitat deòntica/epistèmica generalitzada* proposada per Traugott & Dasher (2002). Aquests casos mostren l'enllaç o punt d'unió dels dos valors modals que tractem i expliquen com ha estat possible el contacte semàntic. Traugott & Dasher (2002: 111) proposen «it is necessary for X to do/be Y» per a la necessitat deòntica generalitzada i «the only possible conclusion is that/it can't not be that» per a la necessitat epistèmica generalitzada. És a dir, hi ha algunes ocurrències que poden tenir totes dues lectures. Aquest és el cas d'algunes ocurrències de la perífrasi <deure + INF> amb valor ambigu. Vegem-ne un dels exemples catalans més antics:

- (150) E per aizò qar él dejunà ·XL· dies e ·XL· nuits, mostra qe él ere ver Déus; et aizò qe él ag fam mostra [qe él] ere ver om: e per aizò *deuem cretre* qe él fo ver Déus e ver om. (*Homilies*: 122, c. 1200)

Ací, d'una banda podríem entendre el valor codificat del verb 'estem obligats a creure' (valor deòntic, necessitat deòntica generalitzada, «ens és necessari creure»), però de l'altra podem inferir un valor diferent en què *deure* indica que necessàriament deduïm o inferim la creença que «él fo ver Déus e ver om» (valor inferencial, necessitat epistèmica generalitzada, «l'única conclusió possible és»). I tot plegat ocorre lligat a un context concret que possibilita la inferència, perquè

- i. difícilment l'autoritat moral que hi ha darrere la necessitat, el locus de potència, pot obligar el subjecte a *creure*
- ii. ací no és admissible una altra interpretació (o inferència) de la Bíblia que la del P/C, és a dir, el capellà
- iii. i a això, hi ajuda el fet que el verb infinitiu de la perífrasi és estatiu i, per tant, no hi ha un agent prototípic sobre el qual recau l'obligació.

Aquest serà el context que trobarem sovint en altres ocurrencies de transició, com ara aquestes amb infinitius estatus (valor O) (vg. §7.3.5.1 sobre els verbs estatus):

- (151) E, segons que·ls sarraïns nos comptaren, deÿen que viren entrar primer a caval ·i· cavaller blanch ab armes blanques; e açò *deu ésser* nostra creença que fos Sent Jordi, car en estòrias trobam que en altres batayles l'àn vist de chrestians e de sarraïns moltes vegades. (*Fets*: foli 49v, XIIIb [ms. 1343])
- (152) Aznar, trobant-se a soles ab la donzella, ris del joch, e dix: —Senyora, si tots los presoners han tal carceler com yo he, no *deuen haver* dubte de mort, ne *deuen desijar* exir de presó; per què, si a vós ve en plaer, e a vostre frare, yo us vull per muller. (*Curial*: 238, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (153) E en aquell sacrifici ha molts àngels. La verge Maria no podie conseqrar, ne sent Johan Bartista. Ara donchs, bé·n *deurie ésser* content lo prevere, que *deurie* dir matines a miga nit (Sant Vicent, *Sermons*: 45, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (154) no porten a vendre a vostra vila lo peix que pesquen en les mars e porten ací a vendre, e havem vistes les rahons e pregàries allí preteses e al·legades. A què us responem que bé *devets saber* que les mars són del senyor rey e comunes a tots sos súbdits, qui hi poden pescar franchament, e són via comuna e liberta a cascun, en tant que ·ls lavorants en aquelles han (*Epistolari IIa*: carta 19, 1412-1424)
- (155) E par a mi, senyora, que si vós amau lo cors, també *deveu amar* la mia ànima, e l'altaesa vostra no deu consentir yo voluntàriament hagués a peccar. (*Tirant*: 1038, 1460 [ms. 1490])

Moltes vegades es tracta de construccions en veu passiva:

- (156) Interrogat de temps e dix que ·XX· anys ha passats. Interrogat si sab aqueles persones foren pagades les dites ·CCXV· llibres e dix que en lo dit alberà *deven ésser contenguts*. (*Clams II*: 185, 1306-1321)
- (157) Mas no sentia ell que fortuna fos alguna cosa; solament creya que al seu ardiment e a la sua força *devien ésser atribuïts* los seus valerosos actes. (*Curial*: 231, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Un context semblant en què pot emergir el valor innovador és aquest, en què la intensitat de la necessitat és rebaixada automàticament pel significat de l'infinitiu estatiu *voler*:

- (158) la una, per zel de la sancta fe christiana, car si ço qui és contengut en les dites conclusions és ver, *voler devets* que aquells aytals sien perseguits e extirpats, o si ver no és, *desijar devets* que aquesta ciutat, en què hagués e havets gran part, sia purgada de tal fama o infàmia. (*Epistolari Ib*: carta 101, 1375-1399)

El canvi semàntic i l'aflorament del valor epistèmic/inferencial comporta, doncs, una modificació de l'esquema conceptual deòntic. En primer lloc, el destinatari de la força

(*target*) ja no és el realitzador prototípic que ha de portar a terme una acció, sinó que en oracions amb infinitius estatus o en passives l'agentivitat característica de la modalitat deòntica ha desaparegut. En alguns d'aquests casos, especialment en la passiva, això comporta l'ampliació de l'abast de la predicació (§7.3.1.4). En aquest sentit, es podria avalar la proposta que considera que prèviament al desenvolupament del valor epistèmic es passa per la modalitat deòntica d'abast ample (Nordlinger & Traugott 1997, Traugott & Dasher 2002).

El segon element important de la modificació de l'esquema conceptual és el paper de l'imposador com a locus de potència. En la interpretació innovadora, la força s'ha atenuat, perquè, en aquests casos, el P/C també forma part de l'origen de la força. De fet, aqueix procés és molt gradual, tal com hem vist a §7.3.1.3.

En altres casos, també s'admet una doble lectura (necessitat/inferència) però per altres motius. A (159), podem fer una interpretació deòntica ja que no hi ha atenuació del destinatari de la força, és una oració agentiva. També és possible una interpretació evidencial ja que no hi ha un imposador típic.

- (159) Encara dels cossos podrits s'engenren mosques e tavans molt verinosos, la qual cosa fo de feyt en Cathaluynna can lo rey de Ffrança e ses gents tenien assetjada la ciutat de Girona, ja sie ço que sie fama comuna que per miracle aquelles mosques s'engenraren, a la qual cosa no contrast. Car ço que natura obre hó fa, tot ho fa en vertut de Deú, donchs Déus en vertut pròpria ho póch fer e ho *dech fer* esguardan la injustícia e la iniquitat d'aquells, e ls greus pecats e eretgies que fahien (*Agramont: 57a, 1348 [ms. 1388]*)

En aquest discurs es diu que en el setge de Girona es van engendrar unes mosques i tàvecs molt verinosos que la gent atribuïa a un miracle. Tot el que la natura crea prové de Déu. Així, doncs, atenent a la injustícia d'aquella situació, el P/C diu que i) Déu es va veure obligat a fer-ho (obligació) o bé, ii) infereix que Déu ho va fer a causa de la situació que s'hi vivia. Què ha canviat d'una interpretació a l'altra? El locus de potència. Mentre que en la interpretació (i) l'imposador hi és present i projecta la força modal, com a la Fig. 7.15, en la interpretació (ii) el locus de potència és el P/C, com a la Fig. 7.16.

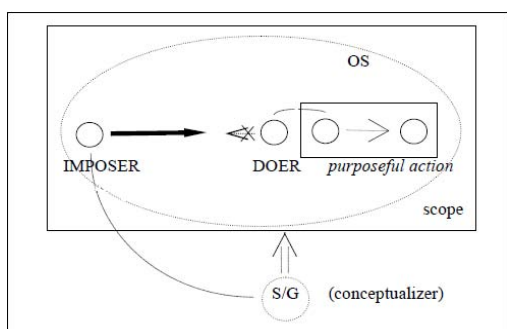

Fig. 7.15 Interpretació deòntica dels valors de transició. Equivalent a l'esquema conceptual de la Fig. 7.9

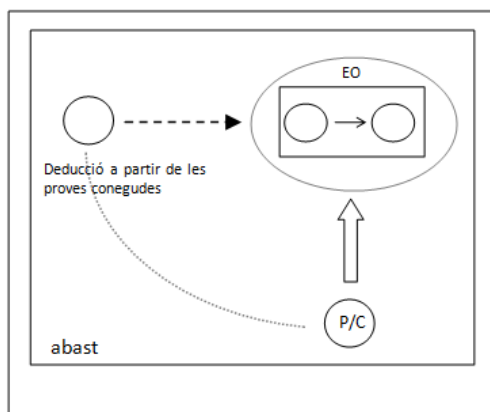

Fig. 7.16 Interpretació evidencial dels valors de transició. Equivalent a l'esquema conceptual de l'evidencialitat inferencial específica (Fig. 7.17)

I encara més determinant: què uneix totes dues conceptualitzacions? La participació del parlant en el locus de potència i la presència de circumstàncies específiques que justifiquen o bé la necessitat o bé la inferència. Aquests dos elements són imprescindibles per a entendre el canvi semàntic. Així, en la interpretació (i) el parlant ja forma part del locus de potència, tot i que l'origen de la força encara és l'imposador, la necessitat externa justificada per una realitat. En (ii) és aqueixa realitat, aqueixes circumstàncies que juntament amb la interpretació del P/C emeten la força. En aquest context es pot produir una inferència invitada (IIN) (Tragott & Dasher 2002), és a dir, tot i que el P/C haja activat l'esquema modal deòntic (i), l'oient bé pot inferir l'esquema (ii). Per tant, s'haurà atenuat el locus de potència (l'imposador, la necessitat externa) i es deixarà a la llum una conformació més subjectiva, amb el P/C com a origen de la força dins l'abast de predicació (vg. més avant).

En aquest cas, la interpretació de l'esquema innovador (ii) pot emergir perquè és en temps passat. Aquest context temporal permet canviar l'orientació temporal al futur, pròpia de la modalitat deòntica, a una orientació temporal paral·lela al temps de l'estat de coses, en aquest cas el passat:

- (160) Ffaç-vos saber, senyors, que·l senyor rey vos scriu e us mane per ses letres que donets al governador ·III_mille· sols barchinonesos per raó de la obra que ha a ffer e·l castell de Pollença, e tota aquella altra moneda que sia necessària a pagar lo sou dels cavallers qui aquí romendran, e les retinences dels castells, la qual paga podets fer de açò que havets collit del monedatge, lo qual se *dech comensar* a la festa de Sant Johan propassada e deuen-se·n collir de ·VI· a ·VII_mília· lliures, e de la terça de les rendes de la islla qui ·s deu pagar per tot lo mes d'agost proppassat. (*Reintegració V*: carta 120, 1343)
- (161) Explicada la embayxa[da] y narradas las causas per les quals los cartaginesos se *devien m̀durer* contra Spanya y lo quant convenia als cartaginesos tenir senioria en Spanya, lo senat de Cartago determenà donar-los... (*Grandeses*: 141, XVIa)

A diferència d'altres valors de transició com (156), en aquests casos no hi ha una atenuació del realitzador (*target* de potència) ni una conformació conceptual amb abast ample, sinó que en la interpretació (i) encara trobem l'esquema agentiu pròpiament deòntic. En aquest cas s'ha atenuat el locus de potència extern.

Vist això, cal destacar que la gradació semàntica dels valors perifèrics de *deure* (§7.3.1.2) i dels valors de necessitat amb atenuació de la força externa (§7.3.1.3) són crucials per a entendre el canvi semàntic. En definitiva, això mostra que la categoria s'agrupa en sentits per semblança de família (efecte de prototipicitat b, Geeraerts 1997, Fig. 4.3) i que no hi ha límits clars en les categories (efecte de prototipicitat c, Geeraerts 1997, Fig. 4.3).

Tal com es veu en la datació dels exemples, hi ha ocurrencies de transició necessitat/evidencialitat des dels primers textos catalans fins al s. XVI (vg. Fig. 7.3). Així, en els primers textos de la llengua catalana, en el període preliterari, hi ha algunes ocurrencies que mostren una certa ambigüitat com la que acabem de tractar. Aquestes ocurrencies representen un 7% del total de perífrasis d'aquest període. Possiblement, però, aquesta xifra és més elevada del que devia ser i s'hauria de relativitzar. D'una banda, perquè la quantitat de textos arcaics és reduïda i, per tant, amb tan sols vuit ocurrencies s'arriba a una representativitat elevada. I, de l'altra, perquè, fins i tot en la lectura evidencial, aquestes ocurrencies mostren un estadi molt primari de gramaticalització, són valors molt pròxims als deòntics i vinculats a certs contextos. Aquesta informació és interessant per a explicar el canvi semàntic atès que mostra que el valor innovador, tot i que potser no s'ha desenvolupat plenament, comença a aflorar. En la resta del català medieval també hem documentat valors de transició. Al s. XVI, quan el valor evidencial es consolida (vg. §7.3.3.3), no decauen les ocurrencies ambigües, ans al contrari, augmenten relativament fins a més d'un 3% de les ocurrencies totals. Això mostra que aquests exemples de transició no són sols vies per a assolir el canvi semàntic, sinó que palesen la mateixa configuració semàntica de la categoria, que té fronteres difuses.

7.3.3.2 Sorgiment dels primers testimonis de valors evidencials: *inferència específica*

El valor evidencial indica l'origen de la informació, és a dir, d'on provenen les proves a partir de les quals el parlant fonamenta l'afirmació o estat de coses que formula (§3.2). Concretament, el valor inferencial és un tipus d'evidencial indirecte, ja que el parlant no té accés directe a l'estat de coses, però l'infereix a partir de l'observació de certes

circumstàncies o coneixements que té (§3.2.3). A continuació, veurem el sorgiment d'aquest valor en la perífrasi <deure + INF> i els matisos que presenta.

La perífrasi amb valor evidencial més clar l'hem documentada a principis del s. XIII:

- (162) E an auant Ramon de Senaoia pres un ladre de noit en sa maiso qui auia fait grans mals e fo iujat per peniar per cels qui auien la cort en comanda per P. de Lobeira, zo era en Mir et prohomes altres de Lerida et in hoc quando ducebant eum pendere uenc P. de Lobeira e fez lo escapar per Mil solidos que ne *dec auer* qui len foron promes daizo no sabem si habuit uel non. (*MiS- PSP*: 169, 1200-1210)

Ací, el P/C interpreta que P. de Lobeira va obtenir mil sous pels quals va deixar escapar el lladre. No és una informació coneguda o observada directament, sinó que s'hi arriba indirectament, per una inferència d'uns fets que es mostren molt clars, unes proves molt evidents.

Les perífrasis amb valor evidencials són escasses fins al 1350. Com hem vist a la Fig. 7.3 (§7.2.2), en el període s.XI-1350 sols n'hem documentat 13 ocurrencies, que representen al voltant de l'1 % de les perífrasis:

- (163) E açò sabem nós bé per cert per los moros de la vila. E hoís molt bé la crida que nós haviem feyta fer, car tots cels qui eren en la ost la *devien ohir*. (*Fets*: foli 137v, XIIIb [ms. 1343])¹⁷⁰
- (164) que·m desconortaren del pendre Burriana e proferiren-me haver que·m daria lo rey de València, qui ha nom Sayt, per ço que·m levàs de Burriana; e creu que, així con éls ho proferiren a mi, que éls en *devien haver* bona part. E, quant hoí aqueles paraules, foren-me molt dures e molt males d'escoltar, e mandam-los que no·ns ho dixessen, q (*Fets*: foli 81v, XIIIb [ms. 1343])
- (165) logars que tenia de nós e que li haviem en cor e en voluntat d'ajudar. Mas encara no li podíem respondre complidament tro que cort aguéssem tenguda, mas puyes que li respondríem en tal guisa que él ne *deuria ésser pagat*. E sobre açò dixeren-nos que y dixéssim, e nós dixem que·ns plahia molt. "Primerament vos dich que no m'acort a re que (*Fets*: foli 151r, XIIIb [ms. 1343])
- (166) E dix-nos que, si nós li volíem donar Eviça, qu'él ab son liynatge, que la conquerria; e, pus nós no la haviem e haviem altres coses a fer, que ben *devíem voler* que él la conquerís, per ço que hom digués que l'arquebisbe de Terragona havia conquerida Eviça; e él que la tenria per nós. (*Fets*: foli 65r, XIIIb [ms. 1343])
- (167) Experiència mostre quascun jorn que can foch se pren en alcun alberch, que tots los vehins n'an temor, e·ls qui pus prop li són major *deven haver* pahor. (*Agramont*: 53a, 1348 [ms. 1388])
- (168) si venir hic podets ab les dites galees o per en Jacme de Bosquet o n'Arnau Des_Ledó [...] nos aportets o trametats tota aquella e com major quantitat puixats de moneda axí de les vendes les quals *devets haver fetes* de les II_mille llibres de renda de les quals nos faés saber que havíets ja venudes pres de mill llibres (*Reintegració V*: foli 74v, 1344)
- (169) Ffaç-vos saber, senyors, que·l senyor rey vos scriu e us mane per ses letres que donets al governador ·III_mille· sols barchinonesos per raó de la obra que ha a ffer el castell de Pollença, e tota aquella altra moneda que sia necessària a pagar lo sou dels

¹⁷⁰ No debades, moltes d'aquestes ocurrencies les trobem al *Llibre dels Fets*. En aquest sentit convé recordar una qüestió metodològica (§2) de l'estudi de corpus: certs valors, com és el cas del valor inferencial, apareixen en certs contextos comunicatius.

cavallers qui aquí romendran, e les retinences dels castells, la qual paga podets fer de açò que havets collit del monedatge, lo qual se dech comensar a la festa de Sant Johan propassada e *deuen-se-n collir* de ·VI· a ·VII·mília· lliures, e de la terça de les rendes de la islla qui ·s· deu pagar per tot lo mes d'agost proppassat. (*Reintegració V*: carta 120, 1343)

- (170) Emperò havem tramès poder bastant al governador et al un de vosaltres que per tractar et haver moneda puxats manlevar et fer venditions en nom nostre. Et ja d'aquesta raó les nostres cartes *devets haver haüdes*. (*Reintegració V*: carta 403, 1349)
- (171) Emperò si algun parayre de bona fama e de bona condició jurarà que ell no conech que en aquell drap agués dels dits encamaraments, que ·n· sia creegut per lo dit sagrament e aparà evidentment que quasi en aquell drap no *degués aver* de les dites coses, que en aquest cas sie reebut lo dit sagrament d'aquell a coneguda dels veedors dels parayres. (*Manual I*: 153, 1306-1324)

El valor evidencial que despleguen aquestes perífrasis és una *inferència específica* (valor P): el verb *deure* indica que la informació s'ha obtingut per una inferència (o deducció) a partir d'unes proves o observacions específiques (Squartini 2008). Per exemple, en aquest cas la perífrasi indica que a partir de la premissa específica (i explícita) «pus nós no la havíem [Eivissa] e havíem altres coses a fer», el P/C dedueix, infereix, que inevitablement «ben devíem voler que él la conquerís»:

- (172) E dix-nos que, si nós li volíem donar Eviça, qu'él ab son linyatge, que la conquerria; e, pus nós no la havíem e havíem altres coses a fer, que ben *devíem voler* que él la conquerís, per ço que hom digués que l'arquebisbe de Terragona havia conquerida Eviça; (*Fets*: foli 65r, XIIIb [ms. 1343])

O en aquest altre cas, en què, lògicament, tothom pot inferir que el subjecte deu saber el nom del senyor, atès que «tots los hòmens del món lo sabien»:

- (173) e él respòs-vos que [...] *devíets bé saber* lo nom de son seyor, que tots los hòmens del món lo sabien e saben con és poderós entre-ls chrestians e alt, per què no devíets desdenyar que no sabésets lo seu nom. (*Fets*: foli 45v, XIIIb [ms. 1343])

Aquestes construccions ja no avaluen correctament l'esquema conceptual de la necessitat, el valor codificat de la perífrasi, sinó que són una sanció parcial –s'ha produït l'extensió semàntica. Reprenem, doncs, la Fig. 7.16 de la lectura evidencial dels valors de transició (la tornem a reproduir ací, Fig. 7.17). El canvi semàntic és una modificació substancial en la conceptualització del valor semàntic de la perífrasi. En aquest cas, la inferència específica comporta una atenuació del locus de potència: la necessitat modal ja no emet cap força sinó que ha deixat al descobert l'escaneig mental de la conceptualització del parlant. Ara ja no hi ha un imposador que vol forçar un realitzador a portar a terme un estat de coses (com en la modalitat deòntica), sinó que la força és més difusa i provoca la conceptualització d'un estat de coses. Al capdavant, el locus de potència de la inferència és el P/C, que, amb la interpretació de la realitat, infereix una informació. I per això apareix representat dins l'abast de la predicació en la representació gràfica. Tanmateix, encara queda una part objectiva. En aquest procés inferencial són ben presents les proves específiques que permeten fer una inferència

molt evident. Per tant, les proves de la realitat coneguda conformen el locus de potència, juntament amb el P/C. Això és una configuració parcialment objectiva –o no tan subjectiva com ho pot arribar a ser. El verb *deure*, en aquest estadi, ha desenvolupat un valor evidencial que indica aqueixa inferència relativament objectiva que es basa en unes proves que tothom pot observar.

En l'esquema representem amb una fletxa discontinua horitzontal la força objectiva que emeten aquestes proves.

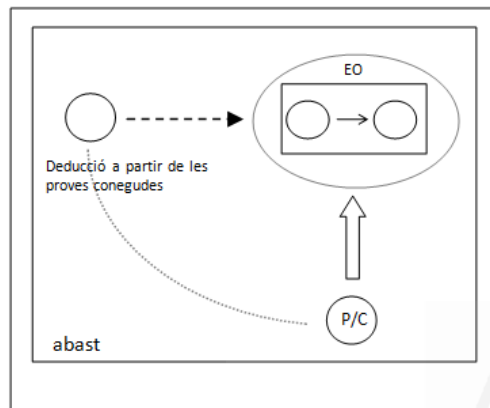

Fig. 7.17 Esquema conceptual de <deure + INF> amb valor evidencial inferencial específic

Tal com hem vist en els casos de la necessitat d'abast ample i dels valors de transició, ací també s'ha atenuat el destinatari de la força (*target*). En aquest esquema no hi ha un realitzador, sinó que la força recau sobre l'EdC que apareix en l'escena objectiva. Comptat i debatut, la interacció de forces modal s'ha atenuat i ha eixit a la llum la conceptualització del P/C (Langacker 2006). S'ha produït una primera subjectivació.

Si reprenem el fil que resseguien els valors de necessitat deòntica més subjectius en què el P/C s'incorporava com a part del locus de potència i continuem amb els valors de transició cap a aquest valor evidencial, podem considerar que la gradualitat del canvi semàntic és una cadena que mostra petits canvis:

NECESSITAT DEÒNTICA (A) > NECESSITAT EXTERNA MÉS SUBJECTIVA (F/G) >
VALORS DE TRANSICIÓ EVIDENCIALS (O) > INFERÈNCIA ESPECÍFICA (P)

Tot i que aquest patró de canvi semàntic segueix les tendències generals interlingüístiques (Bybee *et al.* 1994, van der Auwera & Plungian 1998, Traugott & Dasher 2002), l'anàlisi primmirada i la detecció de valors més concrets ofereix moltes possibilitats per a explicar el canvi semàntic. Tal com ha fet Goossens (1999, 2000) per a l'estudi semàntic diacrònic del verb modal anglès *must*, aquesta cadena de significats mostra la importància gradualitat del canvi lingüístic. En aquest sentit, hem vist que

l'esquemàticitat parcial (Langacker 1987) explica el sorgiment de valors semàntics nous en què s'ha atenuat la interacció de forces i s'ha evaporat part de la conformació objectiva d'aquestes forces.

Aquestes conclusions poden ser compatibles amb les aportacions pragmaticistes de Traugott & Dasher (2002) que incideixen en l'inici del procés per a explicar el canvi semàntic. La lectura inferencial de <deure + INF> en aquest estadi i, especialment, la dels valors de transició (§7.3.3.1), així com la conceptualització esquemàtica que hem proposat, sorgeix perquè el parlant invita l'oient a entendre algun significat més enllà de la necessitat deòntica. Es produeix una *inferència invitada* (IIN) en què s'admet una interpretació diferent de la del valor original, una lectura que modifica la conformació de l'esquema original, tal com hem vist.

L'inici del procés, doncs, és de caràcter inferencial i hi tenen un paper fonamental la relació parlant-oient i el context, ja que l'oient reelabora la informació que obté del parlant, en un context concret. És a dir, «speakers charge the forms with new meanings inferred from the context, and, in consequence, new forms are grammaticalized once they are conventionalized without needing the original motivating pragmatic context» (Company 2012: §3.1). A més a més, val a dir que la lingüística cognitiva considera que les categories tenen fites no discretes (Geeraerts 1997). Aquesta proximitat dels valors és un element bàsic de la conceptualització humana que permet estirar les categories.

La perífrasi <deure + INF>, en el període que hem tractat fins ara (s. XI-1350), desenvolupa algun cas amb el valor inferencial específic. Aquest valor és, encara, molt poc representatiu, no és un valor codificat, sinó que sorgeix en la fluïdesa de la comunicació. Segons la TCSII (§4.2.4.2), ens hi podríem referir com un valor pragmàtic innovador, és a dir, el primer estadi cap a la polisemització.

7.3.3.3 Desenvolupament i subjectivació del valor inferencial: entre la *inferència específica* i la *genèrica*

Entre 1350-1500

Les dades del corpus podrien indicar que el segon estadi del canvi semàntic, segons la TCSII, se situa entre 1350 i 1500, ja que la representativitat dels valors evidencials deixa de ser testimonial.¹⁷¹ Des d'aquest moment podríem parlar de la generalització de la inferència invitada (*utterance-type meaning*, IING), és a dir, el significat pragmàtic se

¹⁷¹ També creixen els valors de transició, que se situen per sobre dels dos punts.

socialitza, es generalitza en la comunitat lingüística i és més recurrent en aqueixos contextos. El valor inferencial de la perífrasi arriba a representar entre un 7 i 8 per cent de les perífrasis d'aquest període.

La majoria de casos són elaboracions de l'esquema conceptual de la inferència específica, el valor P (Fig. 7.17). Com veiem en aquests exemples, hi ha unes proves específiques que formen part del locus de potència objectiu a partir del qual el P/C infereix l'estat de coses: *segons la obra demostra e evidents senyals, segons los grans crit, per rahó del leó, la vostra roba me fa creure, per tal com jo havia experimentat*, etc. (vg. subratllats). Al mateix temps, la inferència del parlant (subjectiva) també s'explicita lèxicament amb algun element lingüístic del discurs: *féu juyhí, a mon juý, aparaguera, conegué, pensava, crec, opinant*, (vg. negreta).

- (174) Haüda entre ells gran discepció sobre açò, concordaren ensemps que, per tal com jo havia experimentat cascuna natura, fos jutge de la qüestió dessus dita, axí com aquell qui mils ho *devia saber* que altri. (Metge, *Somni*: 190, 1398 [ms. XV])
- (175) Car, senyor, per molt que hajas dit, no m'havets provat, a mon juý, per rahons necessàries, sinó ab persuasions mesclades ab fe, que-l sperit de l'hom sia immortal. Ne veig coses evidents per què ho *dege creure*. (Metge, *Somni*: 78, 1398 [ms. XV])
- (176) Entens-me tu ara? E si m'entens, sabràs traure d'aquestes paraules lo such que *exir-ne deu*. (Metge, *Somni*: 186, 1398 [ms. s. XV])
- (177) Intorogat lo dit Pere si **li aparaguera** en semblances ne en faytases ne en la peraule, que aquel dit Jacme Arnau, para del dit Franssesch, *degués eser estat moro* ne catiu, e dix que no, que ans avie en totes coses cemblances de català, e aquel entén que era, e altre no, e q (*Cort*: 213, 1357-1360)
- (178) E donchs, com Jesuchrist sie de infinida clemència, donchs los salvats molts *deuen ésser*. (Sant Vicent, *Sermons*: 224, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (179) a denotar la potestat que han de batallar, que ·V· m· anys ha que no fan alre sinó batallar. E donchs, com ne *deuen saber* l'art! (Sant Vicent, *Sermons*: 262, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (180) tot ço que havien fet li explicaren, e donaren-li lo jupó e l'anell que havien comprat; e Melchior **féu juyhí** que aquell anell *degué ésser estat* de Curial, per rahó del leó que tenia tallat, car tots temps Curial feya leó per amor de la Güelfa. (*Curial*: 312, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (181) Per què lo rey féu venir a Laquesis, e li dix: —Laquesis, la vostra roba me fa creure que vós devets conèixer lo cavaller de qui aquesta tenda és; e axí us prech que vós me vullats dir son nom e tant com sapiats de sos fets. (*Curial*: 200, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (182) e donaren-li lo jupó e l'anell que havien comprat; e Melchior **féu juyhí** que aquell anell *degué ésser estat* de Curial, per rahó del leó que tenia tallat, car tots temps Curial feya leó per amor de la Güelfa. (*Curial*: 312, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (183) -Si vós l'aguéssets ben conegut, no l'haguérats exellat. -¿E com sabs tu que yo l'exellàs? -dix la Güelfa. Respòs: -*Saber ho deig*, que só estat en catiu set anys, per una vostra fellonia. (*Curial*: 344, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (184) E recordant-me dels meus mals, tinch compassió de tu, car si-t vols, tu pots ésser causa de ton bé, e que yo t'estimàs molt, que segons la obra demostra e evidents senyals, tu *deus ésser* home valentíssim, com tingues més dolor que no mostres (*Tirant*: 1137, 1460 [ms. 1490])

- (185) e a vostra il·lustra senyoria sia stat grat voler-me pregar la giràs en lengua portoguesa, **opinant per yo ésser stat algun temps en la illa de Anglaterra degués** millor *saber* aquella lengua que altri; (*Tirant*: 61, 1460 [ms. 1490])
- (186) car **sola ombra de sent Pere sanava los malalts corporalment** (Actuum, ·V_o· ca_o): bé los *devia sanar* spiritualment la ombra de Jhesús. (Malla, *Memorial*: 265, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (187) Poria ésser feta qüestió qual fon major en Jhesuchrist, la dolor de la sua Passió, o de la compassió de la sua mare. Poria algú ací respondre que de la sua Passió, car més se *devia dolre de ço que més volia*, e aquella dolor era pus impròpia e pus peregrina... (Malla, *Memorial*: 105, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (188) emperò pensàvan que no *degueren escapar*, **car eren quasi morts com los tragneren de la galera, e no·ls pronosticàvan a vida.** (*Curial*: 311, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (189) Lo duch e la duquessa, qui sabien en aquest fet, com sentiren la remor tan gran, pensar en que Tirant era stat sentit. Pensau lo cor del duch quin *devia star*, que ves a Tirant en tan gran congoxa ésser posat, **car pensava que l'aguessen mort o apresonat.** (*Tirant*: 906, 1460 [ms. 1490])
- (190) -La tua cara, Ypòlit, veig tota alterada, flaca e descolorida. E no sens causa, **car la malaltia de un tan valentíssim cavaller com és Tirant**, tota la sua parentela ne *deuen star* ab molta dolor; car sí·m fas yo, que molta dolor n'é passada e passe, car en la nit me desperte ab aquella pròpia passió com si·m fos marit, fill o germà o algun acostat parent. (*Tirant*: 947, 1460 [ms. 1490]).
- (191) de què Curial, encés de ira, tot se cambià, e no respòs per no barrejar sos fets; mas pensà que lo marqués, si tot lo festejava, lo *devia haver* per odiós **segons ço qu·avia dit.** Ladonchs lo marqués, venint vers les loges, faent moltes maravelles de sa persona, ab la spasa feria (*Curial*: 97, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (192) Lo conspecte seu era de home admirable e de gran sanctedat. Lo gentilom se admirà de tal visió, emperò, **per lo bon sentit que tenia, conegué** que *devia ésser* algun home de sancta vida qui s'era allí retret per fer penitència e salvar la sua ànima e, com a home desembolt, prestament descavalcà e féu-li gran reverència. (*Tirant*: 154, 1460 [ms. 1490])
- (193) recità al vezcomte com a la porta de l'ort era stat e no era pogut entrar, e que havia sentit plànyer una veu que paria de dona e no sabia qui era. E **pensava** que per **aquella dona devia ésser stada** aquella remor que fehien. (*Tirant*: 911, 1460 [ms. 1490])
- (194) -O, senyor meu! Y vós sou? Qual desventura vos à portat ací? **En tal so vos veig star** que *deveu ésser nafrat* o no teniu poder de levar-vos. (*Tirant*: 912, 1460 [ms. 1490])
- (195) que yo no haja pietat de Tirant, e no l'haja vist acalar-se ab la corda, la qual s'és rompuda, e **ha donat tan gran colp** que **pens** que les cames e les costelles en lo cors rompudes *deuen ésser* (*Tirant*: 917, 1460 [ms. 1490])
- (196) -Què és açò que vós, ab tan disimulades paraules, parlau tant ab la emperadriu Grans negocis *deuen ésser* aquests **com tan sovint vós ab ella praticau.** (*Tirant*: 967, 1460 [ms. 1490])
- (197) on forçat que vingués a notícia de la emperadriu e de la princesa. La emperadriu cuytà tant com pogué e ja fon passat l'emperador d'esta vida. **Pensau** la miserable senyora quina *devia star*, **veure morts marit, filla e gendre.** Negú no·m demane de semblant dolor com en aquell palau era. (*Tirant*: 1512, 1460 [ms. 1490])
- (198) ... genovesos, **sou gent desconeixent**, que sou tals com los àsens de Soria, que van carreguats de or e menjen palla. E **per ço crech** que tot *deu ésser* burla e no u dieu sinó per enganar-me (*Tirant*: 365, 1460 [ms. 1490])
- (199) E no sies admirat si, com a cavaller fugitiu de batalla, de mon senyor te fas demanda, car yo **crech** que tu, **crestià, deus saber** molt en les armes, e seguides que *deus haver* guerres **segons los senyals que en tu se mostren.** (*Tirant*: 1109, 1460 [ms. 1490])
- (200) ans passà avant fins a Contestina e aquí li digueren **com bons dies havia que Tirant era partit ab l'estol**, que ja *devia ésser* en Sicília. (*Tirant*: 1365, 1460 [ms. 1490])
- (201) Fuy posada en gran pensament: **perquè·m trobí los pits e lo ventre banyat de l'aygua, venia a creure** que *devia ésser* veritat. (*Tirant*: 709, 1460 [ms. 1490])

Tanmateix, al segle XV hi ha algunes construccions que desenvolupen un altre valor evidencial, la *inferència genèrica* –o inducció (Dendale 1994a) (valor Q). El (semi)auxiliar *deure* indica l'origen de la informació: una inferència que no es basa en una observació de proves externes, sinó en el coneixement previ (o enciclopèdic) del parlant. L'escena ha perdut gran part de l'objectivitat que retenia, s'ha atenuat més. Això comporta una major subjectivació, ja que hi ha una major vinculació del P/C amb el valor semàntic del verb modal. El P/C pren major pes com a origen de la potència. Com veiem en les perífrasis següents, <*deure* + INF> codifica una inferència més personal, que no és tan evident, que potser tothom no faria igual.

- (202) Miraren tots a Aznar, e **feren rahó** que aquest *devia ésser* valent cavaller e molt forts, encara que fos molt jove e tendre (*Curial*: 217, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (203) no sabia què dir, sinó que ell axí mateix se treballava ab tot son saber en dir e fer totes les coses que a Curial podien e *devien plaure*. (*Curial*: 361, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (204) E per sort, encara que la nit fos molt escura, viu una barca qui-m **paregué** que de pexcar *degués ésser* (*Tirant*: 1287, 1460 [ms. 1490])
- (205) lo conquistar ab aquella glòria que sentia, e tenint gran desig de poder-ho manifestar a son cosín germà, Diafebus, duch de Macedònia, **stimant que**, axí com ell, a cascuna persona *devia plaure* la contentació que ell tenia. (*Tirant*: 1020, 1460 [ms. 1490])
- (206) Mas per ço com no venguist davant la mia vista, te prech que prestament te vullés partir davant los meus ulls, car bé **pens** que tanbé *deus ésser* consenta en la maldat de ta senyora. (*Tirant*: 1020, 1460 [ms. 1490])
- (207) Lo emperador, que sabé que lo conestable era allí, **pensà** Tirant hi *devia ésser* tanbé. Féu-los cridar e, com devien tenir lo consell, dix l'emperador: -Anem a la cambra de Carmesina e allí veurem com stà, car huy tot lo dia no-s sent bé. (*Tirant*: 855, 1460 [ms. 1490])
- (208) oblidant-li gran part de la ira que tenia contra Tirant e, ab humil veu e ab cara afable, li presentà semblants paraules: -Duquessa, tu *deus pensar* que yo no stich menys penada del que tu mostres. (*Tirant*: 879, 1460 [ms. 1490])
- (209) al voltar que la donzella féu, caygué-li la liguacama de la calça, e **al parer de tots** *devia ésser* de la sinestra cama, e era de çimolça. (*Tirant*: 340, 1460 [ms. 1490])
- (210) Com foren dinats e Tirant **conegué** que lo emperador *devia dormir*, ell e Diafebus anaren al palau. (*Tirant*: 529, 1460 [ms. 1490])
- (211) E Tirant pres un gipó de seda e XXX ducats e donà'ls-hi, e après lo posà en llibertat tan prest com fon en terra. **Pensau** quin *devia star* lo mesquí de mariner com sabé que aquell era Tirant Agenollà's als seus peus e demanà-li perdó. (*Tirant*: 713, 1460 [ms. 1490])

En aquests casos, més subjectius, apareixen quasi sempre *atenuadors subjectius* (*hedges*) com els verbs *parèixer*, *conèixer*, *pensar*, *estimar*. La combinació amb aquests verbs indica una major subjectivació. A diferència del valor inferencial específic, en la majoria de casos no trobem explícites en el discurs les premisses de la inferència, les proves a partir de les quals es pot inferir –amb certa objectivitat– l'EdC. Hi ha una inferència genèrica, però el parlant/conceptualitzador guanya pes com a locus de potència. Com veiem en l'esquema conceptual (Fig. 7.18), encara queda alguna cosa de

la conformació objectiva, perquè la inferència es basa en coneixements enciclopèdics, o algun element lògic de la realitat. Tanmateix, quasi ha desaparegut, i ix a la llum la força subjectiva de la conceptualització. Això ho representem en el diagrama amb la desaparició de la força objectiva (la fletxa horitzontal ja no hi és), ara el locus de potència principal és el P/C.

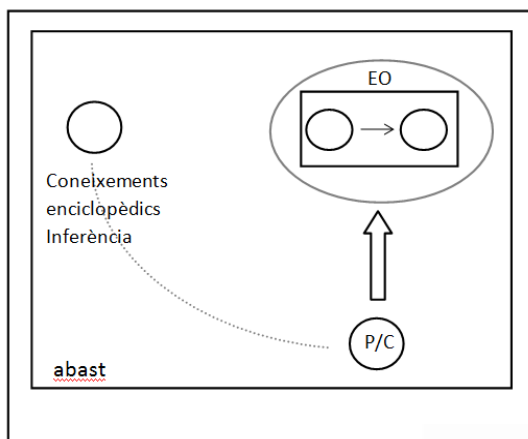

Fig. 7.18 Esquema conceptual de la perifrasi amb valor evidencial inferencial genèric (subjectiu)

Per exemple, en aquesta ocurrència, no hi ha unes proves explícites, unes circumstàncies específiques a partir de les quals es fa obvi fer la inferència de l'estat de coses «haver begut aquella aigua de la font»:

- (212) O! Quina consciència hauràs si la infidelitat prens per companyona? Però **par-me** que tu *deus haver begut* aquella aygua de la font hon morí lo bell Narciso, qui fa fugir de la memòria totes les coses passades ensemps ab la honor. (*Tirant*: 738, 1460 [ms. 1490])

Sinó que hi ha algun element genèric en el pensament del parlant que li permet fer aqueixa inferència.

Finalment, hem documentat un valor o matís, una inferència de la quantitat, una valoració o aproximació sobre la quantitat, que el parlant fa a partir d'unes premisses (valor R_1). Aquest valor podria ser una elaboració del valor P, la inferència específica:

- (213) Donchs, recort-vos, mos senyors, los qui de honor sentiú: ab aquests mateixos dos voltes nos som combatuts; no penseu que ara sien més valents com tinguen poch recort de la trista mort dels seus e de tan gran scampament de sanch com la virtut de vosaltres ha fet en les persones de ells. Pensau ab quanta dolor e misèria *deuen star*. (*Tirant*: 672, 1460 [ms. 1490])
- (214) Cavallers valerosos, armats primer de gran sforç en lo noble coratge, après de armes tan ofensives que·n la vista sol de aquelles los enemichs aterren, ¡quant deu ésser gran la alegria de tots nosaltres, puix ajustats per una matexa intenció, ab hun mateix sforç e ànimo combatent, atengam la fi de aquella cosa per la qual lo morir no·s deu refusar! (*Tirant*: 1316, 1460 [ms. 1490])

Un valor força similar, però dins l'òrbita de la inferència genèrica, és el que mostren aquestes ocurrències:

- (215) Ara donchs, quants *deuen estar* los doctors, confessors, vèrgens e penidents! E donchs, quinya multitud *deuen ésser!* (Sant Vicent, *Sermons*: 223, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (216) ...dins la ciutat vem infinida gent per les torres e per les plaçes, finestres e terrats, que era una gran admiració de veure tanta gent armada, que, per Mafomet, yo arbitrava que *devien ésser* CC milia combatents, e aquest malvat de rey ha fets fer matar los lurs embaxadors sens que no u merexien. (*Tirant*: 135, 1460 [ms. 1490])

Ací, de bell nou, la inferència del parlant fa referència a una quantificació, una aproximació. En aquest cas, és un càlcul, una valoració numèrica, i no es basa tant en elements circumstancials (valor R₂), però això diem que és una elaboració de la inferència genèrica. Aquests valors de càlcul són escassos.

En oracions negatives també apareix el valor inferencial innovador, a partir del s. XV:

- (217) La emperadriu tingué presumció que Ypòlit devia amar e tota la tristor que la sua cara manifestava no *devia* altra cosa *ésser* sinó passió d'amor. (*Tirant*: 947, 1460 [ms.1490])
- (218) sinó que en major grau sentisses lo multiplicar dels mals que recites, dels quals encara no-t *deus recordar* fins que, arribada als sdevenidors desigs, per fer majors los teus delits te'n recordes. (*Tirant*: 1306, 1460 [ms. 1490])
- (219) e lo teu fon vist ple de ferides, qui les te donà no tenia gran pietat de tu, ni crech, com les rebist, no dormies ni les tuas mans no *devien star* ocioses. (*Tirant*: 1109, 1460 [ms. 1490])

En una oració negativa i interrogativa trobem un matís inferencial de sorpresa o rebuig (*admirative*), motivat per una expectativa contrària del parlant (valor S) (Cf. Plungian 2001: 355):

- (220) per ço que les mies orelles no hagen de hoir que yo y sia stada consenta. E per ço los meus ulls, de vives làgrimes destil·len. ¿E com, senyora, no *deveu* vós *pensar* que la cosa no-s deu fer que bisbes e arquebisbes no u hagen de saber? (*Tirant*: 882, 1460 [ms. 1490])

És interessant que aparega la perífrasi en una oració interrogativa, ja que, com veurem més avant (§7.3.6.1), això pot indicar una major subjectivació i l'aflorament d'un matís menys inferencial i més dubitatiu (Squartinti 2010).

Comptat i debatut, al s. XV, s'observa un pas cap a una major subjectivació de l'esquema conceptual, tot i el predomini del valor inferencial específic.

El segle XVI

Finalment, l'etapa de la codificació semàntica del valor innovador (segons la TCSII) pot situar-se al s. XVI, ja que la perífrasi <*deure* + INF> amb valor evidencial inferencial arriba al 30% de les ocurrències d'aquest període. Això ens permet parlar de l'assoliment

de la tercera i última fase del canvi semàntic, la codificació del nou significat de *deure*. En aquest cas el significat originari es manté i, per tant, cal parlar de polisemització.

Entre les ocurrencies que tenen un valor evidencial, en trobem algunes que mantenen el valor **inferencial específic** (valor P):

- (221) Essent com se diu aquesta casa lo palàtio de Cèsar Augusto perquè no y à casa més antiga en la ciutat, d'ella miraven molt a pler los jochs y corsos qu'en lo circo se feyan. Y posat cas que no u fos, per la antiquitat sua se porà dir que dita casa o palàtio *degué ésser feta* en temps dels Scipions. (*Grandeses*: 196, XVIa)
- (222) a més de les que féu a eixos quatre cavallers de qui avem de tractar, fas lo comte de Barcelona en la jornada de Tortosa, que segons lo citi fonch porfiat y llarch, de creurer és que molta gent hi *degué suar*. (Despuig, *Col·loquis*: 112, 1557)
- (223) Ell n'és molt ben guarit, laós a Déu, però no m'à faltat una congoxa tras altra, que, com ve bona no ve sola, y axí *deu ser* millor, pux nostre Senyor és stat servit de colocar en la sua santa glòria (*Estefania*: carta 86, 1522-1542)
- (224) ... tida tant esta prova quant és raó perquè, en veritat, és major del que nengú pot pensar, loat sia nostre Senyor de tot, que asò *deu ser* lo millor pux Él ó permet. Los corals rebé ab la primera letra que dalt dic; són molt bons y arribaren a bon temps. (*Estefania*: carta 190, 1522-1542)
- (225) los negosis de aquí crec ageren pogut sofrir vostra absència, però, pux sa senyoria ó à determinat d'esta manera, deu ser lo millor. Jo só ben serto que vós agereu folgat de pendre aquest treball per veure·ns, y que teniu per bé de ser resta ... (*Estefania*: carta 205, 1522-1542)
- (226) pux Déu és servit que sia axí, asò *deu ser* lo millor. Y per so, sopleque a vostra senyoria que no li done asò fatiga, basten les altres que té. (*Estefania*: carta 112, 1522-1542)

És interessant remarcar la perífrasi (227), ja que en el discurs trobem, aparentment, indicis de subjectivitat i d'objectivitat alhora. D'una banda, l'expressió «conjecture jo» mostra que la interpretació de l'EdC és responsabilitat del parlant. De l'altra, també indica «com pot pensar y presumir cada qual» o «forçat» ('a la força'), és a dir, que la inferència és molt objectiva, que es basa en uns fets concrets –el nom antic de la ciutat, Sagunt–, a partir dels qual tothom pot inferir l'EdC. En definitiva, una inferència específica:

- (227) Entre estas dos torras tant props, enmig de las quals passa lo camí que vuy se diu de la Crivallera, **conjecture jo, com pot pensar y presumir cada qual**, que avie algun principal portal, lo qual forçat se *devia dir* de Sagunto, que, en aquells temps, Morvedre que vuy se diu, era molt noble ciutat, segons scriu Beuter y altres historiadors. (*Grandeses*: 104, XVIa)

Al s. XVI, però, aquest tipus d'inferència més objectiva és minoritària. A diferència dels valors que hem trobat al s. XV, la majoria d'ocurrencies evidencials del s. XVI expressen una **inferència genèrica**, més subjectiva i allunyada del valor deòntic (valor Q):

- (228) perquè les fiu donar del forment de Molín de Rey y, si vós no u sabeu, Miquel o mossèn Francesch ho *deuen saber* y se'n *deuen recordar* de les dos quarteres de dona Stefania, o vós, o mossèn Bolet, ho *deuen saber*. (*Estefania*: carta 194, 1522-1542)

- (229) de la enemiga del duc me par molt donosa, que, si ell se avia donat entendre cosa tan fora de raó com aqueixa, de l'enperador *deu tenir* la queixa, que no de nosaltres y, per a perdre la de tots, se deuria recordar que és stat en lo castell de Xàtiva, que é ... (*Estefania*: carta 68, 1522-1542)
- (230) y secretari del governador, qu'és vuydo, que tampoch no-m recordo lo nom, qu'és molt amich del dit Viladamor, crech lo *deveu conèxer*, que scriva a Xàtiva que miren en donar rahó y satisfèr a la pretensió de aquex que va com és mester (*Estefania*: carta 160, 1522-1542)
- (231) Y tots los que escriuen de allà diuen que té Sa Majestat estremat desig de venir. La mort del duc de Milà ja la *deu aver* vostra senyoria sabuda. (*Estefania*: carta 94, 1522-1542)
- (232) Y ayr ell *devia estar* de bona gana y, sens dir-li res, dix: —Vós me dexistes que me queríades hablar largo sobre un negocio, agora lo podé... (*Estefania*: carta 46, 1522-1542)

Com veiem, en aquests exemples no s'indiquen les proves o circumstàncies que permeten la inferència de l'EdC. Per exemple, a (233), tot i que no hi ha proves específiques en la realitat, hi ha algun coneixement que té el P/C pel qual pot arribar a aqueixa informació o EdC: es tracta de la lletra «que-m diu escrigé ab lo fill del senyor de Manises». O a (234) s'infereix que «les provicions assí deuen ser barates» a partir dels coneixements del parlant i de la interpretació que fa de la realitat. És a dir, no s'arriba a aquesta informació per l'observació de proves objectives, com en la inferència específica, sinó per la interpretació que en fa el parlant. El locus de potència és, doncs, la conceptualització del parlant i l'escena està conformada més subjectivament:

- (233) après rebí altra lletra, feta l'endemà que vostra senyoria aribà aquí, que m'enviaren de Monçó, que **crec** *deu ser* la que-m diu escrigé ab lo fill del senyor de Manises. (*Estefania*: carta 10, 1522-1542)
- (234) e ab poca cosa que s'í ajuste poden en poble com Tortosa honrradament viurer, perquè **crech** yo que les provicions assí *deuen ser* barates. (*Despuig, Col·loquis*: 78, 1557)

De fet, la major subjectivació es fa palesa per la combinació dels atenuadors subjectius –*crec, sospite, pense, conjecture*– amb la perífrasi, ja que al s. XVI és encara més abundant (vg. negreta):

- (235) Y també-m **sospite** que la intensió de don Juan *devia ser* la que vostra senyoria diu, y, com no era la que devia, no és exit ab la sua, ni és raó que per avant alcanse lo que... (*Estefania*: carta 44, 1522-1542)
- (236) En la de set, diu vostra senyoria que à rebut totes nostres lletres, que **crec** que *deu ser* les de don Jeroni y les que portava don Diego Ferer y les de Gabriel, ab los quals anaven totes les lletres que vostra se... (*Estefania*: carta XX, 1522-1542)
- (237) Margarit **crec** que s'aturarà en Cataluya y que-s *deu penedir* de les despeses fetes fins así. (*Estefania*: carta 89, 1522-1542)
- (238) Vostra senyoria-l me comana. **Pense** que *deu ser* altre ab qui pensava enviar-la. (*Estefania*: carta 96, 1522-1542)
- (239) lliura a raó la quorter [..] poch a cinquanta, y tot l'altra a ·quoranta_vuyt· e·[n] pres en dies pasats, que jo **crech** que *devia esser* a mitgant max. (*Illes XVI-26*: 453, s. XVI)
- (240) com no agués pogut pendre port per impedir-ho lo rey, acostaren-se devant lo monestir de Sancta Clara. **Crech** jo *devia ésser* devall lo mirador. Y desembarcà gran número de gent. (*Grandeses*: 163, XVIa)

En alguns casos, trobem la perífrasi en oracions exclamatives:

- (241) Que crua resposta fonch aqueixa y que dolorosa *degué ser* de oir en tan gran necessitat (Despuig, *Col-loquis*: 118, 1557)
- (242) Don Pedro: Què lletania tan llarga! Com hi *deuen estar* instruïts! (Despuig, *Col-loquis*: 188, 1557)
- (243) Estan tots quexosos / y molt descontents, / si donchs per los altres / es planta y plorada, / qui poc conexien / son dolç practicar, / y per ells tenguda / per la més honrada. / Quant més *esser deu* / per mi suspirada, / qui tant hé gustat / lo seu conversar. (*Illes XVI-11*: 389, 1540)

Algunes perífrasis amb valor inferencial genèric són en una oració o discurs en què s'explicita part del coneixement enciclopèdic que és a la base de la inferència que s'ha fet (vg. subratllat):

- (244) Bé só certa que se n'aurà grandíssim trebal, però ab tot **crech** *deu tenir* recapte com no m'à dit pus res. (*Estefania*: carta 4, 1522-1542)

En aquest cas, el parlant infereix l'EdC «tenir recapte» d'uns coneixements que té, el fet que «no m'à dit pus res». O en aquesta altra ocurrència, sabent que «no·s mostra altre vestigi», es pot inferir que «aquell lloc devie ésser lo foro».

- (245) Lo qu'es pot **conjecturar**, perquè no·s mostra altre vestigi, que tot és edificat de casas, que *devie ésser* lo foro. (*Grandeses*: 186, XVIa)

Aquests elements explícits que donen informació de la realitat són la base, el coneixement enciclopèdic del parlant, que permet formular la inferència o l'estat de coses:

- (246) Y los que diuen que·s requebra ab ell ó *deuen dir* perquè après de dinar y de sopar, per fer·se netes les dens, s'enxaugua ab vi amerat, y deuen pensar que·u beu, y no tenen raó, que él confesa que li sap millor l'aygua y està determinar de perseverar ab ella (*Estefania*: carta 122, 1522-1542)
- (247) ni mays pus l'è vist, y axí no sé que s'à fet de posada. Bé **só certa** que se n'aurà grandíssim trebal, però ab tot *crech* *deu tenir* recapte com no m'à dit pus res. (*Estefania*: carta 4, 1522-1542)
- (248) Y axí crec que y à tal abundancia de sanc que basta per a tot, y asó també *deu ser* causa que·s parega ja en lo ventre, que no crec que sia de més tems prevada perquè·m vingé al tems y ab l'abundancia que acostumava. (*Estefania*: carta 10, 1522-1542)
- (249) Fàbio: Per ventura lo príncep encara que fos tal com nos té dit lo senyor Lúcio *devia ser* massa jove per a governar y ja veu què pestilència és tan gran quant los regnes vénen a mans de hòmens masa jóvens. (Despuig, *Col-loquis*: 159, 1557)
- (250) Des de Tordesillas escrigí a vostra senyoria de la mercè que Sa Majestat nos à feta del bisbat d'Euna, y jo **crec** que ja u *devia saber* per la via de Barcelona, perquè·l comanador major, com pasà per allí, demanà de don Jeroni y s'informà dels benefis (*Estefania*: carta 115, 1522-1542)
- (251) Y consentí que dormís Caldés ab ell tot lo camí fins al Villarejo; que **jo sospití** lo que *devia ser*, que, encara que no·s clamava sinó del cap, veya·l anar coxo, y axí provey que no dormís ningú ab ell... (*Estefania*: carta 46, 1522-1542)

Amb tot, aquestes ocurrències mostren que la distinció entre la inferència específica i la genèrica és fina i, en algun cas, podria ser difícil d'establir.¹⁷² Tanmateix, és cert que, a diferència del valor inferencial específic en què la inferència provenia d'unes proves directament relacionades amb l'EdC, en aquestes ocurrències (inferència genèrica) la informació contextual (el subratllat) és l'estímul de la inferència, encara que no permet per si mateix una inferència de l'EdC. No debades, en aquests casos no solem trobar una premissa introduïda per una conjunció causal, com *car*, *puix*, *per tal com*, *per rahó*, com sí que ocorria en la inferència específica predominant al s. XV. Per exemple, en aquest cas, la inferència de l'EdC «tenir tan estojat [el trellat]» s'explica per la constatació d'un fet, «que no l'hé trobat»:

- (252) Lo trellat de la concòrdia bé-m recorde que-l me envyàs y *dech-lo tenir* tan estojat que no l'hé trobat, ny-m recordo hon lo tinch. Pendré plaer que m'envieu hun altre trellat (*Estefania*: carta 166, 1522-1542)

Per tant, no es tracta d'una premissa, d'unes proves observables, sinó d'un coneixement enciclopèdic.

En un sol cas, l'explicació de l'imput que vehicula la inferència genèrica és una informació reportada:

- (253) diu serà prest aquí y que proveyrà a Roma y en tot lo que més avant serà menester. Lo prior de aquí, segons diu ell, y *deu ser* ja aribat. Desije-u saber y lo que aurà negociat vostra senyoria ab ell. De Barselona no tenim lletres. (*Estefania*: carta 43, 1522-1542)

No hem detectat més valors d'aquesta mena, però és clar que aquest altre tipus d'evidencial indirecte és semànticament proper.

Al s. XVI, hem documentat alguna ocurrència inferencial en oracions negatives:

- (254) per què tot fon fet, a oradura fonch imputat en sos derrers dies; car negú gran senyor e rich que sia no *deu tenir* tan gran presumptió com aquest rey don Alfonso tenia. (Carbonell, *Cròniques*: 266, 1495-1513 [ms. 1547])
- (255) Fàbio: Així és, y en lo de la jurisdicció és tant lo que donaren als ciutadans que és cosa que par no us *deu crèurer*; és tan gran, en fi, que encara que lo rey sie dins Tortosa, no poden administrar la justícia los oficials de cort sinó... (Despuig, *Col·loquis*: 114, 1557)
- (256) Vós, vos clamau que jo no lig vostres lletres y vós no *deveu legir* les mies, y podeu veure que jo lig les vostres perquè a tot lo que m'aveu scrit vos responch. (*Estefania*: carta 214, 1522-1542)

¹⁷² També és difícil d'establir la distinció en algun cas dels textos del s. XV:

E pres hun sparver, lo millor que a son grat sabé triar. Lo rey fon de açò molt admirat e presomí que aquest *devia ésser* home d'estima e molt virtuós, car lo seu gest se mostrava. (*Tirant*: 1125, 1460 [ms. 1490])

E pensava, més, com aquest era crestià e *devia ésser* destre en les armes. (*Tirant*: 1107, 1460 [ms. 1490])

-Contínua speriència de greus mals e dolors me ha mostrat complanyent als dolorits socórrer, e més de aquelles coses que rahonablement *deuen ésser* comunes (*Tirant*: 1431, 1460 [ms. 1490])

La distinció entre la inferència específica i la genèrica també permet extraure algunes conclusions diacròniques. En aquesta anàlisi hem vist que, a banda del desplegament de valors de futur, la gramaticalització de la perífrasi comporta l'aparició de valors evidencials nous cada vegada més subjectius. Això dibuixa un patró de canvi semàntic més detallat i més gradual que els que oferia la bibliografia (Bybee *et al.* 1994, van der Auwera & Plungian 1998, Goossens 2000, Traugott & Dasher 2002), en què cada baula nova de la cadena té un valor més proper a aquell del qual naix:

NECESSITAT DEÒNTICA (A) > NECESSITAT DEÒNTICA/EXTERNA MÉS SUBJECTIVA (F/G) > VALORS DE TRANSICIÓ EVIDENCIALS (O) > INFERÈNCIA ESPECÍFICA (P) > INFERÈNCIA GENÈRICA (Q)

És a dir, els valors són cada vegada més subjectius, la força s'ha atenuat i ha deixat a la llum la conceptualització del parlant. Aquesta cadena es pot entendre com un contínuum de valors que tenen relacions metonímiques que els connecten i que permeten el sorgiment –o inferència invitada– del valor innovador. El resultat, doncs, és una categoria amb una gradació de valors pròxims, organitzats segons la teoria del prototip.

7.3.4 La perífrasi <deure + INF> com a marcador evidencial

Com acabem de veure, la lectura evidencial inferencial de la perífrasi es consolida al s. XV i, especialment, al s. XVI. És a partir d'aquest moment, doncs, que podem reflexionar sobre la validesa de l'anàlisi evidencial o modal epistèmica de la perífrasi.

A §3.2.3 hem tractat les diferents propostes per a la lectura evidencial/epistèmica de verbs modals equivalents a *deure*. L'anàlisi del corpus (§7.3.3) sembla que podria confirmar la consideració evidencial d'aquesta lectura de la perífrasi, atès que el significat bàsic de la perífrasi és la inferència, és a dir i segons els diccionaris, 'ésser d'inferir' (*DFabra, DCVB, DIEC2*). És a dir, el parlant intenta «to fill in some kind of conceptual gap in an event schema» (Floyd 1999: 106).

A més a més, aquesta anàlisi permet fer la distinció semàntica i tipològica dels valors inferencials: la inferència específica i la genèrica (Squartini 2008). Com hem vist, la perífrasi desenvolupa tots dos valors, primer la inferència específica, que es consolida entre el s. XIVb i el s. XV i, després, la inferència genèrica, que esdevé majoritària al s. XVI.

Ara bé, la hipòtesi de Dendale (1994a), segons la qual el valor del verb francès *devoir* és inferencial, vincula el tipus d'inferència amb un valor modal epistèmic o altre, un grau de certesa major o menor. Així, la inferència deductiva (semblant a l'específica), que

respon a un procés de creació d'informació lògica, indicaria un valor epistèmic de certesa; la inferència inductiva (semblant la genèrica), que fa referència a una inferència no lògica, indicaria un grau menor de certesa; finalment, la modalitat epistèmica, que remet només a la conjectura del parlant, sense la intervenció d'un procés inferencial, expressa probabilitat.

La vinculació d'un tipus d'inferència amb un valor modal (epistèmic) sovint apareix com una associació natural. Així ha estat analitzada en el cas del marcador evidencial d'inferència *-chr(a)* del quítxua huanca (Floyd 1999). Aquest sufix inferencial pot expressar un valor epistèmic de certesa, probabilitat i possibilitat, tot i que el més freqüent és l'intermedi, la probabilitat.

Certament, hi ha alguna relació entre la modalitat epistèmica i l'evidencialitat inferencial, ja que l'EdC no es presenta com una escena factual. El parlant accedeix a una informació d'una manera indirecta i, per tant, difícilment podrà comprometre's amb la veritat de la informació (modalitat epistèmica). Ara bé, aquesta associació no sempre ha de ser de la mateixa manera, ni s'ha de vincular un tipus d'inferència a un significat epistèmic determinat.

En el cas de la lectura evidencial de la perífrasi *<deure + INF>* en català antic, podríem trobar en alguns casos una certa relació entre la inferència específica i un valor epistèmic de major compromís, i la inferència genèrica i un valor epistèmic de menor compromís. Ara bé, aquesta associació en moltes ocasions fa de mal preveure. Què indica el grau de probabilitat? Un element que ha estat determinant en aquesta mena d'estudis és la presència dels atenuadors subjectius. Segons Dendale (1994a: 37) «*Devoir_E* s'oppose insi du point de vue évidentiel à [...] des marqueurs comme *je sais que / je crois que*, qui signalent que l'information apportée par le locuteur est directement puisée dans son stock de croyances ou de connoissances». És a dir, una inferència deductiva (específica) no podria anar acompanyada dels atenuadors subjectius. En el cas dels verbs modals alemanys *müssen* i *sollen*, Mortelmans (2000, 2002: 163-168) ha indicat que no solen aparèixer amb aquests atenuadors. Al seu torn, Cornillie (2007: 203) justifica la presència d'aquest tipus de verb juntament amb valors deductius del verb modal espanyol *deber* així: «The potentially deontic dimension of *deber* can be neutralized by a subjective hedge such as *creo que*». És a dir, la inferència específica, atès que és una operació lògica, indicaria certesa i, per tant, rebutja la combinació amb verbs que indiquen una major subjectivitat. Tanmateix, en vista de les dades de la perífrasi catalana en el corpus, sembla que aquesta associació pot esbiaixar les conclusions.

Com hem vist més amunt, la perífrasi evidencial catalana <deure + INF> apareix sovint al costat de verbs principals d'aquest tipus: *creure, semblar, parèixer, opinar, pensar*. Tot i que aquesta combinació és més freqüent en les inferències genèriques, més subjectives, també la podem trobar en les inferències específiques. Certament, hem vist que, en els esquemes conceptuals de tots dos valors, el parlant forma part del locus de potència, per tant, no és estrany que la perífrasi pugui combinar-se amb aquests verbs subjectius.

Al nostre parer, els atenuadors subjectius confirmen una major subjectivació de l'escena, però no indiquen necessàriament un menor o major compromís epistèmic del parlant amb la veritat de l'EdC. L'activació d'un valor modal (epistèmic) derivat directament del valor primari evidencial sembla que no està provada, tal com veurem tot seguit.

Certament, en alguns casos –que no havíem citat adés– l'objectivitat i la lògica de la inferència específica encaixa amb alguna expressió modal que té un valor epistèmic de certa, d'un alt compromís del parlant. En aquestes ocurrències dels s. XV i XVI la inferència específica deriva de l'observació d'unes proves, objectivament (vg. subratllats). El P/C indica l'alt compromís amb la veritat de l'EdC amb elements lèxics com: *sens dubte, tinc per molt cert...* (vg. negreta):

- (257) Lo cor sentit de Tirant, prestament presumí que algun cars havia seguit a la princessa, segons los grans crits que ell sentia donar a hòmens e a dones, e **cregué fermament** que axí devia ésser. (*Tirant*: 749, 1460 [ms. 1490])
- (258) e de grans espatles, e fort espés de tots los membres, e axí era tan fort, que **sens tota falla** lo cavaller qui ab ell combatia no-s *devia tenir* per segur (*Curial*: 107, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (259) Ayxí que totas estas cosas donan testimoni molt sert del que *devie ésser* esta ciutat de Tarragona, que gosave de la gran felicitat y glòria romana... (*Grandeses*: 205, XVIa)
- (260) ... que fortalici deu aver loc alt y la ciutat bayx, atesa la obra fortíssima y lo quadràngulo que té, que **sens dubte** *devia ésser* la fortalesa. (*Grandeses*: 187, XVIa)
- (261) Y dich més, que ponderant bé la prudència, experiència y maturitat de la nació cathalana de què solen tostemp usar en totes ses coses, y tras assò la innata fidelitat hi à acerca de reys y senyors per tan ja memorables actes provada y sabuda y per los mateixos reys tan ubertament confesada en tot temps, ha de forsar-se qualsevol persona de bon juhí a creure que ls degué sobrar la rahó per a rompre ab lo rey, y en açò no y deu haver més que replicar ni postilar ni contradir. (Despuig, *Col·loquis*: 168, 1557)
- (262) lo qual **tinc per molt sert** que estave en loch molt coninent que la veu se podie y *devie* clarament *compendre*. (*Grandeses*: 214, XVIa)
- (263) Don Pedro: Segons això, per cert tinch que *degueren restar* poch militars assí en la conquesta com tant los extregueren. (Despuig, *Col·loquis*: 124, 1557)

Tanmateix aquesta vinculació inferència-compromís no la trobem en altres casos. En aquestes ocurrències, per exemple, també apareixen aquests elements lèxics que indiquen certesa (epistèmica), però, en canvi, difícilment la perífrasi expressa una inferència específica, sinó més aviat genèrica:

- (264) **Per cert tinch** que *deu haver*-hi alguna cosa natural y secreta o serà per algun contàgio. Teniu-ne vosaltres de assò ohit res a vostres antinchs? (Despuig, *Col·loquis*: 200, 1557)
- (265) **Per cert tinch yo** que en Catalunya *deu haver*-hi molts llocs que no seran per als propis senyors de tanta utilitat. (Despuig, *Col·loquis*: 194, 1557)

I a l'inrevés també. Hi ha ocurrències amb un valor inferencial específic que es combinen amb atenuadors subjectius:

- (266) Per què·**m par** haver bé suficientment provat com tu *deus ésser* destre en les armes e sabedor en les guerres. (*Tirant*: 1109, 1460 [ms. 1490])

Així, en aquest cas, hi ha proves específiques per a inferir que «tu deus ésser destre en les armes», però això es pot combinar amb un atenuador que no indica un alt compromís, «em par».

Comptat i debatut, la perífrasi <*deure* + INF> desenvolupa un valor inferencial en català antic (INFERÈNCIA ESPECÍFICA > INFERÈNCIA GENÈRICA). Aquests valors poden tenir una lectura en termes de probabilitat o compromís epistèmic del parlant: «some connections between the two [evidencialitat i modalitat epistèmica] can be admitted, as is most prominently the case with conjectures, linked to epistemic possibility, while circumstantial inferentials are linked to epistemic certainty or strong probability» (Squartini 2008: 926). Tanmateix, les dades del corpus apunten que aquesta associació no és sempre així i, per això, podem concloure que «the preferential connections between different kinds of inferential processes and degrees of epistemic commitment should not be represented as categorial» (Squartini 2008: 926). Com ha proposat Cornillie (2009), els marcadors evidencials inferencials poden tenir diferents lectures modals derivades. La perífrasi catalana pot desprendre diversos valors modals, però no és necessàriament una derivació del tipus d'inferència, sinó que depèn de les combinacions amb altres verbs o expressions. No té el mateix valors *par*, *sembla* que *pense*, *crec*, *sospite* i *conjecture* o *sens dubte* i *tenir per cert*. Al capdavall, *deure* indica una inferència (específica o genèrica), amb una tendència diacrònica a desenvolupar valors més subjectius (inferència genèrica). Per tant, convé no confondre la subjectivació amb un grau menor de compromís epistèmic del parlant.

7.3.5 Aspectes formals

En aquest apartat tractarem alguns aspectes formals que van intervenir en la gramaticalització de <*deure* + INF> i el sorgiment del valor evidencial. Tal com ja hem esmentat a l'apartat anterior, les primeres ocurrències que admeten una lectura evidencial apareixen amb un infinitiu estatiu (§7.3.5.1). Un altre aspecte que canvia juntament amb l'esquema conceptual nou del valor evidencial és el tipus de subjecte

(§7.3.5.2). A més, l'evolució de la perífrasi i el desplegament del valor evidencial suposen una major gramaticalització de la perífrasi, com indica el fet que esdevé una construcció més unitària i més fixada (§7.3.5.3), a diferència del comportament de la perífrasi amb valor de necessitat –especialment fins al s. XV.

7.3.5.1 La modalitat de l'acció del verb principal

Com hem vist, un dels elements importants que afavoriren el canvi semàntic i el sorgiment de valors evidencials va ser la modalitat de l'acció del verb principal.¹⁷³ Els infinitius estatus dificulten la conformació de l'esquema conceptual prototípic de la necessitat, és a dir, un infinitiu estatiu no sol conformar l'EdC prototípic de la necessitat: una acció que s'ha de portar a terme.

El verb principal prototípic al qual acompanya el *deure* deòntic és un infinitiu d'acció i de caràcter agentiu:

- (267) Consegüentment, encara ordenam que cascuna nit l'armador *deja liurar* a un dels escuders de la nostra cambra armes complides de la nostra persona per tal que aquelles posen de prop lo nostre lit (*Cerimoniós I*: 101, 1344)
- (268) E per ço, bona gent, pus tants profits rebem per los sants àngels, *devem fer* d'ells gran festa e solemnitat, e no jaquir-ne degú. (Sant Vicent, *Sermons*: 79, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

En canvi, els verbs principals de la perífrasi amb valor evidencial són principalment estatus:¹⁷⁴

- (269) sinó que en major grau sentisses lo multiplicar dels mals que recites, dels quals encara no-t *deus recordar* fins que, arribada als sdevenidors desigs, per fer majors los teus delits te'n recordes. (*Tirant*: 1306, 1460 [ms. 1490])
- (270) Margarit crec que s'aturarà en Catalunya y que-s deu penedir de les despeses fetes fins así. (*Estefania*: carta 89, 1522-1542)
- (271) e ab poca cosa que s'í ajuste poden en poble com Tortosa honrradament víurer, perquè crech yo que les provicions assí *deuen ser* barates. (Despuig, *Col·loquis*: 78, 1557)

Especialment, les ocurrencies que mostren l'inici del canvi semàntic, els valors de transició i les primeres atestacions del valor evidencial de la perífrasi tenen un verb principal estatiu:

- (272) E per aizò qar él dejunà ·XL· dies e ·XL· nuits, mostra qe él ere ver Déus; et aizò qe él ag fam mostra [qe él] ere ver om: e per aizò *devem cretre* qe él fo ver Déus e ver om. (*Homilies*: 122, c. 1200)

¹⁷³ La classificació dels infinitius segons la modalitat de l'acció o aspecte que hem fet és molt clàssica. Hem seguit la terminologia i enfocament clàssics de Vendler (1967); i també Pérez-Saldanya (2002: 2604-2609) i Coll-Florit (2009). Distingim entre verbs estatus, esdeveniments duratius i no duratius. Entre els esdeveniments duratius cal separar les activitats (no tèliques) i les realitzacions (tèliques). Els esdeveniments no duratius són els assoliments (hi hem inclòs els esdeveniments puntuals iteratius).

¹⁷⁴ Aquest és el cas, també, del futur i condicional modalitzats (Martines en premsa a, b).

- (273) E an auant Ramon de Senaoia pres un ladre de noit en sa maiso qui auia fait grans mals e fo iujat per peniar per cels qui auien la cort en comanda per P. de Lobeira, zo era en Mir et prohomes altres de Lerida et in hoc quando ducebant eum pendere uenc P. de Lobeira e fez lo escapar per Mil solidos que ne *dec auer* qui len foron promes daizo no sabem si habuit uel non. (*MiS- PSP*: 169, 1200-1210).

Com veiem, el valor evidencial nou de *deure* comença a sorgir de la mà dels verbs estatus, ja en textos del català preliterari. Aquesta tendència es manté la resta del segle XIII i durant el segle XIV. Els verbs que acompanyen el *deure* evidencial durant aqueixos anys són majoritàriament estatus, i els infinitius més repetits són: *pensar*, *saber* i *creure*.

preliterari	s. XIIIb	s. XIVa	s. XIVb	s. XV	s. XVI
creure	ésser	atorgar	creure	amar	burlar
entendre	oir	collir	desitjar	anar	comprendre
fiar	ésser pagat	creure	eixir	beure	conèixer
haver	pesar	entendre	elegir	causar	creure
pagar	reebre	ésser	ésser	conèixer	deixar
	saber	haver	haver	considerar	dir
	servir	pensar	ignorar	desesperar	equivocar
	voler		induir	doldre	ésser
			saber	dormir	estar
				escapar	fer
				ésser	haver
				estar	llegir
				fer	penedir
				fiar	pensar
				haver	recordar
				lleixar	restar
				menar	saber
				notar	sobrar
				pensar	suar
				plaure	tenir
				procurar	
				recorda	
				saber	
				sanar	
				sospirar	
				tenir	
				treballar	

Fig. 7.19 Infinitius de les perífrasis <*deure* + INF> amb valors de transició i evidencials

En aquest requadre, hem agrupat els infinitius que apareixen en la perífrasi amb valors allunyats de la necessitat i el futur, valors de transició cap a l'evidencialitat i valors clarament inferencials. Observem que, entre els segles XI-XIV, la majoria de verbs principals de la perífrasi són estatus. A partir del segles XV i XVI augmenta la

frequència de tipus (*type frequency*)¹⁷⁵ de la perífrasi amb valor inferencial. És a dir, augmenta el nombre d'infinitius que trobem en l'estructura perifràstica que estudiem.¹⁷⁶

Això és, doncs, una mostra de la major gramaticalització de la perífrasi, ja que *deure* adquireix un valor més general que pot aparèixer en més contextos, és a dir, amb més infinitius. També a partir del segle XV trobem una major presència de la modalitat d'acció dinàmica en la perífrasi: quasi la meitat de les ocurrències de la freqüència de tipus del s. XV i del s. XVI són verbs esdevenimentals (siguen activitats o realitzacions). Tanmateix, si observem les ocurrències totals (*token frequency*), entre les perífrasis amb una lectura evidencial encara hi ha una clara majoria d'infinitius estatus.

Comptat i debatut, la gramaticalització de la perífrasi, i la consolidació dels valors evidencials, comporta una desmarcació contextual i la possibilitat de combinar-se amb diferent tipus d'infinitius.

7.3.5.2 El tipus de subjecte

Els subjectes de la perífrasi de necessitat són prototípicament individus, ja que es corresponen amb el realitzador que ha de portar a terme l'acció. Representen vora el 70% de les ocurrències de necessitat del s. XVI,¹⁷⁷ com veiem a la taula:

Valors	Animat humà	Inanimat	Impersonal
Necessitat	68,8%	12,8%	18,4%
Evidencialitat	50%	42%	8%

Fig. 7.20 Tipus de subjecte de la perífrasi <*deure* + INF> amb valor de necessitat i d'evidencialitat al s. XVI

Pel que fa a les perífrasis amb el valor evidencial, la situació és diferent. El subjecte animat encara és majoritari (50% de les ocurrències evidencials), però creix notablement el nombre de perífrasis amb el subjecte inanimat (42%). El valor impersonal és anecdòtic.

¹⁷⁵ La *frequència de tipus* fa referència a la freqüència de construccions <*deure* + INF> considerant com a una unitat de freqüència totes les perífrasis que van amb el mateix infinitiu.

¹⁷⁶ Si al s. XVI trobem un lleuger descens del nombre d'infinitius no és perquè s'haja invertit el procés de gramaticalització, sinó perquè simplement al s. XV el corpus és més extens (té un total de 902 ocurrències) i els textos del s. XVI són més curts (tenim 177 perífrasis). Per tant, proporcionalment, l'adquisició de nous infinitius continua creixent al segle XVI.

¹⁷⁷ Ens referim a les dades del s. XVI perquè quan el valor evidencial s'ha desenvolupat plenament. No indiquem les dades de les perífrasis amb valor de futur perquè en aquest segle són testimoniales, és un valor que desapareix a la fi d'aquest període.

Les dades del s. XV possiblement no són tan vàlides perquè corresponen a un moment en què s'està consolidant el valor evidencial. Malgrat això, potser marquen una tendència. El 74% de les ocurrences evidencials d'aquest segle tenen un subjecte animat i un 25% inanimat. És significatiu, d'una banda, que no hi haja oracions impersonals i, de l'altra, que hi haja més perífrasis amb subjecte inanimat que en el cas de les perífrasis deòntiques, però menys que en el cas de les evidencials corresponents del s. XVI. Tot i que convé ser caut a l'hora de fer conclusions d'aquesta mena, sembla que al s. XV, quan el valor inferencial de la perífrasi no està tan desenvolupat i predomina la inferència específica més propera a la necessitat, apareixen més subjectes animats; en canvi, al s. XVI quan la perífrasi s'ha subjectivat més i predomina la inferència genèrica, hi ha més subjectes inanimats.

En qualsevol cas, és cert que el valor evidencial sorgeix més fàcilment en construccions en què no hi ha un *doer* que ha de portar a terme l'acció. Per això, augmenten els subjectes inanimats. Al capdavant, el valor inferencial sorgeix en aquelles construccions menys prototípiques de la necessitat en què la manca d'un agent i d'un esdeveniment permet fer canvis en l'esquema conceptual original.

7.3.5.3 Cohesió i fixació de la perífrasi

Hi ha alguns trets formals que mostren un grau de cohesió i fixació de la perífrasi menor que el d'altres perífrasis o construccions gramaticalitzades. És a dir, trets que dificulten la consideració d'auxiliar del verb *deure*. Val a dir que aquests trets podem trobar-los, especialment, en algunes ocurrences amb valors de necessitat, però en menor grau en els valors evidencials inferencials, especialment en els casos d'una major subjectivació.

L'ordre dels constituents

L'ordre dels constituents de la construcció llatina <DĒBEŌ + INF> era força lliure. En català antic, el (semi)auxiliar precedia quasi sempre l'infinitiu, però no sempre. Vegem algunes d'aquestes ocurrences –amb valor no evidencial:

- (274) E manam encara que aquel que prestarà cavall o altra bèstia o coses o draps o catiu o alguna cosa a altre a cert ús, e aquel qui usará més d'aquela cosa que *fer* no *deurà* contra volentat del senyor, que li sia tengut de refer tot lo dan que aquel haurà pres per aquela rahó (*Furs*: vol. IV, 17-18, 1261-1271 [ms. 1349])
- (275) e ssi Déus ho vol antes del temps que nós li avem assignat él sirà ab vós per fer aqueles que *fer dege* segunt dret. (*Cocentina*: 74, 1269-1290)
- (276) ço és a saber, sobre lo peximent e aempriu que ·ls bestians dels hòmens del dit regne àn aüt e àn e *aver deuen* en los tèrmens de Mosquerola, de Llinares e en la batlia de Cantavella e de Monroig, per ço, a cascun de vós (*Epistolari IA*: carta 22, 1311-1321)

- (277) Axí foren entre dot e crex ·DCCL· sols, los quals li assignà vedors e rehebedors en temps que *recobrar* los *degués* sobre tots sos béns aüts e per aver. (*Clams II*: 267, 1306-1321)
- (278) Aquella senyora no t'o devia, ne ton pare ne tu lo y haviets prestat, ne lo y haviets servit, ne donada rahó perquè ella *fer ho degués*. (*Curial*: 273, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (279) molt greu que·ns serà, haurem en açò a provehir en aquella forma leguda e justa que rahonablement *fer-se deja* e madurament apparrà fahedor, e serà congruent a la lesió dels dits nostres ciutadans. (*Epistolari Ie*: carta 112, 1400-1412)
- (280) Dels logrers, que no ·ls ha corregits, los sacraments de sos vicaris, que no ·ls fahyen axí com *fer devien*. (Sant Vicent, *Sermons*: 14, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (281) -Senyora, per què m'o demana vostra senyoria Yo us hos diré -dix la comtessa-: si fill teniu, *amar-lo deveu* e, si muller teniu, deveu-la guardar de enuig e congoixa, car fort cosa és a la dona d'onor no tenir sinó un fill e aquell posar en tan gran perill. (*Tirant*: 238, 1460 [ms. 1490])
- (282) *Recordar-vos devieu* que sou vosaltres semblants a la cendra que prest perix, y els vostres cossos semblants als de fanch. (*Job*: 54, c. 1557)

Ocurrències com aquestes ja no les trobarem en català contemporani. De fet, són freqüents en els textos del s. XIII i XIV, però al s. XVI són esporàdiques –sols n'hem trobat dues. Per tant, podem traçar una línia diacrònica en la gramaticalització creixent i la major cohesió de la perífrasi.

Amb valor evidencial difícilment trobarem l'ordre invertit. En tot el nostre corpus, sols n'hem trobat dos casos:

- (283) Entens-me tu ara? E si m'entens, sabràs traure d'aquestes paraules lo such que *exir-ne deu*. -Bé t'entén -diguí jo-, mas no son cert què n'exirà, si donchs no vols concloure que no és altre bé sinó Déu. (Metge, *Somni*: 186, 1398 [ms. s. XV])
- (284) Estan tots quexosos / y molt descontents, / si donchs per los altres / es planta y plorada, / qui poc conexien / son dolç praticar, / y per ells tenguda / per la més honrada. / Quant més *esser deu* / per mi suspirada, / qui tant hé gustat / lo seu conversar. (*Illes XVI-11*: 389, s. XVI)

El primer és un valor incipient, que admet una lectura pragmàtica evidencial, però és molt proper a la necessitat. El segon cas correspon a un text del s. XVI, però es tracta d'un text poètic. Com és ben sabut, en aquest gènere de vegades es força la sintaxi per qüestions de rima o versificació. Al capdavant, la perífrasi amb valor evidencial sembla més gramaticalitzada que la deòntica.

Ruptura de la seqüència verbal

Un altre tret que pot mostrar un comportament del verb modal *deure* com a auxiliar o verb principal és el fet que es trenque la seqüència de la perífrasi amb algun element inserit entre tots dos verbs.

Com veiem en aquests exemples deòntics, la cohesió de la construcció no és tan gran com en català contemporani, ja que trobem elements inserits al mig de la perífrasi des

dels textos més antics fins als del s. XVI, com ara pronoms personals o febles, adverbis, quantificadors, el complement directe, etc.:

- (285) que cada un dels vostres nobles vos fan profirença tal, que los ho *devets molt grair*. (*Fets*: foli 31r, XIIIb [ms. 1343])
- (286) E con aquel qui·l era vengut veser encercàs qual era, e demanàs curosament que·l li *dagués hom mostrar*, e aquels qui·l conexien mostraren-li qual era. (*Diàlegs*: foli 8r, 1250-1290 [ms. 1340])
- (287) dit en Nadal e la dita injúria e diffamació no *deja sens pena romanir*, demana per ço lo dit Nadal que (*Clams II*:223, 1306-1321)
- (288) par que ·ls advocats e proposants la dita scriptura no sien tan valents hòmens com se depenyen, car *deurien-ho haver proposat* en aquell loch e cort on fo proposat ço de què ·s dien sentir. (*Epistolari Id*: carta 33, 1375-1399)
emperò Déus, qui està de sobreguarda e veu los coratges de tots, havent equal cura de totes les creatures, m'a per quiti, e axí ho *devets vós fer*. (*Curial*: 124, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (289) Sí·ns *devem molt sforçar* de bé a fer. (*Tirant*: 696, 1460 [ms. 1490])
- (290) persuadint-se que las potèntias o verament la deïtat de les virtuts de aquells déus se *deguessen sols ab la severitat, pompa y magnificèntia de hobras honrar*. Y que semblants en aquestos temples, casi todas las nacions fey... (*Grandeses*: 217, XVIa)
- (291) Don Pedro: Yo bé crech que això és colque cosa y acomsevilla *deurien, senyors, remediari-ho* si posible és. Mas dupte molt que aqueixa sie la causa principal perquè dexa Tortosa de ésser major y si... (*Despuig, Col·loquis*: 200, 1557)
- (292) per a no fer-ó axí de así avant, se *deu vostra senyoria recordar* que és ofensa de Déu, y també quant me va a mi en sa vida y salut (*Estefania*: carta 90, 1522-1542)

En efecte, en el nostre corpus hi ha molts més exemples amb aquest tret.

Les perífrasis amb valor inferencial també poden aparèixer amb algun element inserit entre *deure* i l'infinitiu, tot i que és menys freqüent:

- (293) e él respòs-vos que en vostra fe era vengut, e podíets fer d'él a vostra guisa e que *devíets bé saber* lo nom de son seyor, que tots los hòmens del món lo sabien e saben con és poderós entre·ls chrestians e alt (*Fets*: foli 45v, XIIIb [ms. 1343])
- (294) -E com ho saps tu -dix ell- si jo, qui víu les eleccions d'abdosos, no ho sé, qui de bona rahó ho *deuria mils saber?* (*Metge, Somni*: 138, 1398 [ms. s. XV])
- (295) ¿E com, senyora, no *deveu vós pensar* que la cosa no·s deu fer que bisbes e arquebisbes no u hagen de saber? (*Tirant*: 882, 1460 [ms. 1490])
- (296) opinant per yo ésser stat algun temps en la illa de Anglaterra *degués millor saber* aquella lengua que altri (*Tirant*: 61, 1460 [ms. 1490])
- (297) La emperadriu tingué presumció que Ypòlit devia amar e tota la tristor que la sua cara manifestava no *devia altra cosa ésser* sinó passió d'amor. (*Tirant*: 947, 1460 [ms. 1490])
- (298) bé·m semblava que en temps passat *degués aquella haver menat* plet contra virtut e mesurada vida, e que·l seu cors fos estat longament subjugat a peccat. (*Malla, Memorial*: 159, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (299) Lo trellat de la concòrdia bé·m recorde que·l me envyàs y *dech-lo tenir* tan estojat que no l'hé trobat, ny·m recorde hon lo tinch. (*Estefania*: carta 166, 1522-1542)

Aquestes són totes les perífrasis amb valor evidencial que trobem amb la ruptura de la seqüència. En definitiva, en català antic la unitat de la perífrasi era menor que

actualment, però en les ocurrences que tenen una lectura evidencial, la perífrasi es mostra més cohesionada.

Perífrasi amb dos infinitius

Una altra característica de la perífrasi en català antic que mostra una menor unitat que en català contemporani és el fet que llavors admetia la possibilitat d'aparèixer amb dos infinitius. Durant tot el període hem documentat aquesta mena de perífrasis, especialment amb valor deòntic:

- (300) Yo jutge que major de ·XX· ans deje ésser restituït, o menor de ·XV· ans pusque fer testament, o aquell qui provarà per ·I· testimoni e per son sacrament en suma que sia major de ·C· sous que per aquella prova *deje obtenir e guanyar*. (*Furs*: vol. VI, 46, 1261-1271 [ms. 1349])
- (301) Posa e diu Guillerm de Sérvoles que Domingo Navarro no y féu son compliment que él personalment hy *devia entrar e anar* al dit loch, ni creu que él fos retengut per los ginetz ni per negunes persones perquè él el viatge no pogués fer. (*Cocentaina*: 135, 1269-1290)
- (302) Per què degú no·s *deu esperdre ni desesperar*, car aytal pahor fa gran dampnantge e no fa degun proffit. (*Agramont*: 64b, 1348 [ms. 1388])
- (303) però, no és intenció nostra que a alcú façats tort ne oltratge, e majorment que sia vassall de la senyora reyna, a la qual tots *devem complaure e servir*, e, per consegüent, fer bé a les sues coses. (*Epistolari Id*: carta 109, 1375-1399)
- (304) E com la magestat vostra sia aquella per aquella qui en lo cel és pronosticat yo us *dega amar e servir* tots los dies de la mia vida (*Tirant*: 949, 1460 [ms. 1490])
- (305) E moltes altres errors se tròban scrites en la chrònica del dit mossèn Thomich, que·s *deurien totes cremar e anichilar*. (Carbonell, *Cròniques*: 178, 1495-1513 [ms. 1547])
- (306) Que en los officis divinals e predications *deguen denunciar y declarar* per excomunicats e anathematitzats tots aquells qui han comprats alums de Turquia (*Illes XVI-30*: 463, s. XVI)

En aquest cas, la perífrasi evidencial també pot aparèixer amb dos infinitius coordinats, però només ho trobem en dues ocurrences de tot el corpus:

- (307) -Lo premi de tants treballs que demanats, senyor, haveu infinides voltes, per rahó *deveu haver perduts o presos* en compte de rebuda, per causa de vostra negligència e poca execució, car no deveu ésser més premiat, puix sou stat content del que teniu. (*Tirant*: 1044, 1460 [ms. 1490])
- (308) E per ço, crehem que en aquests fets, reports *deuen fer e produhir* molts dans, axí los qui són fets a vosaltres, senyors, dels fets de la prefata real majestat, com per semblant moltes relacions que són fetes, axí a la dita serenita (*Epistolari IIc*: carta 37, 1462)

A més més, en cap cas trobem aquest tret en les perífrasis evidencials del s. XVI, quan el valor es desenvolupa plenament. Per tant, una vegada més, detectem diferències notables en el comportament de la perífrasi amb un valor evidencial, amb una tendència cap a la major cohesió i gramaticalització.

Seqüència de dos modals coordinats

Finalment, una característica freqüent de la perífrasi deòntica és que pot aparèixer coordinada amb un altre verb modal, especialment amb *poder* en primera posició –tot i que aquesta no és l'única possibilitat:

- (309) Si alcú donarà fermaça a altre en alcun contrat, e depuys que la fermaça haurà donada se morrà o s'absentarà aquell qui haurà feita la fermaça, *ne deurà e ·n porà ésser demanat*. (*Furs*: vol. VI, 149, 1261-1271 [ms. 1349])
- (310) Contre los cavalers de Gòcia les mies làgremes són armes mies, e aytals garnimens són de prevere: en altra manera no *deig ni pusc contrastar*. (*Vides*: 406, 1275-1299)
- (311) La qual reebuda, encontinent, per fer resposta a aquella, convocam e appellam los diputats de la guerra, e per nós ab aquells fon deliberat que sens lo consell de la dita ciutat no *podien ni devien deliberar* en e sobre les coses en la dita letra de vós, senyor, contengudes (*Epistolari Ic*: carta 89, 1358)
- (312) car no *podien ne devien* rahonablement ésser part (Metge, *Somni*: 138, 1398 [ms. s. XV])
- (313) E per quant a la mercé vostra *no puch ni dech cosa alguna celar*, no sens gran vergonya la us manifestaré, com, per no conéixer que aquella fos Plaerdemavida, cometé la mia mà tan strem insult (*Tirant*: 1274, 1460 [ms. 1490])
- (314) Bé *pot y deu suplicar-lo* ab suma instància per a en benefici del fill (Despuig, *Col·loquis*: 167, 1557)

També apareix combinat amb <ésser tengut de + INF>:

- (315) P[ere] Ximéneç posades, diffinim interloquén que ·l dit P[ere] Ximéneç *deu e és tengut de respondre* (*Cocentaina*: 803, 1269-1290)
- (316) la dita Seu, qui era cap e maestra de totes les sgleyes de la ciutat e de tot lo bisbat, havia inmu[n]itat per fur e dret comú, e que ells no y devien entrar per traure algú, ans *devien e eren tenguts servir* la dita immunitat (*Epistolari I3*: carta 137, 1410)

I, fins i tot, amb el verb *voler*:

- (317) dues vegades reverentment supplicat, request e protestat que *volguéssets e deguéssets venir* a la dita ciutat e regne (*Epistolari Ib*: carta 80, 1328)
- (318) a pregàries d'aquestes senyores, de les quals *no-m pusch, ni deig, ni-m vull defendre*, yo a present vos (*Curial*: 150, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Com veiem, és un tret freqüent en tot el període. Al segle XVI, però, segons el nostre corpus, sols hi hem trobat una ocurrència, la que hem reproduït. És significatiu, doncs, que la perífrasi aparega cada vegada més cohesionada.

De fet, aquest comportament és estrany en el cas del valor evidencial. Sols n'hem documentat dues ocurrències:

- (319) no sabia què dir, sinó que ell axí mateix se treballava ab tot son saber en dir e fer totes les coses que a Curial *podien e devien plaure*. (*Curial*: 361, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (320) lo qual tinc per molt sert que estave en loch molt conivent que la veu se *podie y devie clarament compendre*. (*Grandeses*: 214, XVIa)

En aquest cas també es tracta de perífrasis amb un valor evidencial més proper a la necessitat, no tan subjectiu com altres ocurrències del mateix període. No hem trobat

aquest comportament en perífrasi amb un valor evidencial més desenvolupat i subjectiu, com en el cas de les perífrasis que expressen una inferència genèrica del s. XVI.

Comptat i debatut, la perífrasi <*deure* + INF> en català antic es mostra menys gramaticalitzada i cohesionada que en català contemporani. Amb tot, es pot intuir una major cohesió en l'etapa final estudiada (s. XVI). El verb *deure*, amb valor evidencial, palesa un comportament diferent, més reticent a les característiques pròpies dels verbs principals i, per tant, més pròxim al comportament d'un auxiliar. En definitiva, són perífrasis més gramaticalitzades i amb un major grau de cohesió.

Aquestes diferències, juntament amb altres elements d'anàlisi que tractarem tot seguit, ens permeten veure que les perífrasis evidencials podrien ser considerades predicacions d'ancoratge.

7.3.6 Predicació d'ancoratge

A §5.3 ja ens hem referit a les predicacions d'ancoratge (*grounding predications*). Hem vist que la GC considera els verbs modals anglesos veritables predicacions d'ancoratge que tenen una subjectivització màxima (de tipus II) (Langacker 1990). Aquesta consideració de la Gramàtica Cognitiva ha estat restringida als modals anglesos –tant amb valor deòntic com epistèmic (Langacker 1991a).¹⁷⁸ Tanmateix, darrerament, han proposat que les prediacions d'ancoratge i la subjectivització màxima s'han de limitar a la modalitat epistèmica o a l'evidencialitat inferencial, ja que aquest valor té una estructura conceptual amb una conformació subjectiva major (Pelyvás 2000). A més a més, també s'ha vist que no es pot restringir l'ancoratge modal als verbs d'una sola llengua. Tot i les diferències formals, el contingut i la conformació conceptual d'alguns verbs modals d'altres llengües és semblant a les predicacions d'ancoratge dels verbs modals anglesos (Cornillie 2005b, 2006, 2007; Mortelmans 2002).

La perífrasi <*deure* + INF> amb valor deòntic perfila la interacció de forces i, per això, en l'esquema conceptual apareixerà prominent el verb modal i l'infinitiu. La conformació de l'escena és objectiva i, per tant, no es pot considerar una predicació d'ancoratge. En canvi, en la lectura evidencial, el focus d'atenció és exclusivament

¹⁷⁸ Langacker justifica la limitació de l'ancoratge modal a l'anglès pel fet que en aquesta llengua els verbs modals tenen unes característiques morfològiques compartides i formen una categoria gramatical força homogènia: no poden ser formes no finites (**to should*) ni tampoc finites (**she may*), el verb que segueix el modal ha de ser un verb escarrit (ni flexionat, ni infinitiu: **she may plays*, **she may to play*). Vg. §5.3.

l'infinitiu, és a dir, *deure* perfila l'infinitiu, l'estat de coses. Hem vist que el valor inferencial és el resultat de l'atenuació de la potència objectiva. Així ix a la llum l'activitat del conceptualitzador. En aquesta configuració subjectiva (tant en la inferència específica com en la genèrica), *deure* ancora l'estat de coses (element perfilat) al context. Això significa que considerem que l'ancoratge temporal dels morfemes de temps i de persona del verb *deure* –*devia*, *deuen*, etc.– esdevé menys important que l'ancoratge modal/evidencial del (semi)auxiliar. Tal com ha defensat Cornillie (2007: 234) per als modals de l'espanyol, la perífrasi <*deure* + INF> es pot considerar una predicació d'ancoratge, en la lectura evidencial, malgrat que té un morfema de temps. Aquesta diferència formal amb els verbs modals anglesos, però, no treu que hi haja una proximitat conceptual de les diferents perífrasis evidencials/epistèmiques de les llengües romàniques i germàniques.

A més a més de la diferència conceptual i de perspectiva (i.e. objectivitat-subjectivitat) entre la modalitat deòntica i l'evidencialitat inferencial, hi ha altres elements que reforcen aquesta proposta. En primer lloc, el fet que el morfema de temps canvie de valor pel fet d'anar amb el verb *deure* i amb la perífrasi amb valor evidencial justifica que l'ancoratge temporal perd força respecte de la perífrasi amb valor deòntic (Mortelmans 2002). Així, a «Pensau ab quanta dolor e misèria *deuen star*» (*Tirant*: 672, 1460 [ms. 1490]), el morfema de temps present de *deuen* no expressa un estat de coses factuais, com és propi d'aquest temps verbal, sinó que l'ancoratge de *deure* és més important que el del morfema.

Un element relacionat amb l'ancoratge temporal és el fet que, segons les dades del corpus, les perífrasis amb valor evidencial tenen menor flexibilitat morfològica.

Valors	Present	Imperfet	Passat simple	Perfet	Condicional	Subjuntiu
Modalitat deòntica	51,38%	21,1%	-	-	15,6%	11,92%
Evidencial inferencial	60,78%	27,45%	11,76%	-	-	-

Fig. 7.21 Temps verbals del verb *deure* en el cas de la perífrasi de necessitat i la perífrasi inferencial al s. XVI

Com veiem en aquest requadre, les perífrasis amb un valor evidencial tenen una major restricció morfològica del verb *deure* que no les que expressen necessitat.¹⁷⁹ De fet, en

¹⁷⁹ Les dades es corresponen als textos del s. XVI ja que és quan el valor evidencial s'ha desenvolupat plenament.

català contemporani general, el verb amb valor evidencial només admet les formes de present, imperfet i futur (Gavarró & Laca 2002: 2718).¹⁸⁰

Segons Lehmann (2002), l'augment de la cohesió paradigmàtica és una mostra de major gramaticalització, la qual en estadis més avançats pot desembocar en la reducció del paradigma, tal com veiem en el cas de *deure*.

El morfema de temps també perd importància en l'ancoratge. Mentre que les ocurrencies deòntiques tenen tots els tipus de persona,¹⁸¹ la immensa majoria d'ocurrencies evidencials (més del 90%) són en tercera persona.¹⁸² De fet, la gramaticalització comporta la pèrdua de variabilitat de temps, aspecte, mode i, també, persona (Hopper & Traugott 1993 [2002]).

Un altre aspecte formal a favor de la consideració de predicació d'ancoratge de la perífrasi és el fet que està subjecta a unes restriccions quant a la combinació amb verbs aspectuals. La perífrasi no pot aparèixer precedida per l'auxiliar temporal-aspectual *haver* o *ésser* per a formar temps compostos. Tampoc no la trobem precedida per l'auxiliar de passat *anar*, combinació inexistent també en català contemporani. A diferència de la perífrasi <*haver de* + INF> (amb lectura de necessitat) en català contemporani (§8.3.8), *deure* en cap cas pot aparèixer en passat perifràstic:

- (321) *Va haver d'anar* al metge
(322) **Va deure fer* els deures

Aquest comportament podria indicar una major gramaticalització de la perífrasi amb *deure* que no amb *haver*.¹⁸³

De fet, és molt estrany que la perífrasi aparega amb *deure* en una forma no personal. En algun cas apareix en infinitiu regit per un verb de control:¹⁸⁴

- (323) Ysaïes encara *deye deure pendre* aquesta via, jatsie no fos sabuda fins que Jesuchrist près mort e passió e se ·n pujà alt als cels, la qual no ere a ell coneguda. (Sant Vicent, *Sermons*: 295, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

¹⁸⁰ En els parlars valencians de la Marina Alta i la Marina Baixa es conserva el passat simple (Beltran 2011: 87, Beltran & Herrero 2011: 87).

¹⁸¹ Segons les dades del s. XVI, la primera persona singular representa un 8,3%, la segona singular un 3,7%, la 3 singular un 55%, la primera plural un 7,3%, la segona plural un 7,3% i la tercera plural un 18,3%.

¹⁸² Segons les dades del s. XVI, la primera persona singular apareix una vegada (1,9%), la segona plural en 3 ocasions (5,8%), la tercera persona singular en 40 ocurrencies (76,9%) i la tercera plural en 8 (15,4%). La perífrasi evidencial no apareix en les altres persones.

¹⁸³ De fet, en castellà, la perífrasi <*tener que* + INF> apareix més fàcilment amb el verb aspectual de futur *ir*, que no la perífrasi amb *deber* (Cornillie 2007). En el cas de *deber* evidencial és agramatical: **Va a deber estar en casa*.

¹⁸⁴ És interessant remarcar que aquests verbs, *dir* i *discernir*, no funcionen com a verbs de control en català contemporani. Així com tampoc trobem la perífrasi amb *deure* en infinitiu.

- (324) los quals dura impulció poria fàcilment repel·lir si humana saviesa ab caliditat aquells pogués preveure, virtut de ànimo viril prudentment *dicerneix deure cessar* la amargosa ansietat, si spera aquells reparables per contraris efectes de egualtat o millor comutació. (*Tirant*: 1288, 1460 [ms. 1490])

O com a infinitiu del verb *semblar*:

- (325) axí en lo guiatge contengut en lo acte ab lo qual los dits hòmens foren als dits missatgers liurats, com en les altres coses, hi proveheixca lo que a vostra mercé *semblarà deure-s'í fer*. (Malla, *Memorial*: 314, 1420-1430 [ms. 1425-1449])

Significativament, les perífrasis evidencials no apareixen en aquestes construccions, la qual cosa reforça la idea que *deure* (evidencial) perfila l'estat de coses i, per tant, no pot aparèixer focalitzat per un altre verb.

En un únic cas trobem el verb *deure* en forma de participi en una oració passiva que, a diferència de tota la resta d'ocurrències del corpus, afecta el verb modal i no l'infinitiu:

- (326) Respòs lo capità: -A mi, senyor, *és degut fer* semblants actes millor que altre, e a tant com als temerosos faça recobrar sforç e pendre ànimo. E què dech fer yo e los altres Sí-ns devem molt sforçar de bé a fer. (*Tirant*: 696, 1460 [ms. 1490])

Però també en aquest cas isolat es tracta d'un valor de necessitat.

Un aspecte que marca clarament la diferència entre la perífrasi de necessitat –menys gramaticalitzada– i l'evidencial –més gramaticalitzada i subjectivada– és el fet que en el primer cas podem trobar el verb *deure* amb omissió de l'infinitiu, que se sobreentén en el context:¹⁸⁵

- (327) De açò no·n tinch a dar comte a tu ni a altri, car stime que hé fet lo que *devia*, que més conort és a mi yo haver dat qualsevulla linatge de mort a ma filla que si per tu o los teus, divant los meus ulls, la ves desonir. (*Tirant*: 728, 1460 [ms. 1490])
- (328) Jo comens -dix ell- allà hon *deig*, car Job no fou jueu, ans fou ben gentil; bé és veritat que fou de linatge de Esaú. (Metge, *Somni*: 86, 1398 [ms. s. XV])
- (329) Jo m'adelitava molt més que no *devia* en cassar e escoltar ab gran plaer xandres e ministrers, e molt donar e despendre. E sercar, a vegades, axí com fan comunament los grans senyors, en quina manera poguera saber algunes coses esdevenidores, per tal que les pogués preveure e ocórrer-hi. (Metge, *Somni*: 134, 1398 [ms. s. XV])
- (330) E nós dixem-los que així con ells volien lo meylor loch de fer oratió, que nós lo volíem haver, e que d'altra manera no podia ésser ni *devia*; que bé era cosa covinent que nós haguéssem ·i· loch gran de fer oració, pus ells tants n'avien. (*Fets*: foli 170r, XIIIb [ms. 1343])
- (331) D'on, restant vencedor, sol vençut de vostra benvolença és la present scusadora, que les altres ans de aquesta no us són scrites perquè jamás llibertat me ha consentit fer lo que *devia*; mas no desconfie que les vostres justes pregàries, per los meus limitats

¹⁸⁵ Aquest comportament encara el trobem amb el valor de necessitat de la perífrasi en valencià.

desigs, seran satisfete]s segons lo vostre molt valer ho merita. (*Tirant*: 1324, 1460 [ms. 1490])

En canvi, el verb *deure* amb valor evidencial no pot aparèixer deslligat de l'infinitiu. Aquest comportament es pot explicar pel fet que *deure* no pot fer de proforma en un esquema conceptual en què perfila un estat de coses i no és prominent en si mateix. La construcció de punt de referència (Langacker 1993, 1999b, Pelyvás 1996) comporta que el (semi)auxiliar *-deure* en aquest cas– esdevinga prominent en un primer moment, però de seguida se centra l'atenció en l'element que perfila, l'estat de coses –l'infinitiu.¹⁸⁶

Finalment, un element que pot guiar-nos en l'anàlisi és la situació de la perífrasi en català contemporani. Com veurem en el subapartat que continua, la perífrasi amb una lectura evidencial sembla que consolida les diferències que hem vist en català antic respecte de la lectura de necessitat. Aquestes dades, doncs, enforteixen la hipòtesi que es tracta d'una predicació d'ancoratge.

7.3.6.1 La perífrasi <*deure* + INF> en català contemporani

Acabem de veure una sèrie de comportaments que poden indicar que l'esquema conceptual de la perífrasi d'inferència és similar al de les predicacions d'ancoratge; i encara trobarem més motius per a creure-ho si observem alguns aspectes de la perífrasi en català contemporani. Tot i les precaucions que convé prendre, atès que no ens basem en un corpus textual per fer aquestes aportacions, la perífrasi mostra certs comportaments interessants que indicarien que en català modern i contemporani ha avançat una mica més en la gramaticalització.

D'una banda, trobem que el català de la Marina Alta i la Marina Baixa ha conservat el passat simple gairebé exclusivament en la perífrasi <*deure* + INF> amb valor evidencial (Beltran 2011: 87; Beltran & Herrero 2011: 87). Si tenim en compte que en aquestes contrades la perífrasi amb valor d'obligació és viva, l'especialització d'aquest temps en el cas del valor evidencial podria indicar una fossilització del significat. A més a més, en algunes variants d'aquesta regió s'ha modificat la flexió per analogia a la primera i tercera persona i s'ha canviat l'accent de posició: *degue*, *degues*, *degue*, *déguem*, *dégueu*, *deguen* o *dega*, *degues*, *dega*, *déguem* *dégueu*, *deguen*.¹⁸⁷ Això s'ha d'interpretar com una erosió fònica de la perífrasi, que es mostra així més cohesionada i unitària encara.

¹⁸⁶ Aquest comportament és equivalent al del verb *deber* en espanyol (Cornillie 2007).

¹⁸⁷ Vg. Beltran (2011) i Beltran & Herrero (2011) per saber les diferents variants que ha pres la flexió de *deure* en les localitats d'aquestes comarques.

Potser la condició de predicació d'anchoratge encara és més òbvia en la perífrasi <deure + INF> actual, ja que podem intuir que ha fet un pas més en la conformació subjectiva de la conceptualització. Si bé en el cas del valor inferencial específic i genèric encara quedava alguna romanalla de la força objectiva (la inferència a partir d'unes proves de la realitat, o els coneixements enciclopèdics), la perífrasi contemporània podria haver desenvolupat un valor més subjectiu, la **conjectura** (Squartini 2008), en què la força ha desaparegut del tot i només queda el procés subjectiu immanent a la conceptualització (Langacker 2006).

Aquest valor el podem trobar arreu del territori:¹⁸⁸

- (332) jaja les banderetes!! a saber d'on les *deguera arreplegar* la rouse (VV, els Poblets, Marina Alta, agost 2010)
- (333) [Una operació d'angines a una xiqueta de dos anys. Ara, de major, ho recorda] Una miqueta de mal em *degueren fer*, però no me'n recorde del dolor (VV, Ondara, Marina Alta, maig 2012)
- (334) [està buscant una cosa que no troba] On la *deguérem guardar?* (VV, Ondara, Marina Alta, maig 2012)
- (335) Fa molt de temps que ho busquem i no sabem *on deu ser* (VV, Barcelona, febrer 2012)
- (336) [canten «En Joan Petit» amb un xiquet; com que el xiquet respon ballant la cançó, l'àvia diu:] Suposo que ho *deuen cantar* a classe (VV, Prats de Lluçanès, Lluçanès, novembre 2012)
- (337) Laura, fes memòria on deus tenir les tres o quatre coses de metges.[...] Jo ho tenia fins que us ho vaig donar (VV, Prats de Lluçanès, Lluçanès, gener 2013)

També el trobem en textos literaris del s. XX i del s. XXI:

- (338) ¿Quina edat *deu tenir?* ¿*Deu anys* més que jo? Fa la impressió que està més marcida que no li correspondria per l'edat; i és natural, havent-se'n vist com se n'ha vistes. (*Incerta Glòria*: 68. 1969)
- (339) l'abril del trenta-nou ja havien entrat els moros de Franco, els requetés i els falangistes a València i mon pare *degué buscar* consol al llit conjugal i em va engendrar a mi (*Purgatori*: 157. 2003)
- (340) tanmateix podrien passar perfectament per pagesos suecs o flamencs, qui sap d'on *degueren vindre* els seus avantpassats potser de Normardina com els cavalls perxerons alts i d'anques tan amples i de potes peludes, tan diferents dels cavallets del país rabassuts i nerviosos. (*Purgatori*: 138. 2003)
- (341) Qui sap si m'he passat la vida volent despertar la gelosia dels altres perquè de menut no era jo qui la despertava sinó el meu germanet, això em pareix que *deu ser* el que pensa Bibiana. (*Purgatori*: 155. 2003)

Com veiem en els subratllats d'aquestes ocurrències, sovint trobem elements que expressen dubte o ignorància, els quals reforcen un valor de *deure* més subjectiu. Sembla que s'ha reduït la consistència de la inferència o predicció. Per tant, en alguns d'aquests casos s'ha perdut el que quedava de la força objectiva (les proves) i sols intervé la *força* de la conceptualització del parlant, tal com veiem a l'esquema:

¹⁸⁸ També hem documentat en català contemporani el valor inferencial específic i genèric de la perífrasi.

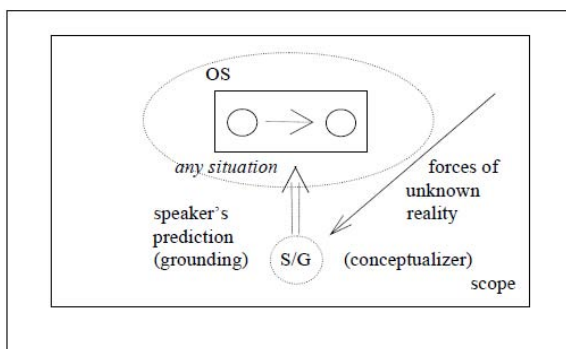

Fig. 7.22 Esquema conceptual de <deure + INF> amb el valor inferencial més subjectiu en català contemporani¹⁸⁹

Aquest valor no és igual a la inferència específica ni a la genèrica. Ja no es basa en unes proves circumstancials, sinó en l'especulació del parlant. Si el considerem evidencial, podríem dir que és una inferència d'un estat de coses hipotètic, una reconstrucció de l'estat de coses que sovint es fonamenta en el dubte; és a dir, una conjectura. En algun cas, trobem que hi ha algun aspecte lògic que possibilita fer la inferència, però en qualsevol cas és només responsabilitat del parlant (locus de potència exclusiu), la conjectura o hipòtesi es podria contradir fàcilment.

Aquestes característiques semàntiques del valor conjectural lliguen amb el fet que la perífrasi aparega sovint en oracions negatives i interrogatives. Aquest comportament és diferent del que hem trobat en català antic i tampoc no el comparteixen els equivalents modals d'altres llengües romàniques contemporànies (com francès *devoir* i l'italià *dovere*). Això podria indicar que en català la perífrasi assoleix un grau major de subjectivació i expressa un valor menys prototípicament inferencial, un valor dubitatiu (Squartini 2010b). Segurament, aquest valor de dubte més subjectiu és més proper a la modalitat epistèmica que no els valors evidencials que desenvolupa *deure* en català antic.

En futurs treballs, caldria analitzar la relació d'aquest valor conjectural de la perífrasi amb el futur conjectural o epistèmic que es va formar en català antic (Martines en premsa a) i encara és viu, especialment en valenícà:

(342) Potser en Casp en *sabrà* més (Carles Salvador, Ripoll: 124)

Possiblement el futur conjectural i la conformació més subjectiva de la perífrasi <deure + INF> contemporània arriben a coincidir en aquest valor.

Concretament, caldrà observar les diferències dialectals, pel que fa a la relació entre els valors inferencials de la perífrasi i el futur conjectural. Segurament, en valencià <deure

¹⁸⁹ Aquest esquema és el que ha proposat Pelyvás (2000) per al verb modal epistèmic anglès *must*.

+ INF> conserva un valor més inferencial i és més reticent a expressar la conjectura, tal com ocorre en el verb modal equivalent del francès i l'italià (Squartini 2010b). Això pot deure's a la persistència (vg. Traugott 2012) del valor original deòntic que encara existeix, en aqueixes llengües. En canvi, el futur conjetural –i la perífrasi amb la forma *deguera/dega/degue* (cf. més amunt)– es reserva per a usos conjeturals més subjectius, en què la força s'ha esvaït. Això explicaria aquest comportament amb valors d'hipòtesi subjectiva, en valencià,

- (343) Qui deu ser? No ho sé, supose que *serà* ma mare
 (344) *Qui deu ser? Supose que *deu ser* ma mare.
 (345) no sé qui em va dir l'altre dia que volia renovar-se el carnet, no sé al final que *degue fer* [a quin lloc hi va anar] (VV, Ondara, Marina Alta, novembre 2011)

mentre que en català oriental és possible l'ús de la perífrasi <*deure* + INF> en present, passat i futur amb valor conjetural:¹⁹⁰

- (346) Qui deu ser? Suposo que *deu ser* ta mare

En definitiva, caldrà contrastar aquestes tendències evolutives i les relacions entre valors en estudis de corpus futurs.

7.4 Conclusions: gramaticalització i canvi semàntic de la perífrasi

L'anàlisi semàntica de la perífrasi <*deure* + INF> mostra com s'ha anat configurant una categoria més complexa, amb valors innovadors i relacions noves entre aquests valors (Fig. 7.23). Hem vist que la perífrasi fa referència a una conceptualització que pot ser elaborada per diversos matisos semàntics de necessitat, especialment deòntica. Tanmateix, ben aviat trobem valors que modifiquen parcialment aquest esquema i tendeixen cap a una atenuació del locus de potència i una incorporació major del parlant/conceptualitzador com a part de l'origen de la força. Hi ha, doncs, una gradació de valors que no aproven l'esquema convencional i produeixen un esquema diferent. L'extensió semàntica, doncs, es desenvolupa quan es donen petits canvis en l'esquema conceptual.

¹⁹⁰ Segurament la convivència del futur conjetural i la perífrasi amb *deure* evidencial en valencià ha tingut conseqüències semàntiques en els valors d'aquestes expressions. En canvi, en la resta de dialectes, en què el futur conjetural té un ús força reduït, la perífrasi <*deure* + INF> possiblement ha evolucionat amb alguns matisos diferents. Posem dos exemples, a tall orientatiu. D'una banda, en català oriental s'utilitza la perífrasi <*deure* + INF> amb el verb *deure* en futur, és a dir, el (semi)auxiliar encara evidencialment o epistèmicament l'estat de coses al futur: 1) *No es deurà poder baixar* [una descàrrega amb el mòbil que tarda molt] (VV, Barcelona, gener 2013). 2) - *Només hi estarem vint minuts. -Més no perquè ells deuran haver de sopar* (VV, Barcelona, febrer 2013). Aquest ús no sembla possible en valencià. De l'altra, les oracions de dubte en valencià apareixen amb el passat simple i no amb imperfet. Difícilment direm, en valencià, *Supose que es devien haver superposat*, oració totalment gramatical en català central.

En la taula que hi ha a continuació apareixen resumits tots els valors que hem detectat en el corpus del català antic. Com veiem, hi ha uns valors nuclears: valors modals (necessitat), valors temporals (futur) i valors inferencials (evidencialitat). Aquests valors tenen un grapat de matisos perifèrics. La perífrasi és, doncs, una construcció que esdevé més polisèmica a mesura que es gramaticalitza.

Valor	descripció	diacronia
A	necessitat deòntica	s. XI
B	necessitat amb prec del parlant	s. XIIIb
C	'tenir dret a' o 'estar previst per la llei'	s. XII
D	necessitat externa al participant	s. XIIIb
E	necessitat deòntica, marcador discursiu «devets saber»	s. XIIIb
F	necessitat deòntica parcialment subjectivada	s. XIIIb
G	necessitat externa parcialment subjectivada	s. XIIIb
H	conveniència o consell	s. XIV
I	valor de transició: necessitat / posterioritat planificada	s. XIIIb
J	posterioritat + 'estar previst per la llei'	s. XII
K	posterioritat en un marc narratològic	s. XIII
L	posterioritat: clàusula de subjuntiu amb valor de futur	s. XIIIb
M	posterioritat: futur planificat	s. XIIIb (esp. s. XIVb i XV)
N	posterioritat: futur d'imminència	s. XIIIb (esp. s. XIVb i XV)
O	valors de transició: necessitat / evidencialitat inferencial	s. XIII
P	evidencialitat inferencial específica	s. XIIIb (esp. s. XIVb i XV)
Q	evidencialitat inferencial genèrica	s. XV (esp. s. XVI)
R1	inferència específica, matís de càlcul	s. XV
R2	inferència genèrica, matís de càlcul	s. XV
S	inferència genèrica, sorpresa	s. XV

Fig. 7.23 Taula de valors de la xarxa semàntica de <deure + INF>

L'evolució diacrònica de la xarxa semàntica de la perífrasi <deure + INF> que hem vist en els apartats anteriors es pot resumir en aquest esquema. Tanmateix, per a copsar

l'evolució convé reprendre les dades quantitatives (§7.2). Tant si prenem la representativitat de cada valor nuclear de la perífrasi respecte del total d'ocurrències del període (Fig. 7.24), com si recuperem les dades de la freqüència d'ús relativa de cada valor respecte del total de mots (Fig. 7.25), veiem que es dibuixa la mateixa evolució.

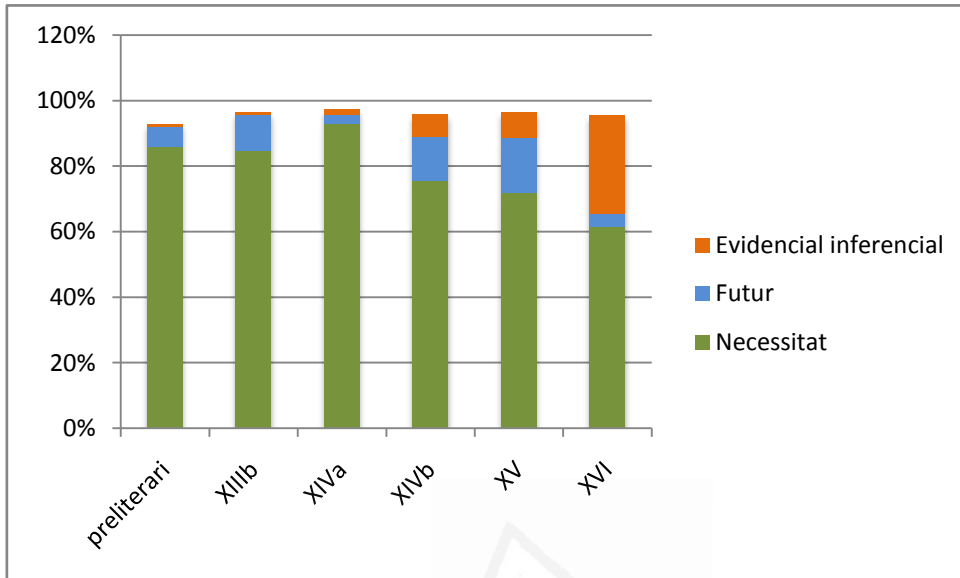

Fig. 7.24 Representativitat dels valors nuclears de la perífrasi <deure + INF>

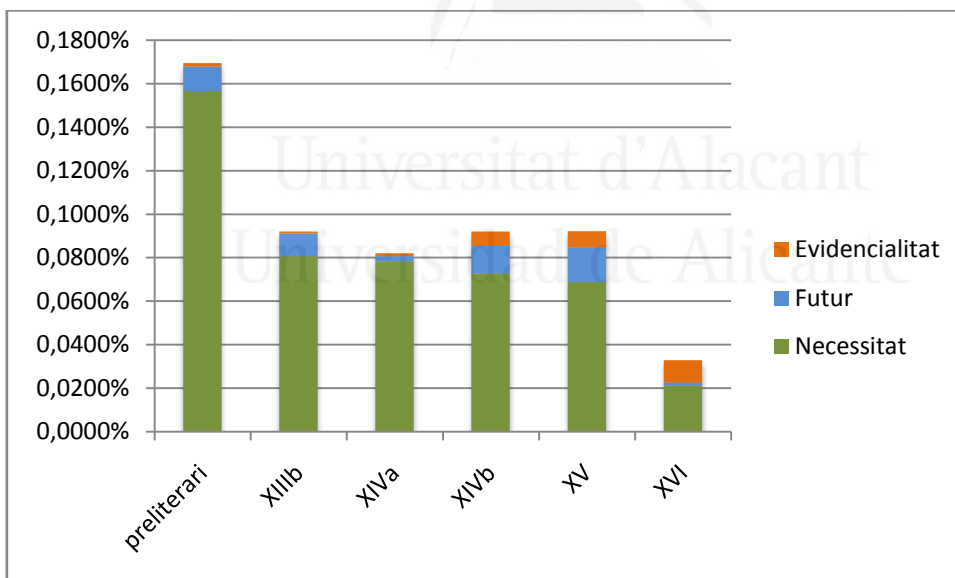

Fig. 7.25 Freqüència d'ús dels valors nuclears de la perífrasi <deure + INF> en el corpus

La perífrasi té una estructura semàntica polisèmica semblant des de l'origen de la llengua fins al 1350, tal com observem en les tres primeres columnes dels gràfics anteriors. En aquest període, amb una freqüència d'ús relativament elevada (Fig. 7.25, vg. §7.2.2.1), el predomini absolut és de la modalitat deòntica (valor A). Tal com indica

l'efecte de prototipicitat [=EP] (a) (Geeraerts 1997) (vg. §4.1.2), els membres d'una categoria no tenen la mateixa rellevància. En aquest cas, el valor deòntic és el prototípic de la perífrasi, el més representatiu. Aquest valor articula la resta de significats, que són perifèrics (B, C, D, E) i també alguns valors de necessitat que són més subjectius (F, G, H) –els quals s'enfortiran als anys següents (XIVb-XV). La perífrasi també mostra alguns valors secundaris de posterioritat que s'activen en certs contextos. Alguns d'aquests valors són més aviat de transició entre la necessitat i el futur (valors I, J, K, L) i d'altres expressen més clarament futur (valor M, N). El valor de futur s'agrupa amb el valor prototípic deòntic per sobreposició (EP b), especialment pel contacte dels valors de transició esmentats i per les concomitàncies modals que conserva. Finalment, en aquest primer període apareixen algunes ocurrències amb una lectura evidencial inferencial força vinculada a la necessitat. El valor de transició O és una sobreposició entre els valors de necessitat subjectius (G, H, especialment) i la inferència.

En la segona etapa, 1350-1500 (columnes quarta i cinquena dels gràfics anteriors), la freqüència d'ús de la perífrasi és semblant, així com també el valor prototípic continua sent la modalitat deòntica. El valor de posterioritat augmenta la freqüència, especialment dels valors M i N. El futur planificat (M) gairebé es consolida com a nou centre de rellevància. El valor inferencial ja no té una presència purament anecdòtica, sinó que es desenvolupa força, especialment la inferència genèrica (valor P), que esdevé un nou centre semàntic de la perífrasi. També hem documentat un matís de càlcul (R) i un de sorpresa (S), al s. XV.

Finalment, al s. XVI (darrera columna), la situació canvia notablement. La perífrasi perd molta freqüència d'ús i, per tant, també en perd el valor de necessitat. El valor de futur gairebé desapareix, amb la qual cosa no es consolida aquell possible nou centre semàntic. El valor inferencial es consolida i n'augmenta molt la freqüència; a més, es desplega enormement la inferència genèrica (valor Q), que esdevé el valor principal d'aquest nou nucli semàntic i, per tant, es converteix en el nou centre dels valors evidencials de la perífrasi.

Aquestes conclusions de l'evolució de la xarxa semàntica es poden observar a la Fig. 7.26, tot i que sense les dades diacròniques que hem exposat.

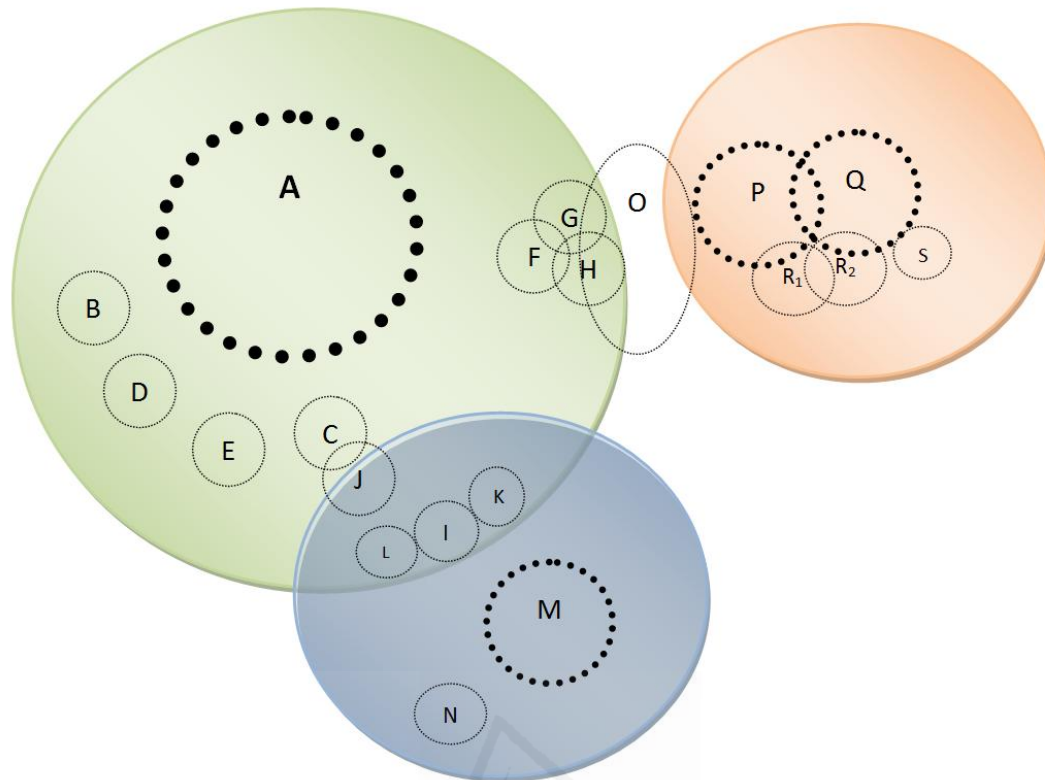

Fig. 7.26 Xarxa semàntica de <deure + INF> (s. XI-XVI)

Com veiem, el valor central i que estructura la categoria és la necessitat deòntica (A), és el més representatiu (EP a) (àmbit en color verd). La relació dels significats és per semblança de família (EP b), atès que no tots es relacionen directament amb el prototip (encerclat amb punts més intensos), sinó que mantenen diferents relacions. Per exemple, els valors C i J són molt pròxims, però C es relaciona més amb la necessitat i J amb la posterioritat. El valor K indica una posterioritat en una seqüència narrativa coneguda i comparteix alguna cosa amb la necessitat, però no tant amb el valor prototípic deòntic (A). El valor de transició O relaciona un tipus de necessitat perifèrica, més subjectiva en alguns casos (G, H), amb un valor inferencial incipient. La categoria no té uns límits clars (EP c) i, per això, trobem uns valors de transició que connecten esquemes conceptuals diferents. Finalment, aquesta categoria també palesa l'EF quart (d) de Geeraerts (1997): no podem definir-la en termes de «condició necessària i suficient», sinó que hi intervenen factors enciclopèdics o pragmàtics.

La gramaticalització de <deure + INF> en català antic no consolida un dels patrons de canvi semàntic: la frustració de la gramaticalització com a perífrasi de futur. Així doncs, el centre prototípic que prova de consolidar-se (futur planificat, M) no arriba a assolir la codificació. Això es pot deure al fet que la perífrasi conserva el valor deòntic que impedeix l'evolució cap a valors d'intencionalitat (persistència), així com també a la

puixança de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> amb un valor de futur més allunyat de la noció de planificació i necessitat.

En canvi, el valor inferencial, que era molt primari i insignificant en els primers textos catalans, arriba a representar un 30% de les ocurrències totals del s. XVI. Si bé al s. XV la inferència específica (P) és un valor que prova de formar-se com un nou centre prototípic, finalment al s. XVI és el valor inferencial genèric (Q) el significat que guanya més pes. Això és una prova de la gradualitat del canvi semàntic. La inferència específica (P) ja no és un valor perifèric de la necessitat, ja no sanciona l'esquema conceptual del valor prototípic. Tal com hem vist a §7.3, l'atenuació de forces ha comportat una subjectivació creixent, la qual ha deixat al descobert la *força* de la conceptualització del parlant. Aquest tipus d'inferència esdevindrà en català contemporani un nou centre prototípic. És a dir, s'haurà produït el canvi semàntic com a modulació del centre prototípic (hipòtesi 1 del canvi semàntic segons Geeraerts 1997, vg. §4.2.3). De moment, però, en català antic hem vist que la perífrasi altera l'agrupació de sentits per semblança de família (hipòtesi 2 del canvi semàntic segons Geeraerts 1997, vg. §4.2.3) i el valor innovador inferencial, especialment (P i encara més clarament Q), ja no comparteix els trets amb el prototip; s'ha produït l'extensió semàntica.

Comptat i debatut, l'anàlisi semàntica diacrònica cognitiva de la perífrasi confirma la formació d'una categoria semàntica complexa i polisèmica amb unes característiques i relacions internes que responen als EP (Geeraerts 1997). Els valors innovadors més subjectius proven la tendència cap a la subjectivació (Traugott 1989, Langacker 1990, 1999b, 2006), especialment en l'aflorament i desenvolupament dels valors inferencials. En definitiva, és un procés cap a la cohesió i gramaticalització de la perífrasi.

8 GRAMATICALITZACIÓ DE LA PERÍFRASI VERBAL MODAL <HAVER (A/DE) + INF>

La perífrasi <*haver de* + INF> és la forma principal d'expressió de l'obligació en català contemporani estàndard. Des del punt de vista de la variació diatòpica, podríem dir que aquesta és la perífrasi més general de la llengua, a la vora d'altres construccions com les perífrasis amb *deure*, *tenir* o *ésser*, el verb impersonal *caldre* i l'expressió *ser menester/mester*.

En la llengua antiga, en canvi, el paradigma de (semi)auxiliars modals era diferent al que tenim actualment. Com hem vist, la perífrasi <*deure* + INF> era la forma principal per a expressar l'obligació en català antic. Tot i això, la perífrasi d'obligació amb el verb *haver* està documentada des del període arcaic; en tot el període medieval experimentarà un augment de la freqüència d'ús, polisemització i gramaticalització.

En el cas de la perífrasi <*haver (a/de)* + INF>, trobem una construcció amb diversos valors de finalitat, obligació i futur, en diferents estadis de gramaticalització. Aquesta construcció d'origen llatí consolidarà dos patrons de gramaticalització en la llengua catalana: la formació del futur romànic i la perífrasi modal.

En primer lloc, ens ocuparem de distingir la perífrasi modal d'aqueixes altres construccions per tal de delimitar el nostre objecte d'estudi (§8.1). A continuació, analitzarem les dades quantitatives del corpus, els valors principals de la perífrasi i la representativitat que tenen en cada període (§8.2). L'apartat §8.3 tractarà de l'anàlisi semàntica de les perífrasis, l'evolució diacrònica i la gramaticalització. Finalment, exposarem les conclusions i veurem l'evolució de la xarxa semàntica de la categoria (§8.4).

8.1 Les construccions romàniques amb el verb *haver*

8.1.1 La perífrasi modal i la formació del futur romànic

Com hem vist a §6.3, la construcció d'infinitiu llatina amb HABEŌ genera una perífrasi modal d'obligació i, després, el futur romànic, especialment en l'ordre <INF + HABEŌ>. Aquests dos patrons de gramaticalització els trobem en els primers textos de la llengua catalana. Així, trobem la construcció de futur amb el verb auxiliar erosionat, posposat al verb. En aquests casos *haver* ha esdevingut un morfema de futur i de persona. En algunes ocasions el morfema s'ha aglutinat a l'infinitiu, però en altres casos no és plenament aglutinat i hi ha un clític entre l'infinitiu i l'afix –durant tot el català antic:¹⁹¹

- (1) Et ela respòs: «Si jo viu, on *seré* assads *aurà*, e si jo muria, sé que *posar se-n àn* ab él de tot, que-l seu fait sabut és» (*Deutes*: 106; 1224)
- (2) e ells *assegurar-ho hien* molt bé e *farien* en guisa que, quan *exiríem* de València, ho *hauríem* tot. (*Fets*: foli 159r, XIIIb [ms. 1343])
- (3) Goig y tristor ab tant strem me han combatuda que per miracle és viva la vostra Stefania. *Mostrar-vos-ho ha* la mia descolorida cara quant, per vostra vista, lo meu temerós cor *haurà* cobrada la perduda alegria. (*Tirant*: 1468, 1460 [ms. 1490])

Paral·lelament, des dels primers textos catalans també trobem la construcció analítica d'infinitiu amb el verb *haver* sense erosionar, tant en posició anteposada (4-6) com posposada (7-8) a l'infinitiu –tot i que aquesta darrera és molt poc freqüent. Aquestes construccions no constitueixen la gramaticalització del valor de futur, sinó de la perífrasi modal, principalment d'obligació:

- (4) E de puis vench el levant e començà quant lo sol era en la posta; e féu-ne molt tota la nuyt, sí que, sempre que-l temps se moch, *haguem calar*, e no veýem negun leny ne neguna nau. (*Fets*: foli 179r, XIIIb [ms. 1343])
- (5) E no meritaven los meus actes lo premi que en tan penosos mals ma vida *hagués finir*. (*Tirant*: 1069, 1460 [ms. 1490])
- (6) e si han a pujar en algun loch alt, diran que-l çervell no-ls ho pot soferir; si *han entrar* en mar, diran que-l stómach los fa mal; no iran de nits, car diran que pahor han dels spirits e de les ànimes e de les fantasmes (*Metge, Somni*: 204, 1398 [ms. s. XV])
- (7) per ço com yo só stada aquella dasaventurada de la casa imperial qui no haguí compassió de mi mateixa de la dolor que *sostenir havia* (*Tirant*: 1513, 1460 [ms. 1490])
- (8) E llavors ella, deposant, se penedí del renegar que ffet havia dient a sí mateixa que no ere aquell lo camí per hon ella *anar avie*, del qual renegar que ffet havia se confessà après e se-n penedí; e après ha hoýt missa moltes vegades he ha vista la hòstia blanca ... (*Lleida*: foli 3v, s. XV)

Són aquestes ocurrències, amb l'estructura analítica i amb el verb *haver* amb la flexió no erosionada, les que hem considerat perífrasis modals, objecte del nostre estudi de

¹⁹¹ Està per esbrinar si el futur sintètic i el perifràstic són iguals quant al sentit (Martines, Montserrat i Segura en preparació).

corpus. La gran majoria d'aquestes ocurrencies tenen l'ordre prototípic de la perífrasi amb l'auxiliar anteposat. Al capdavall, en gairebé tots els casos, la distinció entre la perífrasi i el futur romànic queda clara.¹⁹²

L'existència d'aquestes diferents configuracions de la construcció prova que un procés de gramaticalització pot avançar i conviure, paral·lelament, amb estadis anteriors de la construcció. Sembla que cada estructura s'ha especialitzat en un valor diferent. A grans trets, podríem dir que <INF + *haver*> s'ha especialitzat en el valor central de futur i ha tendit a l'aglutinació, mentre que <*haver* + INF> ha mantingut el valor original modal d'obligació i s'ha conservat com a estructura analítica. En altres paraules: l'estadi sintàctic primerenc (la perífrasi) s'ha consolidat amb el valor més antic, la modalitat; en canvi, la forma amb el significat innovador (el futur) tendeix a una unió sintàctica major, l'aglutinació sintètica.

La configuració més antiga de la perífrasi és, doncs, <*haver* + INF>, sense preposició.¹⁹³ Aviat s'hi va incorporar, però, la preposició *a*, i més tard *de* (§8.1.3). Fins i tot entre els casos amb preposició podem trobar-ne alguna ocurrencia –excepcional– amb l'auxiliar posposat:

- (9) No pas a vida immortal, car jatsesie que aquells fossen resuscitats, mas no a vida immortal, car *a morir havem* altra vegada. E per ço diu: “Ipse cepit”. (Sant Vicent, *Sermons*: 124, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

8.1.2 La perífrasi modal i la construcció bioracional

A més de la relació entre l'estructura analítica, que té com a valor central el futur, i la perifràstica, que conserva el valor modal, en català antic també es documenta una construcció bioracional equivalent a un estadi encara anterior al valor modal: <*tenir* + SN <*a* + INF>> (*tenir alguna cosa a fer*). Aquesta construcció mostra l'estadi inicial de la gramaticalització de la perífrasi <*haver a* + INF>: la construcció bioracional en què *haver* és un verb lèxicament ple que significa ‘tenir’ i selecciona una oració final.¹⁹⁴

¹⁹² Si en algun cas la distinció entre la construcció de futur (<INF + *haver*>) i la perífrasi modal (<*haver* + INF>) no és tan clara es deu al fet que la perífrasi també pot tenir un valor secundari o pragmàtic de futur. En definitiva, el futur i la modalitat són valors molt propers (§3.3).

¹⁹³ La forma perifràstica sense preposició també ha estat documentada en italià i en castellà (Yllera 1980: 93): *El Campeador a los que han lidiar tan bien los castigos* (Cid, 3523; Yllera 1980: 93)

¹⁹⁴ Semblant a aquesta construcció, trobem l'estructura bioracional <*haver mester* +(a/de/en/per a) + INF> i <*haver cor* + de + INF>, <*haver obs* + a + INF>, amb diferents variants:

- a. E aquests no vagen per combatre-se, sinó per bastir los castells e-lls lochs que *han mester a bastir* (*Fets*: foli 192r, XIIIb [ms. 1343])
- b. Certa cosa és que hom *ha mester a menjar*, e *a beure*, e *a vestir* e *a calçar*... (*Eiximenis, Dotzè*: 64, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

Aquesta construcció la trobem en la llengua llatina medieval en textos de l'àrea catalana al s. XI¹⁹⁵ i en els primers documents de la llengua catalana arcaica:

- (10) Et *abet* ibi aliquid *ad plantare* et advenit nobis (1059, Miret i Sans BRABL VIII doc. 52, p. 433)
- (11) ad meos homines quos *habeo ad conlogare* (ACUrgell. Cartulari Urgell. Doc. 91, foli 42, col. 2)
- (12) [...] et segon lo respost qe jo í faz, no coneg qe obs aja pleit entre mi ne ela, ne qe de *re ajam a pleidejar*. E si vós, séiner, conexets qe azò bast a mi, prec-vos, séiner, qe [...] (*Tarragona*: 102; 1224)
- (13) Estés con deits que jo no vul respondre a fe prec-vos que no us í tornets altra vegada que *auriau sí a fer aital respost* com hom deu fer a aquella paraula que jo hi responre-hi vul axí com dega [e] é ó fermar en poder d'en G. de Moncada. (*MiS-DJI* 11, 1251)

Aquesta estructura conviu amb la perífrasi, cosa que per si mateixa ja podria explicar la formació de la perífrasi unioracional, gràcies a una reanàlisi. Això mostra que aquestes dues construccions encara no s'han especialitzat i individualitzat completament, així com tampoc no són estructures del tot fixades. Per tant, sembla adequat considerar que la perífrasi està en un estat de gramaticalització inicial.

Aquesta convivència entre l'estructura bioracional original i la reanàlisi en la perífrasi conviuen no sols en el català arcaic. Fins al s. XV trobem algunes ocurrències que mostren l'estructura bioracional o, si més no, l'ambigüitat interpretativa entre les dues estructures. Per exemple, en aquest exemple, podem interpretar que «Nós teníem coses a fer, pel bé d'aquest fet» o bé, «Nós devíem fer coses, estavem obligats a fer-les, pel bé d'aquest fet»:

-
- c. Seyor, *mester havets de pendre conseyl*, que ab falsa gent vos tenits e ab mala; e volria ésser mort, penetenciat e confessat... (*Fets*: foli 81v, XIIIb [ms. 1343])
 - d. La primera condició que la ànima *ha mester en fer oració* és concordança fraternal. (Sant Vicent, Sermons: 94, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
 - e. –Fill meu, vet ací una partida de mos béns; pren-ne a ton plaer tant com te serà vijares que *hages mester per a metre-t* en bon estat (*Curial*: 43, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
 - f. car encara que les passions enclinen les gents en alguna cosa que de rahó no és acompanyada, yo *hé mester tenir virtut* de paciència en haver-les hoýdes, perquè a mi no plaen, car no són plasents a Déu. (*Tirant*: 832, 1460 [ms. 1490])
 - g. E, pus aquel *cor havien de rendre-se* a nós, no-*ls havíem cor de talar* e no volíem que-*ls desfaessen* los reyls ne que los affolassen, ne la orta. (*Fets*: foli 168v, XIIIb [ms. 1343])
 - h. que axí só vengut jo entre vós e que en vós me fiý e en vostra amor e que us *hé en cor de retenir e de amar*. (*Fets*: foli 18r, XIIIb [ms. 1343])
 - i. que, pus avets tant bona volentat de guardar nostra dretura e que us pesaria qui a nós faés tort, que nós, ço que farem, *havem en cor de fer* per dret e per raó e ab conseyl de vosaltres". (*Fets*: foli 126r, XIIIb [ms. 1343])
 - j. Sobre açò, haüds molts rahanaments, som venguts en aquesta conclusió: que-*l dit senyor bisbe ha a cor de metre-y mans*, però que, per major corroboració de son procés, ne vol consultar lo sant pare, (*Epistolari II*: carta 128, 1413)
 - k. per què no *hé obs pendre* la graciosa oferta que per aqueys nobles cavallers m'és stada feta, e axí-*ls ho diràs* de ma part. (*Curial*: 160, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
 - l. Seyor, ara *hauríem ops a pendre conseyl* que esta nuyt que us gordàssets, que en esta nuyt és major periyl que no haurets en esta terra; (*Fets*: foli 36v, XIIIb [ms. 1343])

¹⁹⁵ Ens referim a textos del Fitxer del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (Institució Milà i Fontanals. Barcelona: CSIC). Agraïm sincerament l'ajuda de la Dra. Ana Gómez Rabal (CSIC Institució Milà i Fontanals)

- (14) E nós dixem-li: «Nós som venguts aquí per veer-vos e pregam-vos que no-ns tingats en mal, car no som venguts al dia, car *haviem a fer coses* per prou d'aquest feit, per ço que mils vos poguéssim ajudar». E dix ell: «ésser pot, mas però no-ns atenés al dia». (*Fets*: foli 74v, XIIIb [ms. 1343])

Vegem-ne altres casos:

- (15) tot so que-t poria dir a significar, fill, de la glòria de paradís, no-t vull dir ne scriura, cor d'*altres coses havem a pensar*, e massa te parria gran aquest libre; mas breument te direm algunes poques de paraules de la glòria celestial. (Llull, *Doctrina II*: 282, XIIIb [ms. XIV])
- (16) –Lexa star aquexes demandes que no han fruyt ne fan res -dix ell-, e veges si *havem àls a fer*. No perdam temps. –Suplich-vos, donchs, senyor, pus no s'hi pot àls fer, que-m vullats dir qui són aquests dos hòmens ... (Metge, *Somni*: 156, 1398 [ms. XV])
- (17) ... dues coses: la primera, que ell sia content de vostra juredicció e dret, e que de més avant no s'entrameta; e la segona, que, *quesque haja a departir*, majorment ab oficials del senyor rey, faça sens moviment, per trivença de vós, senyora. (*Epistolari I*: carta 151, 1375)
- (18) Havem-les dit que no y *havem res a fer*, remetent-les a vostre batle general, lo qual de vostre manament ha fet publicar la dita crida. (*Epistolari II*: carta 155, 1450)
- (19) Senyor, no *havem més a dir* sinó que-[n]s mane vostra senyoria lo que placent li sia, la qual nostre senyor Déu conserve en felicitat ab longa vida. (*Epistolari II*: carta 122, 1477)
- (20) ... car altrament no podem hoyir missa, ni los vicaris generals jamés en altra manera nos daran licència d'aquí avant. No *havem més a dir* sinó que som prests a tota honor e complascència vostra. E tinga-us la Santa Trinitat en sa guarda. (*Epistolari II*: carta 114, 1477)

De fet, aquesta situació encara es dóna en francès, ja que <*avoir à* + INF> pot aparèixer en aquesta llengua en les dues construccions i sovint són difícils de distingir (Gougenheim 1971).

En català, la solidificació del complex verbal no és gaire intensa a l'edat mitjana. Per exemple, la construcció encara admet clítics entre l'auxiliar i la preposició; i la preposició pot variar considerablement (*a, de* o *cap*). A més a més, el fet que el verb *haver* conserva encara el significat de possessió dibuixa un panorama en què la nova perífrasi no s'ha consolidat tal com ara la coneixem.

8.1.3 Variació formal de la perífrasi

La perífrasi presenta una variació formal notable quant a l'ús de la preposició: pot aparèixer amb la preposició *a, de* o sense. En primer lloc, cal conèixer les dades quantitatives sobre les ocurrencies. En la taula següent (Fig. 8.1) tenim la representació de cada variant, és a dir, el nombre d'ocurrencies relatiu de cada tall cronològic respecte del total de perífrasis d'aqueix període.

	<i>haver</i>	<i>haver a</i>	<i>haver de</i>
català arcaic	7,1%	92,8%	∅
XIIIb-XIV	6%	88,8%	5,1%
XV	16,4%	61,5%	22%
XVI	4,4%	3,7%	91,9%

Fig. 8.1 Freqüència de la perífrasi <*haver (al/de) + INF*> segons l'ús de la preposició

Com veiem, les formes més antigues són <*haver a + INF*> i <*haver + INF*>. La perífrasi amb *haver a* és la variant majoritària des del català arcaic fins al s. XV. La perífrasi sense preposició és molt minoritària i és possible que en la majoria de casos la preposició *a* s'haja elidit per qüestions fonètiques. Aquesta variant quasi sempre apareix en contextos fonètics com ara un infinitiu que comença per vocal:

- (21) e, après als cuns dies, als cuns frares *agren anar* per faenes a ·I· monestir qui era luynd'aquí (*Diàlegs*: foli 78r, 1250-1290 [ms. 1340])

o un context en què la forma verbal de l'auxiliar *haver* és *ha*, que coincideix fonèticament amb la preposició, amb la qual cosa és fàcil que es deixara d'escriure la preposició:

- (22) la qual humilitat és fonament e porta per la qual tota virtut e tot bé *ha entrar* dins l'om, e sens la qual tot treball de l'hom a pprofitar en bé és cas e nul·la. (*Eiximenis, Dotzè*: 21, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

Tot i això, tal com hem vist a §6.3.2, sembla que la forma de la perífrasi llatina més antiga és sense la preposició; més tard s'hi introduí la preposició *a* i, finalment, *de*.

La primera documentació de la perífrasi <*haver de + INF*> és de la segona meitat del s. XIII. La preposició *de* s'hi incorpora tímidament, representa un 6% del total. Al segle XV arriba al 20% i al s. XVI esdevé la preposició majoritària, amb més del 90% de les ocurrències.

Possiblement, doncs, la perífrasi amb *haver de* ja tenia més pes en la llengua oral al segle XV que no el que li atorguen els textos escrits. Aquestes dades les podem veure clarament en el gràfic següent, el qual mostra el predomini absolut de *haver a* fins al segle XV i el canvi, a partir del s. XVI, en què predomina *haver de*:¹⁹⁶

¹⁹⁶ Val a dir que altres estudis també han indicat el s. XVI com el punt d'inflexió en què *haver de* supera sobradament *haver a* (Schmid 1988, 2012).

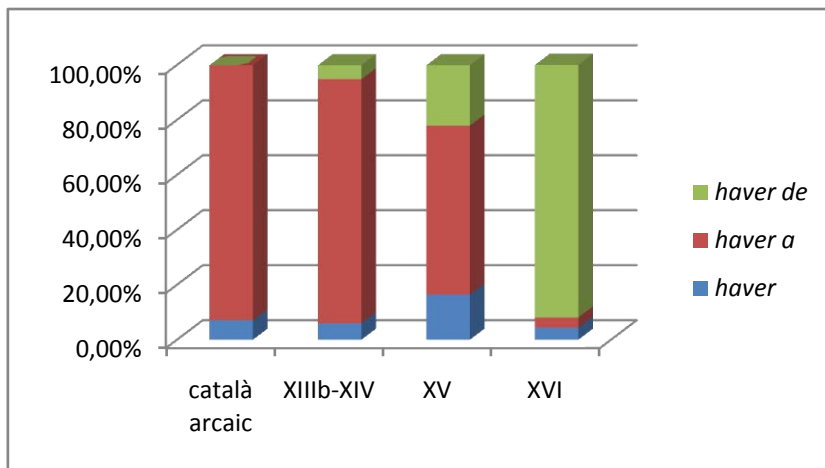

Fig. 8.2 Predomini de cada variant de la perífrasi amb *haver* (*alde*) en els diferents períodes diacrònics

Segurament, la substitució de la preposició *a* per *de* s'ha d'observar com a part d'un procés de canvi en les preposicions a la Romània occidental en general, i en català en particular. Com hem vist a §6.3.2., l'estructura $\langle a + \text{INF} \rangle$ tenia un valor passiu de futur i va donar lloc a moltes construccions diferents, en què feia de complement d'un nom o d'un adjectiu, així com també apareixia en diverses perífrasis verbals modals, amb els verbs *habere*, *esse*, *stare*, *venire*, *volvere*, *facere* (Diez 1876, IV: 218-219). Posteriorment, la preposició *de* es va introduir en l'estructura d'infinitiu i, en alguns casos, va substituir la preposició *a* en aquestes construccions (com a complement d'un nom,¹⁹⁷ d'un adjectiu¹⁹⁸ i en perífrasis) en occità, català, espanyol¹⁹⁹ i portuguès. En canvi, el francès, per exemple, ha conservat l'estructura amb *a* en les diverses construccions: $\langle \text{avoir } \grave{a} + \text{INF} \rangle$, *maison \grave{a} vendre*, etc. Sembla assenyat, doncs, emmarcar el canvi de preposició de la perífrasi $\langle \text{haver } (a/de) + \text{INF} \rangle$ en aquest context general.

¹⁹⁷ L'estructura amb $\langle \text{AD} + \text{INF} \rangle$ podia seguir un substantiu i expressava necessitat o possibilitat. Diez (1876, IV: 221) en dóna exemples i diu que l'italià utilitza *da*, el francès *\grave{a}* i l'espanyol *de*. Martines (1999: 234-243) completa aqueixa informació abastament, amb dades del català, i palesa la profusió que ha donat $\langle a + \text{INF} \rangle$ en romanç; també es documenta amb *de*. D'acord amb Martines (1999: 235), la funció d'aquesta construcció és la d'un adjectiu o participi amb valor de futur. De fet, seria equivalent als adjectius amb *-dor* de caràcter passiu: *a fer*, *faedor*.

¹⁹⁸ La construcció $\langle \text{ADJ} + \text{AD} + \text{INF} \rangle$ apareix en adjectius amb el significat de 'fàcil, bo, agradable', etc. L'occità pot utilitzar la preposició *a*, *de* i *per*; en francès i italià es conserva la preposició *a*, en espanyol i portuguès, principalment, *de*; en romanès es fa servir el supí o l'infinitiu. En català s'ha documentat principalment amb la preposició *a* en català antic i en català balear actual (Martines 1999: 243-247; *DECat* i *DCVB*), i amb la preposició *de* també del s. XIII i fins avui dia. Fins i tot, s'ha trobat algun exemple antic amb *per*.

¹⁹⁹ En castellà, la substitució de preposicions en la perífrasi sembla anterior que en català, ja que al segle XIV «*aver de* ya ha triunfado» (Yllera 1980: 96). Els motius que s'han donat per explicar la substitució són diversos. Yllera (1980: 96) conclou que hi degueren influir uns quants factors: la freqüència de l'ús de la preposició *de* per a introduir un infinitiu, l'existència d'una altra perífrasi d'obligació amb la preposició *de* $\langle \text{ser de} + \text{INF} \rangle$, el fet que el cos fonètic de la preposició *de* siga major i evite contextos com (*he a aver* o *ha a aver*). Vg. Seifert (1930) i Strausbaugh (1936).

En català, Martines (1999) ha documentat abundantament aquestes construccions amb la preposició *a* i *de* amb un substantiu, un adjectiu o un verb. Vegem-ne una petita mostra del català antic, modern i contemporani amb la preposició *a* (Martines 1999: 235-239).²⁰⁰

- (23) Demanà l'amic a son amat si havia en ell nulla cosa romasa *a amar*... (Ramon Llull, Libre d'amic e amat. Llibre d'Ave Maria: 26)
- (24) E ordonà en tal manera sa terra que les gents qui ab lo rei de Castella venien no trobaren res *a vendre* per negun diner ... (Crònica de Muntaner, ed. de Soldevila 1983: 677)
- (25) Moltes coses he dites [...], e més són encara les coses que y resten a dir (Tirant, I, CXLIII, p. 319)
- (26) On no hi ha diner no hi ha res *a fer* (refrany, Ibi, Anguiz 1984: 300)
- (27) Blanch e vermell e ros fo Blanquerna; molt fo bell *a veer*, cor natura havia donades a son cors totes les fayçons qui són als hulls plasents... (Ramon Llull, Libre de Evast e Blanquerna, I: 79)
- (28) res no ignoren del que us és necessari *a saber* (Vita Christi, VB, 256)

També ha arplegat aqueixes construccions amb la preposició *de* (Martines 1999: 242):

- (29) no és cosa *de poder-se raonar ni creure*. (Cartes dels Borja, València, 1493, ed. de Batllori 1997: 47)
- (30) era molt bella cosa *de veure* la manera dels combats que els nostres donaven al dit castell (Melcior Miralles, darrerries del s. XV, ed. d'Escartí 1988: 53)
- (31) Quedar-se d'ací no deixa de ser cosa *de veure* (Galiana 1769: 183)
- (32) E, can les noves serien longues *de comtar*, a les coses cares que y foren, no-n pus parlar. (Libre dels fets del rei en Jaume, ed. de Bruguera 1991, II: 13)
- (33) Digna són *de sostenir* ests treballs e molts d'altres (Ramon Llull, Libre de Evast e Blanquerna, I, 178)
- (34) lo vell és mal *d'enganar* (Joan Timoneda, Flor d' enamorats, ed. de Joan Fuster 1983: 107)
- (35) Això és molt bo *de dir* (Valor 1975: 96)

Fins i tot, en català, la preposició *per* (*a*) s'ha introduït, en algunes ocasions, en aquesta estructura del català:

- (36) E pensam-nos que aquestes paraules no eren bones *per saber* a negun hom en la ost... (Libre dels fets del rei en Jaume, ed. Bruguera 1991, II: 224)

A tall d'exemple, hem estudiat la representativitat quantitativa d'algunes estructures amb la preposició *a* i *de* al *CICA*, per tal de constatar quina és més antiga i confirmar la tendència que apuntàvem. Així, la construcció <*a/de* + INF> davant l'adjectiu *bo/bon/bona* està documentada al *CICA*:

- (37) matalforicalment t'és significat aquest secret, lo qual no és *bo a ssaber* al malaute per so que no-n meynspreu la... (Llull, *Medicina*: 111, 1274-1283 [ms. 1275-1299])
- (38) totes les gents qui viven segons rahó e lley seria *bo de saber* les nativitats, més als reys e grans senyors (*Tractat d'astrologia*: 164, XIVb)

²⁰⁰ Vg. també Mestres *et al.* (1995).

Les dades quantitatives són aquestes:

	<i>bo a</i> + INF		<i>bo de</i> + INF	
XIIIb	1	4,76% ²⁰¹	0	
XIVa	4	19,05%	0	
XIVb	12	57,14%	1	12,50%
XV	3	14,29%	5	62,50%
XVI	1	4,76%	2	25%

Fig. 8.3 Nombre d'ocurrències i representativitat de l'estructura *bo a/de* + Inf

Segons el corpus, doncs, la primera documentació de l'estructura és amb la preposició *a*. Encara durant tot el segle XIV és l'única o la preposició majoritària. A partir del segle XV, la preposició *de* és la que predominarà, tal com és en la llengua contemporània.

La Fig. 8.4 trasllada les xifres de la taula. Com veiem, la preposició *a* és majoritària en català antic fins al s. XV, quan predomina *de*.

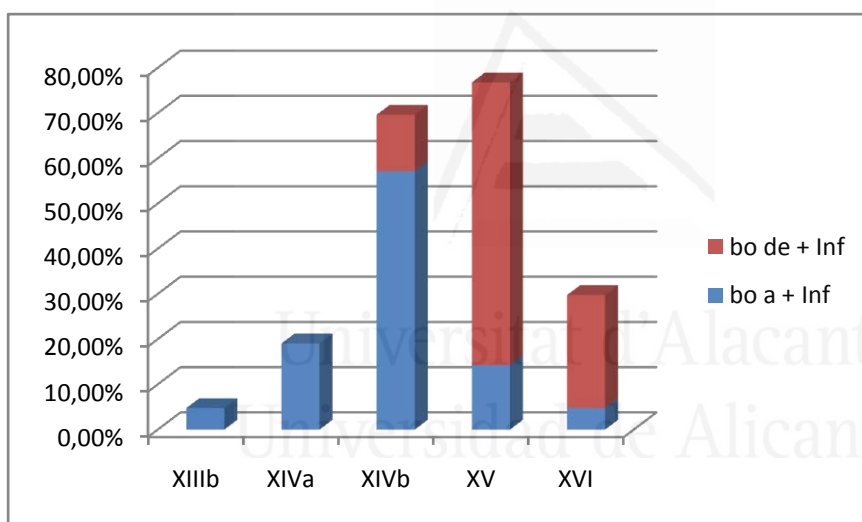

Fig. 8.4 Repartiment del total d'ocurrències de cada variant al llarg de la cronologia

Amb tota aquesta documentació històrica i popular de <*a* + INF> en diverses construccions –entre les quals hi ha les perífrasis– sembla que podem esvair els dubtes

²⁰¹ La xifra indica quin percentatge pertany a aqueix segle, del total d'ocurrències de l'estructura amb la preposició en qüestió. També és rellevant comparar el nombre d'ocurrències de l'estructura amb la preposició *a* i *de* en un mateix període. En aquest cas, però, no hem calculat el percentatge de representació de cada perífrasi per no presentar una taula tan complexa. Aqueixa informació es pot observar fàcilment mirant les dades absolutes.

de gal·licisme²⁰² que havien pesat sobre aquests usos, així com també constatar-ne la perdurabilitat, tal com ha defensat Martines (1999):

a la vista de la documentació històrica i del parlar popular, sembla que no podem considerar estranys al català usos com els següents: «bo a menjar», «res a fer», «coses a dir», «llibres a llegir», «mesures a prendre»; observem que ací <a + INF> manté aqueix valor adjectival, passiu, connectat amb els sentits de projecció cap al futur, de destinació, entorn dels quals es van gestar les perífrasis modals... (Martines 1999: 253)

Amb això podem constatar la genuïnitat i entitat de la construcció amb valor adjectival orientat al futur. També podem concloure que la variació de preposicions que poden formar la construcció és important (*a/de/per*) i antiga (Martines 1999: 186-187):

(39) ho que li assigne dia *de provar* (*Cocentaina*: 89, 1269-1290)

(40) E fo assignat dia *a oyr* sentència (*Cocentaina*: 101, 1269-1290)

I es manté fins avui –de fet, Martines (1999) documenta la variació amb el contrast entre diversos manuscrits del DPla²⁰³, del s. XIX, entre d'altres:

(41) aixadeta *de entrecavar* // axadeta *per a cavar*

(42) Regant que te dret *de regár* // regant que te dret *á regár*

(43) No tinc temps *a / de / per a fer* res (Alcover 1982, II: 88)

Sembla, doncs, possible explicar la variació, també en el cas de la perífrasi, per un procés evolutiu *a > de > per (a)*. La preposició *a* és la més antiga amb aquest valor i en aquestes construccions. Les preposicions *de* i *per (a)* s'incorporen més tard, però en el cas de la preposició *de* es documenta tímidament des de l'inici del català literari (s. XIIIb). És durant el segle XV o XVI que es produeix el canvi *a > de*.

Per tant, els factors que van induir el canvi de preposició en la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> segurament no van ser només fonètics sinó que hi hagué un procés de canvi semàntic en les preposició *a > de* en general i en l'estructura original <*a + INF*> en particular. La preposició *de* també assumí des de ben aviat el valor adjectival i orientat al futur. Amb tot, convindria fer un estudi semàntic diacrònic aprofundit de les preposicions que està fora del nostre abast.

Finalment, convé esmentar que el pronom *què* també apareix en aquestes construccions d'infinitiu des del s. XIII, però en cap cas el documentem com una conjunció de la perífrasi de necessitat:

(44) e que él faria en tal manera, que nós li hauríem *que grair*, e él que hauria los autres ·m·. E partim-nos d'aquí sobre aquestes paraules. (*Fets*: foli 74r, XIIIb [ms. 1343])

²⁰² Lacreu (1990), Solà (1994).

²⁰³ Vg. Martines (1998).

- (45) lo qual diversori era apelat, sotz lo qual cobriment los ciutadans quant volien fer parlament, o per delitar quan no avien res *que fer*, o per destrempament de l'aer, se posaven. (*Vides*: 68, 1275-1299)
- (46) vos sóts offert fer letra de cambi de doentes onces a·N Johan de Bondia o a·N Jacme Cardona, qui són en Sicília, de què us havem molt *que grahir*, offerints a vós tot ço que per vostra honor puscam fer. (*Epistolari II*: carta 63, 1421)

En català antic, «la construcció [amb *què*] no arriba a desplegar el valor d'obligació que descobrim en castellà des del s. XV i, ja plenament, en el s. XVI» (Martines 1999: 240; cf. *DECat*, s.v. *què*, Solà 1980 i Colomina 1991).

8.2 Anàlisi quantitativa: els valors de la perífrasi

En aquest apartat farem una anàlisi quantitativa dels valors de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>. Saber la representativitat de cada valor ajudarà a configurar l'evolució semàntica de la categoria. En aquest sentit, serà important la datació del sorgiment de valors nous i conèixer-ne el grau d'arrelament en vista de l'augment de la freqüència d'ús. Aquesta informació, doncs, serà important per a valorar l'estructura de la categoria, el canvi semàntic i la polisemització.

En primer lloc, indicarem la freqüència d'ús de la perífrasi per tal de veure el comportament general de la perífrasi. Tot seguit, donarem les dades absolutes del nombre de perífrasis amb cada valor, així com la representativitat que tenen sobre el total d'ocurrències (§8.2.2). Per acabar, compararem aqueixes dades amb la freqüència relativa de l'ús de cada valor segons el total de mots del corpus (§8.2.3).

8.2.1 Freqüència d'ús de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>

La freqüència d'ús de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> és menor que la de <*deure + INF*>. Malgrat això, té una freqüència relativament elevada, amb la qual cosa en trobem ocurrències fàcilment.

	Freqüència d'ús
arcaic	0,0224%
XIIIb	0,0211%
XIVa	0,0398%
XIVb	0,0236%
XV	0,0561%
XVI	0,0848%

Fig. 8.5 Freqüència d'ús relativa de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>

La tendència d'ús d'aquesta perífrasi és creixent. La freqüència augmenta notablement al s. XV, però sobretot creix al s. XVI, quan arriba al 0,08% i supera la freqüència d'ús de la perífrasi <deure + INF>, que es redueix a un 0,03%. Com veurem als capítols que tracten l'anàlisi semàntica de les perífrasis, aquesta dada és important perquè dibuixa un canvi onomasiològic al final del període estudiat: l'expressió de la noció de la necessitat o obligació ja no es fa prototípicament amb *deure* sinó amb la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>.

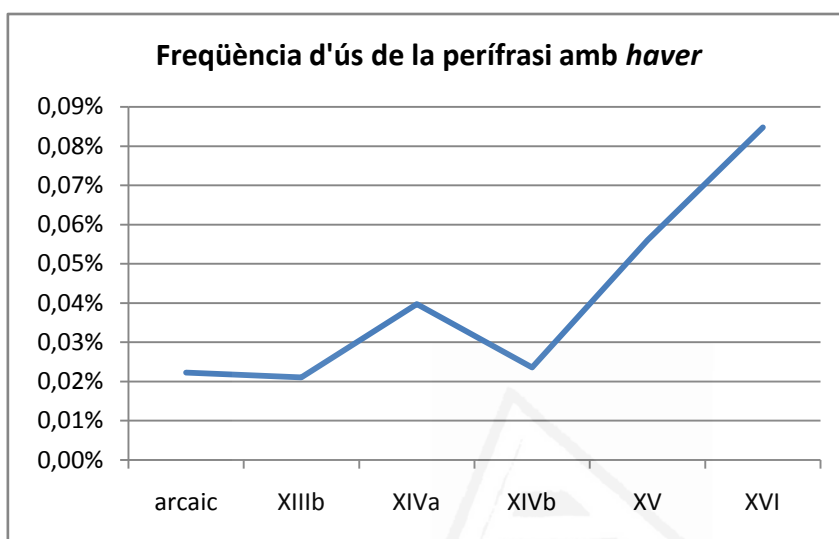

Fig. 8.6 Gràfic de la freqüència d'ús de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>

8.2.2 Els valors de la perífrasi

En les taules que hi ha a continuació trobem tots els valors semàntics de la perífrasi en cada període. Hem distingit les ocurrències que poden tenir més d'una interpretació (valors de transició o ambigus). Al costat, indica el nombre d'ocurrències absolut que hem trobat en el corpus d'estudi i, també, la representació relativa que té aqueix valor en el conjunt total d'ocurrències del període en qüestió.

Cat. arcaic. Valor	Ocurrències	Representació
Necessitat externa al participant	14	100%
TOTAL	14	

Fig. 8.7 Valors de <*haver (a/de) + INF*> en català arcaic

s. XIIIb		
Valors	Ocurrències	Representació
Estructura bioracional / perífrasi de necessitat	5	4,27%
Necessitat externa al participant	90	76,92
Necessitat deòntica	3	2,56%
Futur	14	11,97
Transicional: futur / necessitat externa	5	4,27%
TOTAL	117	

Fig. 8.8 Valors de <haver (alde) + INF> a la segona meitat del segle XIII

s. XIVa²⁰⁴		
Valors	Ocurrències	Representació
Estructura bioracional / Perífrasi de necessitat		
Necessitat externa al participant	16	53,34%
Necessitat deòntica	1	3,33%
Futur	13	43,34%
Transicional: futur / necessitat externa		
TOTAL	30	

Fig. 8.9 Valors de <haver (alde) + INF> a la primera meitat del segle XIV

s. XIVb		
Valors	Ocurrències	Representació
Estructura bioracional / perífrasi de necessitat	3	4,41%
Necessitat externa al participant	43	63,23%
Necessitat deòntica	4	5,88%
Futur	16	23,53%
Transicional: futur / necessitat externa	2	2,94%
TOTAL	68	

Fig. 8.10 Valors de <haver (alde) + INF> a la segona meitat del segle XIV

s. XV		
Valors	Ocurrències	Representació
Estructura bioracional / perífrasi de necessitat	2	1,01%
Necessitat externa al participant	110	55,55%
Necessitat deòntica	35	17,68%
Futur	48	24,24%
Transicional: necessitat externa / futur	0	
Transicional: necessitat externa / inferencial	2	1,01%
Transicional: futur / inferencial	1	0,5%
TOTAL	198	

Fig. 8.11 Valors de <haver (alde) + INF> al segle XV

²⁰⁴ Les dades d'aquest període varien una mica en relació amb les del període anterior i posterior. Convindria relativitzar-les, doncs, ja que segurament es deuen al fet que hi ha pocs textos adscrits en aquest mig segle.

s. XVI		
Valors	Ocurrències	Representació
Necessitat externa al participant	48	35,04%
Necessitat deòntica	35	25,55%
Futur	44	32,12%
Transicional: necessitat externa / inferencial	1	0,73%
Evidencial inferencial	9	6,57%
TOTAL	137	

Fig. 8.12 Valors de <haver (alde) + INF> al segle XVI

Les dades més significatives les hem ordenades en la taula que hi ha a continuació, la qual mostra l'evolució diacrònica de la representació (relativa) dels valors de la perífrasi amb *haver*. Les dades mostren que la categoria té un comportament homogeni fins al segle XIV inclòs i, per això, hem unificat les dades d'aqueix període més primerenc (des dels textos més antics fins al 1399). Als següents períodes, el segle XV i XVI, trobarem canvis considerables.

Valors	XII-XIV ²⁰⁵	XV	XVI
Estructura bioracional / perífrasi de necessitat	3,49%	1,01%	
Necessitat externa al participant	71,18%	55,55%	35,04%
Necessitat deòntica	3,49%	17,68%	25,55%
Futur	18,78%	24,24%	32,12%
Transicional: necessitat externa / futur	3,06%		
Transicional: necessitat externa / inferencial		1,01%	0,73%
Transicional: futur / inferencial		0,50%	
Evidencial inferencial			6,57%

Fig. 8.13 Evolució dels valors de la perífrasi <haver (alde) + INF> en català antic (s.XII-XVI)

Aquestes dades constaten certes tendències. El valor prototípic de la perífrasi és la **necessitat externa al participant** (§8.3.1) i el majoritari en tot el català antic.

El valor prototípic, la necessitat externa, en alguns casos s'afebleix i **desplega més matisos**. Així, la **modalitat deòntica**, que només representa un 3,5% en el període dels s. XIII-XIV, supera els 17 punts al s. XV i arriba als 25 al s. XVI. És rellevant que aquests dos valors modals sumen un 72-73% del total fins al s. XV inclòs. Per tant, en aquest sentit, al segle XVI podem veure un canvi important ja que suma un 62% –del qual una gran part és una necessitat deòntica.

²⁰⁵ Ací s'indica la representativitat de cada valor en el conjunt del període

El **valor de futur**, el documentem des dels primers textos literaris (1250) i es manté al voltant del 20% fins al segle XV. Possiblement, però, aquest valor secundari de la perífrasi ve de la mà del valor de necessitat des del llatí. De bell nou trobem que al segle XVI hi ha un canvi i augmenta quasi deu punts més –arriba al 32% (§0).

La perífrasi desenvolupa un valor nou, evidencial, concretament la **inferència específica** o **deductiva** (§8.3.5). Al segle XV trobem algunes ocurrències i al segle XVI creix una mica –arriba al 6,5%.

Finalment, els **valors de transició** (§8.3.3) palesen que els valors de futur, la necessitat externa i la deducció comparteixen trets. És a dir, les nocions semàntiques s’han d’entendre en termes de prototipicitat: s’organitzen en un centre i una perifèria i s’agrupen per semblança de família (Geeraerts 1997).

Aquestes tendències es poden veure clarament en aquest gràfic:

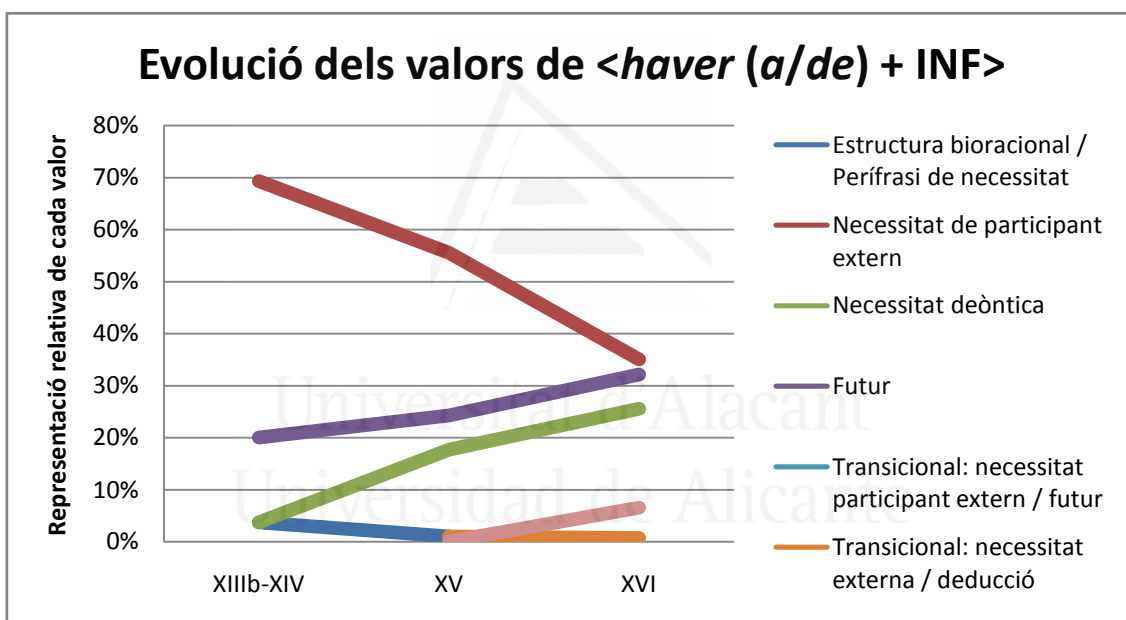

Fig. 8.14 Gràfic amb l'evolució dels valors de la perífrasi amb *haver* en català antic (1250-1600)

8.2.3 Els valors de la perífrasi en el conjunt del corpus. La freqüència relativa

La freqüència d'ús de la perífrasi <haver (a/de) + INF> confirma a grans trets les conclusions que havíem extret de les dades de l'apartat anterior.²⁰⁶ En la taula següent

²⁰⁶ Les dades de la freqüència d'ús relativa dels valors de la perífrasi en el període XIIIb-XIV fan referència al nombre total de mots del corpus específic. En el cas dels s. XV i XVI com que hem analitzat el 37% i el 31% de les

(Fig. 8.15), hem agrupat els valors de necessitat externa i deòntica en la casella de *necessitat*. No hi afegim les dades dels valors de transició perquè són, en aquest cas, insignificants. També indiquem les dades del valor de futur i del valor inferencial.

	XIIIb-XIV	XV	XVI
Necessitat	0,0171%	0,0153%	0,0162%
Futur	0,0047%	0,005%	0,0086%
Inferència			0,0018%

Fig. 8.15 Frequència relativa dels valors nuclears de la perífrasi <haver (alde) + INF>

Com veiem, la tendència general de la perífrasi és l'augment de la freqüència d'ús, de manera considerable. Els valors de necessitat són sempre majoritaris. El valor de futur té una tendència creixent, especialment des del s. XVI. Al seu torn, el valor evidencial inferencial apareix al s. XVI, amb una presència minsa.

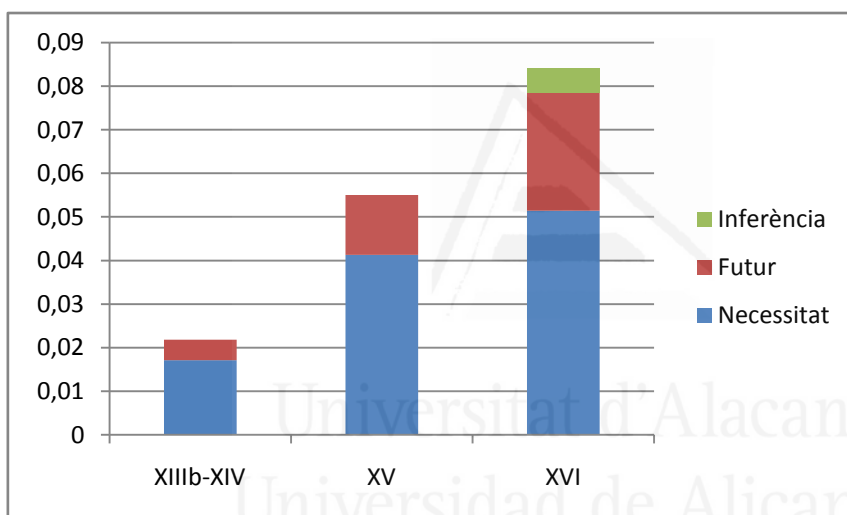

Fig. 8.16 Gràfic amb la freqüència relativa dels valors nuclears de la perífrasi <haver (alde) + INF>

En definitiva, podem confirmar les tendències evolutives de la perífrasi.

8.3 Anàlisi semàntica de <haver (a/de) + INF>. Diacronia, canvi semàntic i subjectivació

En aquest apartat descriurem l'anàlisi semàntica de la perífrasi <deure + INF> des del s. XI fins al s. XVI en el paradigma de la lingüística cognitiva (§4.1), la teoria de la gramaticalització (§4.2) i les aportacions de la Gramàtica Cognitiva (§5), especialment

ocurrències, respectivament, hem calculat la freqüència d'ús relativa respecte d'un 37 i 31% del nombre total de mots. (vg. Fig. 2.2 i §2.1.4).

de la teoria de la subjectivació (Langacker 1990, 1999b, 2006; Pelyvás 2000, 2001a, 2006).

En aquest estudi de corpus explicarem la gramaticalització de la perífrasi <*haver (a/de)* + INF> en el marc de la Gramàtica Cognitiva (Langacker 1987, 1990) i de les darreres revisions d'aquest corrent (Langacker 1991a, 1999b, 2006 i Pelyvás 1996, 2000, 2001a, 2001b, 2006). Tal com hem vist en l'estudi de <*deure* + INF> (§7), ací aplicarem la dinàmica de forces a la descripció diacrònica de la perífrasi.

En primer lloc, ens ocuparem de la formació de la perífrasi, que parteix del verb *haver* amb valor de possessió (§8.3.1). En acabant, ens ocuparem de l'anàlisi del corpus i els valors que desplega la perífrasi.

Per començar, en descriurem el valor prototípic (§8.3.2), la necessitat externa al participant, en els textos del català preliterari (§8.3.2.1) i en els del català literari (§8.3.2.2), etapa en què documentem els primers valors de necessitat perifèrics. Tot seguit, tractarem els valors de transició que es troben entre la necessitat i el futur o la inferència (§8.3.3), la qual cosa permetrà esbossar com s'ha produït el canvi semàntic. A continuació, descriurem els valors de futur i quin procés de gramaticalització i subjectivació han seguit (§8.3.4). Finalment, acabarem l'anàlisi del corpus amb l'estudi de l'aflorament del valor innovador inferencial de <*haver (a/de)* + INF> (§8.3.5).

Una vegada explicat el procés de canvi semàntic, polisemització i subjectivació, valorarem la validesa de la hipòtesi que considera el valor innovador de la perífrasi com a evidencial i no com a modal epistèmic (§8.3.6). En els darrers apartats del capítol tractarem alguns aspectes formals de la gramaticalització de <*haver (a/de)* + INF> (§8.3.7), que proven que la lectura evidencial de la perífrasi configura una construcció més gramaticalitzada que no la perífrasi amb valor de necessitat; per això, entre altres coses, podrem considerar-la una predicació d'ancoratge (§8.3.8).

8.3.1 La formació de la perífrasi: atenuació del control de la força

Com hem avançat, en aquest estudi de corpus explicarem la gramaticalització de la perífrasi <*haver (a/de)* + INF> en el marc de la Gramàtica Cognitiva (Langacker 1987, 1990) i les darreres revisions d'aquest corrent (Langacker 1991a, 1999b, 2006 i Pelyvás 1996, 2000, 2001a, 2001b, 2006). L'aplicació d'aquesta anàlisi semàntica, que parteix de la dinàmica de forces de Talmy (1988), es presenta com una bona opció, atès que explica el canvi semàntic com un procés gradual d'atenuació de la força: des del valor de possessió física fins a l'auxiliar modal amb valor d'obligació, futur i inferencial, hi ha un procés en què va afeblint-se una interacció de forces.

L'origen etimològic del verb HABEŌ és 'tenir agafat' (Ernout & Meillet 1979). L'evolució d'aquest significat ha estat contrastada en diverses llengües i sempre segueix un patró des d'un valor concret com 'sostenir', 'prendre' cap a valors de possessió més generals i, finalment, valors modals: 'tenir agafat' > 'possessió' > 'possessió diluïda' > modalitat. L'anàlisi cognitiva d'aquest significat entén que en el valor etimològic es perfilava una acció específica, mentre que quan desenvolupa el valor de possessió general es forma una relació estable en què el subjecte (*trajector*) té un control sobre l'objecte (*marc*) (Langacker 1999b, 2006). En català antic, el verb *haver* ja no té el valor de 'sostenir', sinó que era la forma general de designar la possessió:

- (47) Na Valençona [...] sab e veé e present fo quan en Bernat Celler féu matrimoni ab na Saura, muller sua, que na Oliva, muller que fo d'en Pasqual de Calatayub promés al dit en Bernat Celler e dix que ella no *havia* llit de roba que li donàs, mas d'aquella roba que *havia* que part iria ab ell. (*Cocentaina*: 149, 1269-1290)

Per tant, en una oració amb un valor de possessió el subjecte és l'origen del control de la relació amb el marc. És a dir, hi ha un esquema conceptual en què el subjecte (*trajector*, tr) controla físicament el marc (*landmark*, lm). Ens movem en el domini físic i el subjecte és l'origen de la força (fletxa en negreta). A més a més, hi ha una conformació objectiva del verb: el parlant conceptualitza²⁰⁷ l'escena des de fora, objectivament. L'objecte de concepció, la noció de possessió, és l'objecte focalitzat, perfilat,²⁰⁸ i per això va en negreta. El parlant es manté fora de l'abast, fora de l'escena (requadre interior), per la qual cosa diem que és una estructuració conceptual objectiva.

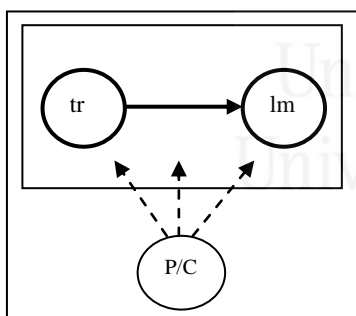

Fig. 8.17 Conformació objectiva de l'escena de possessió prototípica²⁰⁹

²⁰⁷ L'escaneig mental (*scanning*) és una habilitat cognitiva del conceptualitzador. La representem amb les fletxes que ixen del parlant/conceptualitzador (P/C).

²⁰⁸ El P/C elabora una conformació (*construal*) del perfil i la base. El perfil és l'element prominent del qual deriva el valor semàntic d'una expressió lingüística; la base és el domini cognitiu necessari per a aqueix significat (Langacker 1987).

²⁰⁹ Basada en Langacker (1999b: 298, 2006: 19).

A partir d'aquesta conformació (*construal*), hi ha altres valors en què el control del subjecte va diluint-se. Es tracta de valors de possessió més generals, menys física; valors experiencials en què *haver* és un verb més lleuger o buit:

- (48) Com lo rey moro véu tan gran foch e tanta gent sua morta, cavalcà sobre un ginet e fugí, e recullí-s dins un castell que havia pres, que *havia* nom Alimburch, e allí féu-se fort ab tots aquells qui del camp eren campats. (*Tirant*: 104, 1460 [ms. 1490])
- (49) -No faria jamay -diguí jo-; ab aquesta oppinió vull morir. -Consell-te -dix ell- que n-ó fasses, car major aparència *ha* que existència de veritat. Lexa d'aquí avant amor de fembres. (*Metge, Somni*: 280, 1398 [ms. XV])
- (50) Pots *haver* clara conexença de què és purgatori (*Metge, Somni*: 180, *DCVB*)

Segons Langacker (2006), els valors de possessió prototípica, amb el control del subjecte, es poden esquematitzar com a la Fig. 8.18 a, amb un punt de referència (R) que controla l'objecte, que hi té accés (per això apareix la fletxa). En canvi, en els valors més afeblits ha desaparegut el control (la fletxa), però queda la mateixa configuració de l'esquema de possessió. És a dir, l'escaneig mental (a través del temps (t)) pel qual el parlant evoca el punt de referència (R) i evoca, després, el que és posseït (T), és immanent a l'aprehensió de la realitat prototípica de possessió. Per tant, quan *haver* perd el valor prototípic i s'afebleix la capacitat de control del subjecte, l'esquema de possessió roman (Fig. 8.18b).

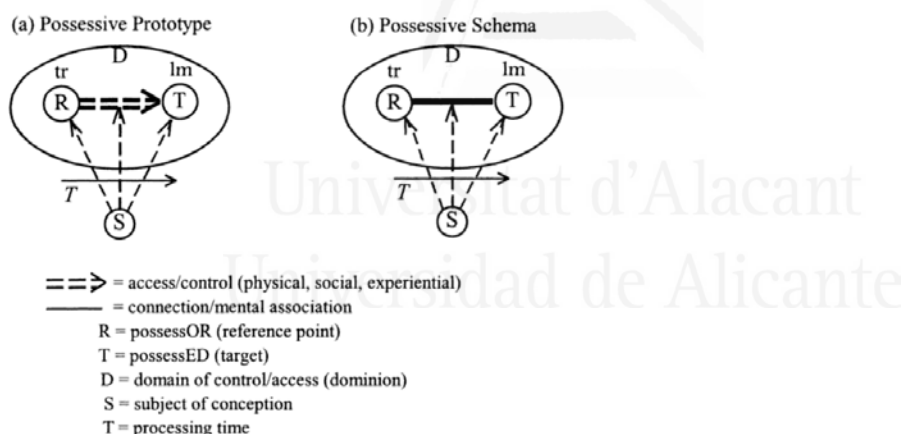

Fig. 8.18 Esquema de possessió (Langacker 2006: 26)

Aquest model pot servir-nos, parcialment, per a l'explicació del camí que segueix *haver* fins a formar la perífrasi modal. Amb el valor de possessió més abstracte, *haver* 'tenir (en general)' forma la construcció bioracional amb un infinitiu:

- (51) no-t vull dir ne scriura, cor d'*altres coses havem a pensar*, e massa te parria gran aquest libre (*Llull, Doctrina II*: 282, XIIIb [ms. 1390, 1410])

El subjecte (tr) del verb principal (*haver*) encara és l'origen de la força i manté les restriccions seleccionals del subjecte. A més a més, és també el subjecte inexpressat de l'infinitiu (vg. la línia discontinua que marca la correspondència amb els dos trajectors a

la Fig. 8.19). Com veiem en l'estructura conceptual d'aquesta construcció, la conformació continua sent objectiva i el subjecte controla la força; el parlant (*speaker*, S) és fora de l'abast:

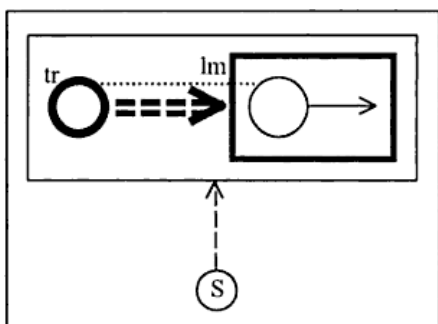

Fig. 8.19 *Conformació objectiva* d'una construcció bioracional (Langacker 2006: 19)

Com veiem, ací reapareix una força (fletxa doble). Tanmateix, a diferència del valor de possessió, en què la fletxa indicava un control del parlant sobre l'objecte posseït, en aquest cas la força, que prové del parlant, es dirigeix cap a la realització de l'estat de coses (infinitiu).

El valor de possessió ja no és físic, sinó abstracte; comença un trasllat del món físic al social que culminarà amb la formació de la perífrasi modal (Talmy 1988). Aquest és el pas previ perquè el subjecte del verb *haver* perdi el control de la força i esdevinga modal; així es formarà el complex monooracional, la perífrasi.

Amb la formació de la perífrasi s'assoleix un pas més en l'atenuació del locus de potència. L'origen de la força ja no és el parlant sinó un element aliè, extern, més difús. Aquesta atenuació permet la transparència²¹⁰ de l'antic verb principal –i ara l'auxiliar *haver*– de manera que el subjecte és el mateix per als dos verbs (Langacker 1999b: 306-307). Ara el verb principal és l'infinitiu *i*, per tant, és el que estableix les restriccions en la selecció del subjecte:

- (52) Per la qual raó los dits citats, axí embargats, de consell de nostres advocats *hagueren a revocar* aquella procuració e fer-ne altra novella a vosaltres meteix (*Epistolari Id*: carta 13, 1375-1399)

²¹⁰ Langacker (1999b: 342) defineix així la transparència: «the fact that any element which can occur in the appropriate position in the subordinate clause can likewise occur in "raised" position in the main clause. The main clause itself imposes no constraints on the raised NP – its structural motivation comes from its role in the subordinate clause».

8.3.2 *El valor prototípic: necessitat externa al participant*

El valor central de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> en català antic és la modalitat externa al participant (van der Auwera & Plungian 1998) (valor A) →o la modalitat dinàmica imposada al participant en termes de Nuyts (2006):

- (53) E aquest sarraý affayçonà·ns-ho tan bé e tan fort, que y *haguem a anar*. E, quan nós fom là, trobam tots los sarraïns de Biar ab armes, que eren exits defora. (*Fets*: foli 142r, XIIIb [ms. 1343])

El subjecte de l'oració es veu forçat *a anar* a causa d'una circumstància o element extern, que és explícita (vg. subratllat), el fet que «aquest sarraý affayçonà·ns-ho tan bé e tan fort». Per tant, la força ja no prové del parlant sinó d'una entitat externa, l'imposador (*imposer*). S'ha avançat, doncs, en l'atenuació del control del subjecte, però queda una interacció de forces que és objectiva.

L'esquema conceptual ha canviat notablement. Seguint la imatge conceptual de Pelyvás (2001a, 2001b, 2006), tota la perífrasi forma part de l'Escena Objectiva (EO, *objective scene*), és a dir, està perfilada tant la relació de forces modals com l'estat de coses (EdC, *state of affairs*, també conegut com a procés o *infinitival proces*, esdeveniment o *event*). La força de la necessitat prové de l'imposador i recau sobre el realitzador (*doer*), que és l'objecte o destinació de la potència (*target*). El realitzador o *doer* és equivalent al subjecte de la perífrasi i ha de portar a terme l'acció potencial. Tots aquests elements formen part de l'abast i de l'escena objectiva. Amb això, es vol explicar que el pes del verb modal *haver* és considerable i que no és un verb auxiliar que pugui ancorar en el context (*ground*) l'estat de coses. És a dir, no és una predicació d'ancoratge (*grounding predication*) (vg. §5.3).

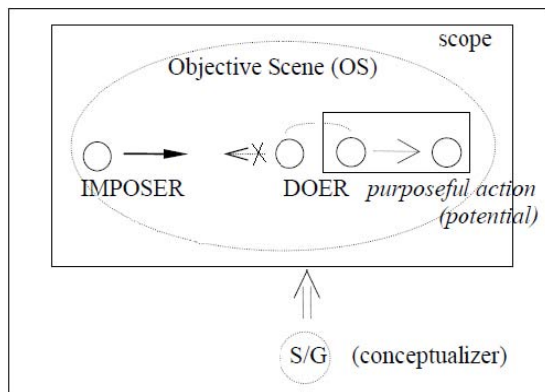

Fig. 8.20 Esquema conceptual prototípic de <haver (alde) + INF>, és a dir, amb valor de necessitat externa.²¹¹

L'element definidor del (semi)auxiliar *haver* és l'origen extern de la potència (imposador), que és aliena al realitzador. Ben sovint apareix reflectit explícitament en el context (vg. subratllat):

- (54) E mantenent él ixí fora senes mal, e totz los diables s'esvanesiren. E enayxí con él se·n tornava, él vesec un pont, per què él avia a pasar: lo qual pont era molt estret, e era enayxí polit com a glas, e molt elenegan, sotz lo cal passava·í un fluvi molt corent. (*Vides*: 332, 1275-1299)
- (55) gent dels sarraïns, que·ls pararen les lances, e els cavals dreçaren·se per ço car no podien passar per la espessea de les lances, sí que agren a fer la volta. E en tant feyta la volta, tiraren·se atràs ·i· poch e anaren entrar los cavals tant, que n'hi ach bé de ·xl·tro a ·l·. (*Fets*: foli 49v, XIIIb [ms. 1343])
- (56) que havia feytes grans pluges, e per les grans pluges que havia feytes exia·n molta aygua per grau de l'estany. E vim que no podíem passar meyns de muylar les seles dels cavals, que haurien a nadar; e metem les seles del cavals e nostres persones en aquella barcha; e açò faÿa·se per tandes. (*Fets*: foli 129v, XIIIb [ms. 1343])
- (57) poch valen en aquest cas los remeys de la art de medicina, car aquell qui ligue ha de desligar. (*Agramont*: 62a, 1348 [1388])
- (58) benignament haguéssem pregats a ells, per conservació de bona amistat, que revocassen lo dit lur establiment, e fer no ho volguessen, haguem a recórrer al governador e, mostrats a ell nostres privilegis, per sa letra manà a·quells, sots certes penes, que revocassen lo dit ... (*Epistolari Id*: carta 26, 1375-1399)
- (59) Per la qual raó los dits citats, axí embargats, de consell de nostres advocats hagueren a revocar aquella procuració e fer·ne altra novella a vosaltres meteix, solament a notificar e intimar aquest embargament e a produir... (*Epistolari Id*: carta 13, 1375-1399)
- (60) E fon sort e ventura que en la mar se mès tan gran tempesta que les galeres hagueren a partir ans d'ora, e hagueren lo vent al contrari e corregueren la via de la Barberia. (*Tirant*: 1353, 1460 [ms. 1490])

De fet, sovint apareix en el context l'expressió «per força» o «necessitat»:²¹²

²¹¹ Adaptat dels esquemes de Pelyvás (2001a), de l'anglès *ought/should*, amb lleus canvis. S/G fa referència al *speaker/ground*, és a dir, al parlant i al context comunicatiu del conceptualitzador. Per això ací ens hi referim com a parlant/conceptualitzador (P/C).

²¹² Precisament, això ja ho havia fet notar Schmid (2012), en el seu estudi de les perífrasis modals del *Curial*, quan diu: «la preferència per *haver a + inf.* cuando se trata de reflejar la idea de lo forzoso e ineludible de una acción.

- (61) Enaxí, certanament, temia perdre la seguretat de la seua pobretat, con rics avars solen gardar les lurs riqueses, tro que per força les *àn a lexar*. Aquí resplandí la seua vida, per esperit de propheta, e per moltz miracles als habitants de prop e de luy. (*Diàlegs*: 42v, 1250-1290 [ms. 1340])
- (62) E aquesta és la nostra volentat, e als no-n faríem, si, donchs, vós no-ns en forçàvets, que per força vos *haguéssem a fer mal*". E dix ell que les paraules eren fort cares e no les podia deliurar ab nós meyns d'acort de son senyor e de son avoncle. (*Fets*: foli 119r, XIIIb [ms. 1343])
- (63) ... e que, si provisió no-s prengué que asseguràssem e compràssem e feéssem venir gra de les parts de Sicília, de Cerdenya e de Sibília e de Niffe, les gents pobres se *agren a exir* del dit regne quasi per necessitat de fam, axí com àn feyt e fan moltes gents de vostres regnes, ... (*Epistolari Ib*: carta 97, 1325-1347)
- (64) ... enemiztat e rancors d'òmens de paratge e d'altres grans seynnors, hon can entre aytals cau e ha loch la rahó damont dita per necessitat *ha a venir* enemiztats e rancors e guerres entre aquells. (*Agramont*: 66a, 1348 [1388])

Aqueix tipus de força, doncs, sovint prové de la situació que s'explica, que no deixa cap altra opció al realitzador (*doer*). Per això podríem entendre que la contraforça és feble ja que el fet que la força no provinga d'una autoritat sinó d'una situació raonada, no dona peu al realitzador (*doer*) perquè puga emetre una contraforça potent. En aquest sentit, el verb *haver* s'acosta a *deure*, ja que en aquell cas, la contraforça és realment lleu. Tot i això, són trets diferents els que expliquen la feblesa de la contraforça. En el cas de *deure* és la clara superioritat de la força de l'autoritat. En canvi, en *haver*, la contraforça és feble perquè la justificació de la necessitat externa provoca que el realitzador senta la necessitat com a pròpia o ineludible.

De vegades trobem la contraforça explícita en el discurs. Com veiem, sovint el text mostra una contraforça lleu que invalida la voluntat del *doer*: «encara que no vullam» o «mal lur grat» (vg. subratllat):

- (65) Tirant no volgué satisfer a les paraules del Gran Caramany, sinó que·ls pregà molt graciosament volguessen passar a la seua nau, e mal lur grat ho *hagueren a fer*. Com lo capità los tingué dins, repartí aquella poca de gent que restada li era... (*Tirant*: 728, 1460 [ms. 1490])
- (66) e, si negú los diu res, prestament són morts o presos. E per aquesta causa yo e tots quants som *havem a comportar* encara que no vullam. (*Tirant*: 168, 1460 [ms. 1490])
- (67) incessantment ab dolorosos sospirs, car, per la humana generació temerosa de la mort, me costreny que, vulla o no, necessàriament *hé ensequir* la tua voluntat, car la potència femeníl no pot resistir a les tues forces (*Tirant*: 1144, 1460 [ms. 1490])
- (68) E no entrava negú en aquella tenda que, per força o per grat, *havien a menjar* e a *beure*. E si no volien menjar, tots lo leixaven e venia un leó qui·s posava a la porta de la tenda e no·l leixava exir. (*Tirant*: 278, 1460 [ms. 1490])

Llama la atenció que la perífrasis con *haver* —a diferència de *deure*— se combina a menudo con expresiones como *per / a força, a despit seu, contra son grat*.

Un altre element definitori de l'estructura conceptual és que el P/C és fora de l'abast (*scope*). El paper del P/C és conceptualitzar l'escena l'objectiva des d'un punt de vista objectiu. La seua participació és fora de l'abast de predicació. Precisament és la no-subjectivació el que impedeix que es forme una predicació d'ancoratge. D'altra banda, sembla que el valor prototípic de la perífrasi no incorpora cap correspondència o relació entre el parlant i el paper d'*imposer*. És a dir, el parlant es manté aliè a la força modal.²¹³

La negació no és gaire freqüent en la perífrasi <*haver (a/de) + INF*>: representa un 6,2% de les ocurrències analitzades. La majoria són negacions externes del valor prototípic de la perífrasi, la necessitat externa al participant. Amb el marcador *no*, doncs, es nega la validesa de la construcció completa. El joc de forces que parteixen de l'imposador es nega. És a dir, si reprenem l'esquema conceptual (Fig. 8.20) entendrem que es nega completament. Per tant, si es nega la força original, l'acció proposada (l'EdC) no caldrà que es porte a terme:

- (69) e dixem a ·i· escuder que passàs a caval e ab ·i_a· lança, si hi havia guau; e no y trobà guau enloch que y pogués passar, que *no hagués a nadar* tant con ·i_a· lança de cavaler, e pus nós no haviem barcha. E nós dixem: "Passem en bona ventura, que açò a ffer convé". (*Fets*: foli 129v, XIIIb [ms. 1343])
- (70) perquè s'exia de nuyt de València, car no·l calia; que, can fos que·ns dixés de no, nós *no·ns haviem a captenir* mal d'ell, si donch ell no faés mal a Fferran Sànxec o a les sues coses. (*Fets*: foli 186v, XIIIb [ms. 1343])
- (71) Procehiscats e anantets de consell de mossèn en Jacme dez Far, e determanets declarant lo dit fet en tal manera que d'aquí avant *no hajan* a nós *recórrer*. E açò fets decontinent justícia migensant, no contrastant qualssevol manaments en contrari fets. [...] (*Marquès*: foli 50r, 1374-1377)
- (72) ... per dues rahons: la primera, que yo són request e no hé a treballar sinó en defendre·m solament, car yo *no hé a conquistar* l'altre, ans, si ell no·m conquista, roman vençut, e axí és a ell doble treball més que a mi (*Curial*: 227, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (73) Tirant li féu portar dins la sua ermita gallines e capons, e altres vitualles per a més de un any, fins a carbó e a lenya perquè *no agués anar* fora de la ermita si era cars que plovia. (*Tirant*: 360, 1460 [ms. 1490])
- (74) Molt folge que ajen posada la monja en la clausura y que *no u ajau d'agrayr* al duc. (*Estefania*: carta 95, 1522-1542)

En altres paraules: aquestes oracions expressen manca de necessitat. També podríem representar-ho així: no (necessàriament *EdC*).

A continuació, analitzarem semànticament les ocurrències del català arcaic i del català literari. Veurem que, a partir de 1250, cada vegada hi ha més matisos perifèrics que

²¹³ Pelyvás (2000: §3.3.1.) ha defensat que en el verb modal anglès *must* podríem establir una correspondència entre el parlant i l'imposar, atès que el P/C estableix una mena de suport a la força modal. En el cas de la perífrasi <*deure + INF*> hem vist que hi ha bastants ocurrències amb un valor deòntic perifèric semblant (§7.3.1.3). Com veurem, això també ocorre en el cas de *haver*.

conformaran una categoria complexa. Veurem que l'origen de la força i l'objectiu (*target*) s'afebliran (més) fins a deixar al descobert la conceptualització subjectiva de la construcció.

8.3.2.1 El català arcaic (orígens-1250)

En català arcaic trobem exemples de la construcció bioracional amb *haver* 'tenir', però també hem localitzat 14 ocurrences que podem considerar clarament una perífrasi. Tots els casos expressen necessitat externa al participant, el valor prototípic de la perífrasi:

- (75) –De totes les paraules e de totz los faits qe om fa, *aurà a redre* radó al dia del judici a N[ostre] S[einor], e les profetes nos en porten garenza (*Homilies*: 100, ca. 1200)
- (76) S[einors], dels grans pecats qe fem, qan de les foles paraules qe dezim, *aurem a redre* radó al dia del judici. (*Homilies*: 99, ca. 1200)
- (77) E *agí-li a dar* ·VIII· solidos e ·III· d[iners] p[er] cada mo[ra]b[e]t[i] q[ue] due[n] a Poycerdà, q[ue] aita[n]t valia, e no me n'í volg relaxar. (*Urgell II*: 400, 1230-55)
- (78) Estés con deits que jo no vul respondre a fe prec-vos que no us í tornets altra vegada que auríau sí a fer aital respost com hom deu fer a aquela paraula que jo hi responre-hi vul axí com dega [e] *é ó fermar* en poder d'en G. de Moncada. (*MiS-DJI 11*: 529, 1251)

La necessitat externa al participant és explícita habitualment. Prové d'unes circumstàncies locals i fora del control del participant. Així, per exemple a (79), el participant «hagué d'eixir d'una determinada manera» i aquesta era l'única opció que tenia perquè «no gosava eixir d'altra manera» (vg. subratllat); a (80) i (81) observem que altres elements lingüístics de l'estat de coses mostren l'origen extern de l'obligació: «poria forçar» o «per forza» (vg. subratllats):

- (79) feriren mi e pressren mi [e] trencharen mi mon alberg e robaren la glésia, traseren-e pa e forment, re[er]in-í-mi ab bastons ab sogovinas qe jo-n [n']*ag a eissir* ab lo vestiment vestid, que no n'osava eissir d'altrament. (*Medieval 27*: 98; 1242)
- (80) et que presentment m'era feta la demanda non poria forsar lo sennor reig ne la cort per raó que jo *agués a fermar* ne a *respondre* en lur poder ab què jo-n volgés escondir en man d'un dels cuminals de la terra. (*MiS-DJI 11*: 529; 1251)
- (81) Alt[ra] vegada més los hòme[n]s d'Ostafra[n]cs ferma[n]za p[er] forza p[er] ·XXX· morabati[n]s e *agren-los a pagar*. (*Hostafrancs*: 279; s. XII)

Segurament, en català arcaic la perífrasi amb *haver* també tenia un valor secundari de futur, que provenia del llatí. Si no documentem aquest valor es deu, probablement, a la poca quantitat de textos en aquest període i al fet que tinguen una tipologia poc variada. Recordem que en el català preliterari la majoria de textos són administratius i jurídics, i algun text religiós o epistolari breu excepcionals. En canvi, les situacions comunicatives adequades perquè sorgisquen valors secundaris es donen en textos de prosa de ficció, textos historiogràfics o epistolaris.

Així, doncs, en aquest període, hi ha un paradigma d'auxiliars per a expressar la necessitat-obligació format per les perífrasis amb *deure* i *haver*. La perífrasi <*deure* + INF> expressava, prototípicament, la modalitat deòntica, i la perífrasi amb <*haver (a/de)* + INF> expressava la necessitat externa al participant (§3). En aquest cas també podríem relacionar la tipologia textual amb l'aparició d'una perífrasi o altra. És d'esperar que la perífrasi amb *deure* tinga més freqüència d'ús ja que comporta un referent moral o legal que és més fàcil de trobar en els textos judicials o administratius del català preliterari.

Malgrat tot això, en alguns casos, el valor de necessitat externa propi de <*haver a* + INF> és més perifèric i pot acostar-se al valor deòntic, com en aquest exemple:

- (82) Però, si vós conxiets qe jo n'í aja a-nar hó a trametre mo procurador, vos faz jo saber qe a tot dia qe vós me fazats saber, [...] (*Tarragona*: 102; 1215-25)

8.3.2.2 El català literari (1250-1600): els matisos perifèrics

En aquest apartat tractarem els matisos perifèrics de la perífrasi que hem documentat als textos del català literari. És a dir, ens ocuparem d'analitzar els resultats de l'estudi de corpus des de 1250 fins al segle XVI. La necessitat externa al participant és el valor prototípic i, per tant, la gran majoria d'ocurrències (*instantiations* o *elaborations*) encaixen amb l'esquema conceptual que hem descrit. Tanmateix, veurem que desplega matisos que no encaixen totalment amb el prototip (*partial sanction*).

Necessitat externa i interna

Un matis molt pròxim a la necessitat externa prototípica apareix quan no es justifica explícitament l'origen extern de la necessitat. Aqueixa necessitat esdevé alhora interna perquè provoca en el realitzador o *doer* la necessitat de portar a terme l'acció proposada (valor B):

- (83) E Don Berenguer d'Entença dix que *havia a parlar* ab nós e seguí-ns prop del riu de Murvedre; e ab él havia tro a ·XII· cavalers qui havien cavals e armes e perpunts. (*Fets*: foli 101v, XIIIb [ms. 1343])
- (84) E ells, per favorejar la sciència, de llurs pròpies rendes o regalies deuen aquí los ligents provehir copiosament e vedar-los que de nagú res no gosen pendre, per tal que per fretura negú no *s'haja estar* de apendre. (*Eiximenis, Dotzè*: 27, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

Conveniència

Sobretot, a partir del segle XV, observem que el paper de l'imposador manté alguna connexió o correspondència amb el parlant:

- (85) dien alguns: “Yo ó lexaré en testament, que u restituesquen mos hereus o marmessors”. No, no, en vostra vida ó *havets a tornar* a de qui és, e si no, dapnat sereu. A vós, no us hi baste lo cor ne us en voleu desexir? Donchs, com? (Sant Vicent, *Sermons*: 55, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (86) qui ho han vist no han pogut expressar; e, si ell present no fos, yo-t diria moltes coses que ara, per no caure en vici de adulació, *hauré a callar*. Hèctor ladonchs mirà a Curial mills que no havia fet, e víu-lo poch e quasi nan, segons los hòmens d'aquell temps (*Curial*: 303, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (87) que, si vostra senyoria vol que jo no perda lo descans de escriure-li particularment, se *à d'esforsar* a que ninguna cosa que vinga li fasa dan. (*Estefania*: carta 90, 1522-1542)
- (88) Fàbio: Són tantes les maravelles que assí se troben que no-s poden parlar sinó assí, o *havem de anar* ab los actes en les mans, donchs si vèyeu y gustàveu, senyor, los pasatemp y delits que en aquella marina se prenen (Despuig, *Col·loquis*: 190, 1557)

De fet, en algun cas, la necessitat és molt pròxima a la conveniència (vg. subratllat) (valor C):

- (89) No val res aqueixa manera, ans, si vols bé haver, te cové a fina força lexar-la. Altra és la via per la qual *has a caminar*, car la que tens no aporta l'ome sinó a abatiment. Regoneix-te bé, e venç a tu mateix mentre has temps (*Curial*: 263, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Per això pot ser molt útil l'esquema conceptual que proposa Pelyvás (2000) per al verb modal anglès *must*, en què s'incorpora una correspondència entre el P/C i l'imposador. L'origen de la força continua sent un tercer participant extern, però el parlant, que és fora de la predicació, es mostra d'acord amb l'origen de la necessitat. Aquesta connexió, que l'esquema vol representar en una línia en punts suspensius, pot interpretar-se com un primer pas cap a la identificació que trobarem en la modalitat epistèmica entre P/C i la força. Podríem entendre aquest valor com de **conveniència**. Així, en el darrer exemple, l'origen de la necessitat és *per no caminar cap a l'abatiment*. Però és evident que el parlant conceptualitza, elabora el punt de vista i el comparteix. Creu que la necessitat expressada és convenient: «te cové a fina força lexar-la». Per tant, el P/C s'incorpora en el joc de forces.

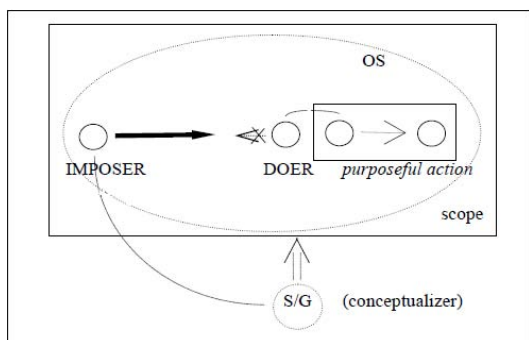

Fig. 8.21 Valor de necessitat i conveniència²¹⁴

Comptat i debatut, podem extraure dues conclusions en la formació d'aquest matís:

- i. la intensitat de la força de la necessitat externa al participant s'ha atenuat una mica. En aquest esquema conceptual ja no hi caben expressions com «per força»;
- ii. la participació del parlant ja no és sols la conceptualització objectiva de l'escena, sinó que s'estableix una connexió amb l'imposador, el locus de la potència.

Valors de necessitat generalitzada

Hem trobat algunes ocurrències en què la perífrasi s'adequa parcialment a l'esquema conceptual que acabem de descriure perquè s'hi estableix una relació entre l'imposador i el parlant. En canvi, se'n diferencia en el fet que la intensitat de la força no s'atenua tant, però sí que es generalitza el locus de potència. L'origen de la necessitat ha estat generalitzat en major o menor grau. No és un tercer participant concret com en la versió prototípica de la necessitat externa al participant.

L'obligació que expressen aquestes ocurrències no prové d'una situació externa que força el realitzador. Simplement s'expressa l'existència d'aqueixa força i se'n difumina l'origen (valor D). Trobem aquests valors a partir del segle XVI.

- (90) E axí de q[ua]l se vol cosa, hun semblant endret son sembla[n]t. Enperò deus saber que quant *hauràs a sumar* alguna quantitat, sempre deus comensar an els nombres, ço és an el primer grau envés la mà dreta, (*Miralles XVI 2*: 158, 1521)
- (91) Y, dexat asò a part, se à *de recordar* vostra senyoria que en ninguna cosa me pot fer major mercè que en mirar per sa salut (*Estefania*: carta 126, 1522-1542)
- (92) Lúcio: Ara donchs oyiu, per mercè, y perquè millor me entengau, pendré l'aygua un poch alta. Lo rey don Joan (de qui *havem de parlar* com sabeu) fonch fill del rey don

²¹⁴ Adaptat de l'esquema del verb modal anglès *must* de Pelyvás (2000).

Fernando primer, que succehí en los regnes de Aragón per la mort del rey don Martí, (Despuig, *Col·loquis*: 156, 1557)

En algunes ocurrencies, la noció d'ordre és més difícil de copsar perquè l'infinitiu és estatiu. En canvi, s'acosten més a la noció de conveniència que hem tractat més amunt.

- (93) arribà lo mestre de Segòvia y, en veure l'art, dix que l'avien errat, com jo n'escriví ja a vostra mercè; y à *de saber* que, encara que ell conegué la falta, no sabia prou donar antenent la primor ... (*Estefania*: carta 145, 1522-1542)
- (94) és menester que·n fasau fer altra miga dotzena d'esta manera, y, que tinguen millor tall, si és possible. Les tres àn *de ser* de vidre vert, molt fi, que tinga color de esmeralda; y les altres tres, de blau turquesat, com aquels canterets que féreu per a... (*Estefania*: carta 199, 1522-1542)
- (95) li fes portar un bon pot de ingüent setri que sia molt bo y del més fresc que·s puga aver; à *de ser* molt blanc y blauet, y que no y aja arjent ni solimay. (*Estefania*: carta 63, 1522-1542)
- (96) Sí que y entren, a la fe, però lo cas és aquest, que puix hi som, no deixaré de dir-ho: en lo temps més atràs, *haveu de saber* que la elecció dels diputats anava per escritini, ço és, per elecció de veïns (Despuig, *Col·loquis*: 126, 1557)

Modalitat deòntica

La modalitat deòntica (vg. §3.1.3), és un subtipus de la necessitat externa al participant, en què l'origen de la necessitat és el marc moral, legal o social. Aquest és el valor prototípic de la perífrasi <*deure* + INF> en català antic (§3.1.3). També és el valor central del verb modal anglès *must*. En aquest sentit, Pelyvás (2000) defensa, referint-se a aqueix verb anglès, que hi ha una equivalència entre el parlant i l'imposador, tal com hem vist en el cas del valor de conveniència de *haver*. Argüeix que, sense una adhesió mínima del parlant al codi moral o legal que origina la força, no es pot entendre la construcció. Per tant, en el cas de la modalitat deòntica, s'estableix també una correspondència entre l'imposador i el P/C. La diferència rau en el tipus de força, de caràcter moral o legal. A més a més, en aquest cas no ha estat ni rebaixada ni atenuada. El verb *haver* té aquest matís des dels primers textos literaris i, a mesura que avança la gramaticalització amplia el percentatge de representativitat de la modalitat deòntica (valor E), fins a arribar al 25% de les ocurrencies del s. XVI (vg. Fig. 8.13 i Fig. 8.14). Vegem-ne alguns exemples:

- (97) He no·t conseyl, fil, que aprenes geomatria ne arismètica, cor arts són qui requeren tota la humana pensa, la qual *ha a tractar* de amar e contemplar Déu. (Llull, *Doctrina I*: 194, XIIIb [ms. XIV])
- (98) Primerament, senyor, *havets a fer compliment* a les romanens ·X· galees, com ací no n'haja sinó ·VII·, e de rems, arbres, entenes e veles, e de totes altres (*Epistolari Ib*: 195, 1325-1347)
- (99) E deya que estar en solitut no pertany a tothom, mas a aquell qui sap e sent quins perills hi ha e és ja provat per diverses temptacions, les quals coses primerament se

han a ffer en les comunitats e congregacions ans que hom vinga en la solitud. (Eiximenis, *Dotzè*: 23, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

- (100) En lo retaula *ha de haver* set cases ab las istòries segens, so és una all mig e tres a cade p[ar]t: (*Illes XVI-22*: 441, 1514)
- (101) fas e instituesch co[m] hareu univ[er]sall mia la senyora Alianor, caríssima muler, e quant que quant la dita mull[er] y hareva mia morrà, substituesch an equella e a mi hareu instituesch en Gabriell Marcer, nabot meu, [...] ab aq[ue]sta emp[er]ò exp[re]ssa condissió, q[ue] lo dit Gabriell *age de pendra* p[er] mull[er] y cassar-sa ab una d[e] l[e]s files d[e]ll magnífich mosson Arnau Burguet (*Illes XVI-27*: 456, 1518)
- (102) envie-l-vos perquè treballem de cobrar los dos ducats d'ell matex, o d'en Fenolleda, que à *de pagar* lo loguer de la casa, y guardau lo albarà fins que-ls hajau cobrats. (*Estefania*: carta 225, 1522-1542)
- (103) Y del que molt me só admirat és no haver trobat doctors qui diffusament escriguessen lo modo y orde com se *ha de oyr* la missa. (*Illes XVI-1*: 354, 1588)

En alguns casos, la modalitat deòntica és una obligació directa a un individu o col·lectiu, com una ordre:²¹⁵

- (104) E fonch feta crida que lo sendemà, que seria dilluns, tothom *hagués a fer festa*. (Safont, *Dietari*: 120, 1411-1484 [ms. 1454-1484])

Aquest exemple és especialment interessant perquè en el mateix context l'autor utilitza la perífrasi amb *haver* i amb *deure*, i tenen el mateix valor deòntic.

- (105) Car sabuda cosa és que los hòmens *han de exercitar* les armes e *han a saber* la pràctica de la guerra e lo gentil stil que aquest benaventurat orde de cavalleria té; e és deguda cosa e de bona consuetut que los hòmens de honor en gran joventut *deuen principiar* les armes, car en aquella edat aprenen molt millor que-ls altres axí en batalles de camp clos com en guerres guerrejades. (*Tirant*: 130, 1460 [ms. 1490])

Al seu torn, aquesta ocurrència especifica l'origen de la força, un acord legal, «com estava acordat»:

- (106) fet primerament tot lo que *se avia de fer*, ço és, tramesos los hòmens al camp dels enemichs, com estava acordat y armades les dones ab la forma apuntada ... (Despuig, *Col·loquis*: 120, 1557)

De vegades és difícil distingir el matís de conveniència i el deòntic, precisament perquè comparteixen l'esquema bàsic. Però en qualsevol dels dos casos, això indica una progressiva subjectivació. Per exemple, en aquest fragment apareix explícit «me par a mi que de rahó», la qual cosa palesa la correspondència parlant-imposador:

- (107) Fàbio: Y com? No són los dos senyals obra profana? Donchs ¿per què í à de està lo hú més que l'altre? ans me par a mi que de rahó *haurien de estar* allí les marques y no les

²¹⁵ Hi ha propostes que consideren aquest valor directiu fora de la modalitat deòntica, i fora de la modalitat en general (Nuyts 2005, 2006; Nuyts *et al.* 2010; Van linden 2012) (vg. §3.1.5). L'obligació i el permís, segons aquesta perspectiva, és un valor directiu, propi d'un acte de parla imperatiu i, per tant, s'hauria de tractar en un altre nivell, la il·locució. En aquest estudi, però, no hem fet aquesta distinció perquè entenem que l'esquema conceptual de la construcció és el mateix. El fet que l'imposador s'identifique intensament amb el parlant i que la força recaiga sobre un subjecte animat facilitarà aqueixa interpretació, especialment si és una interpellació directa en segona persona. Ara bé, aquests elements són aliens a la perífrasi, la qual té el mateix esquema. En qualsevol cas, sembla interessant tenir present que la modalitat deòntica pot tenir un caràcter directiu.

armes, perquè les primeres senyalen, en certa manera, pau, y les darreres anunsien guerra y veu si est ... (Despuig, *Col·loquis*: 65, 1557)

Amb tot, sembla que la intensitat de la càrrega moral de la modalitat deòntica més prototípica, que assumeix *deure*, no la trobem –sempre– en la perífrasi amb *haver*. En l'exemple que hi ha a continuació, observem que el valor deòntic de la perífrasi potser no és tan fort com el que hauria tingut el verb *deure*, més carregat de moralitat. Fixem-nos en el fet que el P/C es dirigeix al rei. Sembla que la pragmàtica del context comunicatiu no permet suposar que el rei està obligat a res. Per tant, el P/C busca una manera més suau d'expressar la necessitat. I la perífrasi amb *haver* podia fer aquesta funció al segle XVI.

- (108) De ho[n] lo dit moss[èn] Caulellas p[ro]seguint la dita sua or[aci]ó li dix: "Vostra c[esàrea] m[agestat] *ha de ente[n]dre* q[ue] aq[ue]st seu regne de molts anys ensà ha petits y de cascu[n] dia patex grans infortunis, axí p[er] les co[n]tínuas incurcio[n]s dels moros ... (*Illes XVI-7*: 376, 1542)

Finalment, cal fer constar, també, que sovint la frontera entre la modalitat externa al participant (l'hiperònim) i la modalitat deòntica (hipònim) no és tan clara. Evidentment, són valors molt pròxims i no totes les elaboracions (*instantiations*) són versions prototípiques del significat. Per exemple, al primer fragment del *Llibre dels Fets*, tant podríem interpretar que hi ha una autoritat (reial) de la qual emana «haver de parlar», com una necessitat externa que demana que «hagen de parlar».

- (109) E per la covinença que era entre nós e ell no li volíem contrastar e lexiam-lo passar tro al matí e dixem que altre dia *haviem a parlar* sobre açò. (*Fets*: foli 74r, XIIIb [ms. 1343])
- (110) Mas ·i_a· cosa us diré, barons: dues coses fan vosaltres aturar en aquesta malícia, e en nostra terra: la ·i_a· és la ajuda que nós *havem a fer* al rey de Castela, a qui no volríem falir, pus promès li ho havem; l'altra sí és nostre sen, ... (*Fets*: foli 156r, XIIIb [ms. 1343])
- (111) e dix que no viu aquell nulla hora comparer davant los dits oficials, mas creu que deffenia e r[a]honava aquells per ço cor tot cònsol *ha a deffendre* e a rrahonar los drets dels mercaders del seu consol[at]. (*Clams II*: 170, 1306-1321)
- (112) Car temps vendrà que u *haurets smenar*, e ab martiri vostres dies finir per adquirir tots temps noble vida. (Malla, *Memorial*: 178, 1420-1430 [ms. 1425-1449])

S'acosta a la modalitat deòntica un exemple com aquest en què l'origen de la força és el costum:

- (113) —Embaxador, lo meu costum és aquest: que quants embaxadors vénen en presència mia, que sien de prínceps, *han de pendre* del que mils los alte, tant com ne vullen. Per què·t prech que prengues tot lo que vuller, car com més pendràs, més ne seré... (*Tirant*: 1125, 1460 [ms. 1490])

Valors de necessitat més diluïda

En alguns casos, la perífrasi apareix en una oració condicional, cosa que comporta que pugem interpretar una força d'intensitat més diluïda. A diferència del valor prototípic, ací no tenim un fet ineludible, sinó que la necessitat de *haver* només fa referència a una possibilitat futura. Sembla, doncs, que la presència d'una condicional rebaixa la força, n'atenua el grau d'intensitat (valor F). Així mateix, el locus de potència està més indefinit: no prové d'una font externa concreta explícita.

- (114) Donchs, diu aquest, certa cosa és que si Noè *hagués a cercar* los hòmens per lo món de ·I· en un a dir-los ço que dit és,... (Eiximenis, *Dotzè*: 34 1385-1391 [ms. 1375-1424])
- (115) e si *han a pujar* en algun loch alt, diran que·l cervell no·ls ho pot soferir; si *han entrar* en mar, diran que·l stómach los fa mal; no iran de nits, car diran que pahor han dels spirits e de les ànimes e de les fantasmes... (Metge, *Somni*: 204, 1398 [ms. XV])
- (116) són dues maneres de mentira: la una és peccat venial, dient alguna trufa, que hom se·n rigue; l'altra és peccat mortal, axí com si *has a taxar*, no dius la veritat, per tal que no hagues a pagar peyta. (Sant Vicent, *Sermons*: 105, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

A (117) també s'atenua la força, però d'una altra manera. En aquesta ocurrència es diu que no tenien més opció que «restar en rehenes» 'ostatges'. Tanmateix, podríem entendre que indirectament aqueixa força s'ha reduït, atès que no ha estat suficient i ha guanyat la contraforça: fugiren cavalcant (vg. subratllat).

- (117) E feta fidelíssima resposta del que lo virtuós Tirant los havia dit, prestant cavalcaren tots los qui *havien a restar* en rehenes. (*Tirant*: 1436, 1460 [ms. 1490])

Encara trobem alguna ocurrència en què la perífrasi serveix de connector textual, cosa que comporta també la difuminació del locus de potència i en rebaixa la intensitat:

- (118) ... en cas fortuït, pogués, si·s volgués, viure donant loch o atorgament a la intenció de son adversari, e fer no ho volgués, *havem a dir* que preà més sa honor que sa vida, membrant-li quant val més als prous dignitat sens vida que vida sens dignitat; (*Epistolari Id*: carta 31, 1375-1399)

Manca d'agentivitat

Un altre cas perifèric apareix en ocurrències amb l'infinitiu de tipus estatiu, en què la construcció no és agentiva. En aquest cas, doncs, el realitzador (*doer*) no ha de portar a terme una acció, sinó que li ve donat l'estat de coses, atesa la força en qüestió (valor G).

- (119) Mes lo demoni soptosament entrà aytambén en lo prevera, e cor volc presumir alcuna cosa ultra ses forces, *ac ha saber per força*, en son turment, què era. Mas aquels qui aquí eren presens, en lus mans levaren l'enfanta del oratori e portaren-la ... (*Diàlegs*: 13v, 1250-1290 [ms. 1340])
- (120) –Ara·m digats: ¿havets vista Laquesis? –Com, senyora! –digueren ells–. ¿Si la havem vista? Senyora, siats certa que per força la *havíem a veure*, car Curial nulls temps ix de

la sua casa mort ni viu, e tots quants negocis ha en lo món lexa per ella. (*Curial*: 250, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

- (121) Com les portes foren tancades, la emperadriu féu tornar a Ypòlit en son loch e dix a la donzella: –Puix la sort ha permés tu *has hagut a sentir* en aguests afers, dóna orde que de tot ton poder vulles servir a Ypòlit més que a la mia persona. (*Tirant*: 983, 1460 [ms. 1490])

En l'exemple que hi ha tot seguit, a més a més de la manca d'agentivitat, s'uneix el fet que el (semi)auxiliar és en passat. Això provoca que no trobem una força que recau sobre el subjecte (*target*), per la qual ha de fer realitat un estat de coses potencials, sinó que aqueix EdC ja és real. El joc de forces és el mateix que en l'esquema conceptual prototípic: un element extern («cantaven») és suficientment fort per a vèncer la contraforça («no saber una cosa»). Tanmateix, el resultat és que el realitzador *ho va saber*, l'EdC és ja real:

- (122) e moltes vegades, sperant, cantaven, en tant que lo marquès ho *hagué a saber*, e féu-los manar que venguessen davant ell. (*Curial*: 342, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

Semblant a aquestes ocurrències, també hi pot haver una atenuació del destinatari (*target*). En aquesta ocurrència, el realitzador o *doer* tampoc no és agentiu, simplement l'EdC esdevindrà real, atesa la força que s'exerceix. La situació no ha estat consumada, és en futur, però és inevitable:

- (123) -No és novella cosa a mi abundar en làgrimes, com aquest sia mon costum, car en diversos temps e anys que lo meu senyor era en la guerres de França a mi no és stat dia freturós de làgrimes, e *segons veig*, lo restant de ma vida *hauré de passar* ab noves lementacions. (*Tirant*: 82, 1460 [ms. 1490])

A més, cal destacar, en aquesta última ocurrència, l'origen de la potència és la inferència de la realitat que fa el parlant/conceptualitzador: «segons veig» (vg. subratllat). Això és una altra petita variació que ens encamina a l'estructura semàntica dels valors evidencials.

Oracions negatives

A partir del segle XV, també trobem oracions negatives amb aquests valors perifèrics que tenen una configuració més subjectiva de l'esquema conceptual de la necessitat, és a dir, que el parlant comença a formar part del locus de potència:

- (124) per parlar-vos de part d'un cavaller qui ve ací detràs, e mantinent serà ab vós, e prega-us que·l sperets, per ço que no us *hage a seguir* pus. (*Curial*: 143, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (125) ¿E com, senyora, no deveu vós pensar que la cosa no·s deu fer que bisbes e arquebisbes *no u hagen de saber*? (*Tirant*: 882, 1460 [ms. 1490])

A més a més, a partir del s. XVI, trobem que les negacions són principalment internes: necessàriament (no *EdC*). La manca d'obligació esdevé una prohibició:

- (126) que hà faena feta no y ha destorp, mas ab tot ha de ser ab aquesta condició, que per assò *no se ha de dexar* de dir après, lo què-m resta a saber de les coses de Tortosa y de sos tèrmens, que yo crech no serà poch. (Despuig, *Col·loquis*: 155, 1557)
- (127) us prech que us ne entrametau y trobant drap de tal sort de color y lo més fi que fer-se puga, enviau-me dites dotze canes, y *no ha de ésser* escur sinó molt clar, y ab totes les altres condicions que dalt dich, en fi ha de ésser molt prim y molt fi (*Estefania*: carta 188, 1522-1542)
- (128) Dich-ho perquè entengau que dels ròssechs *no havíeu de pagar* les consignacions que dalt dich de mossèn Rossella, sinó dels dinés que rebreu de les pensions, axí com coman. (*Estefania*: carta 175, 1522-1542)

En aquestes ocurrències l'enllaç entre el locus de potència (imposador) i el parlant/conceptualitzador s'ha enfortit encara més: d'ací el valor directiu (o d'ordre). Aquesta subjectivació de l'esquema conceptual, que també hem vist en les oracions afirmatives, provoca que la negació puga esdevenir una prohibició. L'esquema conceptual s'ha modificat cap a una conformació més subjectiva que permet el valor directiu. Amb el marcador negatiu, doncs, això esdevé una instrucció del parlant al receptor: una prohibició.

Comptat i debatut, la perífrasi desenvolupa petites variacions de l'esquema central de la categoria que se n'aparten, amb atenuació de l'origen o destinació de la força. Aquesta atenuació modifica la conformació objectiva de l'esquema conceptual i avança cap a la incorporació del P/C a l'abast de predicació. És a dir, comença la subjectivació que donarà lloc a valors innovadors, com la inferència deductiva.

8.3.3 Els valors de transició

Com ja hem vist en l'estudi de la gramaticalització de <*deure* + INF> (§7), en els processos de canvi semàntic, hi sol haver valors de transició entre el valor codificat i l'innovador. La lingüística teòrica, així com també diversos estudis sobre la gramaticalització, ha buscat sovint aquests valors per explicar-ne el sorgiment amb diferents mecanismes. Sovint s'ha parlat de contextos pont, valors generalitzats,²¹⁶ ambigüitat. Ací parlarem de valors de transició o transicionals²¹⁷ perquè sembla que aquest terme respon adequadament a la idea d'un valor que comparteix elements del valor original i l'innovador, que el lector pot interpretar de les dues maneres.

²¹⁶ Vg. Traugott & Dasher (2002: 111-112). Ens hi hem referit a §7.3.3.1.

²¹⁷ Prenem aquest terme de Goossens (1999, 2000), tot i que no l'aplicarem als mateixos valors.

És remarcable, doncs, que l'existència d'aquests valors pot mostrar el camí que ha seguit l'extensió semàntica per a arribar a assolir el valor innovador. Per això és interessant veure quins valors de transició hem trobat al corpus.

Necessitat externa al participant i futur

Durant el segle XIII i XIV trobem algunes ocurrències amb un valor de transició entre la necessitat externa al participant i el valor de futur. Això podria ser una mostra de la manera com funciona el canvi semàntic. El valor innovador sorgeix –o s'acaba d'assolir completament– perquè hi ha situacions comunicatives en què l'esquema conceptual de la construcció no s'adiu totalment amb el prototip i pot donar a entendre un valor parcialment diferent (el valor innovador) (vg. §4.2.5.2). L'oient pot inferir un valor proper, el futur, però també pot interpretar el valor original, la necessitat externa (valor H):

- (129) en Paschual Ivaynes, collidor de la peyta que fo gitada en Cocentània, en n·III· faneques de paniç. Lo qual paniç, el dit G. Miron, *avia de collir* de la peyta que collia lo dit Paschual del seynnor rey. Item clama·s d'él que li deu una faneca de forment... (*Cocentaina*: 77, 1269-1290)

Per exemple, en aquesta ocurrència podem conceptualitzar un esquema de necessitat: *G. Miron, segons l'ordenament legal del moment, havia de collir el panís*. O també, podria respondre a un esquema més aïna temporal: *G. Miron, tenia planificat collir el panís*. Segurament, el valor de futur de la segona lectura és una planificació que es fonamenta en alguna autoritat, però l'accent es posa en l'orientació futura. Altres exemples són aquests:²¹⁸

- (130) E com lo dit G. de Sent Martín age comprat lo vi sens tot sí en axí que lo *avie a pendre* dinç n·X· dies tot lo vi e pagar los diners del preu del vin, e encara que lo dit Bernat volie donar al dit G. n·V· sol... (*Cocentaina*: 50, 1269-1290)
- (131) el dimartz del sol ixint estró el dimercres el sol ixit: en Bertholomeu de Fontz per una jovada e mija e con una quarta que *ha de donar* als fils de na Pina. Item Domingo Cepillo e P. de Pujaçons per una jovada e mija. (*Cocentaina*: 92, 1269-1290)
- (132) ..que bé sabíem nós que son pare li havia manat que a negun chrestia del món ni a sarraý non liuràs aquel castell si a nós no, si ell lo *havia a perdre*; e que no·l devíem tenir assetjat ni fer mal, que él per nós lo tenia e que él jamés no faria altra via sinó la nostra. (*Fets*: foli 140v, XIIIb [ms. 1343])
- (133) perquè s'exia de nuyt de València, car no·l calia; que, can fos que·ns dixés de no, nós no·ns *haviem a captenir* mal d'ell, si donch ell no faés mal a Fferran Sànxex o a les sues coses. E, ell exit de la vila, a poch dies vench Fferran ... (*Fets*: foli 186v, XIIIb [ms. 1343])
- (134) No-res-menys requeria la sua posteritat e sucesió, qui a ell, axí com a principal pare e patró, *havia a recórrer* per tots duptes que li sobrevinguessen, que ell fos un gran pèlech de saber e de saviesa, qui fos als altres lum e ley directiva en tots lurs affers, e

²¹⁸ Com podem veure, excepte una ocurrència en present, la resta són en passat; per tant, en la interpretació de la lectura de futur, seria futur del passat.

principal e indefectible recurs aprés Déu. (Eiximenis, *Dotzè*: 31, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

- (135) Lexa aquestes noves e acaba-li de dir ço que has lexat. -No scé que àls li hage lexat a dir -responguí yo-. Volguera que encara hi *hagués a començar*, que jo l'haguera lexat parlar assats, sens algun contrast. (Metge, *Somni*: 258, 1398 [ms. XV])

El valor de necessitat i de futur són força propers pel fet que l'obligació sempre està orientada a un temps de referència posterior i perquè cognitivament també són nocions pròximes relacionades amb la irrealitat (vg. §3.3). Per tant, no és d'estranyar que es produísca aquest procés de canvi semàntic NECESSITAT > FUTUR. Recordem que al s. XIIIb, el valor de futur només representa el 12% de les ocurrències, al s. XIV sobrepassa el 20% i al s. XVI arribarà al 32%. Els exemples de transició els trobem en el període d'expansió del valor de futur, entre els s. XIIIb-XIV. En aquest moment ja havia sorgit el valor de futur, però encara no s'havia consolidat. Per tant, podríem concloure que aquestes perífrasis ambigües són propis del context de canvi semàntic incipient de la perífrasi catalana. En canvi, al s. XV i el s. XVI no hi ha ocurrències de transició, sembla que ja es pot interpretar més clarament un valor o altre. És a dir, tots dos significat s'han arrelat, independentment, com a nuclis de valors diferents de la categoria.²¹⁹

El valor inferencial i valors de transició: l'abast ample

L'altre valor que sorgirà en el català antic és el valor evidencial inferencial específic (o deductiu). Aquest significat *per se* ja és proper a la necessitat externa al participant; per això l'aparició d'alguna ocurrència transicional entre la necessitat i la inferència específica no és difícil d'entendre. Això ens mostra el camí que segueix el canvi semàntic. Si abans hem vist el patró NECESSITAT > FUTUR, ara veurem l'altre patró NECESSITAT > INFERÈNCIA ESPECÍFICA.

Sembla que el valor evidencial deductiu sorgeix al segle XV, quan trobem alguns valors de transició cap a una lectura evidencial inferencial. Al segle XVI, aquest valor es desenvolupa i arriba al 6% de les ocurrències (9 exemples).

Els valors de transició (valor I) que admetrien una lectura de necessitat externa i una d'evidencial inferencial apareixen al segle XV-XVI, cosa que indica que és el moment de gestació d'aquest valor innovador. Hem documentat tres ocurrències amb aquesta doble lectura. Vegem-ne una:

²¹⁹ Amb tot, s'ha de tenir present que el valor de futur ja s'havia documentat en llatí i que, potser, com a valor pragmàtic, és propi de la perífrasi des de l'origen de la llengua catalana (vg. §6.3 i §8.2.2).

- (136) Per què, cavaller virtuos, com lo teu sentit excel·lexca tots los altres sentiments, de necessitat se ha de concloure que posehexes més amor que tots los altres cavallers del món. (*Tirant*: 1189, 1460 [ms. 1490])

El valor transicional d'aquests exemples permet una doble lectura. D'una banda, es pot interpretar que un tercer participant («ja que el cavaller excel·lexca en tots els altres sentiments») ens força/obliga a *concloure* «que posseeix més amor que cap altre cavaller». Això s'adiu amb l'esquema de necessitat i amb una visió objectiva. D'altra banda, també podem fer la lectura evidencial: les proves conegudes («que el cavaller excel·lexca en tots els altres sentiments») ens força a concloure «que posseeix més amor que cap altre cavaller». Com veiem: la lectura modal de necessitat i l'evidencial és si fa no fa la mateixa. És per això que Traugott & Dasher (2002: 111-112) parlen de la noció de necessitat generalitzada. Això seria una aprovació parcial de l'esquema (*partial sanction*) de l'evidencialitat inferencial específica que veurem a §8.3.5.

Cal fer notar que aquesta ocurrència comparteix amb la que hi ha a continuació el fet que són oracions impersonals amb el pronom *se*:

- (137) Y dóna ocasió de crèurer que fonc ayxí tenir esta ciutat de Tarragona la invocació en la sglésia de Sancta Tecla, no sols abans de la venguda del sanct bras de dita sancta, però ya abans de la roïna de Tarragona, que fonc quant los moros ocuparen Spanya ab la tra[i]ció del comte Julià, com largament està dit. Y perquè la Seu que vuy és se fundà lo any [...], necessàriament se à de dir que és dita sglésia de Sancta Tecla la Vella la que fundà o féu fundar sanct Pau. De assò no puch dir cosa sarta sinó que a molts vells ho é hoït a dir qu'em refferien aver-ho ayxí hoït a dir a sos predesessós. (*Grandeses*: 223, XVIa)

Finalment, la tercera ocurrència de transició és aquesta –observem que té un subjecte inanimat:

- (138) E axí mateix, qui vol part de la honor e glòria, rahó és que porte sa part dels pensaments e càrrechs. Les coses grans *a costar han*. Lo or se cava del pregon de la terra; les spècies se porten de luny, lo ensens se cull de arbres que suen en Sabea; (*Tirant*: 609, 1460 [ms. 1490])

Hem destacat el fet que siguen oracions impersonals o amb el subjecte animat perquè difícilment tindran un destinatari (*target*), la força no pot recaure sobre un individu concret, el realitzador (*doer*) s'ha difuminat. La força recau, doncs, sobre l'EdC complet i no sobre un realitzador. Ací podem aplicar la noció d'*abast* (*scope*) de Nordlinger & Traugott (1997).²²⁰ Si en la necessitat externa i deontica l'abast és reduït, ja que la força recau sobre un individu contret, en aquests exemples l'abast de la força s'ha ampliat i afecta l'EdC complet (el procés d'infinitiu i els complements). A diferència de l'abast reduït de l'esquema conceptual prototípic en què la força recau directament sobre el realitzador, açò es coneix com abast ample. Aquesta configuració afecta l'escena

²²⁰ També la tracten Traugott & Dasher (2002). Pelyvás (2006) l'aplica als modals anglesos a partir del model teòric langackerià.

objectiva de l'estructura conceptual. Com observem a la Fig. 8.22 el *doer* ha desaparegut i el destinatari (*target*) de la força és el procés d'infinitiu. És important que ja no es perfila la relació de força modal, sinó que l'escena objectiva (l'element perfilat, prominent) és el procés d'infinitiu i no tota la interacció de forces.²²¹

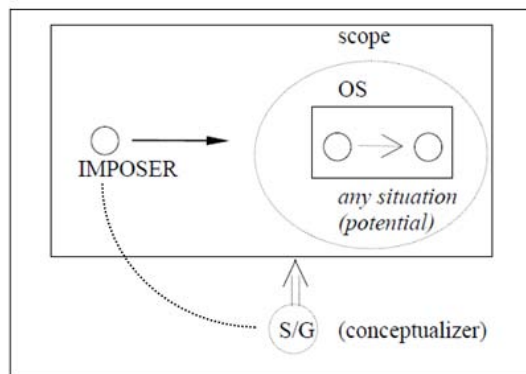

Fig. 8.22 Esquema conceptual de <haver (al·de) + INF> amb abast ample²²²

L'abast ample és un tret de certs modals de l'anglès amb valor deòntic que és compartit amb els modals epistèmics o evidencials. Per tant, ajuda a explicar el pas d'un valor a l'altre. Ací, com veiem, aquest esquema conceptual s'adiu als exemples transicionals que hem trobat de la perífrasi amb *haver* i que pot ser útil per a trobar les característiques conceptuals que els situen a cavall entre un valor i altre.

Pel que fa a la perspectiva del P/C continua sent objectiva i la força continua provenint d'una noció externa (vg. subratllats de les ocurrences anteriors). I, per això, el verb *haver* no ancora l'oració al context (*ground*), no és una predicació d'ancoratge. Ara bé, sembla que la relació P/C i imposador s'ha enfortit: el parlant ha interpretat l'EdC d'aquesta manera. Això entronca amb el que hem vist en l'esquema dels valors perifèrics de la necessitat i, per això, l'esquema conceptual d'aquestes construccions modals d'abast ample també tenen la correspondència entre el P/C i l'imposador.

Un altre element important que comparteixen les dues primeres ocurrences que hem vist és que l'infinitiu és un verb de comunicació. Si bé no són verbs estatius, no són verbs que comporten una activitat típica i són verbs connectats amb la inferència i l'evidencialiat. El cas de la tercera ocurrencia és una mica diferent ja que el participant extern és la interpretació lògica que fem del món: les coses grans costen d'aconseguir.

²²¹ Per això, Pelyvás (2006: §4.4) ha posat en relleu la contradicció de la nomenclatura: sembla que l'abast s'haja reduït a l'EdC i no ampliat. En qualsevol cas, obviarem aquesta possible contradicció per no causar malentesos terminològics.

²²² Figura adaptada dels verbs modals anglesos *ought/should*, segons Pelyvás (2001a). Hi hem afegit la correspondència.

Per tant, formalment, l'esquema conceptual d'aquestes ocurrencies ha canviat considerablement, en especial si en fem la lectura evidencial. Siga com siga, sempre hi ha una estructura de forces amb un locus de potència vinculat clarament al P/C i amb un destinatari més ample, que ocupa tot el predicat. Ara només interessa la prominència conceptual del predicat (part perfilada, en l'escena, EO).

Des d'un punt de vista pragmàtic, podem fer servir aquesta construcció en aquest context comunicatiu perquè podem fer aqueixa lectura o la interpretació més propera a la necessitat externa canònica. La clau, però, és que amb el tipus de subjecte, el tipus d'infinitiu i el context comunicatiu inferencial que envolta la situació difícilment l'oient pot deixar d'inferir la noció innovadora: l'evidencialitat inferencial específica.

Teòricament, doncs, la noció d'abast (*scope*) de Nordlinger & Traugott (1997) pot ser útil. La seua proposta defensa una tipologia perifèrica de la modalitat deòntica o dinàmica externa per a modals anglesos com *should/ought to* i *must*. En els verbs modals catalans, si més no, no sembla una proposta que aporte grans millores de l'anàlisi semàntica. Ara bé, en el cas dels valors de transició podria ajudar, com hem vist, a engrunar el canvi semàntic i a mostrar els canvis en l'esquema d'imatge conceptual de la categoria de la perífrasi. Amb això, doncs, podem explicar millor el canvi semàntic de la NECESSITAT > INFERÈNCIA ESPECÍFICA.

El futur i l'evidencialitat inferencial

Una altra frontera és la transició entre el futur i l'evidencialitat inferencial. Cal dir, però, que només n'hem vist una ocurrencia amb aquest valor. Tot i això, és significativa ja que mostra la interrelació de tots dos significats, al segle XV, quan el valor inferencial sorgeix (valor J):

- (139) E ve-y la muller de Capadòcia. E han-nos dit al port, com fom arribats, que hun diable de francés és vengut capità dels grechs, que totes les batalles los venç, los quals dien que ha nom Tirant. Per ma fe, ell poria haver bons fets axí com dien, mas lo seu nom és leig e vil, per ço com Tirant vol dir usurpador de béns o, més propi parlar, ladre. E creu, segons lo nom, per força ha de seguir les obres, car diu-se que en una letra que féu al rey de Egipte, que no-l gosà combatre cors per cors, deya ésser enamorat de ... (*Tirant*: 712, 1460 [ms. 1490])

D'una banda, la interacció de forces hi és present («per força»); d'altra banda, el que la sustenta és la inferència de la realitat que en fa el parlat («segons lo nom»). Al capdavant, tant podríem fer la lectura deductiva que acabem d'explicar, com interpretar un futur. Possiblement aquesta segona lectura s'admet perquè l'EdC està orientat al futur, a diferència de l'EdC dels exemples anteriors. El predicat «seguir les obres» és un predicat clarament agentiu que expressa una activitat que s'ha de portar a terme, una

acció proposada potencialment. En canvi, a (136) amb la lectura 'concloure que posseïx més amor que cap altre cavaller', no hi ha una orientació al futur. Si la inferència emet una força que serveix per a expressar un EdC present, entendrem que té un valor evidencial. En canvi, si la força de la inferència expressa un EdC futures, entendrem que és un valor de posterioritat.

8.3.4 *El valor de futur*

El futur és la localització temporal d'un esdeveniment o EdC en un moment posterior al present o al moment de parla (§3.3). Si aquest punt temporal posterior es basteix, no a partir del moment de parla sinó a partir d'un punt de referència, també el considerarem futur. Tot i que, estrictament, caldria referir-s'hi com a posterioritat (e.g. futur del passat), pensem que és més operatiu una única etiqueta.

El futur que mostren una part significativa de les ocurrencies és un valor perifèric però important de la categoria. El considerem secundari perquè

- a) no és el valor amb més freqüència de la perífrasi;
- b) diacrònicament, el primer valor de la construcció en llatí és el valor modal d'obligació;
- c) no expressa un futur temporal neutre, sinó que, en molts casos, manté un component modal.

L'estudi del valor de futur de la perífrasi amb *haver* presenta algun problema metodològic en l'enllaç de l'evolució entre el llatí i el català. D'una banda, les dades del corpus català no documenten aquest valor fins al 1250. A partir de llavors, el futur va prenent força fins arribar a més del 30% de les ocurrencies de la perífrasi al segle XVI. A més a més, els exemples d'aquest darrer segle mostren que el valor de futur és més clar i que s'ha perdut notablement el matís modal que havia tingut.

De l'altra banda, el fet que el valor de futur ja s'hagués documentat en llatí fa difícil pensar que en català no s'hagués mantingut. Així, doncs, és factible la hipòtesi que el valor de futur és propi de la perífrasi des de l'origen de la llengua catalana. Amb tot, el patró de canvi semàntic NECESSITAT EXTERNA > FUTUR no es pot descartar per dos motius. En primer lloc, perquè és el camí que va seguir la perífrasi en llatí (Fleischman 1982). I en segon lloc, perquè la gramaticalització d'aquest valor avança en català antic: augmenta la freqüència i la desmarcació contextual.

Segons la TCSII, els valor de transició cap al futur que hem vist podrien considerar-se inferències invitades, ja que el valor de futur pot inferir-se d'aquestes ocurrencies amb valor de necessitat –són valors molt pròxims. Els valors pròpiament de futur que

veurem a continuació, especialment en els estadis més avançats i allunyats de la necessitat, el valor de futur es consolida i podríem considerar que al s. XVI esdevé un valor codificat més de la perífrasi.

Recordem que la situació de partida és la necessitat externa al participant (vg. esquema conceptual de la Fig. 8.20):

- (140) E era tanta la multitud de la gent dels sarraïns, que·ls pararen les lances, e els cavals dreçaren-se per ço car no podien passar per la espessea de les lançes, sí que *agren a fer* la volta. (*Fets*: foli 49v, XIIIb [ms. 1343])

El subjecte ja ha perdut bastant el control del locus de potència i hi ha transparència (el trajector és el subjecte de tota la perífrasi. Tal com veurem, hi ha un augment de la difusió del locus de potència, de la interacció de forces i del destinatari (*target*). És a dir, un major conformació subjectiva de la perífrasi.

En el cas dels valors de posterioritat, cal distingir entre dos esquemes conceptuals. En primer lloc, hi ha una **posterioritat pròxima a la modalitat** (necessitat externa prototípica). En aquest primer estadi (valor K), la força prové de circumstàncies externes a l'EdC o de les característiques pròpies de la situació. Aqueixa força provoca que l'EdC potencial serà real en el futur. La potència de la força pot ser major o menor, com ara veurem, cosa que mostra diferents nivells d'atenuació (i, per això, la fletxa té una línia discontinua). El paper de l'imposador ací són les circumstàncies externes que es troben en la realitat coneguda, les quals emeten la potència suficient per a crear una expectativa del conceptualitzador d'un esdeveniment futur: una realitat projectada (vg. §5.3, Model dinàmic evolutiu de Langacker 1991a: 277). Per això, l'esquema incorpora la línia del temps (t). El conceptualitzador escaneja aquest esquema objectivament perquè observa aquest joc de forces.

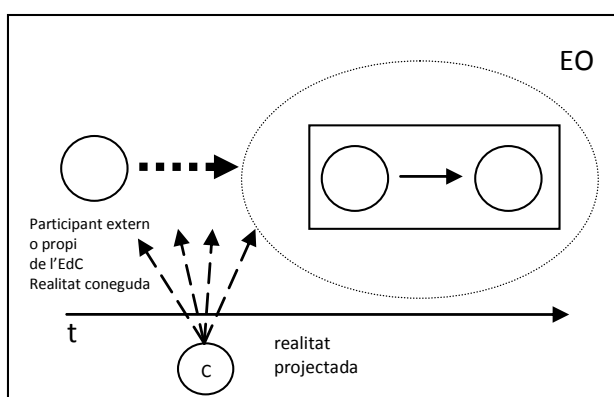

Fig. 8.23 Valor de posterioritat de <haver (alde) + INF>, estadi 1

En aquest estadi encara hi ha una relació de forces, però no hi ha *doer* o realitzador i l'abast és ample. Com veiem el concepte d'abast ample torna a ser útil ací. A a diferència de la necessitat externa, en l'esquema de futur l'important no és l'obligació que recau sobre un individu-agent, sinó l'esquema temporal de posterioritat i, per tant, la força afecta tot l'EdC complet, és d'abast ample. Al capdavant, es tracta d'un reforçament de l'orientació cap al futur, un debilitament de la força i el *target* de la potència.

Hi ha diferents grups d'ocurrències que poden ser exemples clars d'aquest esquema (sancions completes). Com ara, en aquest cas, on es descriu un futur inevitable, propi de l'EdC que s'explica. Es tracta, doncs, d'una posterioritat indefugible:

- (141) No son vengut açí per mirar les tenebres infernals, a les quals necessàriament tota cosa mortal *ha a devallar*, ne per encadenar lo coll de Cèrbero, axí com alguns han fet. (Metge, *Somni*: 164, 1398 [ms. XV])

Sovint es refereix a la mort:

- (142) No pas a vida immortal, car jatsesie que aquells fossen resuscitats, mas no a vida immortal, car *a morir havem* altra vegada. (Sant Vicent, *Sermons*: 124, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (143) Et non es auxiliatus ei in bello", e sap que *à morir* per orror de la mort, veuràs la sua ànima trista e dolorosa, la qual ha pahor e s'enuja (Malla, *Memorial*: 127, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (144) Fugint a ell, a virtut e honor havets lo dors girat, e pus la vida per temps *havets deixar*, per temps guanyar a vosaltres incert no façats tal fallida. (Malla, *Memorial*: 178, 1420-1430 [ms. 1425-1449])
- (145) O mísera de mi! Per què desige yo que lo meu pare vixqués, puix altra volta *hagués de morir?* Car les penes e treballs qui en aquest món són, de molt major pena l'estimen que no los altres. (*Tirant*: 1156, 1460 [ms. 1490])

En algunes ocurrències la idea d'inevitabilitat és igualment vàlida per altres motius. Aquests exemples expressen un futur indefugible a causa del destí o l'avenir –amb el subjecte impersonal o inanimat:

- (146) Mas car tota cosa que al nostre enteniment represente ço que *ha a venir* pot ésser dit seynnal. (Eiximenis, *Dotzè*: 59a, 1385-1391 [ms. 1375-1424])
- (147) E sapiau que en tres batalles se mostre major sent Miquel: la una és ja passada, l'altra és present, la ·III·a· *ha a venir*. (Sant Vicent, *Sermons*: 68, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (148) E jurat que fonch per rey, féu-li prometre que no-s levare del siti fins que hagués Hosca a mans sues, dient-li moltes de coses que li *havien a venir*. E conortant la predita sua host, féu-se traure la sageta e morí. (Carbonell, *Cròniques*: 253, 1495-1513 [ms. 1547])

O altres motius específics del context:

- (149) Durà lo encalç ·III· legües. E los qui anaven per la montanya –lo camí era més curt– *havien a pleguar* en un gran riu hon havia un pont de fusta hon podien passar segurament. (*Tirant*: 555, 1460 [ms. 1490])

- (150) les confraries de la ciutat anaven a porfia sobre quala se senyalaria més, y que totes feyen tanta diligència com a si ab allò se *avien de salvar*, y après de vèurer-la feta, com que veyen lo que a penes creyen, tras haver cantat lo Te Deum laudamus, a veus plenes cridaven: ... (Despuig, *Col·loquis*: 200, 1557)

En altres ocasions, la circumstància externa, el locus de potència, prové del coneixement científic o de la fe:

- (151) Aquest sant sacrifici molt maraveyós, e per lo que nós nos *avem a salvar*, fo ordonat, fil, al diyous de la sena, con nostro senyor Déus Jesuchrist menyava ab los apòstols, e beneý e partí lo pa ... (Llull, *Doctrina I*: 73, XIIIb [ms. XIV])
- (152) E aquest meseix àer axí fret pot tenir gran dampnatge al nostre cors. Hon és a saber que l'àer *ha a alterar* los nostre cors en moltes maneres, ço és a saber deffora e dintre. Deffora car, si és molt calt, obre les porositats... (*Agramont*: 60a, 1348 [ms.1388])

Una part molt significativa de les ocurrències té un valor de futur que podríem anomenar posterioritat programada o **futur planificat** (valor L₁) (vg. Bybee *et al.* 1994: 263; Martines en premsa a). Aquest valor es correspon amb l'esquema que acabem de veure, tot i que amb una força més afeblida. En aquest cas, el locus de potència és la planificació que s'ha establert o acordat prèviament. Ben sovint, l'infinitiu és el verb *entrar, passar, venir* els quals remarquen la temporalitat –però no sols. A voltes, trobem una expressió temporal que en justifica l'anàlisi: *en aquella hora, prop de hun mes, demà, aenant* (vg. subratllats). Com veiem, aquest és un dels primers valors de posterioritat de la perífrasi i es manté fins al s. XVI:

- (153) ... sens tot altre comiat, partiren-se de la vila; enaixí que àls, a la dita cort, quant en açò que ab ells *haviem a parlar* ne a endreçar, no y ach deliurat àls. (*Fets*: foli 198r, XIIIb [ms. 1343])
- (154) E dixeren que s'acordarien. E foren parladors entre nós e éls, mentre s'acordaven. E vench a açò que·ns *haviem a costar* ·lx· mília sous, e que·ls pagàs hom de l'altra part. (*Fets*: foli 79v, XIIIb [ms. 1343])
- (155) Mas Nostre Seyor nos donà gràcia pel bé que nós *haviem de fer* en les altres coses que venien aenant, en guisa que presam poch les lurs paraules e desdeýem-les. (*Fets*: foli 85v, XIIIb [ms. 1343])
- (156) E ara lo tema és declarat, car si aquest món se *ha a destruir e a cremar*, donchs diu lo tema axí, com a bon amich: “Amice”, etc., ço és, per pensament e per bones obres que quan ... (Sant Vicent, *Sermons*: 121, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (157) ... e per ço, sabent Neptumno que, si molt navegaran, a les sues mans tart o tost han a venir, algunes voltes los fa bona cara, e·ls lexa en pau tornar a casa llur, ymaginant que, si tots temps mal usava, algú no navegari ... (*Curial*: 288, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (158) E no consentia portassen patges, sinó tots armats com si *aguessen entrar en aquella hora* en batailla. (*Tirant*: 551, 1460 [ms. 1490])
- (159) E faça la excel·lència vostra emparamentar tots los carrers per hon *han a passar*, e totes les dones e donzelles axí velles com jóvens qui comportar·ho poran, per les finestres e per los terrats posen draps ... (*Tirant*: 109, 1460 [ms. 1490])
- (160) E ell y donà fe e liurà-la-y ab los ·CC·mília· scuts, ab condició que dins tres anys se *hagués intitular* rey de Bretanya. E lo germà tot ho atorgà, lo que lo rey volia. (*Tirant*: 870, 1460 [ms. 1490])

- (161) E del dia que ells aplegaren fins al dia que les treves finaven, *havia de passar prop de hun mes*. (*Tirant*: 927, 1460 [ms. 1490])
- (162) ... a pendre demà l'àbit de Sant Yago; à lo y de donar lo conte de Siruela; y don Gutierre y don Antonio de Rojas, cambrers del prínsep, li *àn de calsar* les espueles. Ell està molt content. (*Estefania*: carta 124, 1522-1542)
- (163) Don Juan, mon senyor, demanà llicència a Sa Majestat, despús ayr, per a poder-se'n anar, en ser feta la determinació del servey que li *àn de dar*; y dix la pendria llargeta perquè volia visitar sa casa y la encomienda ... (*Estefania*: carta 8, 1522-1542)
- (164) Ella m'escriu que li falta un matalaf y una cadira y que vos trametés los matalafs a Molín de Rey per no sé qui que *avia de pasar* per allí. Si axí és, feu cercar lo matalaf i la cadira y tornau-li tot lo que sia seu. (*Estefania*: carta 198, 1522-1542)
- (165) Y après me àn dit que *avia de pasar* don Jeroni Pardo per Montesa, lo que m'à pesat en estrem perquè tem no-s detinga alguns dies més dels que jo pensava. (*Estefania*: carta 49, 1522-1542)
- (166) Encara no li àn entregat el prínsep, ni àn nomenades les persones que *àn de ser dedicades* per a son servey. (*Estefania*: carta 49, 1522-1542)
- (167) De Sa Majestat y à noves fresques que era ja partit de Nàpols y *avia d'entrar demà* en Roma. (*Estefania*: carta 63, 1522-1542)
- (168) Após de haver clos lo plech, é concertat ab lo vicicanceller que-m farà donar en Barcelona sis-cents y deu ducats, que li *àn de remetre* de allà, y per ço fa la letra que serà ab aquesta (*Estefania*: carta 222, 1522-1542)
- (169) Quant al jove pràtiche de l'art que *à de venir* de Segòvia, par-me que à pres lo temps masa larch, per al que jo pense detenir-me ací y, segons lo que escriu lo mercader (*Estefania*: carta 141, 1522-1542)
- (170) A mosèn Bonavida avem aposentat en un'asesoria de les nostres, que, en sabent que *avia de venir*, la y férem aparellar. (*Estefania*: carta 128, 1522-1542)
- (171) perquè, si hapunten deficultats, li puga escriure lo que m'ocorerà. També estich ab ància de l'altre negosi que *avia de tractar* en les corts perquè, de tot lo que a vostra mercè toca, tinch jo paciò com de cosa pròpia (*Estefania*: carta 134, 1522-1542)

En algun cas podem fer una lectura d'imminència (valor L₂):

- (172) entrà en la cambra de la vella senyora de la casa e prestament fon despullada e vestí-s una camisa perfumada, ab tots sos drets, com si *hagués entrar* en batalla, e gonella de vellut negre. E tota descordada, entrà en la cambra e posà-s al costat de Tirant (*Tirant*: 1054, 1460 [ms. 1490])
- (173) Car, cascuna nit stà armat fins passada mija nit, com si *agués entrar* en batailla, e tots los del camp dormen e reposen hi ell vogeix e cerca tot lo camp, e moltes voltes ve ab la pluja a l'esquena. (*Tirant*: 577, 1460 [ms. 1490])

Molt semblant a aquest valor, amb la força afeblida, són aquestes ocurrències en què el discurs tracta d'un fet del passat, del qual ja sabem el futur (futur del passat):

- (174) E sembrà entre tots discòrdia; e posà en los grans desordenada cubdícia, y en los prelats luxúria, y en los letrats e savis en dret fluxedat e peresa, en tant que los regnes de les Hespanyes que los gotths possehien, que éran tan grans que tenien de mar a mar fins en la ciutat de Tànjar, la qual és en Àfrica, [i] [fins] prop lo riu qui s'appella Ros, que va per la ciutat de León en França e la parteix per lo mitg, e *hagueren a perdre* axí com se perderen en lo temps del malaventurat rey don Rodrigo. (*Cròniques*: 223, 1495-1513 [ms. 1547])

O situacions comunicatives que tracten d'un fet històric conegut:

- (175) Veges e entín con coralment amava la salvació del seu poble, lo qual se *avia a salvar* per la sua mort. (Lull, *Doctrina I*: 33, XIIIb [ms. XIV])
- (176) A Jesús porten cruelment, ver fill de Déu o[mn]i[poten]t, los jueus a crucificar, y la mort d'ell vos *a salvar*. Entre lo Jesús, corrent la vila ab la creu el coll, y, ans de aribar, sona la tro[m]peta. (*Illes XVI-16*: 414, XVIa)

En aquests casos, la prospecció es pot projectar perquè el conceptualitzador (C) coneix la trajectòria del temps. És com una mena de planificació ja coneguda.²²³ Per tant, si queda alguna força, és fruit d'aquell coneixement compartit amb el C. D'aquesta manera apareix a la llum més clarament l'escaneig mental del C.

Hi ha algunes ocurrències perifèriques ben semblants a aquest primer tipus de futur, però que sembla que tenen un matís d'**intencionalitat** (valor L₃), derivada possiblement del subjecte personal. En alguns casos la força prové d'una planificació externa o interna (segons s'interprete):

- (177) Quantes e quals serimònies penses que *hagen a servir* quant se leven del lit? Regla general és que d'ivern e d'estiu no exiran entrò són armades de totes peçes. (Metge, *Somni*: 222, 1398 [ms. XV])
- (178) Curial responia tots temps que aquest fet no era en son poder, car lo Sanglier ho havia a fer; que ell no *havia a fer* sinó a defendre·s, e, si lo Sanglier no·l combatia, posat que fos dins la lliça, ell nulls temps se mouria. (*Curial*: 222, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (179) –O gent de poch ànimo! –dix lo cavaller–. E per temor de morir vos *haveu axí lexar* senyorejar? Tothom se arme e dexau fer a mi. (*Tirant*: 168, 1460 [ms. 1490])
- (180) Bé crec que mudar vostra senyoria casa no serà causa de detenir-la més aquí, y, per poc que y *aja d'estar*, si à de tenir millor aposiento, serà millor; y també per lo bisbe és raó que estiga millor aposentat que fins así. (*Estefania*: carta 122, 1522-1542)

En aquest exemple, la força és una circumstància externa:

- (181) La Güelfa respòs: –Abadessa, amiga mia, yo a vós no cobriria ne pusch cobrir cosa alguna que a altra persona *hagués a descobrir*, e sí parlaré ab vós ubertament; e siats certa que no·m fall conexença, que si yo no sé ne pusch cobrir les mies passions, ... (*Curial*: 92, 1435-1445 [ms. 1445-1458])

En definitiva, podem dir que dins aquest esquema de futur hi ha una gradació en el debilitament de la força. Progressivament, la força s'haurà atenuat tant que haurà desaparegut i només en quedarà la prospecció, pròpia de l'impuls evolutiu (§5.3). Una mostra d'aquest punt intermedi són aquestes ocurrències en què encara hi ha una interacció de forces (objectivitat); però, atès que s'ha debilitat, l'escaneig mental del C esdevé part principal en la relació amb l'EdC (subjectivitat):

- (182) E el bisbe e els rics hòmens qui vengren ab ela veeren que la voluntat d'En Guillem de Montpestler e de son conseyl *havia a passar* (*Fets*: foli 2v, XIIIb [ms. 1343])

²²³ Això s'assembla al valor del futur dels historiadors (§3.3). També és un factor que intervé en la formació del passat perifràstic català amb el verb *anar*.

- (183) E, encara, no sabem si han los camps regats, e per les cèquies, e porien caure alguns e pendre gran mal; e, si per aventura nos aduÿen fugén tro a l'alqueria, que *hauríem a perdre* la alqueria per la altra plaça que·ns haurien toltà. (*Fets*: foli 113r, XIIIb [ms. 1343])
- (184) Ni està Sa Majestat determinat encara per a quan y folga. Totom pense que à *de ser* per a onze de juliol, de manera que, vist que s'allarga, me fa més creure que no yrà la enperatriz, pux està ja en sinc mesos. (*Estefania*: carta 130, 1522-1542)

El valor de **temporalitat futura** (valor M_1), el segon estadi dels valors de futur, apareix quan la relació de forces, el matís modal, s'esvaeix i deixa al descobert la conceptualització. En aquest cas, el locus de potència no és cap força externa, la força s'ha atenuat del tot i l'única relació que es conserva és la temporal, la posterioritat. És l'escaneig mental l'únic que es conserva. La relació objectiva ha desaparegut i només es manté la **subjectiva**. Per això, considerem que aquesta conformació de la construcció és subjectiva i es pot considerar una predicació d'ancoratge (§5.3 i §7.3.6). El verb modal esdevé un punt de referència (R)²²⁴ al qual accedeix el C en l'escaneig per tal d'arribar a l'EdC que es configura en una situació temporalment posterior. Vegem-ne els exemples i l'esquema conceptual:

- (185) e ans que aquella fos acostada al turment, fon a aquella declarat e dit que ella era morta e *havia a morir* e a ésser turmentada, e que ella, com fos en lo turment, volgués dir la veritat, e que no n'encarregués la sua ànima ... (*Epistolari Id*: 330, 1375-1399)
- (186) Fills, aquesta sia la darrera paraula que jamás d'aquí avant *havets a hoir* de mi ... (*Eiximenis, Dotzè*: 30, 1385-1391 [ms. 1375-1424])
- (187) e girant-se vers Parrot, qui cuytava ja per ferir-lo, li dix: –A, fals cavaller! ¿E cuydes que en tu *hage a romandre* la plaça? Per què ahurtà·l tan fort e li donà tan grans colps, que certes Parrot conegué que havia molt a fer en defendre·s ... (*Curial*: 66, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (188) Què·m valen tants béns de fortuna com tinch, que de aquells *aja ésser desposeheÿt*? (*Tirant*: 590, 1460 [ms. 1490])
- (189) E yo tinch-los convidats a ell e al duch de Estalrich. "–No·s pot fer –dix lo rey–. O vosaltres *haveu tots a menjar* ab mi, o mon germà e yo nos hirem a dinar ab vós. (*Tirant*: 276, 1460 [ms. 1490])
- (190) Ý si esta lletra agés de llegir altra persona, tindria que riure d'estes miyonies que escric de mos fills, però, perquè sé que vostra senyoria à *de folgar* de llegir-les, ó voldria escriure més particularment. (*Estefania*: carta 126, 1522-1542)

²²⁴ Segons Langacker (1999b: cap. 6), en una construcció de punt de referència primer es perfila el R que serveix per a accedir a l'objectiu (*target*).

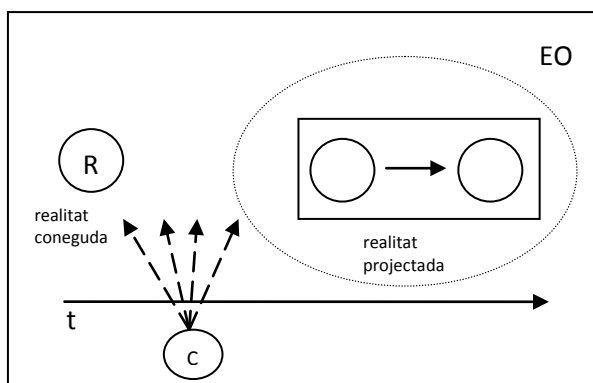

Fig. 8.24 Esquema conceptual del valor de futur de <haver (a/de) + INF>, segon estadi

Una mostra de l'escaneig mental del C com a unió del punt de referència (R) i l'esdeveniment es veu en aquestes ocurrències, que manifesten la inferència o predicció que el parlant fa en base a uns fets (vg. subratllat):

- (191) E ells creyen que lo Fill de Déu la *havia a pendre*, e deyen: (Sant Vicent, *Sermons*: 196, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (192) ... de despendre tots los dies de la mia trista vida en prosperar e augmentar la corona de l'Imperi Grech per yo ésser cert que per vós *havia ésser possehida* (*Tirant*: 535, 1460 [ms. 1490])
- (193) ... molt major soledat é sentida de sa absència après que só arribada así, que sent en Monsó me paria que la *avia de trobar* a on la dexí. Plàsia nostre Senyor encaminar los negosis de manera que prest ý ab molta salut ý alegria torne vostra senyoria ... (*Estefania*: carta 13, 1522-1542)
- (194) ... estos mals fou los que vostra senyoria tingé dies à, ý per so folge tinga mestre Amiget respecte a tot. Molta confiansa tinc ab ell que *à de curar* ab perfecció totes les rel·líquies que són restades, encara que mestre Tristany no à pres plaer ab sa venguda, segons escriu. (*Estefania*: carta 126, 1522-1542)

En aquestes ocurrències, el context comunicatiu palesa una connexió entre la prospecció i el conceptualitzador que es fonamenta en la inferència. Per això, hi ha una variant de l'esquema conceptual anterior, que té el mateix valor de futur, però amb una correspondència entre el R i el C (línia discontinüa) (valor M₂). Podríem entendre que aquesta característica acosta l'esquema de futur al valor evidencial inferencial (vg. §8.3.5):

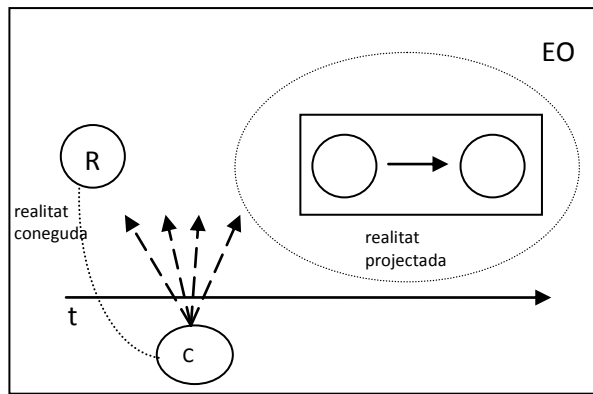

Fig. 8.25 Valor de futur de *<haver (a/de) + INF>*. Connexió del Conceptualitzador (C) amb la realitat coneguda

En algun cas amb valor de futur, la perífrasi fa només una funció discursiva (valor N). Tal com hem vist en el cas de la perífrasi *<deure + INF>* (valor E), la perífrasi *<haver (a/de) + INF>* també desenvolupa un valor perifèric que mostra la Tendència II del canvi semàntic de Traugott (1989) segons la qual els significats basats en la situació descrita (externa o interna) –en aquest cas, el futur– es passa als que es basen en la situació textual o metalingüística. Ací la perífrasi, a més a més d'indicar una planificació serveix per a introduir un enunciat i captar l'atenció de l'oient:

- (195) Huy vos *hé a predicar* de la resurrecció universal, etc. Ara, sapiau que la fi del món e la resurrecció seran en hun dia. E de açò havem dues auct ... (Sant Vicent, *Sermons*: 123, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (196) Ara donchs, yo vos *hé a declarar*, pus que·l món se ha a cremar, que quants jorns passaran fins al dia del juhí, e aquell gran doctor sent Jerònim diu que ... (Sant Vicent, *Sermons*: 123, 1410-1415 [ms. 1445-1449])

En oracions negatives, trobem alguna ocurrència amb valor de futur que nega la validesa de l'esquema, és a dir, una negació del futur, de l'EdC:

- (197) Curial responia tots temps que aquest fet no era en son poder, car lo Sanglier ho havia a fer; que ell *no havia a fer* sinó a defendre·s, e, si lo Sanglier no·l combatia, posat que fos dins la lliça, ell nulls temps se mouria. (*Curial*: 222, 1435-1445 [ms. 1445-1458])
- (198) e axí com és que no és negú [qui] [muyra] [que] [no] [aje] [viscut], axí no és negú que pugua viure que *no haja de morir*. (*Tirant*: 960, 1460 [ms. 1490])
- (199) Fàbio: Qui *no avia de fiar* de son rey, majorment en promeses fetes per a benefici de son fill? (Despuig, *Col·loquis*: 162, 1557)

8.3.4.1 Un patró de canvi semàntic NECESSITAT > FUTUR?

Els esquemes conceptuals de la perífrasi *<haver (a/de) + INF>* que hem vist dibuixen la semàntica dels valors de futur de la categoria. El punt de partida és conformació més

objectiva, en què el locus de potència encara no s'ha difuminat gaire i la perífrasi té valors de posterioritat, inevitabilitat o futur planificat (estadi 1). Progressivament, la relació de forces s'evapora i deixa lloc a un punt de referència i a la conceptualització com a única connexió amb l'esdeveniment (estadi 2). Per tant, el patró de canvi semàntic NECESSITAT > FUTUR ESTADI 1 > FUTUR ESTADI 2 mostra com s'ha arribat a un valor de posterioritat poc (o gens) modal amb la perífrasi <haver (a/de) + INF> perquè s'ha atenuat la força modal.

Tot i que no podem assignar cada estadi netament a un segle determinat, el corpus sí que mostra una progressió des de valors de futur més modals (estadi 1) cap a valors de futur més clars (estadi 2). La gradació que hem vist a l'apartat anterior no segueix fil per randa una progressió diacrònica. Per exemple, el valor de futur planificat el documentem en tot el corpus (des dels *Fets* fins a *Estefania*). Però, com diem, l'atenuació de la força modal i la subjectivació sí que s'observen com un procés diacrònic. Així, la majoria d'ocurrències que tenen un valor clarament de futur són del segle XV i XVI.

Al principi d'aquest apartat havíem manifestat uns dubtes al voltant de la linearitat del patró de canvi semàntic NECESSITAT > FUTUR, atès que en llatí ja s'ha documentat el valor de futur de la perífrasi. Tanmateix, les proves que hem presentat podrien mostrar que és factible, d'una banda, l'augment de freqüència del valor de futur; de l'altra banda, la progressiva subjectivació i gramaticalització de la perífrasi en català antic. Al capdavant, tot plegat fa pensar que possiblement els valors de futur del llatí no s'havien arribat a codificar, sinó que eren matisos pragmàtics vinculats al context. En qualsevol cas, aquest valor s'ha arrelat a la perífrasi en català antic, fins a esdevenir un significat més de la categoria.

8.3.5 El valor evidencial inferencial

L'evidencialitat inferencial indica que l'estat de coses que es presenta ha estat inferit pel parlant, prototípicament, a partir d'unes proves, circumstàncies o premisses a què ha tingut accés o que coneix (Willet 1988, Aikhenvald 2004; vg. §3.2.3). La deducció és la tipologia més prototípica, que es basa en unes proves específiques que condueixen a la inferència del parlant/conceptualitzador. Ací l'anomenarem **inferència específica** (Squartini 2008) i defensarem que és una concepció de l'escena més objectiva que altres valors inferencials o epistèmics (§3.2.3). En aquest apartat tractarem el desplegament d'aquest valor innovador de la perífrasi.

A la vista de les ocurrencies de transició que hem vist (§8.3.4), sembla que aquest valor sorgeix al s. XV (valor O). De fet, aquest valor ja ha estat documentat al segle XV; Martines (en premsa a) en dóna una ocurrencia:

- (200) Interrogat, quina hora era com ell testimoni lo despertà, i dix que *havien a passar* bones quatre hores de nit. // [...] i aquí jugaren abdós fins tocada hora de mitja nit, que no·s pense que *haguessen a passar* de quatre en cinc hores de nit (*No serets tots temps batle*, 23: 50, 1407)

És interessant remarcar que aquest valor innovador apareix en un document processal, una tipologia textual que ens permet accedir a un registre col·loquial més proper a la llengua medieval oral (vg. §2.1).

Ara bé, en el nostre corpus no trobem exemples netament evidencials inferencials de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> fins al s. XVI. Recordem que durant aquest segle, les ocurrencies amb la lectura evidencial arriba al 6,5% del total (vg. Fig. 8.13). Vegem-les:

- (201) ... e volà molt alt envers lo cel, de què tots foren molt admirats. E alguns savis qui aquí se trobaren digueren que los regnes de Hespanya *havien ésser* per ell molt honrats e augmentats. Y en lo començament de son regnat, levà·s contra ell lo comte de Nemes (Carbonell, *Cròniques*: 215, 1495-1513 [ms. 1547])
- (202) puys és molt sert que tant número de fochs hó casas no podia dexar de ocupar molta terra y *avie de ésser* donchs la ciutat gran, puys era no sols, doncs, cap de tota la Província Tarraconense... (*Grandeses*: 109, XVIa)
- (203) Y té dit circo de larch ·CLX· canas de Monpaller, abans més que manco, perquè los càrcers *avien de estar* ont estan are las casas. Que jo no é mesurat sinó sols lo que are és encara plaça, y de ample té de cornisa a cornisa ·coranta·... (*Grandeses*: 180, XVIa)
- (204) Y d'esta manera Cèsar Augusto, qui tenia subjugat tot lo món, *avia de saber* lo nombre de la gent que en lo món era, com de assò també tracta sanct Luc en lo capítol segon del dit Evangeli. (*Grandeses*: 194, XVIa)
- (205) ... unas, quasi blancas, y altrás que groguegan, y altres més forts com són en la pedrera del moll, que tenen color de terra. No sols se *à de notar* la abundàntia de tantas spècias de pedras, però també que són las més, quasi junt a la ciutat. (*Grandeses*: 242, XVIa)
- (206) ... perquè lesoras en ella no y eran los orts ni casas que are y són fins darrera lo Pes de la Farina. En aquest cap *avien de ésser* los càrcers que són dits emisiones equorum, so és lochs de ont trametien y exien los cavalls ab los carros y la columna... (*Grandeses*: 180, XVIa)
- (207) lo que diu Carbonell és desvarió y, com haveu dit, temeritats y res saber, y par-me que vós *haveu de ser* molt cregut en assò, puix no és adnumerat vostre llinatge en les novenes y perquè no·s porà dir que passió de propi interés vos fa parlar així. (Despuig, *Col·loquis*: 183, 1557)
- (208) Don Pedro: No desagrada la rahó, que ja per gentilesa los volguera donar, *avia de ser* la dàdiva de altra cosa y no de la propietat que·s conquistava, de manera que lo comte no se aturà res. (Despuig, *Col·loquis*: 114, 1557)

Segons la TCSII, aquests valors incipients són molt poc representatius per a considerar la codificació semàntica. Així, més aviat hauríem de referir-nos-hi com a valors pragmàtics, inferències invitades més o menys generalitzades que, en aquests contextos,

permeten l'aflorament d'un valor evidencial indirecte, relativament proper a la necessitat: la inferència específica.

En els segles anteriors (s. XIII-XIV), la perífrasi ja havia desplegat una sèrie de matisos perifèrics que dotaven la categoria d'una complexitat important, però sempre s'havia mantingut la conformació objectiva de la construcció. Aquest valor innovador comporta un canvi d'esquema conceptual: no són diferents elaboracions d'un esquema general, sinó que s'ha produït una extensió semàntica que camina cap a la polisemització. L'esquema conceptual ha avançat en l'atenuació de la interacció de forces i la conformació (*construal*) objectiva s'afebleix per a deixar pas a la conceptualització subjectiva inherent.

Vegem el canvi conceptual amb un exemple. El valor del verb *haver* és evidencial perquè el conceptualitzador elabora una inferència de la realitat que l'envolta a partir d'alguna premissa que coneix i/o dels coneixements enciclopèdics que té:

- (209) Deffensen a Déu provant que, com a just, no castiga a nengú sens culpa, y que, si nengú éss castigat per Déu, necessàriament à de ser injust y mal home; y d'esta manera judiquen tan folla y carnalment de Déu y de sa justícia, com si fos totalment com los hòmens ... (*Grandeses*: 37, XVIa)

En aquest cas, la premissa és que Déu «com a just, no castiga a nengú sens culpa». Si considerem que això és cert, és fàcil deduir que si algú és castigat per Déu és perquè és «injust y mal home». Precisament perquè el P/C es basa en una premissa explícita i comunament compartida, pot extraure informació i elaborar una inferència específica. L'auxiliar *haver* esdevé un marcador evidencial perquè indica l'origen de la informació. I és inferencial deductiu perquè es basa en proves reals i una premissa compartida per tothom que siga cristià.

Aquest valor ha sorgit perquè s'ha **atenuat el locus de potència**. En la modalitat externa al participant, la força ja no provenia del subjecte, s'havia atenuat una mica (vg. Fig. 8.26). En aquest nou pas diacrònic, s'ha atenuat una mica més encara. Si en la necessitat externa era un element de la realitat el que projectava una força o impuls per a assolir l'EdC potencial, en l'evidencialitat deductiva aquesta força s'ha atenuat força (fletxa amb línies discontinues). Ací, l'única força prové de les proves o circumstàncies conegudes a partir de les quals el parlant/conceptualitzador infereix, dedueix, l'estat de coses (únic element perfilat, dins l'escena objectiva). Per això, el locus de potència enforteix la relació amb el P/C (vg. correspondència). En altres paraules: el que queda de la potència de la necessitat és la deducció i en això té un paper important el P/C.

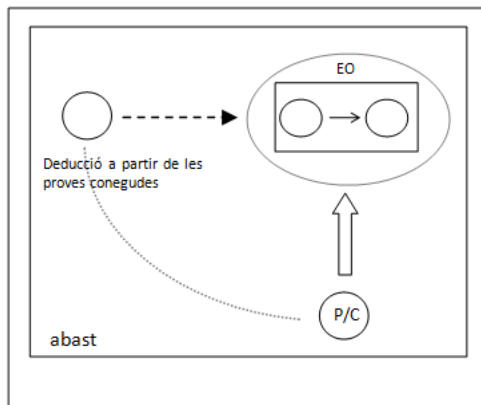

Fig. 8.26 Estructura conceptual del valor evidencial inferencial específic de la perífrasi <haver (al/de) + INF>

Aquesta atenuació de la interacció de forces, deixa a la llum l'activitat del conceptualitzador com a força dinàmica inherent en l'activitat mental del P/C. Per això el resultat és una conformació subjectiva, que es mostra en la imatge amb la incorporació de l'escaneig i conceptualització del P/C dins l'abast (*scope*). La fletxa vertical del C cap a la situació vol mostrar la conceptualització subjectiva com a extrapolació mental de la força. El P/C entra en l'abast de la predicació. Hi ha, doncs, una conformació més subjectiva. Tot i això, no és màximament subjectiva, ja que encara manté un contacte amb la força.

Com és d'esperar, la subjectivació també comporta l'**atenuació del destinatari** de la força (*target*). En aquest sentit, convé mirar els tipus de subjectes de les ocurrències del corpus. Els subjectes de les perífrasis evidencials són majoritàriament inanimats o impersonals (més del 65%) (vg. §8.3.7.2) En canvi, la resta de perífrasis del mateix període (s. XVI) tenen majoritàriament subjectes animats (entre un 65-75%, segons el valor). Això indica clarament que el destinatari de les perífrasis modals és més difús.

Un altre factor que contribueix a l'atenuació del destinatari és la modalitat de l'acció de l'infinitiu de la perífrasi (vg. §8.3.7.1). La majoria de les perífrasis evidencials tenen un infinitiu estatiu (vuit de nou), cosa que implica que si té subjecte no serà un agent. Això provoca que el realitzador agentiu (*doer*) desaparega. Per tant, *haver* amb valor evidencial ha tingut un afebliment i difuminació del destinatari, cosa que significa una major subjectivitat. En aquestes ocurrències, doncs, el destinatari (*target*) de la força és la situació completa (l'EdC): el subjecte i el predicat.

No hem trobat oracions negatives amb aquest valor evidencial, ni tampoc ni amb valor de transició. Si de cas, podem citar una ocurrència que podria tenir un valor que s'hi acostava, possiblement empés pel tipus d'infinitiu:

- (210) E son content de tot ço que m'havets dit. E a la veritat, **no** és hom en lo món qui de rahó vulla usar axí com deu que necessàriament **no** *hage a-torgar*, atès tot ço que m'havets dit, que les ànimes sien immortals. E axí ho crech fermament, e ab aquesta opinió vull morir. (Metge, *Somni*: 106, 1398 [ms. XV])

8.3.5.1 Grau d'atenuació i subjectivació

Dèiem que el (semi)auxiliar *haver*, en català antic (i previsiblement en català contemporani) no té una atenuació màximament difusa ni una subjectivació total. Encara hi ha un bri de força objectiva: les proves de la realitat i la deducció del parlant.²²⁵ Això justifica la gradualitat del canvi semàntic, així com també mostra que els processos de gramaticalització, més o menys avançats, sempre conserven algun aspecte de la construcció en estadis inicials. Aqueixa força objectiva diluïda, tot i que acompanyada de la força subjectiva de la conceptualització, és un bon exemple.

Un element que pot ajudar a analitzar el grau de subjectivitat i atenuació és la presència o absència d'**atenuadors subjectius** (*hedges*)²²⁶ o altres marcadors que fan referència al parlant, com ara *em sembla*, *crec jo*.²²⁷ Com hem vist en el cas de *deure*, aquest tret no és definitori, però sembla que apareix juntament amb perífrasis en estadis avançats de subjectivació. És cert que els atenuadors posen a l'escena un element del context (*ground*), el parlant i, per tant, és una configuració més objectiva. Però el que és important és conèixer si la seua presència té alguna relació amb el valor i subjectivació de la perífrasi que acompanya.

Aquests verbs orientats al parlant enforteixen la relació del P/C amb l'esdeveniment, és a dir, acompanyen una conformació de l'escena més subjectiva. Per això, la presència dels modalitzadors va sempre de la mà d'ocurrències amb un grau important de subjectivació. Com ha comprovat Mortelmans (2000; 2002: 163-168; 2006), els modals alemanys *müssen* i *sollen* no solen aparèixer amb aquests elements, cosa que prova que tenen un menor grau de subjectivació. Això és una pista per a justificar l'estructura conceptual d'aquests verbs. Per exemple, el verb modal alemany *müssen* amb valor evidencial inferencial (Mortelmans 2006: 159-160) té una estructura semblant a la del

²²⁵ Aqueixa és la mateixa estructura conceptual que trobem en el cas del verb modal alemany *müssen* amb valor evidencial inferencial (Mortelmans 2006: 159-160) que és menys subjectiu que el *must* anglès (Mortelmans 2006: 165). És equivalent al valor inferencial específic de *deure* (valor P) i menys subjectiu que el valor inferencial genèric de *deure* (valor Q) i que altres valors epistèmics (vg. §7 *deure*).

²²⁶ Vg. Sastre de Barbarán (2000) i López Ferrero (2001) per comprovar com s'ha traduït el terme *hedge* a l'espanyol.

²²⁷ Aquests modalitzadors a voltes es consideren epistèmics (*crec jo*) i d'altres evidencials (*em sembla*, *me par*). Ací, però, no en farem cap distinció, atès que l'important és la voluntat de suavitzar l'afirmació i d'advertir de l'orientació al parlant.

valor evidencial de *haver*, la qual és menys subjectiva que el *must* anglès (Mortelmans 2006: 165) i que la perífrasi <*deure* + INF> que hem vist.

En el cas de *haver*, només trobem una ocurrència que combina amb un d'aquests verbs, *par-me*:

- (211) lo que diu Carbonell és desvarió y, com haveu dit, temeritats y res saber, y par-me que vós *haveu de ser* molt cregut en assò, puix no és adnumerat vostre llinatge en les novenes y perquè no-s porà dir que passió de propi interés vos fa parlar així. (Despuig, *Col·loquis*: 183, 1557)

Això significa que poques voltes trobem el parlant lligat al locus de potència i, per tant, la perífrasi té una conformació menys subjectiva. Tal com hem vist en el cas de la gramaticalització de <*deure* + INF> (valor P de *deure*) (§7.3.3.3), la inferència específica comporta una interpretació de l'escena conceptual més objectiva, que prové d'unes proves circumstancials de la realitat que, fàcilment, fan notar un EdC.

Aquestes dades del corpus palesen el patró general de canvi semàntic universal (Bybee *et al.* 1994, van der Auwera & Plungian 1998, Goossens 2000, Traugott & Dasher 2002). Tanmateix, una observació més detallada dels valors semàntics permet constatar la gradualitat en les tendències del canvi semàntic. Tal com hem vist amb *deure*, un patró de gramaticalització més detallat és més fidel a les dades. El canvi semàntic és el resultat de canvis petits que en diacronia constitueixen una cadena de valors. Segons hem vist, el desmantellament de la interacció de forces deixa al descobert la conceptualització subjectiva del parlant i dibuixa un patró de gramaticalització com aquest amb una subjectivació creixent:

NECESSITAT EXTERNA > NECESSITAT DEONTICA/EXTERNA MÉS SUBJECTIVA >
VALORS DE TRANSICIÓ EVIDENCIALS > EVIDENCIALITAT INFERENCIAL ESPECÍFICA

Així, doncs, l'aflorament de la inferència específica com un valor de la perífrasi *haver a/de*, tot i que encara minoritari al s. XVI, comporta l'elaboració d'una conceptualització més subjectiva. Amb tot, no assoleix el grau subjectiu de la inferència genèrica que sí que desenvolupa <*deure* + INF> al s. XVI. En la perífrasi <*haver (a/de)* + INF> encara es fa més evident la persistència del valor modal de necessitat que en el cas de la perífrasi amb *deure* (§7.3.3.3; vg. Traugott 2012).

8.3.6 La perífrasi <*haver (a/de)* + INF> com a marcador evidencial

En els apartats §7.3.3 i §7.3.4, hem defensat la hipòtesi segons la qual la perífrasi <*deure* + INF> esdevé un marcador evidencial indirecte (§3.2) en català antic. Hem analitzat l'evolució semàntica de la perífrasi, des dels valors de transició fins al desenvolupament del valor inferencial específic i, després, de la inferència genèrica.

En aquesta línia, hem considerat la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> com un marcador evidencial. L'anàlisi semàntica que hem desgranat a l'apartat anterior –sobre el desvetllament del valor inferencial de *haver a/de* al final del període medieval– aporta més dades al debat sobre la relació entre l'evidencialitat inferencial i la modalitat epistèmica.

Com hem vist fins ara, <*haver (a/de) + INF*> desenvolupa el valor inferencial específic, més proper a la necessitat, amb una conformació conceptual més objectiva que no la inferència genèrica de <*deure + INF*>.

Tal com havíem vist a §7.3.4, l'evidencialitat inferencial pot tenir una lectura secundària modal derivada del tipus d'inferència. Així, la inferència específica, valor que desenvolupa *haver de*, podria indicar un valor modal epistèmic de necessitat o certesa, és a dir, un alt compromís del parlant amb la veritat de l'estat de coses. Efectivament, hem trobat dues ocurrences en què la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> apareix juntament amb elements lingüístics que enforteixen la deducció objectiva, com «necessàriament», o elements que expressen un alt compromís epistèmic del parlant, com «és molt sert que» (vg. subratllats):

- (212) *Y perquè la Seu que vuy és se fundà lo any [...], necessàriament se à de dir que és dita sglésia de Sancta Tecla la Vella la que fundà o féu fundar sanct Pau. De assò no puch dir cosa certa sinó que a molts vells ho é hoit a dir qu'em refferien aver-ho ayxí hoit a dir a sos predesessós. (Grandeses: 223, XVIa)*
- (213) *puy és molt sert que tant número de fochs hó casas no podia dexar de ocupar molta terra y avie de ésser donchs la ciutat gran, puy era no sols, doncs, cap de tota la Província Tarraconense (Grandeses: 109, XVIa)*

Tanmateix, com hem vist a l'apartat anterior, en una de les ocurrences amb valor inferencial apareix un atenuador subjectiu com «par-me» (207).

Aquestes dades poden confirmar la hipòtesi que nega la vinculació d'un tipus d'inferència amb un significat epistèmic: la deducció (o inferència específica) amb la certesa, i la inducció (o inferència genèrica) i la conjectura amb la probabilitat i la possibilitat. El valor inferencial de *haver a/de*, inferència específica, no es vincula necessàriament a una lectura secundària epistèmica (Cornillie 2009), sinó que, segons el context comunicatiu, es podrà donar a entendre un compromís del parlant o un altre. Així, pot tenir una certa tendència a admetre lectures d'un major compromís epistèmic, atès que aquesta perífrasi manté una conformació de l'escena més objectiva i és més reticent als atenuadors subjectius, però no es tracta d'una correspondència semàntica codificada.

En qualsevol cas, el valor epistèmic derivat, el compromís del parlant o la probabilitat que l'EdC siga real, no és el resultat del significat que codifiquen les perífrasis, sinó que és un valor pragmàtic que es pot deduir de diversos elements del discurs.

8.3.7 Aspectes formals

L'anàlisi semàntica del corpus indica una gramaticalització de la perífrasi cap a valors de futur i evidencials, que són més subjectius. En aquest apartat ens ocuparem d'alguns aspectes formals que palesen la gramaticalització creixent de la perífrasi i l'augment de la cohesió amb valors de futur i amb el valor inferencial. En primer lloc, tractarem alguns elements de la perífrasi que intervenen en el canvi semàntic i faciliten l'aflorament o enfortiment de valors nous: la modalitat de l'acció de l'infinitiu (§8.3.7.1) i el tipus de subjecte (§8.3.7.2). Aquests trets, com hem vist més amunt, faciliten l'esquemàticitat parcial i el canvi (semàntic) en l'esquema conceptual. Com veurem, les dades indiquen un comportament diferent pel que fa a les perífrasis amb valor de necessitat, les de futur i les evidencials. Finalment, mostrarem l'evolució de la perífrasi i la tendència cap a una major fixació i cohesió interna (§8.3.7.3).

8.3.7.1 La modalitat de l'acció de l'infinitiu

Tal com hem vist en el cas de *deure* (§7.3.5.1), un dels elements importants que afavoriren el canvi semàntic i el sorgiment de valors evidencials va ser la modalitat de l'acció del verb principal. En aquest apartat tractarem quin tipus d'infinitiu presenta cada conjunt de valors de la perífrasi, especialment si hi ha cap diferència entre el valor prototípic de necessitat, el valor secundari de futur i el valor innovador evidencial. Ens centrarem en les dades del s. XVI, ja que és en aquest segle que la perífrasi *<haver (a/de) + INF>* desenvolupa el valor evidencial i el valor de futur augmenta considerablement la freqüència.

La classificació que hem fet dels infinitius segons la modalitat de l'acció o aspecte és molt clàssica.²²⁸ Distingim entre verbs estatus, esdeveniments duratius i esdeveniments no duratius. Entre els esdeveniments duratius cal distingir les activitats (no tèliques) i les realitzacions (tèliques). Els esdeveniments no duratius són els assoliments (hi hem inclòs els esdeveniments puntuals iteratius).

²²⁸ Hem seguit la terminologia i enfocament clàssic de Vendler (1967); i també Pérez-Saldanya (2002: 2604-2609) i Coll-Florit (2009).

valors	oc.	estats	activitats	realitzacions	assoliments
Necessitat externa al participant	48	33,33%	33,33%	8,33%	25%
Necessitat deòntica	35	31,43%	31,43	20%	17,14%
Futur	44	29,55%	15,91%	9,09%	44,45%
Necessitat externa / inferència	1	100%	-	-	-
Inferència específica	9	88,89%	-	11,12%	-

Fig. 8.27 Els tipus d'infinitius de la perífrasi <haver (a/de) + INF> al segle XVI, segons els valor

Com veiem a la taula (Fig. 8.27), el comportament de la necessitat externa i de la modalitat deòntica és a grans trets semblant. Les perífrasis de necessitat, quan es combinen amb infinitius que indiquen esdeveniments duratius, tenen un subjecte agentiu, la qual cosa ajuda a configurar la relació de forces i l'obligació recau sobre el subjecte, l'agent. En canvi, quan es combinen amb infinitius no duratius, com els assoliments, les perífrasis de necessitat poden remarcar més la noció temporal de posterioritat, la qual cosa acostua el significat de necessitat al de futur. De fet, de vegades, això es reforça amb un adverbi o complement temporal:

- (214) Ý Lloÿset, per lo semblant, lo qual està molt regosijat perquè li *àn de donar diumenje* l'àbit de Santiago. (*Estefania*: carta 123, 1522-1542)
- (215) Pagareu a mossèn Andreu Marguí, mercader de aquexa ciutat, vint_ý_cinc ducats d'or, dels ·XXV· ducats dels dinés, que haveu escrit *havíeu de rebre en lo present mes de maig* dels de Vilafermosa; los quals direu que són en paga prorata de major quantitat (*Estefania*: carta 173, 1522-1542)

La perífrasi amb valor de futur, tot i que també presenta ocurrencies amb tots els tipus d'infinitius, apareix majoritàriament amb infinitius d'assoliment. Aquesta diferència respecte del valor central es pot deure al fet que els assoliments són esdeveniments no duratius, com ara un canvi d'estat o de localització (*venir, passar-hi, partir, entrar, remetre, rebre, trobar*, etc.), que encaixen molt bé amb la noció de planificació del futur.

D'altra banda, és interessant constatar que els valors innovadors evidencials (i també l'única ocurrencia de transició) sorgeixen en construccions amb infinitius estatus, principalment amb el verb *ésser*. Tal com ja hem vist en el cas de *deure*, els infinitius estatus dificulten la conformació de l'esquema conceptual prototípic de la necessitat, és a dir, un infinitiu estatiu no sol conformar l'EdC prototípic de la necessitat: una acció que s'ha de portar a terme. Això, de nou, es relaciona amb el paper del subjecte, que no serà agentiu. En una construcció amb un infinitiu estatiu es pot inferir el valor

inferencial, ja que la noció de necessitat s'ha afeblit molt. En resum, els verbs estatus permeten l'aflorament del valor innovador:

- (216) Y d'esta manera Cèsar Augusto, qui tenia subjugat tot lo món, *avia de saber* lo nombre de la gent que en lo món era, com de assò també tracta sanct Luc en lo capítol segon del dit Evangeli. (Despuig, *Col·loquis*: 194, 1557)
- (217) Deffensen a Déu provant que, com a just, no castiga a nengú sens culpa, y que, si nengú éss castigat per Déu, necessàriament *à de ser* injust y mal home; y d'esta manera judiquen tan folla y carnalment de Déu y de sa justícia, com si fos totalment com los hòmens ... (*Grandeses*: 37, XVIa)

En aquests casos no hi ha pas cap imposador, sinó la força de la deducció que prové de la conceptualització del parlant. A més, la força no recau sobre un individu agent (subjecte), sinó sobre tot l'EdC (vg. §8.3.5).

En alguns casos, la perífrasi amb valor de necessitat o modalitat deòntica també apareix amb verbs estatus, com en aquest exemple:

- (218) Lúcio: De dret tan forçada i és la una com l'altra, segons opinió de molts, que de les tres parts de la renda, dien que la primera *ha de ser* per a son viurer, la segona, per a pobres y la tercera, per a obrar esglésies. (Despuig, *Col·loquis*: 79, 1557)

Ací, la perífrasi expressa una necessitat deòntica perquè hi ha un imposador moral. En canvi, la presència d'un infinitiu estatiu, juntament amb un subjecte inanimat, canvien l'esquema conceptual prototípic. En aquests casos, la força tampoc no recau sobre un individu agent (subjecte), sinó sobre tot l'EdC.

Amb això volem mostrar que els verbs estatus no són exclusius de la perífrasi evidencial, sinó que apareixen en tots els valors (vg. Fig. 8.27). Ara bé, el que és concloent és que el valor evidencial sorgeix en contextos concrets, amb infinitius estatus, ja que faciliten la formació de l'esquema conceptual nou. Per això, vora el 90% de les ocurrences evidencials presenten un infinitiu estatiu.

En diferents ocasions ens hem referit al paper del subjecte com un element important en l'anàlisi semàntica. Ens n'ocupem a l'apartat següent.

8.3.7.2 Els tipus de subjectes

Els subjectes de la perífrasi de necessitat són prototípicament (i majoritària) individus, ja que es corresponen amb el *doer* o realitzador que ha de portar a terme l'acció o l'EdC. Tanmateix, també pot tractar-se d'una oració impersonal o d'oracions amb un subjecte inanimat.

En canvi, els subjectes de perífrasis de futur no són mai impersonals, segons el nostre corpus del segle XVI.²²⁹

Pel que fa a les perífrasis amb el valor innovador, la inferència específica, la situació és diferent. Només hi ha una ocurrència impersonal, n'hi ha tres amb un subjecte personal i cinc amb subjecte inanimat.

valors	Oc.	personal	impersonal	inanimat
Necessitat externa al participant	48	66,67%	12,5%	20,83%
Necessitat deontica	35	65,71%	14,29%	20%
Futur	44	77,27%	-	22,73%
Necessitat externa / inferència	1	-	100%	-
Inferència específica	9	33,34%	11,12%	55,56%

Fig. 8.28 Taula amb els tipus de subjecte segons el valor de la perífrasi <haber (a/de) + INF>, al s. XVI

Aquestes dades (Fig. 8.28) no són concloents, però sí que podrien indicar que el valor evidencial sorgeix més fàcilment en construccions en què no hi ha un realitzador que ha de portar a terme l'acció. Per això, la majoria presenten subjectes inanimats (55%). A diferència del valor de necessitat i el de futur, que tenen més d'un 65% d'ocurrències amb un subjecte personal, en el cas de les perífrasis amb la lectura inferencial, el percentatge és sols del 33%. I, a més, en aquest 33% dels casos que tenen el subjecte personal, no hi trobem una estructura agentiva, com hem vist a l'apartat anterior. Per tant, el valor inferencial sorgeix en aquelles construccions menys prototípiques de la necessitat en què la manca d'un agent i d'un esdeveniment pot comportar que no es sancione l'esquema conceptual original, i es produïska així l'esquemàticitat parcial, és a dir, el canvi semàntic.

8.3.7.3 Cohesió i fixació de la perífrasi

Hi ha alguns trets formals que mostren un grau de cohesió i fixació de la perífrasi menor que el d'altres perífrasis o construccions gramaticalitzades. És a dir, trets que dificulten la consideració d'auxiliar del verb *haber*. Aquest comportament podem trobar-lo, especialment, en algunes ocurrències amb valors de necessitat; en canvi, no és tan propi de les perífrasis amb el valor innovador, és a dir, les perífrasis amb valor evidencial inferencial.

²²⁹ Ens referim a les dades del s. XVI perquè és quan el valor de futur està més desenvolupat i quan documentem els primers valors evidencials.

L'ordre dels constituents

L'ordre dels constituents de les perífrasis del català antic era més lliure. Ja hem vist que en llatí s'havia establert, principalment, l'ordre <HABEO + *ad* + INF> per a la modalitat i l'ordre invers per al futur. La tendència, doncs, ha estat la consolidació d'un ordre fix per a la perífrasi catalana, tal com és en català contemporani, <*haver de* + INF>.

Així, en la majoria de casos, en català antic *haver* quasi sempre precedeix l'infinitiu, tot i que hi ha algunes excepcions:

- (219) Ara dirie algú: “E no resuscità abans de Jesuchrist Làzer, e d’altres molts?” No pas a vida immortal, car jatsesie que aquells fossen resuscitats, mas no a vida immortal, car *a morir havem* altra vegada. (Sant Vicent, *Sermons*: 124, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (220) E axí mateix, qui vol part de la honor e glòria, rahó és que porte sa part dels pensaments e càrrechs. Les coses grans *a costar han*. Lo or se cava del pregon de la terra; les spècies se porten de luny, lo ensens se cull de arbres que suen en Sabea; (*Tirant*: 609, 1460 [ms. 1490])
- (221) E llavors ella, deposant, se penedí del renegar que ffet havie dient a sí mateixa que no ere aquell lo camí per hon ella *anar avie*, del qual renegar que ffet havie se confessà après e se·n penedí (*Lleida*: foli 3v, s. XV)²³⁰

En català contemporani, ja no trobarem tantes ocurrencies com aquestes. Per tant, podem traçar una línia diacrònica en la gramaticalització creixent i i en la cohesió de la perífrasi.

Ruptura de la seqüència verbal

Un altre tret que pot mostrar un comportament del verb modal que l'aparta dels auxiliars és la ruptura de la unitat verbal (Hernanz & Rigau 1984; Gavarró & Laca 2002). Tot i que són escassos, en el corpus trobem alguns casos amb elements inserits entre verb finit i l'infinitiu, especialment pronoms personals:

- (222) Recomta En Rabi Moysès, qui fo gran filòsof, que cascun cercle de les planetes à·n [d]espa[s]sia devia tant que no·l *auria hom a anar* en D ayns (*Vides*: 478, 1275-1299)
- (223) La terça, que, si la ost se mudàs a la Boatela, porien exir los de la vila, a caval, al pertreyt que venria de la mar a la ost, e *hauria hom a tenir* per guardar la ost bé ·c· cavals armats, qui farien minva a la ost e enug a aquels qui tendrien la guarda (*Fets*: foli 114r, XIIIb [ms. 1343])
- (224) Procehiscats e anantets de consell de mossèn en Jacme dez Far, e determanets declarant lo dit fet en tal manera que d'aquí avant no *hajan a nós recórrer* (*Marquès*: foli 50r, 1374-1377)

²³⁰ En aquest text, fins i tot, els auxiliars de temps perfet van, en certes ocasions, darrere del participi. Potser és, més aïna, un tret d'estil.

- (225) el regne de València se podia goanyar, e que per la mort de Don Bernat Guillem dixessen que jo desemparàs lo Pug, dirien que tot lo preu *havia el de retenir* aquel logar. (*Fets*: foli 105r, XIIIb [ms. 1343])

També amb adverbis i quantificadors:

- (226) E per temor de morir vos *haveu axí leixar* senyorejar? Tothom se arme e dexau fer a mi (*Tirant*: 168, 1460 [ms. 1490])
- (227) E yo tinch-los convidats a ell e al duch de Estalrich. "–No·s pot fer –dix lo rey–. O vosaltres *haveu tots a menjar* ab mi, o mon germà e yo nos hirem a dinar ab vós. (*Tirant*: 276, 1460 [ms. 1490])

En català antic, hi ha pocs exemples amb ruptura seqüencial. Tot i ser un tret poc freqüent, sembla que es va mantenir força temps, ja que també es troba en textos del català modern:

- (228) Per axò heuràs tu de crèurer / qu·és traidor qui no té fi (*Entremesos*: 104, XVIII)
- (229) Digau-me quins trabays té, / per no haver-m'i de casar. (*Entremesos*: 109, XVIII)

En qualsevol cas, cal remarcar i) el fet que en català antic la perífrasi no estava tan cohesionada com ho està actualment –la qual cosa és una altra prova de la gramaticalització– i ii) que els valors evidencials no manifesten aquest comportament, possiblement perquè la perífrasi amb aquest valor està més cohesionada.

Perífrasi amb dos infinitius

Un altre tret sintàctic que mostra una menor cohesió té a veure amb el fet que el verb *haver* pot anar amb dos infinitius, o més, units per la conjunció copulativa *e* 'i'. Això indica una major càrrega semàntica del verb *haver*, un comportament que l'allunya de la consideració d'auxiliar:

- (230) e dix que no viu aquell nulla hora comparar davant los dits oficials, mas creu que deffenia e r[a]honava aquells per ço cor tot cònsol *ha a deffendre e a rrahonar* los drets dels mercaders del seu consol[at]. (*Clams II*: 170, 1306-1321)
- (231) qui és lum e espill de totes les altres, en la qual los altres de tota la província se poden informar en ço que *han a ffer e a dir*, o *esquivar e cercar*. (Eiximenis, *Dotzè*: 45, 1385 i 1391 [ms. finals XIV - inicis XV])
- (232) fa dintre la terra exalacions de fums per los quals se fa a vegades terratrèmol, les quals vapors e fumositats mescaldes ab l'èr *han a corrompre e a espessir e a gitar* de sa natura la sua substància. (*Agramont*: 57a, 1348 [ms. 1388])
- (233) e ans que aquella fos acostada al turment, fon a aquella declarat e dit que ella era morta e *havia a morir e a ésser turmentada*, e que ella, com fos en lo turment, volgués dir la veritat, e que no n'encarregués la sua ànima (*Epistolari I*: 161, 1399)
- (234) E ara lo tema és declarat, car si aquest món se *ha a destruir e a cremar*, donchs diu lo tema axí, com a bon amich (Sant Vicent, *Sermons*: 121, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (235) Los fenolls marins són molt dolents, perquè no àn fet sinó collir-los y metre·ls en lo vinagre y *avien-se d'escaldar y de adobar-se* per a que perdessen l'amargor, que tan amarchs són que no y à qui·ls menje. (*Estefania*: carta 213, 1522-1542)

- (236) diu que ab nom corrupte és dit rey de Aragó, perquè en història tostemps avem dit rey de Tarragona, y ayxí sent que lo rey de Aragó *se aurie de dir y denominar* de Tarragona per ésser cap de la província. (*Grandeses*: 110, XVIa)

així com també per la conjunció *ne 'i'*

- (237) ells, sens tot altre comiat, partiren-se de la vila; enaixí que àls, a la dita cort, quant en açò que ab ells *havíem a parlar ne a endreçar*, no y ach deliurat àls. (*Fets*: 198r, XIIIb [ms. 1343])

i la conjunció *o*:

- (238) Puix no ignorau tenir molts miradors, pensau en los fets, qui són aquells qui us *han acusar o scusar*, e la glòria no stà en pareneria de paraules, mas en execució de be a fer. (*Tirant*: 661, 1460 [ms. 1490])

Fins i tot, en trobem un exemple amb una conjunció adversativa:

- (239) –No és digna cosa ni suficient que la majestat vostra, senyor, me *haja* a mi *de preguar*, sinó *de manar*, car a mi és massa gràcia la honor que la altesa vostra me ha feta de fer-me capità e lochtinent general ... (*Tirant*: 502, 1460 [ms. 1490])

En algun cas trobem que hi ha una ruptura i el segon infinitiu apareix més avant:

- (240) E com lo dit G. de Sent Martín age comprat lo vi sens tot sí en axí que lo *avie a pendre* dinç ·X· dies tot lo vi e *pagar* los diners del preu del vin, e encara que lo dit Bernat volie donar al dit G. (*Cocentaina*: 50, 1269-1290)
- (241) e pus la vida per temps havets leixar, per temps guanyar a vosaltres incert no façats tal fallida. Car temps vendrà que u *haurets smenar*, e ab martiri vostres dies *finar* per adquirir tots temps noble vida." (Malla, *Memorial*: 178, 1420-1430 [ms. 1425-1449])

En català contemporani, aquests usos no són del tot agramaticals. Sembla que l'aparició de dos infinitius en la perífrasi no és corrent, però se'n troben exemples esporàdics. A Internet podem trobar alguna ocurrència de la perífrasi amb dos infinitius units per la conjunció copulativa *i*, tant amb repetició de la preposició com sense:

- (242) Fobos és el nom de la lluna on anava, i Grunt vol dir "terra" ja que *havia d'anar* fins allà, *recollir* mostres de la superfície de Fobos i *tornar* a casa per analitzar-les aquí. (La pèrdua de la Fobos-Grunt, Daniel Closa, *Ara Ciència*, 14/11/2011; <http://ciencia.ara.cat/centpeus/2011/11/14/la-perdua-de-la-fobos-grunt/>)
- (243) A mi sí! Vagi per endavant que la Beth Roderigas sempre m'ha caigut bé i sempre ha estat guapa. I que cadascú *ha d'anar* i *de vestir* com més li plagui. (Blog Barcelona Times, Guillem Carbonell, 28/01/2010; <http://guillemcarbonell.wordpress.com/2010/01/28/2938/>)
- (244) Jo tinc la meva opinió; crec que hi ha d'haver traductors al parlament; no deixa de ser una manera de donar feina a una gent que bé *han de treballar* i *de menjar*; i per descomptat, és una manera de defensar el fet que al parlament de Catalunya només es parli català. (Blog Nuesa Literària, 13/11/2009; <http://nuesaliteraria.blogspot.com.es/2009/11/sobre-traductors-i-parlaments.html>)

En definitiva, hi ha una tendència diacrònica a enfortir la cohesió de la perífrasi. De nou, els valors evidencials no mostren aquest comportament menys unitari i, per tant, es presenten més gramaticalitzats.

Seqüència de dos modals coordinats

Finalment, un altre tret que mostra que la construcció no estava del tot consolidada és que podia coordinar-se amb un altre verb modal. N'hem trobat tres ocurrences, dues amb *poder* i una altra amb *voler*:

- (245) E sobre açò enviaren-nos, d'alcuns lochs honrats, los sarraïns, missatgers d'aquells que *havien ni podien trobar* entre sí, que·s maraveylaven fort perquè·ls gitàvem de nostra terra (*Fets*: foli 145v, XIIIb [ms. 1343])
- (246) e d'aquells puscha viure e sens alguna seguretat que d'aquells no és tengut de donar per fur de València, majorment com aquella no *haja ni puscha haver*, e és aparellat de jurar que no la ha. E açò lexa a bona coneguda de vós sènyer dit justícia. (*Clams II*: 199, 1306-1321)
- (247) La quarta cosa que diu lo dit Gregorius en què·s pot l'om mils informar en la ciutat sí és appellat agenda, ço és en saber ço que deu fer hom, si·s *vol hó haja a ffer* envers Déu, si·s vol envers ssí mateix, si·s vol a son prohisme; car aquí·s pot mils informar per totes les vies damunt tocades que no fora la comunitat. (Eiximenis, *Dotzè*: 25, 1385-1391 [ms. 1375-1424])

En la combinació amb *poder*, com veiem als exemples, *haver* apareix en primera posició. En català contemporani, en canvi, *haver* sol aparèixer en segona posició. De fet, així ho recomana la normativa (Optimot, fitxa 1689/3):²³¹

- (248) G. Nieto serà recordat per tots com un home que ha cregut en la utopia, en tot allò que encara no existeix però que sí que *pot i ha d'existir*
- (249) *... que sí que *ha i pot existir*

De fet, si fem una cerca a la xarxa observem que, efectivament, és més freqüent deixar *haver de* en últim terme:²³²

- (250) El repàs de les definicions s'ha fet tenint en compte lògicament tots aquells aspectes en què *podien i havien de millorar-se*: (Introducció Part II del DIEC2; http://dlc.iec.cat/introduccio2_4.html, 12/09/2012)
- (251) Aquestes *podien i havien de mantenir-se* a Mèxic, per a retornar a Catalunya amb dignitat: (*Bartomeu Costa-Amic, l'editor català de Mèxic* de Teresa Ferriz Roure (UOC-UAB) http://lletra.uoc.edu/exili/cat/noms/bcostaamic/index_imp.html, 12/09/2012)
- (252) Aquest tipus d'imatges no només volien agradar, es feien per recordar a la gent que *havien i podien* lluitar contra el Dimoni si volien salvar la seva ànima. (Com parlar d'art als infants: 71, de Françoise Barbe-Gall. books.google.cat/books?isbn=8496431452, 12/09/2012)

²³¹ Ruaix (1998: 193) no recomana l'ús d'aquesta combinació de *haver de* i *poder*, prefereix l'ús del verb modal deòntic *deure*: *Podies i devies fer-ho*

²³² Hem trobat aquesta ocurrencia amb l'ordre invers, però és un cas peculiar perquè utilitza un parèntesi i desapareix la preposició: *No se suposava que havien (i podien) gestionar l'espai aeri?* (comentari a una notícia del *Diari Ara* http://www.ara.cat/societat/Zapatero-lordre-perque-Defensa-lespai_0_383362932.html?commentsPage=5, 12/09/2012)

De nou, aquests casos es donen en el cas de la perífrasi d'obligació i no quan té la lectura evidencial.

Comptat i debatut, el desenvolupament del valor evidencial, amb una estructura conceptual parcialment més subjectiva, comporta una major gramaticalització i cohesió de la perífrasi.

8.3.8 Predicació d'ancoratge

La capacitat d'ancoratge del verb modal *haver* en la perífrasi que ens ocupa potser no és tan clara com en el cas de la perífrasi evidencial <*deure* + INF>, ja que <*haver (a/de)* + INF> no està tan gramaticalitzada ni presenta el grau de subjectivació i atenuació de l'aquella. Tanmateix, veurem que hi ha alguns elements que ens porten a considerar que aquesta perífrasi és a prop de les predicacions d'ancoratge.

Com hem vist en altres apartats (§5.3 i §7.3.6), hi ha molts motius que aconsellen distingir clarament el comportament de la modalitat deòntica del de l'epistèmica/evidencial i considerar només aquesta darrera una predicació d'ancoratge, a diferència de la primera proposta de Langacker (1990). També hem vist que hi ha verbs modals de l'alemany (Mortelmans 2002) i de l'espanyol (Cornillie 2006, 2007) que es poden considerar predicacions d'ancoratge, malgrat les diferències formals amb els verbs modals anglesos. Hem defensat que aquest també és el cas de *deure* (§7.3.6).

Quant a la perífrasi <*haver (a/de)* + INF> amb el valor prototípic de necessitat, el verb *haver* ancora la relació modal, la interacció de forces de la necessitat. Com hem vist a la Fig. 8.20, l'estructura conceptual de la perífrasi situa dins l'escena objectiva tant el (semi)auxiliar com l'infinitiu. Això vol dir que es perfila la relació de forces completa, la qual no prové del subjecte, sinó de l'imposador.

En canvi, hem vist que la conformació de l'estructura conceptual dels valors de futur (Fig. 8.24 i Fig. 8.25) i evidencial (Fig. 8.26) ha canviat notablement. En aquests casos, sembla que el (semi)auxiliar *haver* podria ancorar l'esdeveniment. L'atenuació de la força ha deixat al descobert l'escaneig mental que relaciona el P/C amb l'EdC, que és gairebé l'única romanalla que els relaciona. L'element aliè objectiu (imposador), l'origen de la potència, ha deixat pas a la relació subjectiva entre el P/C i l'EdC, la qual cosa ha donat lloc a la conformació subjectiva de l'estructura conceptual de la perífrasi. Per tant, el verb *haver* amb valor de futur ancora temporalment l'EdC a un temps posterior al moment de parla. En el cas del valor evidencial, *haver* ancora modalment (o evidencialment) l'esdeveniment o EdC, que és l'únic element que hi ha a l'escena objectiva, l'únic element perfilat –o prominent.

Això significa que cal considerar l'ancoratge temporal del morfema de temps i de persona més o menys neutralitzat per part de l'ancoratge del verb auxiliar *haver*. Tal com ha defensat Cornillie (2007: 234) per als modals de l'espanyol, la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> es pot considerar una predicació d'ancoratge, tot i que el morfema de temps hi siga present, a diferència dels verbs modals anglesos (vg. nota 235).

Hi ha proves lingüístiques que justifica aquesta consideració. D'entrada, val a dir que, en el cas de la perífrasi amb una lectura de futur, el morfema de temps de l'auxiliar *haver* canvia el significat. Per exemple, en el cas que *haver* aparega en present (*he d'anar*) el morfema de temps canvia de valor, atès que l'EdC s'ancora en el futur. Així mateix, en la lectura evidencial, el morfema de temps també canvia el significat; en el cas de *ha de ser*, aquest morfema ja no codifica un estat de coses factuais, característica del temps present (Mortelmans 2002). Tanmateix, en la lectura de necessitat, l'ancoratge de temps i de persona és més important que en el cas de les altres dues lectures.

De fet, hi ha altres elements formals que justifiquen aquesta afirmació. Així, un aspecte important és que la flexibilitat morfològica del verb *haver* en la perífrasi és molt més reduïda en el valor de futur i –encara més– en el valor evidencial, respecte del valor prototípic, la necessitat. Això mostra que és menys important l'ancoratge del morfema de temps enfront de l'ancoratge de *haver*. Aquesta restricció morfològica de l'auxiliar és un indicatiu més de la gramaticalització de la perífrasi en l'evolució cap al valor de futur i l'evidencial.

Valors	Present	Imperfet	Passat simple	Perfet	Futur i condicional	Subjuntiu
Necessitat externa al participant	50,08%	8,33%	-	2,08%	8,33%	16,67%
Necessitat deòntica	48,57%	22,86%	-	-	8,57%	20%
Futur	59,09%	31,82%	2,27%		2,27%	4,55%
Evidencial inferencial	3,34%	66,67%	-	-	-	-

Fig. 8.29 Flexibilitat morfològica dels valors centrals de <*haver (a/de) + INF*> al s. XVI

Com veiem a la taula, segons les dades del corpus del s. XVI,²³³ la flexibilitat morfològica de *haver* és major en el cas de la necessitat externa o deòntica, és a dir, trobem ocurrencies en què el verb *haver* apareix en diversos temps verbals. En canvi, en la majoria de casos amb valor de futur, l'auxiliar apareix en present o passat imperfecte.

²³³ Ens fixem en les dades del s. XVI perquè en aquest segleixen les primeres perífrasis amb valor evidencial.

De la mateixa manera, les ocurrencies evidencials només tenen el verb *haver* en aqueixos dos temps.

Segons la terminologia de Lehmann (2002), l'augment de la cohesió paradigmàtica és una mostra de major gramaticalització, la qual en estadis més avançats pot desembocar en una reducció del paradigma, tal com hem vist.

El morfema de persona també perd importància en l'ancoratge. Així, les perífrasis amb valor evidencial apareixen sobretot en 3a persona: cinc ocurrencies de 3a persona de singular i tres de 3a persona de plural –només hi ha una ocurrencia en 2a persona de plural. De fet, la gramaticalització comporta pèrdua de variabilitat de temps, aspecte, mode i, també, persona (Hopper & Traugott 1993 [2002]).

Un altre aspecte formal a favor de la consideració de predicació d'ancoratge de la perífrasi és el fet que en la lectura evidencial té unes restriccions majors quant a la combinació amb verbs aspectuals. És a dir, la perífrasi evidencial té més dificultats per a aparèixer precedida de verbs auxiliars perquè el verb *haver*, com a verb d'ancoratge, no pot estar perfilat per un altre verb, sinó que és *haver* que ancora l'EdC. Vegem el cas dels auxiliars de temps compost i de l'auxiliar de passat *anar*.

Pel que fa a l'ús de la perífrasi precedida pels auxiliars temporals-aspectuals *haver* o *ésser* per a formar temps compostos, cal dir que hem documentat aquesta combinació especialment a partir del s. XV, segons les dades del *CICA*, però en cap cas les perífrasis tenen un valor evidencial:

- (253) Mas la companya del rey d'Aragó hach prou què plorar e què plànyer, car aytal loch com Peralada *havien hagut a lexar*, menys de colp, per dafalliment de vianda. (*Desclot V*: 18, 1275-1299 [ms. 1299])
- (254) E lo senyor duc *és hagut eixir* ab un ginet, corrent, ab... (*Cartes Borja 2*: carta 45, s. XVb)
- (255) que los demás *havien hagut a fer* traüt als moros e lurs senyors (*Puigpardines*: 84, XVb)
- (256) Puix la sort ha permés tu *has hagut a sentir* en aguests afers (*Tirant*: 983, 1460 [ms. 1490])
- (257) mosèn Capeller diu que *à agut a pagar* la sera que avien presa (*Estefania*: carta 32, 1522-1542)
- (258) altrament tostems *agérem agut a fer* despeses (*Estefania*: carta 55, 1522-1542)

En canvi, en català contemporani, la perífrasi amb valor evidencial sí que pot admetre l'auxiliar temporal-aspectual al davant:

- (259) *Ha hagut de ser* en Joan, qui ha tocat el timbre, sempre ve a la mateixa hora (evidencial)

Quant a la combinació de la perífrasi amb l'auxiliar temporal *anar* per a formar el temps de passat perifràstic, no se'n troben ocurrences al *CICA*. Possiblement això es deu al fet que en català antic hi ha poques documentacions del passat perifràstic en general.

En el cas del català contemporani, la perífrasi amb valor de necessitat apareix després del verb auxiliar temporal, però no si té el valor inferencial:

- (260) Va *haver d'anar* al metge (necessitat)
- (261) *Va *haver de passar* per ací, en Joan, ahir (evidencial)

De fet, la perífrasi amb valor evidencial no pot aparèixer amb el verb *haver* en forma d'infinitiu ni de gerundi:

- (262) **Haver de ser* Joan qui arriba (evidencial)
- (263) **Havent de ser* Joan qui arriba (evidencial)

Això mostra, doncs, una restricció major de la perífrasi evidencial. En aquest cas, el verb *haver* no pot estar perfilat per un verb auxiliar atès el seu caràcter de verb d'ancoratge.

Com dèiem, no trobem l'ús de la perífrasi amb el passat perifràstic al *CICA*. Tanmateix, hi ha un altre aspecte que pot il·lustrar-nos en aquest punt. En català antic, podem trobar la perífrasi amb valor de necessitat i amb el verb *haver* en forma d'infinitiu:

- (264) e no sia necessari *haver-se a examinar* de assahonar cuyros negres (*Epistolari València Medieval II*: carta 54, 1455)
- (265) A mi toca ara, pare sant, *haver de visitar* tots aquests senyors (*Borja II*: carta 6, 1493)
- (266) Mirant de aquest devot cavaller la gran cortesia, li fon forçat ab alegra voluntat *haver-lo a complaure* (*Vida de Sant Vicent*: 104, 1510)
- (267) stiga lo procés en punt de *haver-lo de trametre* a la cort (*Estefania*: carta 169, 1522-1542)
- (268) que me'n puga anar, per no *haver de pendre* altra dona ací (*Estefania*: carta 194, 1522-1542)
- (269) contra-l flaquer per *haver-lo de cremar*, començant a tirar pedrades (*Llibre Antiquitats*: 57, 1549)
- (270) és cap de la corona per *haver-se de carregar* sobre les espalles una càrrega (*Despuig, Col·loquis*: 167, 1557)
- (271) trenta dies a la presó y de *haver-se a desdir* públicament y tornar la fama (*Illes XVI* 21: 439, 1584)
- (272) quant amansà *haver de matar* la tercera part del poble (*Illes XVI* 4, 1590)

Aquest comportament es pot considerar un indicador que la perífrasi amb valor de necessitat també podria ser precedida de l'auxiliar temporal de passat *anar*. En canvi, el fet que no hàgem documentat aquesta possibilitat amb la perífrasi de valor evidencial

pot significar que, en aquest cas, *haver* no podia estar perfilat pel verb auxiliar, atès el seu caràcter de predicació d'ancoratge.²³⁴

En definitiva, aquests comportaments s'expliquen pel fet que en lectura inferencial l'ancoratge temporal és menys important, alhora que la perífrasi amb aquest valor està més cohesionada i gramaticalitzada de la perífrasi.

Tal com ha mostrat Cornillie (2007) per als verbs modals evidencials/epistèmics de l'espanyol (*poder, deber i tener que*), la perífrasi catalana evidencial tampoc no pot aparèixer precedida per un aspectual perquè el verb *haver* no pot estar perfilat per un altre verb.²³⁵

Això justifica també la consideració de les perífrasis amb valors evidencials i epistèmics com a construccions de punt de referència. La condició de punt de referència del verb *haver* implica que és prominent en un primer moment de la conceptualització. De seguida, però, perd el perfil perquè focalitza l'atenció en l'infinitiu, l'estat de coses, que és l'entitat ancorada. Per tant, aquesta característica impedeix que *haver* pugui conservar la prominència; en altres paraules, no pot aparèixer després d'un altre verb que profile el verb *haver*.

En resum: la conceptualització i conformació subjectiva de la perífrasi <*haver (a/de) + INF*> en els valors de futur i el valor evidencial, així com també les diferències formals que hem observat respecte del valor prototípic, la necessitat, donen prou validesa a la consideració de predicació d'ancoratge.

²³⁴ També hem cercat la combinació de la perífrasi amb altres verbs aspectuals com *començar, tornar, continuar, soler, acostumar, parar, acabar, metre's* i no n'hem trobat cap en què la perífrasi aparega precedida per l'aspectual. Ans al contrari, n'hem trobat alguna ocurrència amb l'ordre que proposa Pérez-Saldanya (1996: 100), en què el verb més gramaticalitzat apareix a l'extrem, mentre que el verb que se situa més a prop del verb principal manté les característiques verbals: verbs epistèmics i auxiliars temporals > auxiliar temporal-aspectual *haver* > verbs deòntics > verbs aspectuals. Per exemple: *agem a començar a pledegar ab los heretats* (*Gandia I*: 59, XVb); *Tirant agué a tornar a descavalcar altra volta* (*Tirant*: 274, 1460 [ms. 1490]); *perquè no aja a ells tornar a escriure tot asò* (*Estefania*: carta 223, 1522-1542); *que per a 21 havien de tornar a entrar ab les barques* (*Vilanova, Memòries*: 65, 1573).

²³⁵ De fet, en el cas del valor deòntic, Cornillie (2007: 243-244) apunta que *deber* té més dificultats per aparèixer després de *va a* (*Juan va a deber cruzar el río*) que no després de *tener que* (*va a tener que trabajar*). Aquest autor defensa que el major grau de gramaticalització de <*deber + INF*> comporta una pèrdua d'ancoratge temporal.

8.4 Conclusions: gramaticalització i canvi semàntic de la perífrasi

L'anàlisi semàntica de la perífrasi <haver (a/de) + INF> mostra com s'ha anat configurant una categoria més complexa, amb valors innovadors i noves relacions entre aquests valors (Fig. 8.30).

A la taula que hi ha a continuació resumim tots els valors que hem detectat en el corpus del català antic i que hem descrit a l'apartat anterior. Com veiem, hi ha uns valors nuclears: valors modals (necessitat), valors temporals (futur) i valors inferencials (evidencialitat). Aquests valors tenen un grapat de matisos perifèrics que s'interrelacionen de maneres diferents. La perífrasi és, doncs, una construcció que esdevé més polisèmica a mesura que es gramaticalitza.

Valor	descripció	diacronia
A	necessitat externa al participant	s. XII
B	necessitat externa i interna	s. XIIIb
C	conveniència	s. XV
D	necessitat generalitzada	s. XVI
E	necessitat deòntica	s. XIIIb
F	necessitat afeblida	s. XIVb
G	necessitat no agentiva	s. XIIIb (esp. s.XV)
H	valor de transició: necessitat externa / futur	s. XIIIb
I	valor de transició: necessitat d'abast ample / inferència	s. XV
J	valor de transició: futur / inferència	s. XV
K	valor de posterioritat, estadi 1	s. XIIIb-XVI
L ₁	futur planificat	s. XIIIb
L ₂	futur planificat, imminència	s. XV
L ₃	futur planificat, intencionalitat	s. XIV
M ₁	futur, segon estadi (no planificació, més subjectiva)	s. XIV
M ₂	futur, segon estadi (inferència)	s. XV
N	futur, funció discursiva	s. XV
O	evidencialitat inferencial específica	s. XV (esp. s. XVI)

Fig. 8.30 Taula de valors de la xarxa semàntica de <haver (a/de) + INF>

L'evolució semàntica de la categoria es pot observar en aquesta taula. Ara bé, per a observar la importància de cada valor nuclear i les tendències evolutives de cadascuna hem de reprendre les dades quantitatives (§8.2). En la Fig. 8.31 podem veure la representativitat de cada valor nuclear de la perífrasi respecte del total d'ocurrències del període i l'evolució que experimenten.

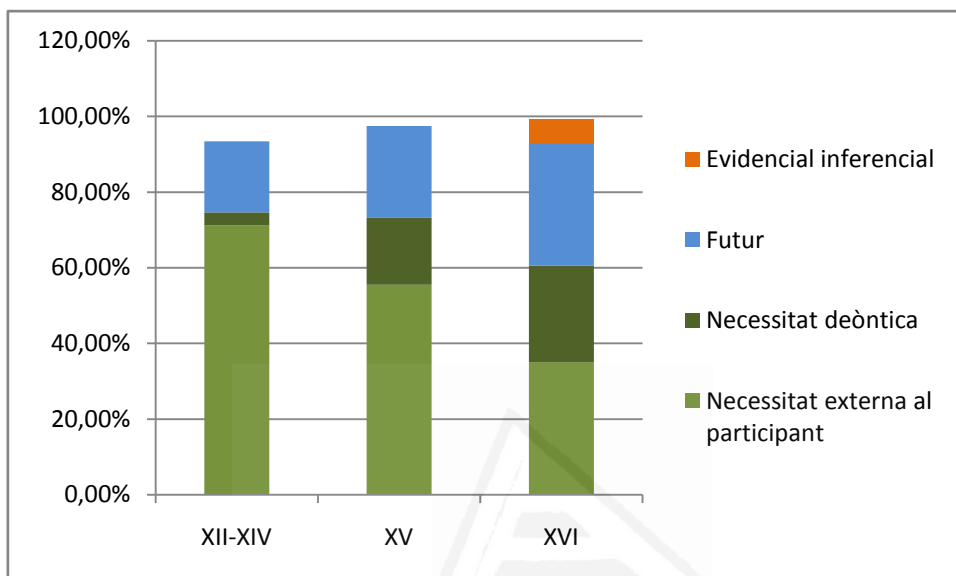

Fig. 8.31 Representativitat dels valors nuclears de la perífrasi <haver (al/de) + INF> en diacronia

Com veiem en aquest gràfic, la perífrasi no mostra canvis bruscs, sinó molt graduals. El valor de necessitat sempre és el majoritari, però la gamma de matisos que va desplegant creix, com per exemple el valor deòntic, que cada vegada és més representatiu. Aquest indicador és important perquè, com hem vist, al s. XVI la perífrasi <deure + INF> perd freqüència com a marcador deòntic, alhora que la perífrasi amb *haver* enforteix la representativitat d'aquest valor.

El valor de futur de la perífrasi manté la tendència creixent, fins a superar el 30% de les ocurrències totals del s. XVI. El valor inferencial específic comença a tenir una certa representativitat al s. XVI.

Aquestes tendències coincideixen a grans trets amb les que ens dona la freqüència d'ús relativa de cada valor respecte del total de mots (§8.2.3). Com veiem en aquest gràfic, a més de les conclusions que hem esmentat, cal observar l'augment de la freqüència d'ús de la perífrasi en general al s. XVI.

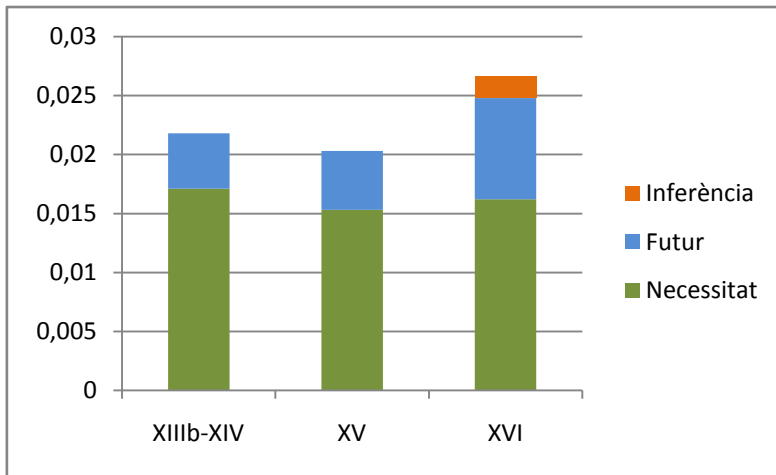

Fig. 8.32 Frequència d'ús dels valors nuclears de la perífrasi <haver (alde) + INF> en diacronia

A la Fig. 8.33 resumim l'evolució de la xarxa semàntica. En aquesta representació volem mostrar la configuració semàntica de la perífrasi, la qual segueix els efectes de prototipicitat (EP) de Geeraerts (1997):

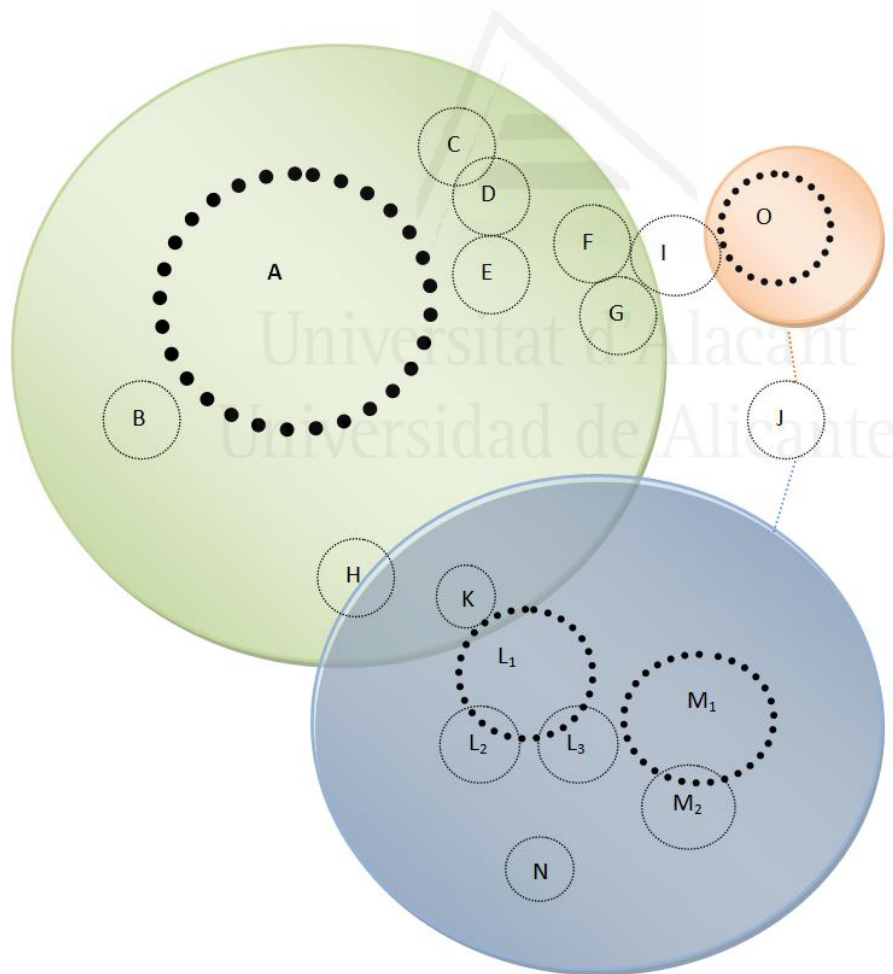

Fig. 8.33 Xarxa semàntica de <haver (alde) + INF> (s. XII-XVI)

Com veiem, no tots els valors tenen el mateix grau de representativitat. La necessitat externa al participant (valor A) és el valor prototípic que articula molts valors perifèrics en l'àmbit de la necessitat (sector en verd) (EP a). Per això, el valor A apareix en el mapa conceptual envoltat per un cercle més prominent. A més a més, els valors es relacionen entre si de manera diferent. És a dir, la relació s'estableix per semblança de família (EP b). Per exemple, el valor C (conveniència) i el D (necessitat generalitzada) comparteixen alguna cosa entre si: incorporen el parlant com a part del locus de potència (§8.3.2.2). Aquest petit canvi en l'esquema conceptual de la perífrasi també el comparteixen algunes ocurrències amb un valor deòntic i, per això, el valor E se situa a prop. Els valors més perifèrics són F i G perquè fan canvis més importants en l'esquema conceptual: un afèbliment de la força (necessitat afèblida, valor F) i una atenuació del destinatari de la força, el realitzador (necessitat no agentiva, valor G).

Els valors de posterioritat (sector en blau) es relacionen molt amb els de necessitat, ja que en tots dos casos el temps de referència és el futur. Els valors de transició (H) i el primer estadi en el desenvolupament del valor de futur (K) se situen entre la necessitat i el futur. La perífrasi desenvolupa aquest segon nucli semàntic fort al voltant del futur planificat (L), un valor de posterioritat, però que no és el valor de futur prototípic. Al voltant del futur planificat hem documentat algunes ocurrències semblants amb algun matis, com la imminència (L₂). A diferència de la perífrasi <deure + INF>, <haver (a/de) + INF> desenvolupa més aquest patró de gramaticalització. Per això trobem algunes ocurrències amb un valor de futur més clar, de vegades amb la noció d'intencionalitat (L₃), d'altres sense la noció de planificació (M). El valor nuclear de futur de la perífrasi es troba entre aquests dos matisos, amb la noció de planificació (L) o sense (M). És significatiu que aquesta perífrasi arribe a desenvolupar valors de posterioritat lligats a la intenció i valors de futur desvinculats de la planificació. Això pot explicar per què és un valor que es consolida al s. XVI. En la representació hem destacat tant el valor L (que documentem des del s. XIIIb) com el valor M (des del s. XIV) perquè tots dos podrien esdevenir centres prototípics. Caldria estudiar l'evolució que segueix als segles següents.

Finalment, el valor evidencial inferencial està poc desenvolupat (secció en taronja): la inferència específica és l'únic valor que sorgeix (O). Trobem alguns valors de transició entre l'evidencialitat i la necessitat (I) i entre l'evidencialitat i el futur (J), la qual cosa posa de manifest la proximitat semàntica d'aquests valors i la no-discrecionalitat de les fronteres semàntiques (EP c).

En conclusió, la perífrasi <haver (a/de) + INF> mostra una subjectivació i polisemitització progressives. L'atenuació de la força i la incorporació del parlant en el

locus de potència explica la tendència del canvi semàntic. D'una banda, la perífrasi enforteix els valors de futur, fins a esdevenir un centre semàntic nou de la categoria, fins i tot amb matisos deslligats del futur planificat, és a dir, al llarg del català antic hi ha canvis en l'agrupació de sentits per semblança de família (hipòtesi 2 del canvi semàntic segons Geeraerts §4.2.3). De l'altra, hem constatat l'aflorament d'un valor evidencial pragmàtic, la inferència específica, en què la força objectiva s'esvaeix i deixa lloc a la conceptualització de l'EdC del parlant, sobre la base d'unes proves o circumstàncies específiques.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

9 CONCLUSIONS I FUTURES RECERQUES

Conclusions

The diachronic linguistic description of the modal periphrases <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> in Old Catalan shows some processes of semantic extension, subjectification and grammaticalization that confirm universal patterns of semantic change. In this sense, we have verified semasiological changes: the genesis of the innovative values and changes in the configuration of the semantic network (meaning grouped by family resemblance). And also onomasiological changes, i. e., change in the paradigm of the forms to express necessity, future or inference (evidentiality).

Periphrases with *deure* and *haver* were formed in Classical Latin, when *DĒBEŌ* and *HABEŌ* were combined with an infinitive. The reanalysis of the construction then took place and the modal value of necessity emerged. This necessity meaning is generated from premodal lexical values: ‘owe’ and ‘possession’ respectively. This first semantic change shows a universal tendency of grammaticalization, as many languages around the world have developed modal values from those lexical notions (Bybee *et al.* 1994). Between the 1st-3rd centuries AD, these Latin periphrases generate innovative underdeveloped pragmatic meanings and form the beginning of semantic change, following these grammaticalization paths:

‘OWE’ OR ‘POSSESSION’ > NECESSITY > FUTURE

‘OWE’ OR ‘POSSESSION’ > NECESSITY > INFERENTIAL EVIDENTIALITY

Romance periphrases are the evolutionary continuum of the respective Vulgar Latin construction spoken in the areas where these languages originated. In the case of Catalan, in the corpus-based study of the preliterary texts we have seen that <*deure* +

INF> and <*haver (a/de) + INF*> form a sematic network that must have been similar to the one that the periphrases with *DĒBEŌ i HABEŌ* had in Late Latin. We have also noted the importance of the Romance vision of diachronic linguistics, especially regarding the most remote periods of the language; additionally, in the case of Catalan, the observation of the Occitan language becomes particularly important. We have noticed significant changes for the rest of the Middle Age in the semantic configuration of the periphrases and in the relations between the values that shape them.

Traditionally, the reading derived from the deontic modality was considered to be the epistemic modality (i.e. the speaker's commitment to the truth of the information, probability). However, we have argued in this dissertation that the innovative reading of the periphrases <*deure + INF*> and <*haver (a/de) + INF*> is an evidential value that indicates access to the state of affairs indirectly, through a speaker's inference. We considered this to be the primary purpose of the periphrases. In any case, if they allow an epistemic reading, we understand this to be in a pragmatic contextual sense, but not related to the value that encodes the periphrasis (Cornillie 2009). This has enabled us to establish the inferential types more accurately: specific inference (less subjective) and generic inference (more subjective) (Squartini 2008).

Regarding the periphrasis with *deure*, the corpus data indicate that <*deure + INF*> expresses a prototypically deontic necessity. We have seen that, until 1350, the periphrasis shows a relatively homogeneous behaviour. On the one hand, it displays some peripheral necessity values –even some subjective ones. On the other hand, the periphrasis can appear in a context of transition between the necessity and the future values and we can even find it with a clearer posteriority value, always related to a scheduled future. Furthermore, in this period we have provided evidence for some instances with an inferential evidential reading considerably linked to necessity and with a relatively objective configuration.

Between the years 1350 and 1500, the category's semantic network remains stable in similar terms, but with a higher frequency of use of the inferential evidential value and of the scheduled future. In turn, these new values developed more, i.e., they differed contextually and strengthen their meaning. The scheduled future begins then to form a new prototypical centre and generates a peripheral nuance: the imminent future. The inferential evidential value becomes more subjective and develops a new nuance: generic inference.

Lastly, in the 16th century there is a change in the semantic network of the periphrasis that we have found in the Medieval period: the frequency of use decreases significantly, the value of future does not consolidate but rather disappears and the inferential evidential value establishes itself as another core value of the category. The semasiological extension of the periphrasis consolidates with the evidential value. However, if the inference in the 15th century was of a specific type (more objective), from the 16th century on the prevailing evidential value is the generic inference (more subjective). These data have allowed us to present a more refined chain of semantic change:

DEONTIC NECESSITY > MORE SUBJECTIVE DEONTIC/PARTICIPANT-EXTERNAL
NECESSITY > EVIDENTIAL TRANSITIONAL VALUES > SPECIFIC INFERENCE > GENERIC
INFERENCE

Unlike <*deure* + INF>, the prototypical and major value of the periphrasis <*haver (a/de)* + INF> is the participant-external necessity. Around the prototypical value, this category also has a set of peripheral values, including deontic modality, as well as certain values with a partially subjective configuration and a reduction of the force.

The participant-external necessity has been assessed as a hyperonym of the necessity, while the deontic modality has been considered a hyponym, i. e., a type of participant-external modality (van der Auwera & Plungian 1998). In the case of the <*deure* + INF> periphrasis, the evolution follows the cross-linguistic path of grammaticalization: DEONTIC NECESSITY > PARTICIPANT-EXTERNAL NECESSITY (van der Auwera & Plungian 1998). However, the evolution of <*haver (a/de)* + INF> takes place the other way round: PARTICIPANT-EXTERNAL NECESSITY > DEONTIC NECESSITY. In both cases, however, the basis is a conceptual scheme with a purely objective construal, where the locus of potency is an external element, alien to the speaker/conceptualiser and, gradually, we find contexts in which the speaker is aligned with the source of potency. This conceptual shift is important because it brings the necessity values closer to subjective evidential values.

From the 15th century, and especially in the 16th century, there is evidence of the first manifestations with an evidential sense, particularly cases of generic evidence. As we can see, as it happens in the case of <*deure* + INF>, in the periphrasis with *haver* the evidential value that arises out of the necessity is also the specific inference. We conclude, therefore, that this value, with a not very subjective construal, and which is related to the peripheral values of the necessity, works as a connection between the two senses and allows the semasiological extension. In this case, however, the inferential

value of *<haver (a/de) + INF>* does not go beyond the pragmatic consideration and does not establish itself as a consolidated core value. In any case, we can confirm a path of change similar to the one seen above:

PARTICIPANT-EXTERNAL NECESSITY > MORE SUBJECTIVE DEONTIC/EXTERNAL
NECESSITY > EVIDENTIAL TRANSITIONAL VALUES > SPECIFIC INFERENTIAL
EVIDENTIALITY

As for the future-related values, the verb shows a very important development. The periphrasis *<haver (a/de) + INF>* has a future reading from the first texts in literary Catalan, a value which is strengthened the following centuries until it establishes itself as a core value of the periphrasis. In fact, in this case, the future value distances itself from the notion of scheduling that is associated to *<deure + INF>* and posteriority values with intentionality and hypothesis notions emerge.

In short: the corpus data indicate that the frequency use of the periphrasis *<haver (a/de) + INF>* grows in the whole period studied, especially in the 16th century, when it overcomes *<deure + INF>* as a periphrasis of necessity and future.

The observation of these semasiological changes outline a total reconfiguration of the semantic categories of the modality, the future and the inferential evidentiality in the transition from the 15th to the 16th century. As shown in Fig. 9.1, in the 15th century (two first columns) the periphrasis *<deure + INF>* is used more frequently than *<haver (a/de) + INF>* to express necessity (in green). In contrast, in the 16th century (last two columns) the necessity is expressed mainly with the periphrasis *<haver (a/de) + INF>*, while *<deure + INF>* has seen its frequency of use reduced by more than half. In this sense, it must also be considered that the necessity periphrasis *<tenir (a/de) + INF>* is documented from the 15th century and, therefore, is another contender to occupy the necessity space (Schmid & Sentí in process).

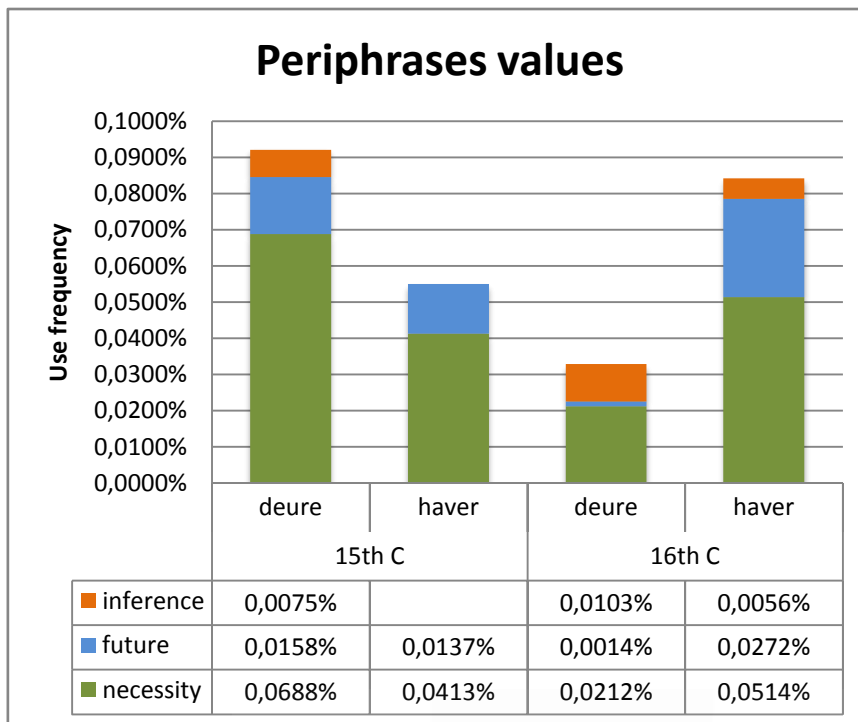

Fig. 9.1 Necessity, future and inference values in the 15th and 16th centuries. *Deure* and *haver* use frequency

The future value (in blue) in the 15th century can be expressed with the two periphrases with an equivalent frequency. However, in the 16th century nearly the only periphrasis that expressed future was *<haver (a/de) + INF>*. Certainly, the success of this verb as a temporary marker stems from the fact that it can get rid of values linked to planning and express a future based on the speaker's hypothesis or intentionality. In fact, this value is still found in certain contexts in Contemporary Catalan:

- (1) *Havia de pujar a l'avió quan es va recordar de l'informe*

Finally, the space of the evidential category (in orange), of an inferential type, can only be expressed in the 15th century with *<deure + INF>*. In the following century, the periphrasis consolidates its inferential value, increases in frequency. In addition, if the inferential value century in the 15th century was essentially the specific inference (more objective) from the 16th century on it expresses mostly generic inference (more subjective). It can be understood that, in the 16th century, the periphrasis *<haver (a/de) + INF>* takes the place of the expression of the specific inference. Therefore, in the 16th century, both periphrases can express specific inference, but generic inference, which is more subjective, has only been developed with a periphrasis with *deure* because it is a more grammaticalized construction. Predictably, the periphrasis *<deure + INF>* gives up completely the space of the specific inference to *<haver (a/de) + INF>* in Contemporary Catalan, while *<deure + INF>* develops an even more subjective value, conjecture or doubt.

To put it in a nutshell, each periphrasis specializes in different values, as shown in this table:

	15 th C	16 th C
participant-external necessity	<i>haver (deure)</i>	<i>haver (deure)</i>
deontic modality	<i>deure (haver)</i>	<i>deure / haver</i>
scheduled future	<i>deure / haver</i>	<i>haver</i>
future		<i>haver</i>
specific inference	<i>deure</i>	<i>haver (deure)</i>
generic inference		<i>deure</i>

Fig. 9.2 Distribution of the values in the 15th and 16th centuries

The verification of the semantic evolution and the configuration of the two categories under study have lead us to reach the following more generic conclusions:

1. The gradualness of semantic change has allowed us to specify more precisely the links in the chain of grammaticalization. We have appreciated that, both in the development of future values and in the inferential ones, there are several transitional values that relate both ends. On the one hand, we have seen that future values arising from the necessity (external or deontic) are closely related to inevitability and to scheduling. On the other hand, the incipient inferential senses are of a very objective nature in which the conceptual scheme has hardly drifted apart from certain peripheral values of necessity.
2. These semantic changes are possible because the three semantic categories that we can find (necessity, future and evidentiality) are very much related as they codify unreal events; the state of affairs that are part of the unknown. Semantic proximity of the original value allows the inference and the emergence of the innovative value, thanks to the cognitive, associative, metonymic or metaphoric system, which is to say, thanks to linguistic creativity. These mechanisms allow semantic change. However, which are the factors that cause it? Despite the difficulties that arise when determining them, it appears that pragmatics, sociocultural and cognitive elements intervene in order to achieve communicative efficacy.
3. This semantic proximity, however, is not a valid enough reason to consider a monosemic approach to the study of the modality. The polysemic view has allowed us to know the connections between the different values, to describe in detail the grammaticalization paths and to analyse the evolution in the category.

4. In fact, the polysemic configuration of the periphrases has shown the validity of the prototype theory (Lakoff 1987, Geeraerts 1997): with prototypical semantic centres, diffuse borders and an interrelation of the values by family resemblance. Semantic change is, additionally, an integral change in these features of the category.

5. However, the explanation of the beginning of semantic change is difficult, especially regarding the reason why it occurs. In this regard, the contributions of cognitive linguistics, especially the dynamic usage-based model and Cognitive Grammar's schematicity (Langacker 1987, 1991a, 1999) may shed some light on this issue. When the speaker uses a linguistic structure, such as a periphrasis, to evoke meaning in that context of use, it can sometimes happen that the periphrasis in that context does not fully coincide with the conventional conceptual structure. Partial sanction, then, is a conceptualization partially different to the conventional one.

6. There are some situations that favour semantic change, in the case of modal periphrases. Firstly, in the case of some linguistic aspects, as with stative verbs and inanimate subjects which favour the inference of evidential value, or the future value achievement which easily appears with achievement infinitives. Secondly, we have seen that some communicative contexts may also lead to invited inference, as in the case of certain contrafactual contexts or some narrative sequences. We have even seen transitional instances which in that context allow two readings.

7. We believe that this view of the start of semantic change can be compatible with the *Invited Inferencing Theory of Semantic Change* (IITSC) (Traugott & Dasher 2002). This theory has allowed us to combine a typical langackerian approach (the fact that the innovative value arises when the use of a linguistic element in a specific context presents a different aspect from the encoded conceptual schema) with the human cognitive ability to associate different values, infer nuances or relate close notions, i.e. with the invited inference theory. Furthermore, we understood that the innovative meanings in the periphrases under study can be considered to be pragmatic values because they are not encoded yet. The instances that we have seen with transitional values or innovative meanings offer a new conceptualization that has emerged in some contexts of use. These values have gradually distanced themselves and have increased their frequency. The generalization of the invited inference can conclude, then, with the encoding of the innovative value.

The diachronic cognitive semantic description of the periphrases <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> has shown a number of changes to the prototypical conceptual

scheme of each category. The application of force dynamics can explain this gradual shift in terms of an attenuation of subject control. The social force of the necessity (deontic or external, depending on the periphrasis) vanishes gradually, which reveals the activity of the conceptualiser, which is immanent to the scene itself. This attenuation results in a very subjective construal in which the speaker/conceptualiser is the locus of potency. Such is the case of the future and evidential inferential schemes that these two periphrases develop in different degrees. Thus, the subjectification means that the whole interaction of forces is not outlined, but that the only focalised element is rather the state of affairs. In the case of the future, the speaker/conceptualiser grounds the event at a later time than the referential time. In the case of the inferential scheme, the speaker grounds the state of affairs to reality as a hypothesis that results from inference.

However, the type of inference that periphrases unfold still have some objective construal in them. Specific inference is the closest value to necessity, as it is more objective: context-specific evidence leads us to conclude a state of affairs. The hypothesis formulated is then quite obvious; everyone could do it. Therefore, the intervention of the speaker/conceptualiser is not very high. This is the value that <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> unfold. However, the general inference is more subjective, since it is not based on context-specific evidence. In Old Catalan, this value is only present in <*deure* + INF>.

Therefore, from the aforementioned, we can draw two conclusions. Firstly, that the evidential and the future value of the periphrases are semantic extensions of the necessity value and that they form a more subjective arrangement. Secondly, that the periphrasis <*deure* + INF> is more grammaticalized than <*haver (a/de)* + INF> as it develops more subjective inferential values.

In this research study, in addition, we have argued that the degree of grammaticalization and subjectification of the periphrasis <*deure* + INF> with inferential evidential value and the periphrasis <*haver (a/de)* + INF> with a future and inferential evidential value provide, especially in the 16th century, sufficient evidence to consider them as grounding predications, and not only in English, as Cognitive Grammar had suggested (Langacker 1990, 1991a).

All in all, we must highlight the importance of descriptive analysis of diachronic semantics to deepen the knowledge of the Catalan language. A corpus-based study is the only way to have enough information to assess the genuineness of contemporary usage. This approach gains special significance in a language like ours, which has lived

for so long a process of minorization and, therefore, of interference. Although our main interest is not normative, we understand that the information that diachronic descriptive linguistics may provide is essential to codify the language based on the genuineness of Catalan.

Future research

Our contribution to the field of cognitive diachronic linguistics, specifically the study of the grammaticalization of the modal periphrases <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> in Old Catalan still leaves many aspects worth investigating.

1. A corpus based-study on the evolution of <*deure* + INF> and <*haver (a/de)* + INF> in Modern and Contemporary Catalan in order to:

- a) follow the development of the semantic categories;
- b) observe and date the genesis of new values, such as more subjective inferential values, with other nuances (conjectural and doubtful value), especially in the periphrasis <*deure* + INF>;
- c) study the loss of any value, such the necessity value of the periphrasis <*deure* + INF> in Eastern and North-western Catalan;
- d) study the necessity values that have survived in Catalan in the case of <*deure* + INF>;
- e) note the degree of development of the future value of <*haver (a/de)* + INF> and the semantic relationship with the periphrasis <*anar a* + INF> that begins to penetrate into Catalan influenced by Spanish.

We will be able to carry out this research thanks to the composition of the *Corpus del català modern* [Modern Catalan Corpus] which is being developed within ISIC-IVITRA and the project that is developing the *Gramàtica del català modern* [Modern Catalan Grammar].

2. A global analysis of the diachronic and synchronic semantic map of modality in Catalan in order to:

- a) study the formation and evolution of the periphrasis <*tenir (a/de)* + INF> and assess its function in the necessity paradigm, especially in relation to <*haver (a/de)* + INF> (Schmid & Sentí in process);

- b) study the other modal constructions in old Catalan, especially <ésser tengut (a/de) + INF>, <caler+ INF>, <ésser (a/de) + INF>, <fer (a/de) + INF>, <poder + INF>, <voler + INF> (Schmid & Sentí in process);
 - c) analyse the influence of normative prescription in the contemporary hegemony of the periphrasis <haver de + INF> in Standard Catalan in front of the periphrasis <tenir de + INF> and <deure + INF>, relegated to a dialectal consideration.
3. To broaden the study of evidentiality in Old, Modern and Contemporary Catalan, especially regarding the lexical and grammatical inferential markers in order to:
- a) contrast the semantic evolution and the values network of the periphrases <deure + INF>, <haver (a/de) + INF> and <tenir (a/de) + INF> with the conjectural future (Martines in press a) and the verbs *semblar*, *parèixer*, *suposar*, *creure* and *trobar* (Antolí 2012a, in process);
 - b) configure the relationship between the inferential evidentiality and the epistemic modality in other linguistic elements.
4. Regarding the theoretical approaches within the framework of cognitive linguistics:
- a) to assess the validity of subjectification and the attenuation of langanckerian forces and Traugott's IITSC against the new semantic change theories such as blending (Fauconnier & Turner 1998, Martines 2012, Antolí 2012b), abduction (Queller 2003), cognitive semiotics (Brandt & Brandt 2004, Martines 2012) and, specially, regarding Construction Grammar (Goldberg 1995);
 - b) to study other elements that take part in the origin of semantic change and help to explain why the linguistic change takes place.

10 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACHARD, Michel (1998): *Representation of cognitive structures. Syntax and Semantics of French sentential complements*. Berlin: Walter de Gruyter.
- AIKHENVALD, Alexandra Y. (2004): *Evidentiality*. New York: Oxford University Press.
- ALIBÈRT, Loïs (2000 [1976]): *Gramatica occitana*. Tolosa: Institut d'Estudis Catalans i Institut d'Estudis Occitans.
- ALVARADO ORTEGA, M. Belén (2008): *Las formas rutinarias en el español actual*, tesi doctoral, Universitat d'Alacant.
- ANDERSON, Lloyd B. (1986): «Evidentials, Paths of Change, and Mental Maps: Typologically Regular Asymmetries», en Wallace CHAFE & Johanna NICHOLS (eds.), *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- ANTOLÍ, Jordi (2012a): *Els marcadors d'evidencialitat en català antic: el verb (a)parer*. Memòria de llicenciatura en Filologia Catalana, Universitat d'Alacant, director Josep Martines.
- ANTOLÍ, Jordi (2012b): «Canvi semàntic i gramaticalització en el sorgiment de marcadors evidencials. Evolució semàntica de PARERE i derivats en el llatí tardà i en el català antic (s. III-XVI)», *eHumanista/IVITRA* 2, pàg. 41-84.
- ANTOLÍ, Jordi (en preparació): «L'evidencialitat en català antic: estudi de corpus i acostament segons la gramàtica cognitiva».
- ARAMON I SERRA, Ramon (1997 [1957]): *Estudis de llengua i literatura*. Ed. de Jordi Carbonell. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- AVENOZA, Gemma (2012): «De nou sobre el ms. del *Curial e Güelfa*. Una aproximació codicològica», en Antoni FERRANDO (ed.), *Novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana. Linguistic and Cultural Studies on 'Curial e Güelfa', a 15th Century Anonymous Chivalric Romance in Catalan*, 2 vol., IVITRA Research in

- Linguistics and Literature. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pàg. 3-20.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1975 [1962]): *Gramàtica catalana*. Madrid, Editorial Gredos.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1994): *Gramàtica catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- BADIA, Jordi; Núria BRUGAROLAS; Rafel TORNÉ & Xavier FARGAS (1997): *El llibre de la llengua catalana per a escriure correctament el català*. Barcelona: Castellnou Edicions.
- BALDINGER, Kurt (1980): *Semantic Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- BALLOT Y TORRES, Joseph Pau (1815): *Gramàtica y apologia de la llengua cathalana*. Barcelona: Pere Pau Husson.
- BARCELONA, Antonio (2009): «Motivation of construction meaning and form: The roles of metonymy and inference», en Klaus-Uwe PANTHER, Linda L. THORNBURG & Antonio BARCELONA (eds.), *Metonymy and metaphor in grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pàg. 363-402.
- BASSOLS DE CLIMENT, Marià (1948): *Sintaxis històrica de la llengua latina*, 2 vol. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, Instituto Antonio de Nebrija, Escuela de Filología.
- BASSOLS DE CLIMENT, Marià (1981): *Sintaxis Latina*, 2 vol. Madrid: CSIC.
- BASSOLS, Marià & Joan BASTARDAS (dirs.); Ana GÓMEZ RABAL, Teresa GRÀCIA I SAHUQUILLO, Pere J. QUETGLAS (cur.) (2011, en premsa): *Glossarium Mediae Latinitatis _Cataloniae, mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1110 / voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100 / Latin and Romance words documented in Catalan sources from the year 800 to 1100*, vol I (A-D) editio altera). Barcelona: CSIC.
- BELTRAN, Vicent (2011): *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta. L'empremta mallorquina*. Ondara / Pedreguer: MACMA / IECMA.
- BELTRAN, Vicent & Teresa HERRERO (2011): *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Baixa. L'empremta mallorquina*. Ondara / Pedreguer: MACMA / IECMA.
- BOAS, Franz (ed.) (1911): *Handbook of American Indian languages*, part 1. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bulletin 40. Washington, D. C: Government Printing Office.
- BOAS, Franz (1947): «Kwakiutl grammar, with a glossary of the suffixes». *Transactions of the American Philosophical Society* 37: 3, pàg. 201-377.
- BOLKESTEIN, A. Machtelt (1980): *Problems in the description of modal verbs. An investigation of Latin*. Assen: Van Gorcum.
- BOSCH I RODOREDÀ, Andreu (2002): *El català de l'Alguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BRANDT, Per Aage (2004): *Spaces, Domains, and Meaning: Essays in Cognitive Semiotics*. Bern: Peter Lang.

- BRISARD, Frank (2006): «Logic, subjectivity, and the semantics/pragmatics distinction», en Angeliki ATHANASIADOU, Costas CANAKIS & Bert CORNILLIE (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- BRANDT, Line & Per Aage BRANDT (2005): «Making Sense of a Blend. A cognitive-semiotic approach to metaphor», *Annual Review of Cognitive Linguistics* 3, pàg. 216-249.
- BYBEE, Joan L. (1985): *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- BYBEE, Joan L. (2003): «Mechanisms of change in grammaticization: the role of frequency», en Brian D. JOSEPH & Richard D. JANDA (eds.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Malden / Oxford: Blackwell Publishing, pàg. 602-623.
- BYBEE, Joan L., Revere PERKINS & William PAGLIUCA (1994): *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago / London: University of Chicago Press.
- BYBEE, Joan L. & Suzanne FLEISCHMAN (ed.) (1995): *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- CABANES, Vicent (1996): «Les perífrasis modals de necessitat-obligació i probabilitat en català. Seguiment diacrònic. Segles XIII-XX», *Caplletra* 20, pàg. 129-164.
- CHAFE, Wallace (1986): «Evidentiality in English Conversation and Academic Writing», en Wallace CHAFE & Johanna NICHOLS (eds.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- CHAFE, Wallace & NICHOLS, Johanna (1986): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- CHUNG, Sandra & TIMBERLAKE, Alan (1985): «Tense, aspect, and mood», *Shopen*, vol. III, pàg. 202-258.
- CICA = *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*. Joan TORRUELLA (dir.), juntament amb Manuel PÉREZ-SALDANYA, Josep MARTINES i Vicent MARTINES. <http://cica.cat>. [consulta 2009-2013].
- CIGCA = Josep MARTINES & Vicent MARTINES (dirs.): «Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic» en *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis [CIMTAC]*, amb la direcció adjunta de M. Àngels FUSTER i Elena SÁNCHEZ i la coordinació informàtica de Ramón RUIZ GUARDIOLA. Alacant, ISIC-IVITRA [consulta 2010-2013].
- COATES, Jenifer (1983): *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London, Croom Helm.
- COLEMAN, Robert. G. G. (1971): «The origin and development of Latin *habeo* + Infinitive», *Classical Quarterly* 21, pàg. 215-32.
- COLL-FLOTIT, Marta (2009): *La modalitat de l'acció. Anàlisi empírica, reformulació teòrica i representació computacional*. Tesi doctoral, Universitat Oberta de Catalunya.

- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1991): *El valencià de la Marina Baixa*. València: Generalitat Valenciana.
- COMPANY, Concepción (2003): «La gramaticalización en la historia del español», en Concepción COMPANY (ed.), *Gramaticalización y cambio sintáctico en la historia del español*, México, Universidad Nacional Autónoma de México, pàg. 1-62.
- COMPANY, Concepción (2010): «Reanálisis ¿mecanismo necesario de la gramaticalización? Una propuesta desde la diacronía del objeto indirecto en español». Handout, *XXVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, Universitat de València (7 de setembre 2010).
- COMPANY, Concepción (2012): «Historical Morphosyntax and grammaticalization», en José Ignacio HUALDE, Antxon OLARREA & Erin O'ROURKE (eds.), *Handbook of hispanic linguistics*. London / New York: Blackwell Publishing.
- CORNILLIE, Bert (2003): «Subjetivización, predicaciones de anclaje y los modales españoles», *Foro Hispánico* 24, pàg. 21-34.
- CORNILLIE, Bert (2005a): «On modal grounding, reference points, and subjectification. The case of the Spanish epistemic modals», *Annual Review of Cognitive Linguistics* 3, pàg. 56-77.
- CORNILLIE, Bert (2005b): «A Paradigmatic View of Spanish amenazar ‘to threaten’ and prometer ‘to promise’», *Folia Linguistica* 39: 3/4, pàg. 385-415.
- CORNILLIE, Bert (2006): «Conceptual and constructional considerations on the subjectivity of English and Spanish modals», en Angeliki ATHANASIADOU, Costas CANAKIS and Bert CORNILLIE (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- CORNILLIE, Bert (2007): *Evidentiality and epistemic modality in spanish (semi-)auxiliaries: a cognitive-functional approach*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- CORNILLIE, Bert (2008): «On the grammaticalization and (inter)subjectivity of Spanish evidential (semi-)auxiliaries», en Elena SEOANE & María José LÓPEZ COUSO (eds.), *Theoretical and Empirical Issues in Grammaticalization*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pàg. 55-76.
- CORNILLIE, Bert (2009): «Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories», *Functions of Language* 16: 1, pàg. 44-62.
- CORNILLIE, Bert, Walter DE MULDER, Tine VAN HECKE & Dieter VERMANDERE (2009): «Modals in the Romance modals», en Bjoern HANSEN & Ferdinand DE HAAN (eds.), *Modals in the languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- CUENCA, M. Josep & Joseph HILFERTY (1999): *Introducció a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel.
- CUENCA, M. Josep & M. Àngels MASSIP (2005): «Connectors i processos de gramaticalització», *Caplletra* 38, pàg. 259-277.
- DAVIDSE, Kristin, Lieven VANDELANOTTE & Hubert CUYCKENS (2010) (eds.): *Subjectification, intersubjectification and grammaticalization*. Berlin / New York: Mouton De Gruyter.

- DECat = COROMINES, Joan (1983-91): *Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial.
- DCVB = Antoni Maria ALCOVER & Francesc de Borja MOLL (1928-1962): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vol. Palma: Editorial Moll. [<http://dcvb.iecat.net>]
- DE HAAN, Ferdinand (1999): «Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries», *Southwest Journal of Linguistics* 18, pàg. 83-101.
- DE HAAN, Ferdinand (2006): «Typological approaches to modality», en William FRAWLEY (ed.), *The Expression of Modality*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- DELANCEY, Scott (2001): «The mirative and evidentiality», *Journal of Pragmatics* 3, pàg. 369-382.
- DENDALE, Patrick (1994a): «*Devoir* épistémique, marqueur modal ou évidentiel?», *Langue française* 102, pàg. 24-40.
- DENDALE, Patrick (1994b): «Le futur conjectural versus *dévoir* épistémique: différences de valeur et de restrictions d'emploi», *Le Français Moderne* 69:1, pàg. 1-20.
- DENDALE, Patrick (1999): «*Devoir* au conditionnel: valeur evidential-modale et origine du conditionnel», en Svetlana VOGELEER *et al.* (eds.), *La modalité sous tous ses aspects*, Amsterdam / Atlanta: Rodopi, pàg. 7-28.
- DENDALE, Patrick (2000): «*Devoir* épistémique á l'indicatif et au conditionnel: inférence ou prédiction?», en *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*. Vol. 7. *Sens et Fonctions*. Tübingen: Niemeyer, pàg. 159-169.
- DENDALE, Patrick & Liliane TASMOWSKI (2001): «Introduction: Evidentiality and Related Notions», *Journal of Pragmatics* 33, pàg. 339-348.
- DENDALE, Patrick & Julie VAN BOGAERT (2007): «A semantic description of French lexical evidential markers and the classification of evidentials», *Rivista di Linguistica* 19:1, pàg. 65-89.
- DESAGULIER, Guillaume (2005): «Grammatical blending and the conceptualization of complex cases of interpretational overlap. The case of *want to/wanna*», *Annual Review of Cognitive Linguistics* 3, pàg. 22-40.
- DESCLÉS, Jean-Pierre & Zlatka GUENTCHÉVA (2001): «La notion d'abduction et le verbe *devoir* "épistémique"», en Patrick DENDALE & Johan VAN DER AUWERA (eds.). *Les verbes modaux*. Cahiers Chronos 8. Amsterdam: Rodopi, pàg. 103-122.
- DFabra = Pompeu FABRA (1988): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: EDHASA.
- DIECI = Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona / Palma / València: Institut d'Estudis Catalans.
- DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Segona edició. Barcelona / Palma / València: Institut d'Estudis Catalans.
- DIEWALD, Gabriele (1993): «Zur Grammatikalisierung der Modalverben im Deutschen», *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 12:2, pàg. 218-234.

- DIEWALD, Gabriele (1999): *Die Modalverben im Deutschen: Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*. Tübingen: Niemeyer.
- DIEZ, Frédéric (1874-1876): *Grammaire des langues romanes*, traducció d'Auguste BRACHET, Gaston PARIS & Alfred MOREL FATIO. 3 vol. Paris: F. Vieweg [Ed. facsimile de 1973].
- DLabèrnia = Pere LABÈRNIA I ESTELLER (1864): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*.
- DValencià = *Diccionari Valencià* (1995). València: Generalitat Valenciana.
- ERNOUT, Alfred & Antoine MEILLET (1979): *Dictionnaire Étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: Editions Klincksieck.
- ERNOUT, Alfred & François THOMAS (1989): *Syntaxe Latine*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Euskal Gramatika* = EUSKALTZAINDIA GRAMATIKA BATZORDEA (2007): *Euskal Gramatika Lehen Urratsak*.
- EVANS, Vyvyan, Benjamin K. BERGEN & Jörg ZINKEN (eds.) (2007): *The Cognitive Linguistics Reader*. London: Equinox Publishing Ltd.
- FABRA, Pompeu (1918/1933): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Ed. IEC 2006].
- FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Editorial Teide.
- FABRA, Pompeu (1983): *Converses filològiques, I i II*, ed. de Joaquim Rafel. Barcelona: EDHASA.
- FAUCONNIERM, Gilles & Mark TURNER (1996): «Blending as a central process of grammar», en Adele E. GOLDBERG (ed.), *Conceptual structure, discourse, and language*. Stanford: Centre for the Study of Language and Information (CSLI), pàg. 113-129.
- FAUCONNIERM, Gilles & Mark TURNER (1998): *The way we think. Conceptual Blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- FERNÁNDEZ DE CASTRO, Félix (1999): *Las perífrasis verbales en el español actual*. Madrid: Gredos.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramón (1985): *Gramática histórica provenzal*, Oviedo, Universidad de Oviedo.
- FERRANDO, Antoni (2012): «Interés dels mss. C i D del 'Llibre dels feits' per a la fixació textual de la crònica jaumina», en Antoni FERRANDO (ed.), *El Llibre dels feits. Aproximació crítica*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- FERRANDO, Antoni (ed.) (2012): *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa: Novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana. Linguistic and Cultural Studies on 'Curial e Güelfa', a 15th Century Anonymous Chivalric Romance in Catalan*. 2 vol., IVITRA Research in Linguistics and Literature. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- FERRANDO, Antoni & Miquel NICOLÁS (2005): *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions de la UOC.
- FERRANDO, Antoni & Josep Vicent ESCARTÍ (ed.) (2010): *Llibre dels feits del rei En Jaume*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- FILLMORE, Charles J. & Paul KAY (1993): *Construction grammar coursebook: Chapters 1 through 11*. Berkeley: University of California.
- FILLMORE, Charles J. (1982): «Frame semantics», en Linguistic Society of Korea (ed.), *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing Company, pàg. 111-137.
- FLEISCHMAN, Suzanne (1982): *The Future in Thought and Language. Diachronic Evidence from Romance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FLOYD, Rick (1999): *The structure of evidential categories in Wanka Quechua*. Dallas: The Summer Institute of Linguistics, Inc.
- FOLEY William A. & Robert D. VAN VALIN (1984): *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GARACHANA, Mar & ARTIGAS, Esther (2012): «Corpus digitalizados y palabras gramaticales» *Scriptum Digital 1*, pàg. 37-65
- GARACHANA, Mar & Malte ROSEMEYER (en premsa): «Rutinas léxicas en el cambio gramatical. El caso de las perífrasis deónticas e iterativas», *Revista de Historia de la Lengua Española*.
- GAVARRÓ, Anna & Brenda LACA (2002): «Les perífrasis temporals, aspectuals i modals», en Joan SOLÀ *et al.* (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. III. Barcelona: Empúries, pàg. 2663-2726.
- GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GEERAERTS, Dirk (1997): *Diachronic Prototype Semantics. A contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Clarendon Press.
- GEERAERTS, Dirk (ed.) (2006): *Cognitive linguistics: basic readings*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- GEERAERTS, Dirk (2009): *Theories of lexical semantics*. New York: Oxford University Press.
- GEERAERTS, Dirk & Hubert CUYCKENS (eds.) (2007): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York: Oxford University Press.
- GINEBRA, Jordi (ed.) (1998): *Gramàtica Catalana* de Joan Petit i Aguilar. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GIVÓN, Talmy (1984): *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, vol. 1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- GIVÓN, Talmy (1990): *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, vol. 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- GNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006): *Gramàtica Normativa Valenciana*. València.

- GODDARD, Pliny Earle (1911): «Athapascan (Hupa)», en Franz BOAS (ed.), *Handbook of American Indian languages*, part 1. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bulletin 40. Washington: Government Printing Office.
- GOLDBERG, Adele E. (1995): *Constructions: a Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- GONZÁLEZ GUTIÉRREZ, Juan Antonio (2008): *Las perífrasis verbales de la lengua catalana en los siglos XVI-XX (hasta la normativización de la lengua)*. Tortosa: UNED-Tortosa.
- GOOSSENS, Louis (1985): «Modality and the modals», en A. Machtelt BOLKESTEIN, Casper De GROOT & J. Lachlan MACKENZIE (eds.), *Predicates and Terms in Functional Grammar*. Dordrecht: Foris, pàg. 203-217.
- GOOSSENS, Louis (1999): «Metonymic bridges in modal shifts», en Klaus-Uwe PANTHER & Günter RADDEN (ed.), *Metonymy in language and thought*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- GOOSSENS, Louis (2000): «Patterns of meaning extension, “parallel chaining”, subjectification and modal shifts», en Antonio BARCELONA (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 149-169.
- GOOSSENS, Louis, Paul PAUWELS, Brygida RUDZKA-OSTYN, Anne-Marie SIMON-VANDENBERGEN & Johan VANPARYS (eds.) (1995): *By Word of Mouth: Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- GOSSELIN, Laurent (1999): «Les valeurs de l'imparfait et du conditionnel dans les systèmes hypothétiques», en Svetlana VOGEELEER *et al.* (ed.), *La modalité sous tous ses aspects*. Cahiers Chronos 4. Amsterdam / Atlanta: Rodopi, pàg. 29-51.
- GOUGENHEIM, Georges (1971): *Étude sur les périphrases verbales de la langue française*. Paris: Librairie A. G. Nizet.
- GRANDGENT, Charles Hall (1962): *An Introduction to vulgar latin*. London: D. D. Heath & Company.
- GREVISSE, Maurice (1975): *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*. Gembloux: Éditions J. Duculot.
- Guia IIFV = INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA (2002): *Guia d'usos lingüístics*.
- HAAS, Mary (1941): «Tunica», en *Handbook of American Indian languages*, vol. 4. New York: J. J. Augustin, pàg. 1-143.
- HAHN, E. Adelaide (1953): *Subjunctive and Optative. Their Origins as Futures*. New York: Lancaster Press.
- HEINE, Bernd (2003): «Grammaticalization», en Brian D. JOSEPH & Richard D. JANDA (eds.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Malden / Oxford: Blackwell Publishing, pàg. 575-601.

- HEINE, Bernd, Ulrike CLAUDI & Friederike HÜNNEMEYER (1991): *Grammaticalization: A Conceptual Framework*, 2 vol. Chicago, University of Chicago Press.
- HENGEVELD, Kees (1988): «Illocution, mood and modality in a functional grammar of Spanish», *Journal of Semantics* 6, pàg. 227-269.
- HENGEVELD, Kees (1989): «Layers and operators in functional grammar», *Journal of Linguistics* 25, pàg. 127-157.
- HERMAN, József (2001): *El latín vulgar*. Barcelona: Editorial Ariel.
- HERNÁNDEZ DÍAZ, Axel (2006): «Posesión y existencia. La competencia de *haber y tener y haber existencial*», en Company Company, Concepción, *Sintaxis histórica de la lengua española. Primera parte: La frase verbal*, vol 2. México: UNAM-Fondo de Cultura Económica.
- HERNANZ, M. Lluïsa & Gemma RIGAU (1984): «Auxiliaritat i treestructuració», *Els Marges* 31, pàg. 29-51.
- HOPPER, Paul (1987): «Emergent grammar», *Berkeley Linguistics Society* 13, pàg. 139-57.
- HOPPER, Paul (1998): «Emergent grammar», en Michael TOMASELLO (ed.), *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure*. New Jersey: LEA, pàg. 155-175.
- HOPPER, Paul J. & Elizabeth Closs TRAUGOTT (2003 [1993]): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IFANTIDOU, Elly (2001): *Evidentials and relevance*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- JAKOBSON, R. (1957): «Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb», en *Russian Language Project*. Cambridge: Department of Slavic Languages and Literatures, Harvard University.
- JANÉ, Albert (1973): *Aclariments lingüístics*. Barcelona: Barcino.
- JAUME I (2010): *Llibre dels feits del rei en Jaume*, 2 vol. Edició d'Antoni Ferrando & Vicent J. Escartí. "Col·lecció Facsímils" 5. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- JENSEN, Frede (1986): *The syntax of Medieval Occitan*. Tübingen: Niemeyer.
- JENSEN, Frede (1990): *Old French and Comparative Gallo-Romance Syntax*. Tübingen: Niemeyer.
- JORDANA, Cèsar August (1968 [1932]): *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Barcino.
- JOSEPH, Brian D. & Richard D. JANDA (eds.) (2003): *The Handbook of Historical Linguistics*. Malden / Oxford: Blackwell Publishing.
- KIEFER, Ferenc (1994): «Modality», en Roger E. ASHER & James M. Y. SIMPSON (eds.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol 5. Oxford: Pergamon Press, pàg. 2515-2520.

- KIEFER, Ferenc (1997): «Presidential address: Modality and pragmatics», *Folia Linguistica* 31:3/4, pàg. 241-253.
- KÖVECSES, Zoltan (2000): «The scope of metaphor», en Antonio BARCELONA (ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 253-281.
- KRATZER, Angelika (1977): «What 'must' and 'can' must and can mean», *Linguistics and Philosophy* 1, pàg. 337-355.
- KRATZER, Angelika (2012): *Modals and Conditionals. New and Revised Perspectives*. Oxford Studies in Theoretical Linguistics 36. Oxford : Oxford University Press.
- LACREU, Josep (1990): *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Generalitat Valenciana / IIFV.
- LAKOFF, George (1987): *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George & Mark JOHNSON (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, Ronald W. (1977): «Syntactic reanalysis», en Charles N. LI (ed.), *Mechanisms of syntactic change*. Austin, Texas University Press, pàg. 57-139.
- LANGACKER, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Linguistics*, vol. I. *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (1988): «An overview of Cognitive Grammar», en Brygida RUDZKA-OSTYN (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pàg. 3-48.
- LANGACKER, Ronald W. (1990): «Subjectification», *Cognitive Linguistics* 1, pàg. 5-38.
- LANGACKER, Ronald W. (1991a): *Foundations of Cognitive Linguistics*, vol. II. *Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (1991b): *Concept, Image and Symbol*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER, Ronald W. (1993): «Reference point constructions», *Cognitive Linguistics* 4(1), pàg. 1-38.
- LANGACKER, Ronald W. (1995): «Raising and transparency», *Language* 71, pàg. 1-62.
- LANGACKER, Ronald W. (1999a): «Losing control: Grammaticization, subjectification, and transparency», en Andreas BLANK & Peter KOCH (eds.), *Historical Semantics and Cognition*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 147-175 [recuperat a Langacker 1999b].
- LANGACKER, Ronald W. (1999b): *Grammar and Conceptualization*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER, Ronald W. (2006): «Subjectification, Grammaticization, and Conceptual Archetypes», en Angeliki ATHANASIADOU, Costas CANAKIS & Bert CORNILLIE (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 17-40.

- LAZARD, Gilbert (2001): «On the grammaticalization of evidentiality», *Journal of Pragmatics* 33, pàg. 359-367.
- LEHMANN, Christian (2002): *Thoughts on Grammaticalization*. Second, revised edition. Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt 9. München: Lincom Europa.
- LEVINSON, Stephen C. (1995): «Three levels of meaning», en Frank Robert Palmer (ed.), *Grammar and Meaning: Essays in Honor of Sir John Lyons*. Cambridge, Cambridge University Press, pàg. 90-115
- LEVY, Emil (1909): *Petit dictionnaire provençal-français*. Raphèle-lès-Arles: Culture provençale et méridionale Marcel Petit.
- LÖFSTEDT, Leena (1966): *Les expressions du commandement et de la défense en latin et leur survie dans les langues romanes*. Helsinki.
- LÓPEZ FERRERO, Carmen (2001): «La comunicació del saber en los géneros académicos: recursos lingüísticos de modalidad epistémica y de evidencialidad», en Frances LUTTIKHUIZEN (ed.), *V Congrès Internacional sobre llengües per a finalitats específiques. The Language of International Communication*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, pàg. 164-172.
- LYONS, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, John (1980 [1977]): *Semántica*. Barcelona: Editorial Teide.
- MARÍN ARRESE, Juana I. (ed.) (2004): *Perspectives on evidentiality and modality*. Madrid: Editorial complutense.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2001): *Els orígens de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions de la UOC / Pòrtic.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, Antonio Maria (2002): «DEBEO, verbe de modalité», en Michèle FRUYT & Claude MOUSSY (eds.), *Les modalités en latin*. Colloque du Centre Alfred Ernout, Université de Paris IV, 3, 4 et 5 juin, 2002.
- MARTINES, Josep (1998): «Creativitat lèxica. Passat i present», en Maria Antònia CANO & Josep MARTINES & Vicent MARTINES (eds.), *Un món de llengües. Actes de les V-IX Jornades de Sociolingüística de la Nucia*. Alcoi: Ed. Marfil, pàg. 171-195.
- MARTINES, Josep (1999): «Sobre una construcció sintàctica catalana controvertida: *ser + de + Infinitiu*», en Vicent MARTINES (ed.), *Estudis sobre Roís de Corella*. Alcoi: Ed. Marfil, pàg. 211-264.
- MARTINES, Josep (2000a): «L'expressió de les emocions i la creativitat lèxica: «estimar» 'amar', entre l'eufemisme i la metàfora cultural», en *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Santander, Universidad Menéndez Pelayo, vol. 2, pàg. 1221-1243.
- MARTINES, Josep (2000b): «El canvi lèxic en català (s. XVI-XX). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva. Les novetats i la llengua catalana», en *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant (16 i 17 d'octubre de 1998)*, pàg. 35-64.

- MARTINES, Josep (2012): «La integració conceptual o *blending* i l'arc de Sant Martí. Vers una semàntica cognitiva diacrònica i cultural», *eHumanista/IVITRA* 2, pàg. 240-270.
- MARTINES, Josep (en premsa a): *Gramaticalització i modalització. El cas del futur epistèmic en català antic*.
- MARTINES, Josep (en premsa b): *Gramaticalització i modalització. El condicional evidencial en català antic*.
- MARTINES, Josep & Manuel PÉREZ-SALDANYA (2009): «Per una Gramàtica del català antic: objectius, metodologia i un tast», en Josep MARTINES & Manuel PÉREZ-SALDANYA (ed.), *Per a una Gramàtica del català antic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pàg. 7-39.
- MARTINES, Josep, Sandra MONTSERRAT & Carles SEGURA (en preparació): «Els temps verbals», en *Gramàtica del català antic*.
- MEILLET, Antoine (1965 [1912]): «L'evolution des formes grammaticales», en *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. 1. Paris: Edouard Champion, pàg. 130-149.
- MÉNARD, Philippe (1994): *Syntaxe de l'ancien français*. Bordeus: Éditions Bière.
- MESTRES, Josep M., Joan COSTA, Mireia OLIVA & Ricard FITÉ (1995): *Manual d'estil: la redacció i l'edició de textos*. Barcelona: Ed. Eumo / Universitat de Barcelona / Universitat Pompeu Fabra / Associació de Mestres Rosa Sensat.
- MEYER-LÜBKE W. (1900): *Grammairre des langues romanes*. Trad. fr. de Auguste Doutrepoint et Georges Doutrepoint. 3 vol. Paris: H. Welter. [Reimpressió. 1974, Ginebra: Slatkine.]
- MITHUN, Marianne (1995): «On the relativity of irrealis», en Joan L. BYBEE & Suzanne FLEISCHMAN (eds.), *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pàg. 367-388.
- MITHUN, Marianne (1999): *The languages of native North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOLHO, Maurice (1975): *Sistemática del verbo español (Aspectos, modos, tiempos)*. 2 vol. Madrid: Gredos.
- MOLL, Francesc de Borja (1975): *Gramàtica catalana, referida especialment a les Illes Balears*. Palma: Editorial Moll.
- MONTSERRAT, Sandra (2007): *La semàntica diacrònica cognitiva: una aplicació a propòsit de venir, arribar i aplegar (segles XII-XVI)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MONTSERRAT, Sandra (2012a): «La perífrasi *estar* + gerundi en català antic: un estudi de corpus», en Yvette BÜRKI, Manuela CIMELI & Rosa SÁNCHEZ (coord.), *Lengua, Llengua, Llingua, Lingua, Langue. Encuentros filológicos (ibero)románicos. Estudios en homenaje a la profesora Beatrice Schmid*. München: Verlag Anja Urbanek.

- MONTSERRAT, Sandra (2012b): «*Continuar + gerundi i seguir + gerundi: un estudi de corpus*», *eHumanista/IVITRA* 2, pàg. 148-184.
- MONTSERRAT, Sandra (2013): «Periphrastic <*sofer + infinitive*> in Catalan: possibility of non-occurrence», en Mar GARACHANA, Sandra MONTSERRAT & Claus D. PUSCH (eds.), *From composite predicates to verbal periphrases in Romance languages*, IVITRA Research in Linguistics and Literature. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MONTSERRAT, Sandra (en preparació): «Les perífrasis verbals (II): Les perífrasis aspectuals», en *Gramàtica del català antic*.
- MORAN, Josep & Joan Anton RABELLA (2001): *Primers textos de la llengua catalana*. Clàssics Catalans, 1. Barcelona: Proa.
- MORTELMANS, Tanja (2000): «On the 'evidential nature of the 'epistemic' use of the German modals müssen and sollen», en Johan VAN DER AUWERA & Patrick DENDALE (eds.), *Modal verbs in germanic and romance languages Belgian Journal of Linguistics* 14. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MORTELMANS, Tanja (2002): «'Wieso sollte ich dich küssen, du hässlicher Mensch!' A study of the German modals Sollen and Müssen as "grounding predications" in interrogatives», en Frank BRISARD (ed.), *Grounding: The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 391-432.
- MORTELMANS, Tanja (2006): «Langacker's 'subjectification' and 'grounding'. A more gradual view» en Angeliki ATHANASIADOU, Costas CANAKIS & Bert CORNILLIE (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- MORTELMANS, Tanja (2006): «Modality in cognitive linguistics», en Dirk GEERAERTS & Hubert CUYCKENS (eds.), *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, pàg. 869-889.
- MUSHIN, Ilana (2001): *Evidentiality and Epistemological Stance. Narrative Retelling*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MYHILL, John (1996): «The development of the strong obligation system in American English», *American Speech* 71:4, pàg. 339-388.
- MYHILL, John (1997): «*Should* and *ought*: the rise of individually oriented modality in American English», *Journal of English Linguistics* 1, pàg. 3-23.
- NARROG, Heiko (2012): *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford York: Oxford University Press.
- NARROG, Heiko & Bernd HEINE (2011): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- NGLE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2009): *Nueva gramática de la lengua española*, 2 vol. *Morfología*. Madrid: Espasa Libros.
- NONELL I MAS, Jaume (1906): *Estudis gramaticals sobre la llengua catalana*.

- NORDLINGER, Rachel & Elizabeth Closs TRAUGOTT (1997): «Scope and the development of epistemic modality: evidence from *ought to*», *English Language and Linguistics* 1:2, pàg. 295-317.
- NUYTS, Jan & Patrick DENDALE (1994): «Bibliographie sélective de l'évidentialité», *Langue française* 102, pàg. 121-125.
- NUYTS, Jan (2001): *Epistemic modality, language, and conceptualization: a cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NUYTS, Jan (2002): «Grounding and the system of epistemic expressions in Dutch: A cognitive-functional view», en Frank BRISARD (ed.), *Grounding: The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- NUYTS, Jan (2005): «The modal confusion: On terminology and the concepts behind it», en Alex KLINGE and Henrik HØEG MÜLLER (eds.), *Modality: Studies in form and function*. London: Equinox, pàg. 5-38.
- NUYTS, Jan (2006): «Modality: Overview and linguistic issues», en William FRAWLEY (ed.), *The Expression of Modality*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 1-26.
- NUYTS, Jan, Pieter BYLOO & Janneke DIEPEVEEN (2010): «On deontic modality, directivity, and mood: The case study of Dutch *mogen* and *moeten*», *Journal of Pragmatics* 4: 1, pàg. 16-34.
- OLBERTZ, Hella (1998): *Verbal Periphrases in a Functional Grammar of Spanish*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary* (1968). DDAA. Oxford: Oxford University Press.
- PALMER, Frank Robert (1979): *Modality and the English Modals*. London: Longman.
- PALMER, Frank Robert (1986): *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, Frank Robert (2001): *Mood and Modality*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*. Halle (Saale): Verlag von Max Niemeyer.
- PELYVÁS, Péter (1996): *Subjectivity in English. Generative grammar versus the cognitive theory of epistemic grounding*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- PELYVÁS, Péter (2000): «Metaphorical extension of *may* and *must* into the epistemic domain», en Antonio BARCELONA (ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 233-250.
- PELYVÁS, Péter (2001a): «On the development of the category modal: a cognitive view. How changes in image-schematic structure led to the emergence of the grounding predication», en Piroska Kocsány & Anna Molnár (eds.), *Wort und (Kon)text*. Frankfurt am Main: Peter Lang, pàg. 103-130.
- PELYVÁS, Péter (2001b): «The development of the grounding predication. Epistemic modals and cognitive predicates», en Enikő NÉMETH & Károly BIBOK (ed.),

- Pragmatics and the Flexibility of Word Meaning*. Amsterdam: Elsevier, pàg. 151-174.
- PELYVÁS, Péter (2001c): «Extension of *should* and *ought* into the epistemic domain», en Jozsef ANDOR, Tibor SZÜCS & Istvan TERTS (eds.), *Szines eszmék nem alszanak...* (Szépe György 70. Születésnapjára). Pécs: Lingua Franca Csoport, pàg. 932-945.
- PELYVÁS, Péter (2003) «The relationship of conceptual structure and grammatical structure in modals», en László I. KOMLÓSI, Peter HOUTLOSSER & Michiel L Leezenberg (eds.), *Communication and Culture. Argumentative, Cognitive and Linguistic Perspectives*. Amsterdam: Sic Sat, pàg. 101-113.
- PELYVÁS, Péter (2006): «Subjectification in (expressions of) epistemic modality and the development of the grounding predication», en Angeliki ATHANASIADOU, Costas CANAKIS & Bert CORNILLIE (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 121-150.
- PÉREZ-SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català: Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.
- PÉREZ-SALDANYA, Manuel (2002): «Les relacions temporals i aspectuals», en Joan Solà *et al.* (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. III. Barcelona: Empúries, pàg. 2567-2662.
- PÉREZ-SALDANYA, Manuel (2007): «Gramaticalització i reanàlisi: funció i estructura en el canvi sintàctic», en Teresa CABRÉ MONNÉ (ed.), *Lingüística teòrica: anàlisi i perspectives*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, pàg. 13-29.
- PÉREZ-SALDANYA, Manuel & Vicent SALVADOR (1993): «Lingüística cognitiva i llengües en contacte: el cas del futur de probabilitat en català», en Rafael ALEMANY, Antnoi FERRANDO & Lluís B. MESEGUER (eds.), *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat d'Alacant, Universitat de València, Universitat Jaume I, pàg. 229-245.
- PÉREZ-SALDANYA, Manuel & José Ignacio HUALDE (2003): «On the origin and evolution of the Catalan periphrastic preterit», en Claus D. PUSCH & Andreas WESCH (eds.), *Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, pàg. 47-60.
- PERKINS, Michael R. (1983): *Modal expressions in English*. London: Frances Pinter.
- PICALLO, Carme (1990): «Modal verbs in Catalan», *Natural Language and Linguistic Theory* 8:2, pàg. 285-312.
- PIETRANDREA, Paola (2005): *Epistemic modality: functional properties and the Italian system*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- PLUNGIAN, Vladimir A. (2001): «The place of evidentiality within the universal grammatical space», *Journal of Pragmatics* 33, pàg. 349-357.
- PORTNER, Paul (2009): *Modality*. New York: Oxford University Press.
- PUSCH, Claus D. & Andreas WESCH (eds.) (2003): *Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen = Perífrasis verbals en les llengües (ibero-)romàniques =*

Perífrasis verbales en las lenguas (ibero-)románicas. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

- QUELLER, Kurt (2003): «Metonymic sense shift: Its origins in hearers' abductive construal of usage in context», en Hubert CUYCKENS, René DIRVEN & John R. TAYLOR (ed.), *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter, pàg. 211-241.
- QUER, Josep (2002): «Subordinació i mode», en Joan SOLÀ *et al.* (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. III. Barcelona: Empúries, pàg. 2799-2866.
- RABELLA, Joan Anton (2009): «La llengua dels llibres de cort de Justícia», en Josep MARTINES & Manuel PÉREZ-SALDANYA (eds.), *Per a una Gramàtica del català antic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pàg. 61-72.
- RENZI, Lorenzo, Giampaolo SALVI & Anna CARDINALETTI (eds.) (1991): *Grande grammatica italiana di consultazione*. vol. II Bologna, Società editrice il Mulino.
- ROJO, Guillermo (1974): *Perífrasis verbales en el gallego actual*. Anejo 2 de *Verba, Anuario Gallego de Filología*. Universidad de Santiago de Compostela.
- RONJAT, Jules (1937): *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, vol. III-IV. Montpellier: Société des langues romanes [reimpressió de 1980].
- ROSCH, Eleanor (1973): «Natural categories», *Cognitive Psychology* 4, pàg. 328-50.
- ROSCH, Eleanor & Carolyn B. MERVIS (1975): «Family resemblances», *Cognitive Psychology* 7, pàg. 573-605.
- RUAIX I VINYET, Josep (1998): *Català complet/2. Curs superior de Llengua*. Moià.
- RUHL, Charles (1989): *On monosemy: A study in linguistic semantics*. Albany: State University of New York Press.
- SALVADOR, Carles (1978 [1951]): *Gramàtica Valenciana*. València: Eliseu Climent editor.
- SALVI, Giampaolo & Lorenzo RENZI (eds.) (2010): *Grammatica dell'italiano antico*, Bologna: Il Mulino.
- SÁNCHEZ, Elena (2013): *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica*. Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie. Berlin: Walter de Gruyter.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1993 [1950]): *Gramàtica Valenciana*. Ed. d'Antoni Ferrando. Barcelona: Editorial Alta Fulla.
- SAPIR, Edward (1922): «Takelma», en Franz BOAS (ed.): *Handbook of American Indian Languages*, part 2. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bulletin 40. Washington: Government Printing Office, pàg. 1-296.
- SASTRE DE BARBARÁN, María Silvia (2000): *Los modalizadores epistémicos (hedges) en artículos de investigación científica y en abstracts en inglés y español*. Tesi de màster, Universidad Católica de Salta e Instituto de Dialectología Dra. Berta Vidal de Battini.

- SCHMID, Beatrice (1988): *Les traduccions valencianes del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523). Estudi lingüístic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SCHMID, Beatrice (2008): «L'expressió de l'obligació al *Llibre del Consolat de Mar* i com és traduïda al castellà», en Tobias Brandenberger, Beatrice Schmid & Monika Winet (eds.): *Traducción y estilística. Para el profesor Germán Colón en sus ochenta años* (=ARBA 20). Basel: Universität Basel, pàg. 19-40.
- SCHMID, Beatrice (2012): «Un aspecto sintáctico del *Curial e Güelfa*: las perífrasis modales», en Antoni FERRANDO (ed.), *Novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana. Linguistic and Cultural Studies on 'Curial e Güelfa', a 15th Century Anonymous Chivalric Romance in Catalan*. 2 vol., IVITRA Research in Linguistics and Literature. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pàg. 843-874.
- SCHMID, Beatrice & SENTÍ, Andreu (en preparació): «Les perífrasis verbals (I): Les perífrasis modals», en *Gramàtica del català antic*.
- SEGURA-LLOPES, Carles (2012): «El passat perifràstic en català antic. Una revisió a partir d'estudi de corpus», *eHumanista/IVITRA* 2, pàg. 118-147.
- SEIFERT, Eva (1930): «*Haber y tener* como expresiones de la posesión en español», *Revista de Filología Española*, 17:3, pàg. 233-276, i 17:4, pàg. 345-389.
- SEIFERT, Eva (1957-1958): «Die Verben Habere und Tenere im Katalanischen», *Estudis Romànics* VI, pàgs. 1-74.
- SENTÍ, Andreu (2012): «L'expressió de l'obligació en català arcaic i els verbs *deure*, *haver* i *tenir*», en Yvette BÜRKI, Manuela CIMELI & Rosa SÁNCHEZ (coord.), *Lengua, Lllengua, Lllingua, Lingua, Langue. Encuentros filológicos (ibero)románicos. Estudios en homenaje a la profesora Beatrice Schmid*. München: Verlag Anja Urbanek, pàg. 420 - 435.
- SENTÍ, Andreu (2013) «Modalitat i evidencialitat. Un estudi de *deure* epistèmic al segle XV», en Emili CASANOVA HERRERO & Cesáreo CALVO RIGUAL (eds.): *Actes del 26é Congrés de Lingüística i Filologia Romàniques (València, 6-11 de setembre de 2010)*. Berlin: Walter de Gruyter.
- SOARES DA SILVA, Augusto (2003): «Image schemas and coherence of the verb category: The case of the Portuguese verb *deixar*», en Hubert CUYCKENS, René DIRVEN & John R. TAYLOR (eds.), *Cognitive approaches to lexical semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter, pàg. 281-322.
- SOLÀ, Joan (1980): *Estudis de sintaxi catalana 1*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLÀ, Joan (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Editorial Columna.
- SQUARTINI, Mario (2001): «The internal structure of evidentiality in romance», *Studies in Language* 25, pàg. 297-334.
- SQUARTINI, Mario (2004): «Disentangling evidentiality and epistemic modality in romance», *Lingua* 114:7, pàg. 873-889.

- SQUARTINI, Mario (2008): «Lexical vs. grammatical evidentiality in French and Italian» *Linguistics* 46:5, pàg. 917-947.
- SQUARTINI, Mario (2010a): «L'espressione della modalità», en Giampaolo SALVI & Lorenzo RENZI (eds.), *Grammatica dell'italiano antico*, Bologna: Il Mulino, PÀG. 511-545.
- SQUARTINI, Mario (2010b): «Where mood, modality and illocution meet: the morphosyntax of Romance conjectures», en Martin G. BECKER, Eva-Maria REMBERGER (eds.), *Modality and mood in Romance. Modal interpretation, mood selection and mood alternation*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, pàg. 109-219.
- STATHI, Katerina, Elke GEHWEILER & Ekkehard KÖNIG (2010): *Grammaticalization: current views and issues*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- STRAUSBAUGH, J. A. (1936): *The use of «aver a» and «aver de» as Auxiliary Verbs in Old Spanish from earliest Texts to the end of the XIIIth Century*. Chicago.
- SWADESH, Morris (1939): «Nootka internal syntax», *International Journal of American Linguistics* 9, pàg. 77-102.
- SWEETSER, Eve (1990): *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TALMY, Leonard (1988): «Force dynamics in language and cognition», *Cognitive Science* 2, pàg. 49-100.
- TALMY, Leonard (2000): *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1, *Concept structuring systems*. Cambridge: MIT Press.
- Thesaurus linguae latinae* (1975). BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (1980): «Meaning-change in the development of grammatical markers», *Language Sciences* 2, pàg. 44-61.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (1982): «From propositional to textual and expressive meanings; some semantic-pragmatic aspects of grammaticalization», en Winfred P. LEHMANN & Yakov MALKIEL (eds.), *Perspectives on Historical Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pàg. 245-271.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (1989): «On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change», *Language* 57, pàg. 33-65.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2006): «Historical aspects of modality», en William FRAWLEY (ed.), *The Expression of Modality*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 107-139.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2007): «(Inter)subjectification and unidirectionality», *Journal of Historical Pragmatics* 8, pàg. 295-309.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2010): «(Inter)subjectivity and (inter)subjectifications: A reassessment», en Kristin DAVIDSE; Lieven VANDELANOTTE; Hubert CUYCKENS (eds.): *Subjectification, intersubjectification and grammaticalization*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pàg. 29-70.

- TRAUGOTT, Elizabeth Closs (2012): «Pragmatics and language change», en Keith ALLAN & Kasia M. JASZCZOLT (ed.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 549-565.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs & Bernd HEINE (eds.) (1991): *Approaches to Grammaticalization*. 2 vol. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs & Ekkehard KÖNIG (1991): «The semantics-pragmatics of grammaticalization revisited», en Elizabeth Closs TRAUGOTT & Bernd HEINE. (eds.), *Approaches to Grammaticalization*, vol. I. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pàg. 189-218
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs & Richard B. DASHER (2002): *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNGERER, Friedrich & Hans-Jörg SCHMID (1996): *An introduction to cognitive linguistics*. London / New York: Longman.
- VÄÄNÄNEN, Veikko (1971): *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Editorial Gredos.
- VALENTÍ I FIOL, Eduard (1995): *Gramàtica llatina*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana, referida especialment al País Valencià*. València: Tres i Quatre.
- VAN DER AUWERA, Johan & Vladimir A. PLUNGIAN (1998): «Modality's semantic map» *Linguistic Typology* 2, pàg. 79-124.
- VAN DER AUWERA, Johan & Patrick DENDALE (eds.) (2000): *Modal verbs in germanic and romance languages. Belgian Journal of Linguistics* 14. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- VAN LINDEN, An (2012): *Modal adjectives: English deontic and evaluative constructions in diachrony and synchrony* (Topics in English Linguistics 75). Berlin: Mouton de Gruyter.
- VAN LINDEN, An & Jean-Christophe VERSTRAETE (2011): «Revisiting deontic modality and related categories: A conceptual map based on the study of English modal adjectives», *Journal of Pragmatics* 43, pàg. 150-163.
- VAN VALIN, Robert D. & Randy J. LAPOLLA (1997): *Syntax. Structure Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VENDLER, Zeno (1967): *Linguistics in philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- VENY, Joan (2002 [1982]): *Els parlars catalans*. Palma: Editorial Moll.
- WILLET, Thomas (1988): «A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality», *Studies in Language* 12:1, pàg. 51-97.
- WILSON, Deirdre & Dan SPERBER (2006): «Relevance Theory», en Laurence R. HORN & Gregory WARD (ed.), *The Handbook of Pragmatics*. Malden / Oxford / Victoria: Blackwell Publishing.

WITTGENSTEIN, Ludwig (1953): *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell Publishing. Traducció catalana: *Investigacions filosòfiques* (1997). Barcelona: Edicions 62.

YLLERA, Alicia (1980): *Sintaxis històrica del verbo español: las perífrasis medievales*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

11 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES DEL CORPUS TEXTUAL DEL CATALÀ ANTIC²³⁶

11.1 Petit corpus occità

- (BecAn)* Pierre Bec, *Anthologie de la prose occitane du moyen age (XII- XV siècle). Volum I: vidas e razons, chroniques et lettres, prose narrative*, Avinyó, Editions Aubanel, 1977.
- (ChPr)* Karl Bartsch, *Chrestomathie Provençale (accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire)*, Raphèle-lès-Arles, Centre provençale et meridionale Marcel Petit, 1868.
- (IOA)* André Bianchi & Maurice Romieu, *Iniciacion a l'occitan ancian. Dètz e nòu tèxtes de l'Edat Mejana comentats*, Burdeus, Presses Universitaires de Bordeaux, 2002.
- (PAC1)* Clovis Brunel, *Les plus anciennes chartes en langue provençale. Recueil des pièces originales antérieures au XIIIe siècle (volum I)*, Ginebra, Slatkine Reprints, 1973.

²³⁶ Amb un asterisc (*) indiquem els textos que hem fet servir només per a l'estudi de *deure*, i no per al de *haver*. Amb dos asteriscs (**), indiquem els textos que només hem fet servir per a l'estudi de *haver* i no per al de *deure*. La resta de textos, la gran majoria, formen part de l'estudi de totes dues perifrasis.

11.2 Corpus del català preliterari (s. XI-1250)

- (Compareixença) «Jurament de compareixença» <1031-1035> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001, «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 50-51.
- (Carta de Franquesa) «Carta de Franquesa» <1248> dins Joan Miralles, *Antologia de textos de les Illes Balears. Volum I. Segles XIII-XVI*, Barcelona: Institut d'Estudis Balears/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat/ Govern de les Illes Balears, 2006.
- (Castellbisbal) «Capbreu de Castellbisbal» <1189> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 84.
- (Deutes) «Reconeixement de deutes a Pere de Canet» <XIIIa> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 106-107.
- (Document insòlit) «Un document insòlit del segle XI» <1032-1035> dins Enric Moreu-Rey, *Quaderns d'Arqueologia i d'Història de la Ciutat*, XVIII. Barcelona, 1980, pàg. 99-108.
- (Fidelitat) «Jurament feudal de fidelitat» <1047-1098> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001, «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 54.
- (Graudescales) «Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales» <XII> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 68-70.
- (Guitard) «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet» <1080-1095> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001, «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 58-60.
- (Homilies) *Homilies d'Organyà* <XIb> a cura d' A.-J. Soberanas, A. Rossinyol, A. Puig, Barcelona, Barcino, 2001.
- (Illes XIII-25) MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2006): *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI. Volum I.*, Barcelona. Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 117-121.

- (Judicis I) «Llibre dels judicis 1» <XIIa> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 77-78.
- (Judicis II) «Llibre dels judicis 2» <1180-1190> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 80-81.
- (Jurament) «Jurament feudal» <1028-1047> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001, «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 46.
- (Medieval 10) «Feudal agreements» <1043-1117> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 67-69.
- (Medieval 11) «A will» <106> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 70.
- (Medieval 12) «Feudal oath» <XIb> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 71.
- (Medieval 13) «The counts of Barcelona donate land in the region of Ollers» <1076> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 72.
- (Medieval 15) «Further selections from feudal documents» <1039-1131> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 76-79.
- (Medieval 17) «An inventory» <XIIa> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 81.
- (Medieval 19) «Grievances of the templars of Barberà» <1190-1210> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 85-86.
- (Medieval 21) «Abuses committed in Lleida by Petrus de Lobeira» <XIIf-XIIIa> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 90-91.
- (Medieval 25) «An inventory» <1239> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 96.

- (Medieval 26) «Ramona de Solans and others donate olive groves» <1241> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 97.
- (Medieval 27) «Grievances of the church of Puigfalconer» <1242> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 98-99.
- (Medieval 28) «Disputes involving the church of Organyà» <1243-1250> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 100-101.
- (Medieval 30) «G. Assalid donates land in Pallars» <1248> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 104.
- (Medieval 31) «Dispute between R. Maasen and Ferrer d'Escales» <1250-1255> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 105.
- (Medieval 8) «Dispute concerning the limits of Guissona and Ribelles» <1036-1079> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 65.
- (Medieval 9) «Feudal oath» <1043-1098> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 66.
- (Milà) Manuel Milà i Fontanals, «Notas de primitiva lengua catalana». *Revista Histórica*, II. Octubre, 1876, pàg. 289-292.
- (MiS-AntText) Joaquim Miret i Sans, «El més antig text literari escrit en català precedit per una colecció de documents dels segles XIè, XIIè i XIIIè», *Revista de bibliografia catalana*, VII, 1904, pàg. 5-47, 215-220.
- (MiS-Aplech) Joaquim Miret i Sans, «Aplech de documents dels segles XIè y XIIè per a l'estudi de la llengua catalana» dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (BRABLB), VI, 1911-1912, pàg. 348-357 i 381-395.
- (MiS-DJI) Joaquim Miret i Sans, «Patrius sermo. Documents en català del temps de rei En Jaume I». Dins *Actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1908b, pàg. 522-529.

- (MiS-DLC) Joaquim Miret i Sans, «Documents en langue catalane (Haute vallée du Sègre, XIè-XIIIè siècles)». *Revue Hispanique*, XIX, 1908a, pàg. 6-19.
- (MiS-PSP) Joaquim Miret i Sans, «Pro sermone plebeico». *BRABLB*, VI, 1913-1914, pàg. 30-41, 101-115, 163-185, 229-251, 275-280.
- (Ras) Philip D. Rasico, *El català antic*, Girona, CCG Edicions, 2006.
- (Rendició) «Rendició del castell de Llorenç» <1211> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 98.
- (RG-MPP) Paul Russell-Gebbett, «Mossèn Pere Pujol's "Documents en vulgar dels segles XI, XII & XIII..." (Barcelona 1913): a partial retranscription and commentary» dins *Studies in Medieval Literature and Language in memory of Frederick Whithead*. Manchester, 1973, pàg. 257-277.
- (Scripta) MARTÍNEZ CASILLAS, Lourdes & QUINTANA I FONT, Artur (1995) «Scripta ribagorçans del segle XIII» dins *A Sol Post*, 3, Alcoi, pàg. 193-204.
- (Tarragona) «Carta de l'arquebisbe de Tarragona» <1215-1225> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 102-103.
- (Treva) «Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon del Pallars Jussà al bisbe d'Urgell» <1098-1112> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 64-65.
- (Usatges) Joan Bastardas (ed.), *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1984.
- (Vall de Senyiu) «La Vall de Senyiu i els comtats de Pallars i Ribagorça» <1241-1242> dins Josep Moran, *Treballs de lingüística històrica catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 130. [Transcripció del s. XVIII]

11.3 Corpus del segle XIIIb

- (Alcoi)* *Llibre de Cort de Justícia d'Alcoi (anys 1263-65)*, ed. a cura de M. A. Diéguez Seguí, edició no publicada, 2004.

- (Clams i crims) DIÉGUEZ SEGUÍ, Maria Àngels, *Clams i crims en la València medieval segons el «Llibre de Cort de Justícia» (1279-1321)*, <1279-1299> Alacant, Universitat d'Alacant, 2001.
- (Cocentaina) PONSODA SANMARTÍN, Joan, *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el «Llibre de Cort de Justícia» de Cocentaina*, Alcoi, Ed. Marfil, 1996.
- (Desclot II)* DESCLOT, Bernat, <1275-1299> *Crònica*, vol. II, a cura de M. Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, 1951. [Manuscrit 1299]
- (Desclot V)* DESCLOT, Bernat, <1275-1299> *Crònica*, vol. V, a cura de M. Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, 1951. [Manuscrit 1299]
- (Diàlegs) ALEGRE URGELL, Montserrat, *Diàlegs de Sant Gregori. Retranscripció i estudi lingüístic de la versió catalana de 1340*, <1250-1290> Universitat de Barcelona, tesi doctoral, 2004. [Manuscrit 1340]
- (Fets) *Llibre dels Fets del rei en Jaume*, vol II, ed. de Jordi Bruguera, Barcelona, Barcino, 1991. [Manuscrit del 1343]
- (Furs)* *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA): Furs de València <1261-1271>*, J. Torruella (dir.), junt amb Manel Pérez-Saldanya, Josep Martines i Vicent Martines. <http://lexicon.uab.cat/cica>. 2010. [Manuscrit de 1349]
- (Llull, Medicina)* *Començaments de Medicina. Tractat d'Astronomia*, <1274-1283> a cura de Lola Badia, Palma, Patronat Ramon Llull, 2002. [Manuscrit 1275-1299]
- (Medieval 34)* «Aranzels dels corredors de Barcelona» <1271> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 110-111.
- (Medieval 40)* «Reva de Perpignà» <1284> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 125-126.
- (Medieval 41)* «Llegenda Daurada» <1275-99> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 127-129.
- (Vides) *Vides de sants roselloneses*, <1275-1299> v. II, edició a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard, amb prefaci i aportacions de Joan Coromines, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.

(Vilamur)* «Carta del comanador de Vilamur, B. De Lliri, al bisbe d'Urgell, Ponç de Vilamur» <1251> dins *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella, Barcelona, Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, pàg. 119-122.

(Llull, Doctrina) ** Llull, Ramon: *Doctrina pueril*, ed. de Joan Santanach i Suñol, Palma de Mallorca: NEORL. [Manuscrit del s. xiv]

11.4 Corpus del segle XIVa

(Agramont) d'AGRAMONT, Jacme, <1348> *Regiment de Preservació de la Pestilència*, a cura de Joan Veny, Lleida, Universitat de Lleida i Enciclopèdia catalana, 1998. [Manuscrit 1388]

(Cerimoniós I)* *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, <1344> a cura de Francisco M. Gimeno, Daniel Gozalbo i Josep Trenchs, València, Universitat de València / Academia Valenciana de la Llengua, 2009, pàg. 51-239.

(Clams i Crims II) DIÉGUEZ SEGUÍ, M. A., *Clams i crims en la València medieval segons el Llibre de cort reial de justícia (1279-1321)*, <1306-1321> Alacant, Universitat d'Alacant, 2002.

(Epistolari Ia) RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València Medieval (I)*, <1311-1321> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

(Epistolari Ib) RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València Medieval (I)*, <1325-1347> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

(Girona Ia)* *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, <1348> vol. I, a cura de M. Josepa Arnall i Juan, Noguera, Barcelona, 2000.

(Illes XIV-22)* «Carta de Roger de Rovenach a Francesc des Velers i d'altres sobre l'expedició a les Canàries» <1342> dins MIRALLES I MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*, volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pag. 201-202.

(Illes XIV-23)* «Carta d'Arnau d'Erill al rei de Granada» <1343> dins MIRALLES I MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*,

volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pàg. 203-204.

(Illes XIV-25)* «Carta de Ramon de Santmartí al batle de Montuïri» <1348> dins MIRALLES I MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*. volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pàg. 207.

(Illes XIV-26)* «Testament de Guillem Salvador de Castellitx» <1334> dins MIRALLES I MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*, volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pàg. 208-209.

(Illes XIV-6)* «Mirall de trobar» <1330> dins MIRALLES I MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*, volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Baleàrics / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pag. 152-154. [Manuscrit XIV]

(Manual I)* *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*, <1306-1324> estudi i transcripció de Vicent Anyó Garcia, València, Ajuntament de València, 2001.

(Manual II)* *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*, <1325-1327> estudi i transcripció de Vicent Anyó Garcia, València, Ajuntament de València, 2001.

(Medieval 49)* «Testament II» <1323> dins Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 150-151.

(Mostassaf IV)* «Libre de Mostassaf de Mallorca» <1327> dins Antonio Pons, *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1949, pàg. 258.

(Mostassaf V)* «Libre de Mostassaf de Mallorca» <1327> dins Antonio Pons, *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1949, pàg. 273-275.

(Mostassaf VI)* «Libre de Mostassaf de Mallorca» <1327> dins Antonio Pons, *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1949, pàg. 196-199 i 276-277.

(Paeria)* TURULL RUBINAT, Max, <1332-1333> «Liber Consiliorum. Llibre de consells de la Paeria de Cervera (1332-1333)», *Initium*, 9, 2004, pàg. 815-944.

- (Pere IIIa)* *Epistolari de Pere III*, <1344-1348> vol. I, a cura de Ramon Gubern, Barcelona, Barcino, 1955, pàg. 71-102.
- (Reintegració I)* ENSENYAT PUJOL, Gabriel, *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. II, apèndix documental, Mallorca, Editorial Moll, 1997.
- (Reintegració II)* ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1997), *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. II, apèndix documental, Mallorca, Editorial Moll, 1997.
- (Reintegració III)* ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1997), *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. II, apèndix documental, Mallorca, Editorial Moll, 1997.
- (Reintegració IV)* ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1997), *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. II, apèndix documental, Mallorca, Editorial Moll, 1997.
- (Reintegració V)* ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1997), *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. II, apèndix documental, Mallorca, Editorial Moll, 1997.
- (Vall de Ribes)* «Les ordinacions de la Vall de Ribes» <1347> dins Philip D. Rassico *El català antic*, Girona, CCG edicions, 2006, pàg. 451-454.

11.5 Corpus del segle XIVb

- (Cort) MIRALLES MONSERRAT, Joan, *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, <1357-1360> segon volum, Institut d'Estudis Baleàrics / Editorial Moll, Mallorca, 1984.
- (Dotzè) EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè. Llibre del crestià*, <1385 i 1391> v. I, 1, ed. de Xavier Renedo, Girona, Universitat de Girona / Diputació de Girona, 2005. [Manuscrit finals XIV, inicis XV]
- (Epistolari Ic) RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València Medieval (I)*, <1356-1374> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

- (Epistolari Id) RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València Medieval (I)*, <1375-1399> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- (Marquès) *Procés criminal contra Antònia Marquès <1374-1377>*, RABELLA I RIBAS, Joan Anton, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998.
- (Metge, Somni) METGE, Bernat, *Lo somni. El sueño*. <1398> edició de Julia Butinyà, Madrid, Centro de Lingüística Aplicada «Atenea», 2007. [Manuscrit XV]
- (Filla) La fiyla del rey d'Ungria”, *Novel·letes exemplars*, ed. de R. Aramon i Serra, Barcelona, Barcino, 1934.

11.6 Corpus del segle XV

- (Curial) *Curial e Güelfa*, <1435-1445> ed. d'Antoni Ferrando, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis Éditions, 2007. [Manuscrit 1445-1458]
- (Epistolari Ie) RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València Medieval (I)*, <1400-1412> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- (Epistolari IIa) RUBIO VELA, Agustí, *Epistolari de la València medieval*, v. II, <1412-1424> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- (Epistolari IIb) RUBIO VELA, Agustí, *Epistolari de la València medieval*, v. II, <1425-1449> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- (Epistolari IIc) RUBIO VELA, Agustí, *Epistolari de la València medieval*, v. II, <1450-1472> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- (Epistolari IId) RUBIO VELA, Agustí, *Epistolari de la València medieval*, v. II, <1475-1478> València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- (Lleida) FARRENY I SISTAC, Maria Dolors, *Processos de crims del segle XV a Lleida, transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Diputació de Lleida, 1986.

- (Malla, Memorial) MALLA, Felip de, *Memorial del peccador remut*, v. I, <1420-1430> ed. de Manuel Balasch, Barcelona, Barcino, 1981. [Manuscrit 1425-1449]
- (Safont, Dietari) SAFONT, Jaume, *Dietari o Llibre de jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, ed. de Josep Maria Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera, 1992. [Manuscrit 1454-1484]
- (Sant Vicent, Sermons) FERRER, Vicent, *Sermons*, <1410-1415> ed. de Gret Schib, Barcelona, Barcino, v. IV i VI, Barcelona, Barcino, 1977. [Manuscrit 1445-1449]
- (Tirant) MARTORELL, Joanot, *Tirant lo Blanch*, <1460> ed. d'Albert Hauf, València, Tirant lo Blanch, 2005. [Manuscrit 1490]

11.7 Corpus del segle XVI

- (Carbonell, Cròniques) CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya*, <1495-1513> vol. 1, a cura d'Agustí Alcoberro, Barcelona, Barcino, 1997. [Manuscrit 1547]
- (Despuig, Col·loquis) DESPUIG, Cristòfol, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, <1557> ed. d'Eulàlia Duran, Barcelona, Universitat de Barcelona / Curial Edicions Catalanes, 1981.
- (Estefania) d'AHUMADA BATLLE, Eulàlia, *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, <1522-1542> València, Universitat de València, 2003.
- (Grandeses) PONÇ, Lluís, *Llibre de les grandeses de Tarragona*, <XVIb> ed. d'Eulàlia Duran, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1984.
- (Illes XVI) MIRALLES, Joan (2006): *Antologia de textos de les Illes Balears. Volum I. Segles XIII-XVI*, <1525-1599> Barcelona, Institut d'Estudis Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Govern de les Illes Balears (els textos corresponents al s. XVI).
- (Job) CONQUES, Jeroni (1976): *Llibre de Job. Versió del segle XVI*, <c. 1557> ed. de Jaume Riera, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.

11.8 Altres textos citats²³⁷

- (Tractat d'astrologia) TRESBÉNS, Bartomeu de, *Tractat d'astrologia*, <1373> dins *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, edició de Paul RUSSELL-GEWBETT, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 1965, pàg. 164-166.
- (No serets tots temps batle) LLOMPART, G. (ed.) (1995): *No serets tots temps batle. Instantàneas de la vida cotidiana del Lluçmajor medieval*, <1407> Museu de Mallorca, Palma.
- (El cavaller i l'alcajota) RIERA I SANS, Jaume (ed.) (1973): *El cavaller i l'alcajota*, <1410> Barcelona, Club Editor.
- (Gandia I) OLASO, Vicent (ed.) (2005): *El manual de consells de Gandia a la fi del segle XV*. València, Universitat de València.
- (Vida de Sant Vicent) PÉREÇ, Miquel, *La vida de sant Vicent Ferrer*, <1510> a cura d'Antoni FERRANDO FRANCÉS. València, Universitat de València / Vicent García Editores, 1996, pàg. 79-121.
- (Llibre Antiquitats) MARTÍ I MESTRE, Joaquim (ed.) (1994): *Libre de Antiquitats de la Seu de València*, < 1525-1549> Barcelona / València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- (Vilanova, Memòries) VILANOVA, Perot de, *Memòries de Perot de Vilanova*, <1551-1573> en *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Ed. d'Antoni SIMON I TARRÉS, Barcelona, Curial, 1991, pàg. 36-88.
- (Disputa de viudes i donzelles) SIURANA, Jaume, Lluís Joan VALENTÍ i Andreu MARTÍ PINEDA, *Disputa de viudes i donzelles*, <1561> edició de Llúcia MARTÍN, Alacant, Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives, 2006.
- (Albalat) FRESQUET FAYOS, Rafael (ed.) (1997): *Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera (1611-1666)*. Albalat de la Ribera, Ajuntament d'Albalat de la Ribera.
- (Entremesos) SERRA CAMPINS, Antoni (ed.) (1995): *Entremesos mallorquins*, <XVIII> Barcelona, Barcino.

²³⁷ En aquesta secció apleguem els textos catalans que hem citat en aquest estudi i que no formen part del nostre corpus específic.

(Memòries) SANSALVADOR I CORTÈS, Just; Joan Tomàs BARBERÀ-BOHIGAS; Baltasar SAMPER; Joan PUNTÍ I COLLELL (1929): *Materials. Memòries de missions de recerca, crònica, <XX>* volum III, Obra del cançoner popular de Catalunya.

(Incerta Glòria) SALES, Joan (1969 [1956]): *Incerta Glòria*. Barcelona, Club Editor.

(Purgatori) MIRA, Joan Francesc (2003): *Purgatori*. Barcelona, Proa.

(Jo Confesso) CABRÉ, Jaume (2011): *Jo Confesso*. Proa, Barcelona

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante